

**Пасольства Рэспублікі Беларусь  
у Кітайскай Народнай Рэспубліцы  
Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў  
*Інстытут еўрапейскіх моў і культур  
Цэнтр даследаванняў Беларусі*  
Нацыянальны інстытут адукацыі  
(Рэспубліка Беларусь)**

## **ЛІТАРАТУРА Ў КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ БЕЛАРУСІ І КІТАЯ**

Зборнік навуковых артыкулаў  
па матэрыялах Міжнароднай канферэнцыі,  
прысвечанай народнаму паэту Беларусі Якубу Коласу,  
г. Цяньцзінь, Кітайская Народная Рэспубліка,  
17–18 мая 2019 г.

Пад рэдакцыяй  
У. І. Куліковіча, В. В. Шахаб

Мінск  
БДТУ  
2019

УДК 005.746:821.161.3(06)  
ББК 83.3(4Бєи)

### Арганізацыйны камітэт канферэнцыі

#### Сустаршыні:

**Руды Кірыл Валянцінавіч**, Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Рэспублікі Беларусь у Кітайскай Народнай Рэспубліцы, доктар эканамічных навук, прафесар.

**Чэнь Фачунь**, рэктар Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, доктар філалагічных навук, прафесар, намеснік кіраўніка Вучэбна-метадычнага камітэта па спецыяльнасцях «Замежныя мовы і літаратуры» ў ВНУ пры Міністэрстве адукацыі Кітая.

#### Члены аргкамітэта:

**Ван Міньюй**, прафесар Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, доктар філалагічных навук, начальнік Навукова-даследчага цэнтра лінгвасеміятычных даследаванняў Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, намеснік кіраўніка Вучэбна-метадычнага камітэта па спецыяльнасці «Руская мова і літаратура» ў ВНУ пры Міністэрстве адукацыі Кітая, прэзідэнт Кітайскай навукова-даследчай асацыяцыі па даследаванні мовы і семіётыкі.

**Лі Інін**, дырэктар Інстытута еўрапейскіх моў і культур Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, PhD, прафесар.

**Валочка Ганна Міхайлаўна**, галоўны навуковы супрацоўнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі, доктар педагагічных навук, прафесар, запрошаны прафесар Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў.

**Шахаб Вольга Васілеўна**, запрошаны прафесар Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, PhD, дацэнт.

#### Рэцэнзент:

доктар філалагічных навук, прафесар, дэкан факультэта беларускай і рускай філалогіі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта ім. М. Танка *В. Д. Старычонак*

## ЗМЕСТ

<b>Міжнародная канферэнцыя «Літаратура ў культурнай прасторы Беларусі і Кітая»</b> .....	7
<b>Альшевская А. С.</b> Специфика образов-персонажей в сборнике Якуба Коласа «Казкі жыцця»: сравнительный аспект.....	9
<b>Алянюк Г. А.</b> Абагульняльны ўрок па тэме: «Словаўтварэнне і арфаграфія» (паводле творчай спадчыны Якуба Коласа) .....	15
<b>Арцямёнак Г. А.</b> Агульналінгвістычная праблематыка ў метадычнай спадчыне Якуба Коласа .....	22
<b>Атрошчанка Ю. Ю.</b> Паэма «Новая зямля» Якуба Коласа: гендарны аспект.....	27
<b>Бабіч Ю. М.</b> Вобразна-сімвалічны патэнцыял колераабзначэнняў у мове твораў Якуба Коласа.....	33
<b>Баравік М. В.</b> Метадычныя напрамкі рэалізацыі міжпрадметных сувязей краязнаўчага характару (на прыкладзе вывучэння жыцця і творчасці Якуба Коласа) .....	39
<b>Валочка Г. М.</b> Развіццё маўлення навучэнцаў у кантэксце педагагічных ідэй Якуба Коласа .....	45
<b>Васюковіч Л. С., Дзядзінкін А. Л.</b> Педагагічныя ідэі Якуба Коласа ў кантэксце сучаснай лінгвадыдактыкі.....	51
<b>Воінава-Страха М. М.</b> Нацыянальнае і агульначалавечае ў «Казках жыцця» Якуба Коласа ў кантэксце сучасных тэндэнцый глабалізацыі. ....	58
<b>Грынько С. Д.</b> Рэалізацыя адукацыйнай функцыі музея ў навучанні літаратуры (на прыкладзе асобы і творчасці Якуба Коласа) .....	64
<b>Дылеўская В. Ю.</b> Выкарыстанне твораў Якуба Коласа на практычных занятках з кітайскімі студэнтамі.....	73
<b>Зелянко В. У.</b> Якуб Колас – педагог і метадыст .....	76
<b>Игнатович Т. В.</b> Гастрономические предпочтения белорусов через призму коласовского текста: опыт изучения на занятиях РКИ .....	81
<b>Караткевіч В. І.</b> Спецыфіка адлюстравання дзяцінства ў творах Якуба Коласа (на матэрыяле некаторых твораў).....	88
<b>Кныш Л. С.</b> Папулярызацыя беларускай спадчыны сродкамі адукацыйнага турызму.....	92
<b>Крыклівец Е. В.</b> Развитие литературного потенциала студентов из КНР на филологическом факультете ВГУ им. П. М. Машерова.....	98
<b>Куліковіч У. І.</b> Тыпалагічныя адметнасці вучэбных выданняў Якуба Коласа .....	102

<b>Нечипорук Д. Б.</b> Особенности перевода китайской классической поэзии на белорусский язык (на примере книги переводов поэзии Мэн Хаожаня «Мудрасць гор маўклівых» из поэтической серии «Светлыя знакі. Паэты Кітая») .....	109
<b>Падстаўленка В. Ф.</b> Ідэйна-мастацкая шматграннасць камічных навел Якуба Коласа .....	114
<b>Пасюкевіч І. Л.</b> Ад настаўніка вучняў – да настаўніка народа .....	118
<b>Піскун І. С., Таяноўская І. У., Лю Янмін.</b> Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў пры з’ярыстычна накіраваным выкарыстанні беларуска-кітайскага перакладу (на матэрыяле твораў Якуба Коласа) .....	124
<b>Праскаловіч В. У.</b> Вывучэнне жыццёвай і творчай біяграфіі Якуба Коласа як тэарэтыка-метадычнай праблема .....	130
<b>Рубанік Т. В.</b> Публицистика в межкультурном диалоге: источники, критерии отбора текстов для обучения китайских студентов русскому языку как иностранному в Республике Беларусь .....	136
<b>Сабуць А. Э.</b> Аўтарскае «Я» ў мастацкім светаразуменні Коласа-публіцыста .....	142
<b>Саматыя І. М.</b> Роля Якуба Коласа ў развіцці педагагічнай навукі і практыкі (на матэрыяле другога выдання «Методыкі роднай мовы», 1930 г.) .....	147
<b>Старжынская Н. С., Дубініна Д. М.</b> Якуб Колас пра мастацкую літаратуру для дзяцей дашкольнага ўзросту .....	153
<b>Старжынская Н. С.</b> Якуб Колас – заснавальнік айчыннай методыкі развіцця маўлення дзяцей .....	158
<b>Сузько А. У., Мазуркевіч Л. М.</b> Педагагічныя праблемы і іх мастацкае вырашэнне ў трылогіі Якуба Коласа «На ростанях» .....	165
<b>Темушева Е. А.</b> Феномен русскоязычной литературы в культурном пространстве Беларуси .....	171
<b>Трус М. В.</b> Часопіс «Польмя» і яго роля ва ўмацаванні беларуска-кітайскага культурнага дыялогу ў XXI стагоддзі .....	177
<b>Чечко Т. Н., Лобан М. Г.</b> Популяризация литературного наследия Беларуси и Китая в процессе подготовки студентов-филологов .....	183
<b>Шарапава А. В.</b> Форма- і сэнсаўтваральныя асаблівасці твораў Якуба Коласа для дзяцей: спецыфіка вывучэння ва ўстановах сярэдняй спецыяльнай адукацыі (дысцыпліна «Беларуская дзіцячая літаратура») .....	188
<b>Шаршнёва В. М.</b> Стылістычная функцыя афарызмаў ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» .....	196



<b>Шахаб В. В., Шахаб К. С.</b> Літаратурная Беларусь як экскурсійна-турыстычны аб'ект.....	201
<b>Шевлякова-Борзенко И. Л.</b> Ментальны портрет беларусов в творчестве Якуба Коласа: коммуникативный потенциал литературной классики .....	205
<b>Юстинская Г. М.</b> Читатель – это культурный статус: особенности литературного развития белорусских школьников в условиях информатизации общества.....	211
<b>Чжан Пэйюань.</b> Патриотические традиции Якуба Коласа в творчестве китайских студентов .....	217
<b>Якуба С. М.</b> Творчая спадчына Якуба Коласа пры вывучэнні беларускай мовы кітайскімі студэнтамі .....	222
<b>Яленскі М. Г., Антановіч Н. М., Антонова Н. У.</b> Сучасны погляд на «Методыку роднай мовы» Якуба Коласа .....	227
<b>Ван Чэнь.</b> История белорусской литературы и ее распространение в Китае .....	234
<b>Фотасправаздача</b> .....	239
<b>Звесткі пра аўтараў</b> .....	246



## МІЖНАРОДНАЯ КАНФЕРЭНЦЫЯ «ЛІТАРАТУРА Ў КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ БЕЛАРУСІ І КІТАЯ»

Пачатак 2019 года надаў новы імпульс беларуска-кітайскім адносінам – бягучы год аб’яўлены годам адукацыі паміж Беларуссю і Кітаем. З гэтай нагоды ў Цяньцзінскім універсітэце замежных моў 17–18 мая 2019 года адбылася Міжнародная навуковая канферэнцыя «Літаратура ў культурнай прасторы Беларусі і Кітая», прысвечаная народнаму паэту Беларусі Якубу Коласу. Арганізатарамі канферэнцыі выступілі Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў (Кітай) і Нацыянальны інстытут адукацыі (Беларусь).

У Цяньцзінскім універсітэце замежных моў ужо з 2017 года працуе Цэнтр даследаванняў Беларусі і кафедра беларускай мовы. Упершыню ў Кітаі адбыўся набор студэнтаў на спецыяльнасць бакалаўрыяту «Беларуская мова». На тэрыторыі ўніверсітэта 18 верасня 2018 года ўрачыста адкрыты помнік народнаму паэту Беларусі Якубу Коласу.

Канферэнцыя праходзіла пры падтрымцы Пасольства Рэспублікі Беларусь у Кітайскай Народнай Рэспубліцы з мэтай пашырэння і развіцця міжнароднага супрацоўніцтва абедзвюх краін (як вядома, 2019 год аб’яўлены годам адукацыі Беларусі ў Кітаі). У рамках Фестывалю беларускай культуры ў Цяньцзінскім універсітэце замежных моў разам з навуковай канферэнцыяй адбыліся і іншыя мерапрыемствы: ускладанне кветак да помніка Якубу Коласу, сумесны канцэрт «Вечар Беларусі і Кітая» з удзелам гурта «Ветах» (мастацкі кіраўнік Вячаслаў Калацэі), адкрыццё Цэнтра Якуба Коласа.

У канферэнцыі бралі ўдзел навуковыя супрацоўнікі, выкладчыкі, дактаранты, аспіранты ўстаноў вышэйшай адукацыі, навуковых устаноў Беларусі і Кітая. З прывітальнымі словамі да ўдзельнікаў канферэнцыі звярнуўся рэктар Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, доктар філалагічных навук, прафесар Чэнь Фачунь, Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол Рэспублікі Беларусь у Кітайскай Народнай Рэспубліцы, доктар эканамічных навук, прафесар Руды Кірыл Валянцінавіч, былы Пасол Кітайскай Народнай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь, доктар гістарычных навук Юй Чжэньці.

На пачатку канферэнцыі адбылося ўрачыстае адкрыццё Цэнтра Якуба Коласа, створанага Цяньцзінскім універсітэтам замежных моў і Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэтам з мэтай пашырэння беларуска-кітайскіх сувязяў у сферы навукі, адукацыі і культуры,

папулярызацыі беларускай культуры, мовы і літаратуры ў Кітаі, прафесійнай падтрымкі педагогаў-беларусістаў у Кітаі.

Удзельнікі канферэнцыі пазнаёміліся з выставай, прысвечанай Якубу Коласу, арганізаванай пры непасрэднай падтрымцы Дзяржаўнага літаратурна-мемарыяльнага музея Якуба Коласа, а таксама з фотавыставай «Фокус на любай Беларусі» (аўтар – былы Пасол Кітайскай Народнай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь Юй Чжэньці).

Навуковыя сувязі паміж Беларуссю і Кітаем будуць працягвацца надалей.



Беларуская дэлегацыя з кіраўніцтвам  
Цянцзінскага ўніверсітэта замежных моў

## СПЕЦИФИКА ОБРАЗОВ-ПЕРСОНАЖЕЙ В СБОРНИКЕ Я. КОЛАСА «КАЗКІ ЖЫЦЦЯ»: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

**Аннотация.** В статье рассматривается специфика образов-персонажей в сборнике Я. Коласа «Казкі жыцця», которая заключается в наличии дуалистических антропоморфных персонажей, объединяющих в себе одновременное присутствие антропоморфного и реалистического плана содержания в повествовании.

**Ключевые слова:** классические антропоморфные персонажи, дуалистические антропоморфные персонажи, дуалистический план выражения, антропоморфный план содержания, реалистический план содержания.

В сборнике «Казкі жыцця» Я. Коласа, в котором действующими персонажами являются природные стихии, вещи, звери, птицы, ставятся важные проблемы «морально-этического, общественно-политического, бытийного характера» [3, с. 95]. Я. Колас с помощью аллегорических образов отражает сложные явления общественной жизни, высказывает взгляды на взаимоотношения людей, их философские и морально-этические представления.

В некоторых научных работах о творчестве Я. Коласа проводятся параллели между «Казкамі жыцця» и баснями И. Крылова, К. Крапивы, Ж. Лафонтена, аллегорическими сказками М. Салтыкова-Щедрина. Подробный анализ «Казак жыцця» показал, что они отличаются и от басен, и от сказок М. Салтыкова-Щедрина, в том числе и от народных сказок. Различие заключается в том, что и для басен, и для классических фольклорных и литературных сказок характерно наличие только антропоморфного плана содержания. В итоге для данных произведений характерно наличие классических антропоморфных персонажей, которые являются антропоморфными по своей сути (наличие определенных черт характера, социального статуса, вида деятельности, характерной для людей и т. п.). Так, в сказках М. Салтыкова-Щедрина медведь по своему социальному статусу воевода, орлы – помещики, а вороны – крестьяне. А, например, в басне И. Крылова «Квартет» животные пытаются научиться играть на музыкальных инструментах.

Относительно «Казак жыцця» правомерно говорить о наличии в них дуалистических антропоморфных персонажей (от лат. *dualis* – двойственный), так как анализ «Казак жыцця» дает нам основание говорить о двойственности образов-персонажей, создаваемых Я. Коласом в данном сборнике. Так, М. Мушинский в статье «Шэдэўр беларускага прыгожага пісьменства», посвященной «Казкам жыцця», отмечает,

что отличительной чертой данного произведения является тот факт, что здесь соединяются «два противоположных, оппозиционных начала – сказочный и реальный» [3, с. 95]. Заметим, что именно со сказочным началом в сборнике связан антропоморфный план содержания, а с реальным, соответственно, реалистический план содержания. Именно дуалистичность, двойственность плана выражения создает в произведении два противоположных друг другу плана содержания: антропоморфный и реалистический. Наиболее ярко данный тип антропоморфных персонажей представлен, помимо сборника «Казкі жыцця» Я. Коласа, в творчестве датского писателя Х. К. Андерсена. Писатель соединяет одновременно два плана повествования: реалистический и антропоморфный, связанный с человеческой историей, которая развивается параллельно с историей бытования предмета. Например, Т. Сильман в своей статье «Сказки Андерсена» отмечает, что «колебательные движения двойного образа, его «мерцательная» игра – момент чисто андерсеновской поэтики» [4, с. 20]. Но на самом деле двойственность плана выражения, наличие одновременно антропоморфного и реалистического плана выражения (дуалистического плана выражения), порождающих одновременно и наличие антропоморфного и реалистического плана содержания (дуалистического плана содержания), – это то, что является общим для авторских сказок Х. К. Андерсена и «Казак жыцця» Я. Коласа.

Художественный метод создания дуалистических антропоморфных персонажей «направлен на создание двух одновременно развивающихся сюжетных линий. На первом плане находится более простой, конкретно-предметный образ, переживающий сказочные приключения, за которым стоит его взрослый двойник, история которого, понятная лишь благодаря сложной системе переносных смыслов, в конечном счете более обычна и жизненно реальна» [4, с. 20].

Так, в каждой сказке Х. К. Андерсена «как бы слились воедино две действительности. Одна – подлинная жизнь цветка, мухи, дерева, чашки или кофейника; другая – не менее подлинная жизнь человека» [4, с. 12].

В сказке Я. Коласа «Крыніца» («Источник») также сливаются воедино две действительности, одна из которых – это реальные процессы и изменения в природе, а другая имеет иносказательный смысл – изменения и их последствия в жизни человеческого общества. Так, в сказке гора предстает как мать по отношению к источнику, ведь она «дала ёй (крыніцы) пачатак жыцця» [2, с. 154]. Гора, как мать, волнуется за будущее «своего ребенка» (антропоморфный план), так как предчувству-

ет изменения в природе (реалистичный план), дает советы, как лучше поступить: «Ты паглядзі, вунь там, бачыш, стаяць горы...Гэта ўсё мае сваячкі, і не сягоння-заўтра яны, таксама як і я, дадуць пачаткі новым крынічкам... Яны будуць бегчы сюды, і калі б ты пачакала, дык яны зліліся б з табою» [2, с. 157]. Если говорить про антропоморфный план, то высказывается надежда на единение общества, народа, что сделает его сильнее и независимее от влияния других: «Тады б вы сталі магутнай ракою, і ў гурце вам не страшна было б каціцца ў свет: вас ніхто не адолее, і вы не страціце сябе на чужыне» [2, с. 157].

Так, и в философской лирике М. Лермонтов («Утес», «Тучи», «Парус» и т. п.), изображая пейзажные зарисовки (реалистический план), показывает людей и их духовный мир, переживания (антропоморфный план). Например, парус в одноименном стихотворении М. Лермонтова ассоциируется не только с реальным парусом, но и с человеком, на долю которого выпало много испытаний («бурь»). Теме одиночества человека («утеса-великана») посвящено стихотворение «Утес», главная мысль которого – мимолетность человеческого счастья.

Если говорить о творчестве Х. К. Андерсена, то «всякой вещи, всякому живому существу, всякому фантастическому созданию в сказках Андерсена присущ свой характер. Все эти характеры увидены и показаны вполне реалистически в меру принадлежности к какой-либо среде, в меру их роли и значения их в природе и обществе» [4, с. 11]. «Так, например, сказать, что серебряная монетка бродит и скитается по свету и при этом переживает множество приключений, что она – «бродяга», значит исходить из реальной сущности этого предмета, в то время как сказать, что стул, или стол, или шкаф – «бродяги», означало бы обречь повествование на неизбежные натяжки» [4, с. 12–13].

Например, то, что Я. Колас в сказке «Як птушкі дуб ратавалі» называет дятла доктором, который лечит деревья, вполне соответствует существующей реальности, так как дятел, действительно, поедая червей, которые заводятся в деревьях, помогает деревьям не болеть. А в стихотворной сказке «Беда петушка» Р. Кудашева изображает в качестве доктора Гуся, что уже не может соответствовать объективной реальности жизни.

В произведениях, для которых характерно наличие дуалистических антропоморфных персонажей, две одновременно развивающиеся сюжетные линии создаются, как правило, за счет лексики, «поскольку то или иное слово своим двойным значением обеспечивает такое сложное восприятие» [4, с. 15], а также с помощью различных сюжетных ходов.

Так, в сказке Х. К. Андерсена «Воротничок» главный герой (воротничок) думает о женитьбе, и вся история наряду с тем, что может происходить с обычным воротничком, попадающим то в стирку, то на гладильную доску и т. п., одновременно передает жизненные перипетии обычного шеголя и хвастуна, который постоянно знакомится с разными женщинами. Х. К. Андерсен проводит параллель между утюжной щеткой и «прелестной вдовушкой», ножницы сравнивает с танцовщицей: *«Никогда не забыть мне моей первой невесты... Она бросилась из-за меня в лохань! Была тоже одна вдовушка; она дошла просто до белого каления! Но я оставил ее и она почернела от горя! Еще была первая танцовщица; это она ранила меня, – видите?»* [1, с. 424]. Как видим, в прямом значении фраза «она бросилась из-за меня в лохань» говорит о том, что подвязку стирали, а в переносном, что она утопилась из-за любви. *«Она дошла просто до белого каления!»* в прямом значении – утюжная щетка нагрелась, в переносном – разозлилась до предела. «Ранила», то есть порезала, и «ранила» – принесла сильные страдания душевного плана.

Если рассматривать сказку Я. Коласа «Стары лес», то реалистический план – это буря, в результате которой сильно пострадали многие деревья, антропоморфный – война между людьми. Шум леса, вызванный сильным ветром, Я. Колас интерпретирует как ссору между деревьями. Я. Колас осуждает войну, которая принесла бесчисленные жертвы и разрушения, пробудила чувство взаимной ненависти между людьми (деревьями).

Если соотнести содержание «Казак жыцця» со временем их написания, можно увидеть, что они отражают те или иные общественно-политические события. Так, аллегорические сказки 1917 г. («Супраць вады», «Стары лес», «Даль», «Што лепей?») вобрали в себя раздумья писателя над военными событиями: Первой мировой войной, Февральской революцией.

С «Казкамі жыцця» Я. Коласа можно сравнить и сказку Ядвига Ш. «Дуб-Дзядуля». Например, «сварливость» ёлок проявляется в действии вполне в реалистическом ключе: «Міргнеш ім, бывала, жалудком, а яны табе шышкай у бок» [6, с. 29].

В сказке А. де Сент-Экзюпери «Маленький принц» процесс созревания и начала цветения розы также антропоморфизируется за счет использования переносного значения слов и выражений. Рассмотрим следующий отрывок: *«неведомая гостя, еще скрытая в стенах своей зеленой комнатки, все готовилась, все прихорашивалась. <...> Она хотела показаться во всем блеске своей красоты. Да, это была ужасная*



*кокетка! ... И вот наконец, однажды утром, едва взошло солнце, лепестки раскрылись»* [5, с. 28–29]. Итак, «зеленая комнатка» – это нераскрывшийся бутон, «готовилась», «прихорашивалась», «наряжалась» – все это свидетельствует о формировании бутона перед тем, как цветок распустится. Затем упоминается о том, что она «проснулась», «родилась вместе с солнцем», следовательно, распустилась.

Как видим, в данных произведениях природа антропоморфизирована с сохранением реалистичной достоверности, но не персонифицирована, как, например, в сказке итальянского писателя Дж. Родари «Приключения Чиполлино», персонажи которой – антропоморфные овощи и фрукты.

В сказках Я. Коласа не поддаются персонификации и такие явления, как солнце, ветер и т. п., в отличие от народных сказок, где, например, Морозко – это персонификация мороза, зимы.

Отметим, что в сказках Х. К. Андерсена все антропоморфные предметы вступают в родственные отношения. Например, в сказке «Стойкий оловянный солдатик» оловянная ложка – мать оловянных солдатиков (реалистический план – оловянные солдатик были отлиты из оловянной ложки), а в сказке «Сундук-самолет» спички принадлежат к семье лиственных деревьев.

Так, и у Я. Коласа в сказке «Зло – не заўсёды зло» желуди подаются как сыновья дуба, что также соотносится с истинной действительностью, ведь желуди растут на нем, значит, являются его потомством. А в сказке «Вадаспад» отражены родственные отношения между различными формами воды: водопадом, дождем, росой и речкой. Как видим, данное утверждение соответствует действительности, не выходит за пределы реальности. Учитывая реалистичное представление о данных формах воды, Я. Колас наделяет их определенными чертами характера, не похожим на остальные формы нравом: они «дзеці як бы адных бацькоў: і там вада, і тут вада, а нораў не той» [2, с. 136]. Например, водопад характеризуют следующим образом: он «шумлівы, заўжды парывісты і не ў меру гаманкі» [2, с. 134], «балбатун», «такі ганарысты, такі надзіманы» [2, с. 137]. Речка, напротив, «уважная, такая спакойная» [2, с. 134]. В результате их одновременно можно воспринимать и как антропоморфных существ, и как реальные природные объекты, поскольку, например, называть водопад шумным, значит, не противоречить его реальной характеристике.

Например, в «Притче о молочке, овсяной кашке и сером котике Мурке» Д. Мамина-Сибиряка Молочко и Кашка также очеловечиваются

только на уровне плана содержания: они наделяются психическими и интеллектуальными свойствами, характерными для людей (например, могут сердиться, хвастаться, ворчать), но на уровне плана выражения (представление о внешности, их деятельности) антропоморфностью не обладают. Антропоморфный план создается за счет лексики, используемой автором. Так, кипение каши на плите автор интерпретирует, как ворчание: «она ворчала в своей кастрюле, как старушка» [6, с. 226].

В сказках Я. Коласа не только при изображении природных объектов, но и представителей фауны наблюдаются антропоморфный и реалистический планы выражения и содержания. Антропоморфизм проявляется на уровне диалогов между животными и птицами, отражающими их мысли, стремления, но их действия, поступки – действия и поступки животных, а не людей, в отличие, например, от народных сказок, где лиса выходит замуж за кота, журавль сватается к цапле, а медведь с лисой живут вместе в избушке как родственники.

Сказка «У чым іх сіла» – это единственная сказка Я. Коласа, относительно которой можно говорить о наличии в ней антропоморфных персонажей. Вероятно, именно по этой причине Я. Колас и исключил ее из итогового перечня сказок, входящий в сборник, поэтому данная сказка обычно печатается в качестве приложения к нему.

**Вывод:** Специфика образов-персонажей в сборнике Я. Коласа «Казкі жыцця» заключается в наличии в нем дуалистических антропоморфных персонажей, возникающих в результате двойственности плана выражения, который создает в произведении два противоположных друг другу плана содержания (антропоморфный и реалистический), что не характерно, как правило, как для фольклорных и литературных сказок, так и для басен. В качестве исключения, помимо «Казак жыцця», такое совмещение планов характерно для авторских сказок Х. К. Андерсена, сказки Ядвигина Ш. «Дуб-Дзядуля», притч Д. Мамина-Сибиряка («Притча о молочке, овсяной кашке и сером котике Мурке» и др.), философской лирики М. Лермонтова («Парус», «Утес», «Тучи» и т. п.), А. де Сент-Экзюпери в сказке «Маленький принц».

#### Список использованной литературы

1. Андерсен, Х. К. Сказки и истории: в 2 т. / пер. с датск., вступит. ст. Т. Сильман. – Т. 1. – Л.: Худож. лит., 1977. – 584 с.
2. Колас, Я. Песні жальбы; Казкі жыцця. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 230 с.
3. Мушыньскі, М. Шэдэўр беларускага прыгожага пісьменства // Песні жальбы; Казкі жыцця / Я. Колас. – Мінск: Маст. літ., 2007. – С. 95–103.
4. Сильман, Т. Сказки Андерсена // Сказки и истории: в 2 т. – Т. 1. – Л., Худож. лит., 1977. – С. 5–27.

5. Сент-Экзюпери, А. де. Маленький принц / пер. с фр. Н. Галь. – М.: Молодая гвардия, 1963. – 96 с.
6. Сказки русских писателей / вступит. ст. Л. Савик. – Мн.: Юнацтва, 1984. – 352 с.
7. Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – Мінск: Маст. літ., 2006. – 239 с.

УДК 378:821.161.3

Г. А. Алянюк (Беларусь, г. Бялынічы)

АБАГУЛЬНЯЛЬНЫ ЎРОК ПА ТЭМЕ:  
«СЛОВАЎТВАРЭННЕ І АРФАГРАФІЯ» (ПАВОДЛЕ  
ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЫ ЯКУБА КОЛАСА)

**Анатая.** На дадзеным уроку сістэматызуюцца веды вучняў на аснове творчых набыткаў Я. Коласа.

**Ключавыя словы:** словаўтварэнне, творчасць, Якуб Колас, творы.

**Мэта:** сістэматызаваць веды вучняў; удасканалваць уменне абагульняць і даказваць; рабіць вусны і пісьмовы марфемны разбор; вызначаць спосаб іх утварэння; фарміраваць навыкі правільнага напісання слоў, уменне прымяняць набытыя веды на практыцы; выходзіць любоў і павагу да роднага слова, творчай спадчыны Я. Коласа.

**Вучні павінны ведаць:**

- паслядоўнасць марфемнага разбору;
- спосабы ўтварэння слоў;
- адрозніваць формы слоў і аднакарэнныя словы;
- разумець адрозненні ў значэнні роднасных слоў.

**Вучні павінны ўмець:**

- карыстацца марфемным і словаўтваральным слоўнікам;
- тлумачыць спосабы ўтварэння слоў;
- вызначаць сродкі ўтварэння слоў.

**Абсталяванне:** індывідуальныя карткі з заданнямі; тэставыя заданні; выстава дзіцячых малюнкаў-ілюстрацый да твораў Я. Коласа; тлумачальны, марфемны і словаўтваральны слоўнікі.

**Эпіграф:**

*Слова – радасць, слова – чары,  
Выраз вечна юных вёсен,  
Ёсць ты ўсюды: ў сонцы, ў хмары,  
Ты глядзіш праз неба просінь.*  
Я. Колас

**Ход урока:**

**I. Арганізацыйны момант.**

**II. Паведамленне тэмы, пастаноўка мэты ўрока.**

**Настаўнік:**

– Які раздзел навукі аб мове кажа аб сабе:

*Як, сябры, утвараецца слова,  
Як на частках складаецца слова,  
Як у мове змяняецца слова –  
Я растлумачыць заўсёды гатовы.*  
(Словаўтварэнне)

Аб’яўляецца настаўнікам тэма і мэта заняткаў, матывацыя. Зварот да эпіграфа ўрока, вызначэнне тэмы, асноўнай думкі паэтычных радкоў.

**Настаўнік:**

Я. Колас – яркая і нязгасная зорка нацыянальнай культуры, класік беларускай літаратуры, адданы, шчыры патрыёт зямлі беларускай, з любоўю, пашанай і замілаваннем адносіўся да роднай матчынай мовы. Яго творчасць – гэта цэлы свет, свет дзівосны, багаты і непаўторны, у якім месціцца родная зямля, народ, яго жыццё і гісторыя.

Наш урок пабудаваны з выкарыстаннем творчых набыткаў Я. Коласа.

**III. Актualізацыя ведаў па пытаннях вывучанага.**

**1. Фронтальнае апытванне па тэме.**

1. Назавіце значымыя часткі слова. Дайце ім азначэнне. Прывядзіце прыклады.

2. Якое значэнне слова называецца лексічным, якое – граматычным?

3. Як правільна вызначыць карань у слове?

4. Што такое канчатак?

5. Як вызначыць канчатак у слове?

6. Што такое постфікс?

7. Што такое аднакаранёвыя словы?

8. Чым прыстаўка і суфікс падобныя паміж сабой і чым яны адрозніваюцца?

9. Якая фанетычная з’ява называецца чаргаваннем? Назавіце прыклады на чаргаванне галосных і зычных гукаў у беларускай мове.

10. Ахарактарызуйце словаўтваральныя і формаўтваральныя марфемы. Прывядзіце прыклады.

11. Назавіце асноўныя спосабы ўтварэння слоў. Раскрыйце сутнасць кожнага спосабу, прывесці адпаведныя прыклады.

12. Як утвараюцца складаныя і складанаскарочаныя словы?

13. З якімі арфаграфічнымі правіламі вы пазнаёміліся ў раздзеле «Словаўтварэнне і арфаграфія»?

14. Раскажыце пра парадак выконвання марфемнага і словаўтваральнага разбораў.

15. Якія слоўнікі дапамогуць правільна зрабіць марфемны і словаўтваральны разборы?

## 2. Заданне на развіццё памяці:

а) запішыце па памяці:

*...Хай святло навукі яснай  
Заблішчыць, як сонца ўсход,  
Няхай родным словам шчасна  
Загаворыць наш народ.* (Я. Колас);

б) разбярыце па складзе словы **навукі, загаворыць**, вызначце спосаб іх утварэння.

## 3. Работа з эпіграфам.

З паэтычных радкоў Я. Коласа выпішыце словы, якія суадносяцца з наступнымі схемамі:



## 4. Работа з тэкстам.

Прачытайце, назавіце аўтара і назву твора, з якога ўзяты ўрывак. Вызначыце стыль і тып тэксту. Спішыце, устаўце прапушчаныя літары, растлумачце іх напісанне. Зрабіце марфемны разбор (1 варыянт), словаўтваральны разбор (2 варыянт) выдзеленых слоў. Растлумачце значэнне слова «ражон»:

*Каля самага берага стая.. у ва..е голы **лазовы ражон**. Ён тое і рабіў, што борздзенька ківа..ся пад напорам в..ды. І ніколі не меў спачынку гэты ражон: і ўдзен.. і ўночы ківа..ся. Хіба, можа, зімою, як м..разы **суюць лёдам в..ду, а..пачне гэты пахілак-ражон**.*

(Я. Колас. «У старых дубах»)

## 5. Выбарчны дыктант.

Вызначыце, з якога літаратурнага твора ўзяты ўрывак. Запішыце словы са словаўтваральнымі марфемамі (1 варыянт), формаўтваральнымі марфемамі (2 варыянт):

*Ад доўгіх часоў бераг, падмыаемы вадою, асоўваўся і агаляў тоўстыя карэнні старога дуба. Сам гэты дуб крыху пахіліўся набок,*

*а аголены і працягнуты над вадою яго карань здаваўся нагою, і выходзіла здалёк так, што дуб збіраўся перайсці Нёман.*

(Я. Колас. «У старых дубах»)

## **6. Індывідуальная работа па картках.**

### **Картка №1**

Раскрыйце дужкі, з трыма словамі на выбар складзіце сказы:  
пад(ісці), пра(існаваць), аўта(інспекцыя), па(іменна), с(іграць).

### **Картка №2**

Устаўце прапушчаныя літары, зрабіце словаўтваральны разбор вылучаных слоў:

кра..знаўства, з..мनावодны, т..лебачанне, **жыц..радасны**, в..да-сховішча.

### **Картка №3**

Вызначце і падкрэсліце словы ці формы слоў з нулявымі канчаткамі. Вызначце словы, якія суадносяцца са схемай:



*Каля пасады лесніковай  
Цягнуўся гожаю падковай  
Стары, высокі лес цяністы.  
Тут верх асіны кругалісты  
Сплятаўся з хвоямі, з дубамі...*

(Я. Колас. «Новая зямля»)

### **Картка №4**

Устаўце прапушчаныя літары, абазначце прыстаўкі, вызначце спосаб утварэння выдзеленых слоў:

*Базыль акіда.. вокам дубы, крыху падумаўшы, казаў:*

*– А пэўна ёсць.*

*І тут жа ра..казваў свайму сябру здарэ..е з якім-небудзь асілкам.*

*Так, адзін селянін паехаў на хвою ў княжацкі лес. Ссек ён такую то..стую хвою, што і два чалавекі не а..нялі б яе. У..валіў на во.. і паганяе каня.*

(Я. Колас. «У старых дубах»)

## **7. Заданне на развіццё вуснай звязнай мовы.**

Падрыхтуйце вуснае сачыненне-апісанне па малюнках-ілюстрацыях да твораў Я. Коласа з выкарыстаннем слоў, утвораных прыставачным, суфіксальным, прыставачна-суфіксальным спосабамі,

спосабам словаскладання, асноваскладання, складана-суфіксальным спосабам.

### 8. Арфаграфічны разбор:

- а) запісаць тэкст пад дыктоўку;
- б) выпісаць словы з постфіксамі;
- в) разабраць выпісаныя словы па саставу.

*Была раніца. Сонейка пачынала новы дзень. Ціха ўздымаўся над лагчынамі туман, крычалі дзесь гусі. Лесавы жаваранак ужо снаваў у небе і вітаў яснае сонца. Ён так і застаўся тут, каля гэтай гары – сіраты, і толькі адзін разганяў яе журбу; часамі ўсмышка засмучанай радасці асвячала яе жоўтыя схілы.*

(Я. Колас. «Крыніца»)

### 9. Фізкультхвілінка.

Раз – падняцца, усміхнуцца,  
Два – сагнуцца, разагнуцца,  
Тры – галавою паківаць,  
На чатыры – рукі шырэй,  
Пяць – рукамі памахаць,  
Шэсць – прысесці і за парты ціха сесці.

### 10. Слоўніка-арфаграфічная хвіліна.

Выразна прачытайце ўрывак з апавядання Я. Коласа «Калядны вечар» (тэкст запісаны на дошцы). Растлумачыць значэнне слова **настольнік**, зрабіце марфемны і словаўтваральны разбор слова:

*А самая важная работа ішла ў хаце. Сягоння Кася раней запаліла ў печы. Белаваты дымок роўна падымаўся ўгару і распываўся высока ў ціхім марозным наветры. Каля печы стаяў ужо заслон, накрыты чыстым настольнікам.*

(**Настольнік** – кавалак спецыяльна апрацаванай тканіны, якой зацілаюць стол.)

### 11. Конкурс «Хто хутчэй?»

1. Пазнайце героя, аўтара, назву твора. Назавіце слова, утворанае суфіксальным спосабам:

*Ніхто з дамашніх не згадае,  
Чым рэчка ... займае,  
Якая іх звязала сіла,  
І чым яна так хлопцу міла.*

(Костусь; паэма Я. Коласа «Новая зямля», урывак «На рэчцы»; рэчка.)

2. Нагадайце аўтара і назву твора. Назавіце словы, утвораныя прыставачным спосабам:

*Ніякая іншая птушка, нават праслаўлены салавей, не можа па-раўнацца ў спевах з лясным жаваранкам. Толькі свае песні спявае ён у бязлюдных мясцінах, дзе рэдка бывае чалавек і мала хто чуе іх.*

(Трылогія Я. Коласа «На ростанях», урывак «Песня ляснога жаваранка»; ніякая, бязлюдных.)

## 12. Тэставая работа.

1. Вызначце словы з нулявым канчаткам:

### 1 варыянт

- а) лес;
- б) поле;
- в) луг.

### 2 варыянт

- а) школа;
- б) кут;
- в) бяроза.

2. Вызначце словы, якія не маюць канчаткаў:

### 1 варыянт

- а) тут;
- б) цягнік;
- в) удвух.

### 2 варыянт

- а) ціха;
- б) вузел;
- в) гуляць.

3. Вызначце пары слоў з чаргаваннем галосных гукаў:

### 1 варыянт

- а) страху – страсе;
- б) гара – горы;
- в) касіць – кашу.

### 2 варыянт

- а) сук – сучок;
- б) рэкі – рака;
- в) дуга – дуге.

4. Вызначце, у якіх парах прыведзены розныя формы аднаго і таго ж слова:

### 1 варыянт

- а) вялікі – велічэзны;
- б) велічыня – велічынёю;
- в) лес – ляснік.

### 2 варыянт

- а) снег – сняжок;
- б) снег – снегам;
- в) поле – у полі.

5. Вызначце словы, у якіх у прыстаўках пішацца літара з:

### 1 варыянт

- а) ра..стрэл;

### 2 варыянт

- а) бя..зубы;



- |                |                  |
|----------------|------------------|
| б) ра..вязаць; | б) ..пісаць;     |
| в) ..дзівіць.  | в) ра..гледзець. |

6. У якіх словах пасля прыставак пішацца ы:

- |                  |                  |
|------------------|------------------|
| <b>1 варыянт</b> | <b>2 варыянт</b> |
| а) за..граць;    | а) за..мацца;    |
| б) зна...шлі;    | б) пад..сці;     |
| в) уз..сці.      | в) с..сці.       |

7. Вызначце словы, утвораныя:

- |  |  |
|--|--|
| <b>1 варыянт – прыставачна-суфіксальнымі спосабамі</b> | <b>2 варыянт – суфіксальнымі спосабамі</b> |
| а) зарэчны;  | а) узгорак;                                |
| б) чытанне;  | б) сняжок;                                 |
| в) апенька.  | в) прыехаць.                               |

8. Вызначце, ці ўсе словы ўтвораны адным і тым жа спосабам. Адзначце пятае «лішняе»:

- |                  |                  |
|------------------|------------------|
| <b>1 варыянт</b> | <b>2 варыянт</b> |
| а) адзенне;      | а) беспарадак;   |
| б) замаразак;    | б) узлесак;      |
| в) красавік;     | в) невысока;     |
| г) рыбак;        | г) праспяваць;   |
| д) узорны.       | д) прыбегчы.     |

9. Вызначце словы, якія ўтвораны спосабам складання слоў:

- |                  |                  |
|------------------|------------------|
| <b>1 варыянт</b> | <b>2 варыянт</b> |
| а) радыёвузел;   | а) снегавік;     |
| б) штосьці;      | б) падпісчык;    |
| в) летам.        | в) малавядомы.   |

10. Вызначце складанаскарочаныя словы:

- |                  |                   |
|------------------|-------------------|
| <b>1 варыянт</b> | <b>2 варыянт</b>  |
| а) педінстытут;  | а) лягас;         |
| б) дабрабыт;     | б) шчырапаважаны; |
| в) сельсавет.    | в) хтосьці.       |

### Адказы:

1 варыянт: 1) а, в; 2) а, в; 3) б; 4) б; 5) б, в; 6) б, в; 7) а, б; 8) б; 9) а; 10) а, в.

2 варыянт: 1) б; 2) а, в; 3) б; 4) б, в; 5) а, в; 6) в; 7) б; 8) б; 9) в; 10) а.

### 13. Лінгвістычная хвілінка.

Напісаны назвы твораў песняра роднага слова Я. Коласа. Нейкі зламиснік аднойчы сарваў усе галосныя літары. Сарваў, параскідваў, і яны пагубляліся. Неабходна правесці следства і ўзнавіць іх, а таксама зрабіць марфемны разбор дадзеных слоў:

Паэма Я. Коласа

Н		В		
З		М	Л	

Апавяданне Я. Коласа

К	Р		Н		Ц	
---	---	--	---	--	---	--

Адказы: 1) Новая зямля; 2) Крыніца.

### 14. Рэфлексія ўрока.

Каменціраванне адзнак.

Глумачэнне хатняга задання.

УДК 81'1:81.161.3:371.3

Г. А. Арцямёнак (Беларусь, г. Віцебск)

## АГУЛЬНАЛІНГВІСТЫЧНАЯ ПРАБЛЕМАТЫКА Ў МЕТАДЫЧНАЙ СПАДЧЫНЕ ЯКУБА КОЛАСА

**Анацыя.** Артыкул прысвечаны аналізу адлюстравання ідэй тэарэтычнага мовазнаўства ў лінгваметадычных распрацоўках класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа. Письменнік-педагог добра ведаў тагачасныя дасягненні мовазнаўчай навукі і абгрунтавана паклаў іх у аснову ўласнай лінгвадыдактычнай канцэпцыі. Метадычная спадчына Коласа ўяўляе сабой арганічны сінтэз навуковай тэорыі і настаўніцкай практыкі, а таму заслугоўвае асаблівай увагі сучасных даследчыкаў.

**Ключавыя словы:** лінгвадыдактыка, метадыка выкладання мовы, тэорыя мовы, пісьмо, правапіс, маўленне, сінтаксіс, двухмоўе.

Шматгранная навукова-педагагічная дзейнасць Якуба Коласа непарыўна звязана з развіццём беларускага мовазнаўства. Письменнік, творчасць якога стала ўзорам літаратурнай апрацоўкі народных гаворак, доўгі час працаваў выкладчыкам роднай мовы і яе метадыкі, актыўна ўдзельнічаў у рабоце тэрміналагічнай і арфаграфічнай камісій, публікаваў артыкулы і выступаў з дакладамі па розных моўных праблемах.

Спецыяльных лінгвістычных прац Колас не стварыў, але яго тэарэтыка-мовазнаўчыя погляды дастаткова поўна адлюстраваліся ў артыкулах і выступленнях, а найперш у навучальным дапаможніку «Методыка роднай мовы» (1926), другое выданне якога было падрыхтавана ў сучаснаму аўтарстве з В. П. Тэпіным і выйшла ў 1930 годзе.

Лінгвадыдактычныя распрацоўкі, змешчаныя ў дапаможніку, маюць пад сабой аўтарытэтную тэарэтычную базу. Выдатны педагог добра разумеў, што пераканаўчае тлумачэнне пытанняў методыкі можа быць дасягнута толькі ў цеснай сувязі з перадавымі ідэямі тагачаснага навуковага мовазнаўства, бо «метады выкладання вызначаюцца наогул якасцямі саміх прадметаў» [1, с. 367]. Таму аўтарам «Методыкі...» былі шырока выкарыстаны кнігі В. А. Багародзіцкага, Я. Ф. Будэ, А. І. Томсана, А. М. Пяшкоўскага, Д. М. Ушакова, М. М. Петэрсона, П. Ф. Фартунатава, А. А. Шахматава і іншых вядомых мовазнаўцаў. Грунтуючыся галоўным чынам на расійскіх лінгвістычных працах, Колас адбіраў з іх найбольш важнае для методыкі выкладання, выказваў уласныя погляды на некаторыя тэарэтычныя пытанні навукі пра мову.

У падраздзеле «Навучанне правапісу» раскрываецца значэнне пісьма ў гісторыі грамадства, каротка характарызуецца развіццё пісьма ад піктаграфіі да фанаграфіі, прычым адзначаецца, што сучаснае гукавое пісьмо не ёсць дакладная перадача гукаў мовы, – яно не фанетычнае, бо ўтрымлівае значны элемент ідэаграфіі. Далей аналізуецца сутнасць пісьма як складанага псіхафізіялагічнага працэсу, выніку комплекснай дзейнасці зрокавых, слыхавых, матарна-рухальных, мысліцельных цэнтраў мозга.

Правапіс, або арфаграфію, Колас разумеў як пэўную ўмоўную норму, сістэму правіл, што служаць непасрэдна для ўстанаўлення аднастайных агульнаабавязковых спосабаў перадачы мовы ў гукавым пісьме. На думку даследчыка, існуе пяць прынцыпаў, на якіх грунтуецца беларускі правапіс: фанетычны, этымалагічны (у сучаснай тэрміналогіі – фанематычны, або марфалагічны), прынцып традыцыі, прынцып напісання чужаземных слоў, прынцып напісання складаных слоў [1, с. 331]. Што да гістарычнага прынцыпу, то ў новай беларускай арфаграфіі ён яшчэ не паспеў скласціся; характэрны гэты прынцып, напрыклад, для расійскага правапісу, вытокі якога знаходзяцца ў стараславянскай пісьменнасці. Якуб Колас справядліва лічыць немагчымым да канца паслядоўнае правядзенне фанетычнага прынцыпу ў дачыненні да той ці іншай мовы. І хоць на сучасным этапе развіцця мовазнаўства гэта ўвогуле дапускаецца, практычна такая акцыя ўяўляецца цалкам немэтазгоднай.

Аўтар «Методыкі...» быў цвёрда перакананы ў неабходнасці паступовага рэфармавання дзейнага правапісу, яго спрашчэння і далейшага ўдасканалення як важнай сацыяльнай задачы. Мова пастаянна развіваецца і ўзбагачаецца, а значыць, патрабуе пошуку новых форм рацыянальнага пісьма. Свае тэарэтычныя погляды Колас імкнуўся рэалізаваць у рабоце над праектам змен і ўдакладненняў беларускага правапісу.

Пісьменнік-педагог выступаў супраць блытаніны пытанняў арфаграфіі і граматыкі ў школьным выкладанні. У «Методыцы...» ўказваецца на вельмі непажаданы разрыў паміж навуковай і школьнай граматыкай, звязаны з істотнымі недахопамі апошняй (змешваннем гукаў і літар, сінхраніі і дыяхраніі, лагічных і граматычных катэгорый). Адмоўна ставячыся да лагічнага напрамку ў граматыцы, Колас аддаваў перавагу папулярным у той час псіхалагічным трактоўкам, так званаму «аб'ектыўнаму» пункту гледжання на мову, што збліжаў лінгвістыку з прыродазнаўствам.

Вучоны крытыкуе лагічны падыход да вызначэння часцін мовы, да розных сінтаксічных класіфікацый, увогуле падтрымліваючы прынцыпы актуальнага членення сказа. Паводле Коласа, напрыклад, традыцыйнаму азначэнню назоўніка як часціны мовы, што перадае назву прадмета, а дзеяслова як назвы дзеяння або стану супярэчыць наяўнасць слоў кшталту *брэх, беганіна, стук*. Лагічная трактоўка членаў сказа не адпавядае рэальнай камунікацыі ў выпадках тыпу *я бачыў крушэнне поезда* або *я паеду ў горад*. У такіх сказах тлумачэнне дзейніка як таго, аб чым (кім) гаворыцца ў сказе, можа выклікаць у дзяцей абумоўленае непаразуменне. «Лагічны і граматычны дзейнік і выказнік далёка не заўсёды супадаюць, а дзеля гэтага і памылкова змешваюць лагічнае і псіхалагічнае сужэнне з граматычным сказам» [1, с. 368], – падкрэслівае аўтар «Методыкі роднай мовы». Падобныя недахопы адзначаюцца і пры размежаванні галоўных і даных частак складанага сказа. Хіба ў сказе *аб'яўляю вам, што вы прысуджаны на выгнанне* галоўная думка заключана ў галоўнай частцы? – вельмі заканамерным здаецца рытарычнае пытанне. Зыходзячы з такіх прыкладаў, вучоны-метадыст прыходзіць да высновы, што «лагічны пункт гледжання на граматыку трэба лічыць аджытым» [1, с. 369].

Асноўнай задачай навучання роднай мове Якуб Колас лічыў развіццё камунікатыўных здольнасцей і навыкаў, у сувязі з чым пастаянна падкрэсліваў адзінства мовы і мыслення, іх цесныя ўзаемадачыненні. «Агульнаасветнае значэнне мовы выходзіць з факта цеснай сувязі яе з нашым мысленнем. <...> Удзел мовы ў дзейнасці

мыслення заключаецца ў тым, што яна дае разуменням і ўяўленням, з якімі мае дачыненне мысленне, слоўныя вызначэнні. <...> Без падтрымання словам наша мысленне было б перарваным і нячоткім» [1, с. 205].

Вялікі слоўны запас вучня з’яўляецца адной з неабходных умоў дакладнага і зразумелага выказвання думкі. Таму развіццё вуснага маўлення вельмі важнае для развіцця ўмення думаць, супастаўляць, разважаць. Аднак, па меркаванні пісьменніка, галоўным аб’ектам вывучэння павінна быць «не столькі кніжная мова як гатовая, адлітая пэўным парадкам форма, колькі “жывая мова”, слова “вымаўленае”, што дае магчымасць назіраць за самім зараджэннем мыслі і яе развіццём» [1, с. 369]. У прыведзенай фармулёўцы ярка адлюстравалася прыныповае размежаванне Коласам паняццяў мовы як сістэмы і маўлення як рэалізацыі гэтай сістэмы. Даследчык высока ацэньвае заслугі младаграматычнай школы (у Коласа – школа «новаграматыкаў»), якая паставіла на першы план зварот да фактаў жывой гаворкі.

Цікава, што прыхільнікам младаграматызму з’яўляўся і заснавальнік беларускага мовазнаўства, выдатны філолаг, акадэмік Я. Ф. Карскі. Аналізуючы навукова-даследчыя прыёмы і метады Карскага, нельга не прыйсці да высновы, што вучоны знаходзіўся пад значным уздзеяннем шырока распаўсюджаных і папулярных у той час агульналінгвістычных ідэй младаграматызму, метадалогія і практыка якога сфарміраваліся ў мовазнаўстве на мяжы XIX–XX стагоддзяў. Гістарызм як адзіна магчымы навуковы падыход, лінгвістычны псіхалагізм, зварот да вывучэння жывой вусна-гутарковай мовы, прыярытэт фанетыка-марфалагічных асаблівасцей перад лексіка-семантычнымі аспектамі моўных з’яў, нарэшце, глабальны пазітывісцкі прынцып перавагі эмпірычнага факта над тэорыяй – усё гэта характэрныя рысы вучэння младаграматычнай школы, дастаткова поўна і выразна ўвасобленыя ў лінгвістычнай спадчыне Карскага, а таксама зусім не чужыя метадычным напрацоўкам Якуба Коласа.

Колас звяртае ўвагу на ўзнікненне новага напрамку мовазнаўчых росшукаў – семантычнага сінтаксісу і пагаджаецца з тымі лінгвістамі і педагогамі, якія лічаць, што вывучэнне граматыкі павінна пачынацца з сінтаксісу, бо ён мае справу з закончанымі камунікатыўнымі адзінкамі. Аналагічны падыход мае месца ў многіх лінгвістычных тэорыях і кірунках XX стагоддзя.

Другое выданне «Методыкі роднай мовы» было значна перапрацавана і дапоўнена. У прыватнасці, тут з’явіўся раздзел «Пытанні выкладання расійскай мовы ў беларускай школе», у якім пастаянна падкрэсліваецца, што абедзве роднасныя мовы неабходна вывучаць у цеснай

узаема сувязі з-за іх блізкасці паміж сабой, але якраз гэтая блізкасць і выклікае спецыфічныя цяжкасці, напрыклад, пры ўжыванні міжмоўных амонімаў (*сгубить, уживатся, маяться*). Пазней гэтыя ідэі атрымалі ў беларускай лінгвадыдактыцы канцэптуальнае развіццё і былі аформлены ў выглядзе адмысловых прынцыпаў выкладання блізкароднаснай мовы. Вучоныя прыйшлі да высновы, што ў сітуацыі білінгвізму курс блізкароднаснай мовы павінен быць, па-першае, дыферэнцыйна-сістэматычным, г. зн. падкрэсліваць у першую чаргу адрозненні моў; па-другое, карэкцыйным, скіраваным на выпраўленне памылак, што ўзнікаюць на аснове міжмоўнай інтэрферэнцыі; па-трэцяе, курс няроднай мовы павінен быць пераважна сінтэтычным, г. зн. вучыць практычна спараджаць маўленне [2, с. 55–68]. Пры гэтым варта заўважыць, што ў наш час у прымяненні да вялікай колькасці канкрэтных моўнікаў-беларусаў паняцці роднай / няроднай мовы ў псіхалінгвістычным сэнсе параўнальна з першай паловай XX стагоддзя зведалі палярную пераарыентацыю. Беларускую мову сёння нярэдка засвойваюць у школе менавіта як мову другую, дадатковую да першаснай рускай.

Аналіз метадычных распрацовак выдатнага беларускага пісьменніка паказвае, што Якуб Колас быў вельмі добра знаёмы з найноўшымі ідэямі і здабыткамі лінгвістычнай навукі свайго часу, актыўна прапагандаваў іх, выкарыстоўваў ва ўласнай педагагічнай дзейнасці. Многія з закранутых ім тэарэтычных праблем мовазнаўства і ў наш час з'яўляюцца дыскусійнымі. Ведаць адносіны выдатнага пісьменніка, вучонага да той ці іншай актуальнай мовазнаўчай праблемы надзвычай важна і карысна для новых пакаленняў беларускіх лінгвістаў.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Колас, Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 15. П'есы. Метадычныя распрацоўкі / рэд. тома Т. С. Голуб; падрыхт. тэкстаў і камент. А. І. Шамякінай; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – 791 с.

2. Супрун, А. Е. Лингвистические основы изучения грамматики русского языка в белорусской школе. – Минск: Нар. асвета, 1974. – 144 с.

## ПАЭМА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ» Я. КОЛАСА: ГЕНДАРНЫ АСПЕКТ

**Анотацыя.** У артыкуле праводзіцца гендарны аналіз твора на трох узроўнях – сацыяльным, сямейным, духоўным. Даследуюцца працоўныя заняткі герояў, іх сямейныя адносіны і рэлігійныя ўяўленні.

**Ключавыя словы:** гендарныя стасункі, падзел працы, склад сям’і, народныя ўяўленні, дамінуючая роля.

Паэма Я. Коласа «Новая зямля» шматлікімі навукоўцамі (А. А. Лойка, У. М. Казбярук і інш.) прызнана мастацкай энцыклапедыяй жыцця беларускага сялянства. Аўтар перадаў у творы быт і мары простага люду, традыцыі і святы народа, звычкі і ўяўленні беларусаў, нацыянальную культуру і ментальнасць.

Для нас важна прасачыць, якім чынам у творы ўвасобіліся ўяўленні пра тыпова мужчынскія і жаночыя ролі, вызначыць асаблівасці гендарных адносін персанажаў паэмы «Новая зямля». Таму мэтазгодна вылучыць наступныя ўзроўні даследавання мастацкага твора:

- а) сацыяльны (грамадскія ролі і заняткі, улада, сацыяльны статус);
- б) сямейны (утварэнне сям’і, стасункі паміж мужам і жонкай, бацькамі і дзецьмі);
- в) духоўны (вераванні і рэлігійныя ўяўленні).

### 1. Сацыяльны ўзровень даследавання.

Трэба адзначыць, што кожнае грамадства характарызуецца пэўным тыпам размеркавання абавязкаў паміж мужчынам і жанчынай. Калі грамадства заснавана на дамінуючай мужчынскай сіле і жаночай рэпрадуктыўнай функцыі, то арганізацыя падзелу мужчынскіх і жаночых роляў адбываецца паміж паляўнічым, воінам, з аднаго боку, і збіральніцай, маці, з іншага. Аднак такое размеркаванне не абсалютнае. У адных грамадствах жанчыны займаюцца сельскай гаспадаркай, у іншых гэта робяць мужчыны. Існуюць прыклады жанчын-паляўнічых і ваяўніц, а таксама мужчын, якія займаюцца доглядам за дзецьмі.

У паэме Я. Коласа «Новая зямля» падрабязна зафіксавана кола мужчынскіх і жаночых заняткаў, гаспадарчых абавязкаў. Тыповымі для мужчыны з’яўляюцца апрацоўка зямлі (ворыва, сяўба), касьба, выгул свайскай жывёлы, паляванне, рыбалка і інш.:

*І кожны дзелам быў заняты:*

*Міхал у лес пайшоў ранютка*

*Рабіць звычайныя абходы;*

*Антось спаць доўга не меў моды,*

*А як надарыцца мінутка  
Часіны вольнай ці святы дзень,  
Ну хоць адзін разок на тыдзень  
Хадзіў на Нёман ці на тоні –  
Рыбак быў дзядзька наш Антоні,  
Як і работнік, адмысловы;  
А Ёладзік пасвіў дзесь каровы [2, с. 24–25].*

Я. Колас у сваім творы адвёў жаночым персанажам даволі сціплае месца, перавёўшы іх на другі план, зрабіўшы неад’емнай часткай фону для раскрыцця вобразаў галоўных герояў – Міхала і Антося. Нягледзячы на сціплае апісанне характару, знешнасці гераінь (Ганны, Гэлі, Насты-кухаркі і інш.), аўтар засяродзіў увагу на іх працоўных абавязках. Так, жанчыны займаюцца гатаваннем ежы, агародам, хатняй гаспадаркай (шыюць, мыюць, прыбіраюць), клапацяцца пра дзяцей і інш.:

*Так і цяпер: печ зачыніла,  
Работу ў хаце прыпыніла –  
Ідзі ў гарод ты па бацвінне:  
Другі раз есці просяць свінні [2, с. 25].*

Жульнікава С. Н. тлумачыць гendarны падзел працы так: медытаўная функцыя жанчыны і яе роля ў рэпрадукцыі жыцця праглядаецца ў тым, што ў вераваннях славян жаночы пачатак судносіцца з клубком, верацяном, якое напаўняецца пражай, – з фізіялагічнымі зменамі цяжарнай жанчыны, а вобраз тапара судносіцца з мужчынам [1, с. 179].

Пры дасканалым падзеле абавязкаў, гаспадарчых заняткаў у паэме выказваецца думка, што жанчыны працуюць больш, чым мужчыны, і не маюць адпачынку:

*Яе жаночая работа  
Гэта вечная турбота  
То каля печы, то на полі,  
Сказаць, не зводзіцца ніколі.  
Адно прытыніш – там другое,  
Глядзіш, як бачыш, набяжыць,  
Гручак некалі злажыць –  
Жыццё жаночае такое! [2, с. 25]*

Гэта думка аўтара пераклікаецца з народнымі ўяўленнямі пра пастаянную жаночую занятасць, якія ўвасоблены ў беларускіх легендах «Жанчына дом трымае», «Чаму жанчына занятая, а мужык вольны» [3] і інш.



Усе ролі і абавязкі размеркаваны паміж героямі згодна з уяўленнямі патрыярхальны ладу: дом і каля дома – доля жанчыны, мужчына працуе часцей па-за межамі сваёй хаты. Як адзначаецца ў творы:

*Ды з гэтым бацькам адно гора!*

*Як пойдзе ён у лес той зрання,*

*Як цукар у вадзе растане [2, с. 29].*

З вышэйадзначанага відаць, што Я. Колас у паэме апісаў традыцыйны падзел прасторы і працоўных функцый паводле полу: жаночыя персанажы займаюцца хатнімі справамі (гатуюць ежу, даглядаюць гаспадарку, вырабляюць адзенне і інш.), мужчыны засвойваюць аддаленую ад дома тэрыторыю – ходзяць у лес, аруць зямлю, займаюцца паляваннем і інш.

## **2. Сямейны ўзровень даследавання.**

У творы ўвасоблена мадэль традыцыйнай сям’і, члены якой падпарадкоўваюцца патрыярхальнай сістэме адносін. Галоўным у сям’і з’яўляецца бацька – Міхал, яго паважаюць, з ім радзяцца, нягледзячы на тое, што яго слова часам аспрэчвалі жонка і брат Антось:

*Антось і маці на Міхала*

*Не раз у злосці нападзі.*

*Але таго яны не зналі,*

*Як лёгка хлеб той дастаецца.*

*Не сцёрніць часам, адсячэцца*

*Міхал ад гэтакіх нападак [2, с. 29].*

Ганна – жонка Міхала, хоць і падпарадкоўваецца патрыярхальным законам грамадства, не мае статусу абсалютна абмежаванай, бяспраўнай асобы. З паэмы відаць, што ў традыцыйнай сям’і беларусаў муж паважаў сваю жонку і адводзіў не апошняе месца яе думкам, а часам і ўвогуле падпарадкоўваўся яе меркаванням і волі:

*І бацька моўкне і чакае,*

*Што скажа дзядзька або маці,*

*І ціха стала ўраз у хаце:*

*Чутно, як муха пралятае.*

*– Пасада, кажаш, вельмі ўдатна,*

*Ўсяго там родзіцца аж надта.*

*Чаму ж яе там не купляюць?*

*На нас, ці што, людцы чакаюць? –*

*Пытае маці. – Каб такая*

*Была зямля гэта прыўдала,*

*Яна б дагэтуль не гуляла [2, с. 37].*

Улада жонкі ў кантэксце народнага светабачання ацэньваецца негатыўна, таму ў творы аўтар сцвярджае непахіснасць грамадскай сістэмы, дзе дамінуючая роля належыць мужчыне. Аднак Ганна смела выказвае свае меркаванні наконт справядлівасці ў грамадстве, ацэньвае перспектывы набыцця зямлі ва ўласнасць простым селянінам:

*Паны ж і розныя чынушы  
І там патрапяць выбіць душы  
І павыцягваць з цябе жылы,  
Бо ты без права і без сілы. –  
Такія думкі, разважанні,  
Як молат, білі ў сэрца Ганне: –  
Тут справа не ў сваёй сядзібе,  
А ў ладзе гэтым уся злыбедзь [2, с. 275].*

Пра колькасць дзяцей у сям'і Міхала і Ганны Я. Колас згадвае намінальна:

*Сямейка, праўда, немалая:  
Чатыры хлопцы, тры дзяўчаці [2, с. 32].*

Адносіны герояў паэмы да сваіх дзяцей не розняцца паводле полавай прыкметы. Аднак сам аўтар надае большую ўвагу вобразам хлопчыкаў: іх мы ведаем пайменна (Уладзік, Костусь, Алесь, Юзік), бачым, чым яны цікавяцца і бавяцца, як працуюць і вучацца. У той час дзяўчаты згадваюцца ледзь што толькі ў адным эпізодзе з раздзела «За сталом», а імя трэцяй дачкі так і не называецца:

*Пускаў тут Юзік лыжку ў дзела;  
Не раз лабаціна трупцела  
Ў сястрычак Гэлі ці Ганулі.  
А сёстры Юзіка цягнулі  
За вушы з двух бакоў і білі.  
Але іх старшыя мірылі [2, с. 33].*

У паэме падкрэсліваюцца народныя ўяўленні пра тое, што мужчына выконвае ролю ахоўніка сям'і, адказвае за бяспеку дзяцей. Аўтар паказвае, што дзеці любяць і паважаюць свайго бацьку Міхала, але больш праводзіць часу з дзецьмі яго брат Антось. І абсалютна Я. Колас не апісвае, як з дзецьмі няньчыцца маці, што з'яўляецца незразумелым, бо гэта істотная частка жыцця вясковай жанчыны.

У паэме мы назіраем, як пра дзяцей клапаціцца дзядзька Антось, як ён гуляе з імі і выхоўвае іх (раздзелы «Дзядзька-кухар», «Раніца ў нядзельку» і інш.). Паміраючы, Міхал дае наказ Антосю, каб той клапаціўся пра яго сям'ю:

*Антоська!.. родны мой! канаю...*

*Перагарэў, адстаў, знікаю...*

*Вядзі ж ты рэй, вядзі... адзін...*

*Як лепшы брат, як родны сын [2, с. 284].*

Такім чынам, у паэме «Новая зямля» Я. Колас паказаў традыцыйную беларускую сям'ю: бацька, маці, дзеці. Да іх далучаецца малодшы брат Міхала. Галоўным лічыцца мужчына – бацька, пасля яго смерці – брат Антось. Аналіз твора паказвае, што зберагаецца субардынацыя паміж старэйшымі і малодшымі членамі сям'і: жонка паважае мужа, дзеці слухаюцца сваіх бацькоў. У творы адзначаецца важная функцыя сям'і – прадаўжэнне роду, забеспячэнне дабрабыту і аховы дзяцей.

### **3. Духоўны ўзровень даследавання.**

Два рэлігійныя пачаткі гарманічна суіснуюць у светабачанні беларусаў, пра што сведчаць шматлікія прыклады ў народных творах. У паэме «Новая зямля» Я. Колас неаднаразова падкрэслівае набожнасць сваіх герояў. Так, напрыклад, Антось падоўгу моліцца, калі ідзе на працу або вяртаецца дадому:

*Няхай канчаецца размова*

*Антося дзядзькі са святымі, –*

*Тады пагутарыць і з імі.*

*А покі кончыць ён маліцца,*

*То можна ў Свержні апыніцца:*

*Псалмоў адкоціць з паўдзясятка,*

*Ды так выразна, ды так гладка,*

*Што дзяк і той не ўсякі зможа [2, с. 27].*

Міхал таксама паводзіць сябе як сапраўдны хрысціянін: дзякуе Богу і за хлеб на сталe, і добры ўраджай у полі. У сям'і прытрымліваюцца святаў і посту, але не так строга, як таго патрабуе царква. Яскравым прыкладам з'яўляецца спрэчка паміж Міхалам і Ганнай, калі той, вяртаючыся з працы, зайшоў у «манапольку» выпіць:

*– Няма табе граху, ні посту!*

*Хоць у палонку кідай з мосту!*

*– А ў пост, скажы, сварыцца можна,*

*Калі ты гэтак набожна? –*

*Міхал у жонкі запытаўся [2, с. 49].*

Змешванне хрысціянства са старажытнымі славянскімі вераваннямі добра відаць праз вобраз Ганны. На каляды яна падае стравы паводле свайго парадку, не па канону, пачынаючы вяршэру з верашчакі і макавых

бліноў і заканчваючы куццёю. Менавіта ёй аўтар давярае выканаць «закон дзядоў» пры пераездзе ў новую хату:

*Тым часам маці тарапліва*

*Закон дзядоў сваіх спаўняе:*

*Кладзе кусочак хлеба з соллю*

*Пад красны кут у завуголле [2, с. 54].*

Я. Колас, магчыма, падсвядома, а можа, і наўмысна адсылае нас да матыву грэшнай жанчыны, што не выходзіць за межы народных уяўленняў. Наступствы грэхападзення праяўляюцца ў гендарнай няроўнасці: усё грэшнае, нізкае, ганебнае, непрыстойнае звязваецца з жанчынай, а мужчына паўстае ахвярай спакушэння.

Такім чынам, у творы мужчынскія і жаночыя персанажы апісваюцца ў рэчышчы хрысціянскага светабачання, дзе падкрэсліваецца сувязь жанчыны са старажытнымі вераваннямі.

Паэма ўвасабляе патрыярхальную мадэль гендарных стасункаў. Нягледзячы на тое, што сацыяльныя нормы суадносяцца з мужчынскім светабачаннем, жанчына не з'яўляецца падуладнай асобай. Падзел працы на мужчынскую і жаночую сферы, якія з'яўляюцца аднолькава важнымі для існавання і дапаўняюць адна другую, успрымаецца натуральна і не мае іерархіі. Аўтар падкрэслівае імкненне дыферэнцыраваць прастору культуры і грамадства паміж поламі, што павінна садзейнічаць дабрабыту і цэласнасці сям'і.

У паэме «Новая зямля» Я. Колас стварыў вобраз мужчыны – галавы сям'і, які забяспечвае дзяцей і жонку, клапаціцца пра іх дабрабыт, і неадназначны вобраз жанчыны, якая з'яўляецца прадаўжальніцай роду, выступае медыятарам паміж хрысціянскімі і старажытнаславянскімі вераваннямі.

#### **Спіс выкарыстанай літаратуры**

1. Жульникова, С. Н. Гендер в предметном коде культуры: символ и архетип (на материале славянских обрядов первого года жизни) // Кижский вестник. – 2009. – № 12. – С. 178–192.
2. Колас, Я. Новая зямля: паэма. – Мн.: Юнацтва, 1982. – 286 с.
3. Легенды і паданні / склад. М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. – Мн.: Навука і тэхніка, 1983. – 544 с.

## ВОБРАЗНА-СІМВАЛІЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ КОЛЕРААБАЗНАЧЭННЯЎ У МОВЕ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА

**Анотацыя.** У артыкуле разглядаюцца асаблівасці стварэння колеравай вобразнасці і сімволікі ў мове твораў Якуба Коласа праз выкарыстанне адмысловага прыёму колерапісу – колеравай гармоніі. Пададзена класіфікацыя колеравай гармоніі паводле колеракодаў і колеракампанентаў, апісаны механізм рэалізацыі эстэтычных устаноў аўтара, ахарактарызавана спецыфіка індывідуальна-аўтарскага бачання свету ў колеры.

**Ключавыя словы:** каларыстычная лексіка, каларонім, колеравая гармонія, колеракод, колераэлемент, колеракампанент, колерапіс.

Неад’емнай часткай практычна кожнага літаратурнага тэксту з’яўляецца лексіка са значэннем колеру, ці інакш, колераабазначэнні, каларонімы. Гэтыя словы могуць ужывацца ў большай або меншай ступені, але яны прысутнічаюць у вертыкальным кантэксце, уваходзяць у склад тروпаў, ствараюць яскравыя і запамінальныя малюнкi, выклікаюць розныя эмацыйныя рэакцыі. А «псіхалагічны аспект успрымання чалавекам колеру звязаны з культурнымі, светапогляднымі, эстэтычнымі традыцыямі асяроддзя, у якім вырас і сфарміраваўся чалавек, з яго мінулым досведам, памяццю, асацыятыўным характарам мыслення», – заўважае Я. Панамарова [5, с. 8]. Усебаковы аналіз колераабазначэнняў дазваляе асэнсаваць глыбінныя тэкставыя мікраструктуры, якія істотна пашыраюць семантычную прастору колеру. Але даследаванне асаблівасцяў стварэння вобразу, механізму рэалізацыі адмысловых мастацкіх прыёмаў павінна адбывацца з улікам жанравых адметнасцяў твора. Як правіла, вершаваныя, праязныя і драматычныя тэксты характарызуюцца рознай частотнасцю мастацкіх прыёмаў, стылістычных фігур, дзе адным з кампанентаў выступае колеравая лексема. Тым не менш, кожны жанр уяўляе несумненную цікавасць для даследавання. Так, паэтычная мова, дзе колеравыя вобразы вызначаюцца асаблівай яскравасцю, асацыятыўнасцю, утрымліваюць элементы сімволікі і алегорыі, вымагае ад творцы перадачы колеру і яго адценняў у сціслай форме, з захаваннем неабходнага рытму і рыфмы паэтычнага радка. У праязным жа тэксце пісьменнік мае большыя магчымасці ў плане выкарыстання каларыстычнай лексікі. Таму якраз у прозе мы назіраем разгорнутыя, часта па-мастацку дэталізаваныя апісанні. У драматычных творах каларонімы ў большай ступені падкрэсліваюць псіхічны стан персанажа, акцэнтуюць нашу ўвагу на нейкім фрагменце інтэр’еру.

Каларыстычная лексіка валодае істотным семантычным, сінтагматычным і выяўленчым патэнцыялам, спрыяе забеспячэнню эстэтычнага

дыялогу паміж пісьменнікам і чытачом. Аналіз структурна-семантычнай арганізацыі каларонімаў, прыёму колеравай гармоніі дапамагае выявіць індывідуальна-аўтарскую адметнасць ужывання адпаведных лексічных адзінак у мове літаратурных твораў, характар асацыятыўных сувязяў, якія пры гэтым узнікаюць, асэнсаванне спецыфіку вобразнага мыслення пісьменніка. Выкарыстанне аўтарам колеравай лексікі, творчае пераасэнсаванне яе семантычнага патэнцыялу з’яўляюцца важнымі элементам дасягнення мастацкай вобразнасці і выразнасці.

Колер заўсёды з’яўляецца носьбітам пэўнай інфармацыі, мае сэнсавы і пачуццёвы змест, сталыя сімвалічныя значэнні. Семантыка асноўных колераў склалася яшчэ ў дагістарычным грамадстве і з таго часу неістотна змянілася. Колер з’яўляецца сродкам спасціжэння рэчаіснасці, сродкам зносін людзей паміж сабой, сродкам пачуццёвага ўздзеяння на чалавека. На думку Л. Міронавай, «узнікае “мова колеру” – адметная знакавая сістэма, да вывучэння якой “можна прымяняць метадалогію семантыкі» [4, с. 15].

За словамі-колераабазначэннямі ў розных мовах стаіць шырокі інфармацыйны патэнцыял, які ўяўляе сабой складаную шматузроўневую сістэму. На працягу ўсёй сваёй гісторыі чалавек вывучаў розныя сімвалы, якія дапамагалі яму распазнаваць, разумець пэўную з’яву. Яны папярэджвалі, накіроўвалі і інфармавалі чалавека ў той ці іншай галіне пазнання. Таму праблема існавання і функцыянавання каларонімаў у мове і свядомасці не можа абмяжоўвацца толькі вузкалінгвістычнымі даследаваннямі. Прырода колеру, яго феномен разглядаюцца і ў псіхалогіі, і ў філасофіі, і ў іншых сумежных з імі навуках.

Багаты матэрыял для аналізу спецыфікі выкарыстання каларыстычнай лексікі ў мастацкім тэксце дае творчасць Якуба Коласа. Класік беларускай нацыянальнай літаратуры яскрава адлюстраванне адметнасць бачання свету ў колеры беларускім этнасам, дасягнуўшы сапраўднай дасканаласці ў стварэнні адмысловых колеравых вобразаў.

Паспрабуем разгледзець вобразна-сімвалічны патэнцыял колераабазначэнняў коласаўскіх праявістых і паэтычных тэкстаў праз механізм стварэння прыёму колеравай гармоніі як надзвычай яскравага чынніка слоўнага жывапісу.

Колеравая гармонія з’яўляецца адным з найбольш важных кампанентаў індывідуальна-аўтарскага светабачання Якуба Коласа. Мэта-накіраванае спалучэнне абраных колераў стварае ў чытача адпаведны настрой, выклікае пэўныя пачуцці. Таму ўвага да асаблівасцяў пабудовы колеравай гармоніі дапамагае больш якасна правесці і аналіз твора, і лепш зразумець асобу аўтара.

Пад колеравай гармоніяй мы разумеем спалучэнне асобных каларонімаў у межах аднаго сказа (страфы), якія ў сукупнасці рэалізуюць станоўчую эмацыянальна-экспрэсіўную афарбоўку.

Кожны асобны колер ураўнаважвае іншы, а два, разам узятыя, уплываюць на трэці, ствараючы яшчэ большую вобразнасць і выразнасць. На думку А. Зайцава, «мы ўспрымаем пэўнае ўпарадкаванае спалучэнне колераў як эстэтычна станоўчую сукупнасць, а ўсякую выпадковую камбінацыю характарызуем як адмоўную» [3, с. 91].

Аднак трэба мець на ўвазе, што і «выпадковая камбінацыя» часам можа ўспрымацца станоўча. Таму кантэкст заўсёды з'яўляецца галоўным крытэрыем пры вызначэнні гармоніі.

Расійскія мастацтвазнаўцы Б. Цяплоў і П. Шавараў прапанавалі ў свой час класіфікацыю з чатырох тыпаў колеравай гармоніі: 1) аднатонная, пабудаваная на адным галоўным колеры або групе блізкароднасных колераў; 2) палярная, пабудаваная на супастаўленні двух супрацьлеглых колераў; 3) трохколёрная, пабудаваная на супастаўленні трох асноўных колераў; 4) шматколёрная, калі пры вялікай разнастайнасці колераў нельга вылучыць галоўныя.

З пункту гледжання лексічнай каларыстыкі такая класіфікацыя небездакорная. Яна не ўлічвае магчымае семантычнае вар'іраванне каларонімаў. Таму намі прапануецца лінгвістычная класіфікацыя колеравай гармоніі: 1) *аднакодавая*, заснаваная на выкарыстанні розных колера-элементаў аднаго колеракода («залаты», «рыжы» – «жоўты»); 2) *двухкодавая*, заснаваная на выкарыстанні каларонімаў двух розных кодаў («чырвоны» – «белы»); 3) *шматкодавая*, якая пабудавана на ўжыванні каларонімаў трох, чатырох і больш розных кодаў («чырвоны» – «жоўты» – «белы» і інш.). Пры гэтым пад увагу бярэцца і колькасць кампанентаў, якія складаюць пэўны колеракод.

Колеравая гармонія ўваходзіць у якасці аднаго з мастацкіх прыёмаў у сістэму коласаўскага колерапісу. Аўтар спалучае колеры ў адпаведнасці з уласным эстэтычным густам, ставіць побач розныя каларонімы ў залежнасці ад канкрэтных мастацкіх задач. Між тым «законы колеру невыказальна цудоўныя менавіта таму, што яны невыпадковыя», – адзначае Ван Гог [2, с. 217]. Гэта невыпадковасць і дазваляе гаварыць пра асаблівасці індывідуальна-аўтарскага бачання свету ў колеры, паказвае на сувязь з рэчаіснасцю, характарызуе каларыстыку прыроды.

На падставе аналізу твораў Якуба Коласа можна вылучыць чатыры тыпы колеравай гармоніі: аднакодавы, двухкодавы, трохкодавы і чатырхкодавы. Далей мы разгледзім асаблівасці выкарыстання пісьменнікам

аднакодавай гармоніі, якая будзеца на спалучэнні двух каларонімаў аднаго колеракода.

Колеракод «**белы**».

1. *Ляжала шынка, як падушка, // Румяна-белая пампушка... // А ніз бялюткі, паркалёвы* («Новая зямля»). 2. *Тут сыр, як першы снег бялюткі, // Каўбас прыемнейшыя скруткі, // Што толькі ёсць у Беларусі* (Тамсама). 3. *Срэбраводныя дажджавыя ніці густа-густа звісалі з хмар і белым невадам паплылі над зямлёй* («З боку жыцця»). 4. *На сцяне вісеў партрэт міністра шляхоў зносін, але Блок, здавалася, касаваў яго... кароткаю, але шырокаю барадою, у якой прабіваліся срэбныя ніці сівізны* («На ростанях»).

У першым мікраконтэксце аўтар спалучае каларонім з адценнем белага колеру (няпоўная ступень светлавой насычанасці) і каларонім з найвышэйшай ступенню. Далей – колеравую лексему з уласным складаным назойнікам, дзе першая частка – слова «белы». Складаны прыметнік «срэбраводны», першая частка якога – колеравая лексема са значэннем «з бліскуча-белым адлівам», спалучаецца з уласнакаларонімам «белы». Больш складаная паводле структуры гармонія ў апошнім мікраконтэксце. Тут аўтар не ўжывае кодавы каларонім, а толькі яго элементы: «срэбны» і «сівізна». Такі тып гармоніі трэба лічыць двухкампанентным, паколькі яе (гармонію) складаюць два колераэлементы (кампаненты).

Колеракод «**чырвоны**».

1. *Агнявыя валаконцы // Ткуцца ў шоўк чырвоны...* («Усход сонца»). 2. *Ёсць харакство ў гэтых зімах... // Калі ў агністым мароз троне, // У крывава-багравай заслоне* («Новая зямля»).

Колераэлемент «агнявы» мае значэнне «ярка-чырвоны». «Багровы» азначае «густа-чырвоны, пурпуровы». Такія спалучэнні ў межах аднаго колеракода з пункту гледжання семантыкі дастаткова складаныя. У разгорнутым выглядзе дадзеныя гармоніі могуць быць запісаны як «ярка-чырвоны» – «чырвоны» і «ярка-чырвоны» – «ярка-чырвоны – густа-чырвоны».

Колеравая гармонія колеракода «чырвоны» больш складаная ў параўнанні з кодам «белы». Гэта часткова тлумачыцца тым, што «чырвоны» – спектральны каларонім і мае значную колькасць колераэлементаў. Да таго ж адценні чырвонага колеру валодаюць вялікімі выяўленчымі магчымасцямі. Яны выкарыстоўваюцца пры апісанні пейзажу, партрэтнай характарыстыцы персанажа, могуць ілюстраваць эмацыянальна-псіхічны стан героя, а таксама ўваходзіць у склад параўнанняў, мета-



фар і іншых стылістычных фігур. Як заўважае М. Жэпіньска, «колеры вогненна-чырвоныя, палымяныя... узвышаюць душу» [6, с. 236], г. зн. рэалізуюць пераважна станоўчую эмацыянальную афарбоўку.

Колеракод «жоўты».

1. ...Крынічкі беражкі... Ззяе **золата жоўтых** пяскоў («Крыніца»).
2. Броўны ў сценах вельмі ладны: // **Шырокі, роўны, без прытокач, // І жоўцеенькі, як той жаўточак** («Новая зямля»).

Двухкампанентная аднакодавая гармонія «залаты» («бліскача-жоўты») – «жоўты» ўскладнена люксонімам «ззяць» («ярка свяціць»). Светлавая лексема дадае гармоніі больш выразнасці: жоўты колер як самы светлы ў спектры дапаўняецца такім жа люксонімам, што стварае асабліва радасны настрой.

У другім мікракантэксте даволі рэдкі характар гармоніі, што пабудавана на спалучэнні кодавых каларонімаў, адзін з якіх мае значэнне суб'ектыўнай ацэнкі, а другі выступае ў якасці параўнання.

Адзначанія гармоніі заключаюць у сабе высокі ўзровень эмацыянальнай афарбоўкі. Паводле М. Жэпінскай, «жоўты і залаты колеры – ясныя, даюць радасць і весялоць» [6, с. 236], адначасова ствараючы выразнасць і запамінальнасць апісанага.

Колеракод «зялёны».

1. **Шуміць зялёныя прысады, // Рунюць травы ў наплавах** («Рыбакова хата»).
2. Усталявалася **вясна. // Дубы зялёны плашч адзелі, // І зарунела ярына** (Тамсама).

Значэнне калароніма-дзеяслова «рунець» у абодвух выпадках неаднолькавае. Ён адпаведна рэалізуе семы «вылучацца зялёным колерам» і «ўзыходзячы, зелянець». Тут характар сем рэламентуецца кантэкстам. Прычым у апошнім выпадку каларонім можа выкарыстоўвацца толькі ў строга акрэсленых дыстрыбуцыйных умовах: калі гаворка ідзе пра пасевы. Аўтар гарманічна спалучае ўласна прымету і прымету дзеяння. Можна меркаваць, што дадзены колеракод не ўключае ў сваю структуру разнастайных адценняў, а абазначае толькі адзін колер – «зялёны». У Коласа «зялёны» – чыста зямны колер. Гэта афарбоўка травы, дрэў і да т. п. Тут, відавочна, захоўваецца пераемнасць хрысціянскіх традыцый, бо зялёны колер у хрысціян лічыўся сімвалам вясенняга абнаўлення. Ён супрацьстаіць «велічным колерам – пурпуроваму, залатому, блакітнаму», – заўважае даследчык эстэтыкі В. Бычкоў [1, с. 105].

Аналіз паказвае, што аднакодавая колеравая гармонія ў творах Коласа складаецца, як правіла, з двух кампанентаў. Гарманічнае спалучэнне можа мець больш ці менш складаную структуру. Нехарактэрнай

уяўляецца гармонія, калі колеракод не ўключае ў сябе дадатковых адценняў («зьялёны»). У гэтым выпадку змяняецца эмацыянальны эффект гарманічнага спалучэння, г. зн. такая гармонія ўспрымаецца намі як менш выразная.

Такім чынам, праведзенае даследаванне паказвае, што прыём колеравай гармоніі з'яўляецца адным з найбольш істотных элементаў колерапісу ў творах Якуба Коласа і мае сапраўды вялікі вобразна-сімвалічны патэнцыял. Гарманічныя спалучэнні, выкарыстаныя аўтарам, разнастайныя па сваёй структуры. Найбольш частотная група – двухкодавая гармонія. У залежнасці ад характару камбінацыі гармоніі могуць быць рознакампанентныя. Па сутнасці ўсе коласаўскія гарманічныя камбінацыі характарызуюцца незвычайнай вобразнасцю і маляўнічасцю. Ужыванне розных колераэлементаў аднаго кода ў межах мікракантэксту дае магчымасць не толькі перадаць найтанчэйшыя колеравыя адценні, але і аўтарскае захапленне той ці іншай з'явай (*Агнявыя валаконцы // Ткуцца ў шоўк чырвоны; Калі ў агністым мароз троне, // У крывава-багравай заслоне; Ззяе золата жоўтых* пяскоў; *Шумяць зьялёныя прысады, // Рунюць травы ў наплавах; Дубы зьялёны плашч адзелі, // І зарунела ярына*).

Можна сцвярджаць, што праз прыём колеравай гармоніі Колас раскрыў надзвычай багаты вобразна-сімвалічны патэнцыял каларыстычнай лексікі, прадэманстравалі непаўторную манеру пісьма і выразную адметнасць колераўспрымання.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Бычков, В. В. Византийская эстетика: теоретические проблемы. – М.: Искусство, 1977. – 199 с.
2. Ван Гог, В. Письма / пер. П. В. Мелковой. – Л.; М.: Искусство, 1966. – 602 с.
3. Зайцев, А. С. Наука о цвете и живопись. – М.: Искусство, 1986. – 159 с.
4. Миронава, Л. Н. Учение о цвете. – Мн., 1986.
5. Пономарёва, Е. С. Цвет в интерьере. – Мн., 1984.
6. Rzepińska, M. Historia koloru w dziejach malarstwa europejskiego. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1970. – 359 s.

## МЕТАДЫЧНЫЯ НАПРАМКІ РЭАЛІЗАЦЫІ МІЖПРАДМЕТНЫХ СУВЯЗЕЙ КРАЯЗНАЎЧАГА ХАРАКТАРУ (НА ПРЫКЛАДЗЕ ВЫВУЧЭННЯ ЖЫЦЦЯ І ТВОРЧАСЦІ ЯКУБА КОЛАСА)

**Анатацыя.** У артыкуле разглядаюцца суадносіны тэрмінаў «літаратурнае краязнаўства» і «літаратуразнаўчае краязнаўства», метадычныя напрамкі рэалізацыі міжпрадметных сувязей краязнаўчага характару пры вывучэнні жыцця і творчасці пісьменніка.

**Ключавыя словы:** міжпрадметныя сувязі, літаратурнае краязнаўства, метадычныя напрамкі, Якуб Колас.

Вывучэнне творчасці таго ці іншага пісьменніка адбываецца ў непасрэднай узаемасувязі з яго жыццёвым шляхам, што мэтазгодна праводзіць на аснове літаратурнага краязнаўства – галіны літаратуразнаўства, якая вывучае памятныя мясціны, звязаныя з жыццём і творчасцю пісьменнікаў. У методыцы выкладання літаратуры некаторымі вучонымі (В. Я. Ляшук, Г. М. Снітко і інш.) літаратурнае краязнаўства разглядаецца як «вобразна-выхаваўчая праца, у ходзе якой вывучаюцца літаратурныя факты, з’явы, падзеі, звязаныя з той мясцовасцю, дзе знаходзіцца школа» [6, с. 386]. Аднак у дадзеным выпадку гаворка вядзецца пра выключна рэгіянальны кампанент у літаратурным навучанні, што складана ў поўнай меры рэалізаваць у межах нарматыўных прававых дакументаў, якімі рэгулюецца навучальны працэс ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі Рэспублікі Беларусь. Таму ўслед за А. Г. Пракоф’евай лічым неабходным у аспекце *ўласна літаратурнага* краязнаўства, якое займаецца ўстанаўленнем узаемаадносін мастака з тымі ці іншымі мясцінамі, пошукам біяграфічных і творчых сувязей з тым ці іншым краем і якое мае асаблівую значнасць толькі для пэўнага рэгіёна, асобна разглядаць *літаратуразнаўчае* краязнаўства. Асноўнай задачай літаратуразнаўчага краязнаўства з’яўляецца вывучэнне ўплыву рэгіёна нараджэння ці пражывання, найбольш значных этапаў жыцця пісьменніка на яго светаадчуванне, фарміраванне творчага майстэрства, вытокаў закранутых ім праблем і створаных мастацкіх вобразаў [7].

Між тым аналіз літаратурнага краязнаўчага матэрыялу на ўроках беларускай літаратуры можа быць арганізаваны на аснове міжпрадметных сувязей. Спынімся на метадычных напрамках рэалізацыі міжпрадметных сувязей краязнаўчага характару пры вывучэнні жыццёвай і творчай біяграфіі Якуба Коласа.

## 1. Беларуская прырода і беларуская «нацыянальная душа» (М. Багдановіч).

Важным аспектам вывучэння манаграфічнай тэмы з'яўляецца аналіз матываў і вобразаў, асаблівасцяў аўтарскага стылю творчасці пісьменніка. Далёка не апошняю ролю ў гэтым адыгрываюць прыродныя ландшафты, паколькі «найпершае ўздзеянне на станаўленне нацыянальнага светапогляду, непаўторна-самабытнай культуры, ладу і стылю мыслення мае прырода, ва ўлонні якой народ сцвярджае сваё гістарычнае быццё» [6, с. 6]. Фарміруючы нацыянальны характар народа (у тэрміналогіі М. Багдановіча – «нацыянальная душа»), наваколнае асяроддзе ўплывае на характар творчасці пісьменніка. Класік беларускай літаратуры падкрэсліваў: «Як кожны народ мае сваю нацыянальную душу, так ён мае і свой асаблівы склад (стыль) творчасці, найбольш прыдатны да гэтай душы» [1, с. 288]. На ўроках беларускай літаратуры гэты аспект мае вялікае значэнне для раскрыцця глыбіні асобы творцы як аднаго з найбольш яркіх прадстаўнікоў нацыі.

Вывучэнне творчасці пісьменніка пачынаецца з разгляду яго біяграфіі. Пры гэтым неабходна актыўна выкарыстоўваць наглядныя дапаможнікі і тэхнічныя сродкі навучання.

Падчас гутаркі пра дзяцінства паэта асабліваю ролю адыгрывае выкарыстанне фотаздымкаў, на якіх адлюстраваны краявіды Стаўбцоўшчыны і ракі Нёман, выяў вёскі Акінчыцы, дзе нарадзіўся мастак слова, роднай хаты паэта. Магчымым уяўляецца і знаёмства вучняў з некаторымі аспектамі этнапсіхалогіі. У прыватнасці, пры першасным знаёмстве з жыццямі пісьменніка варта пазнаёміць вучняў з выказваннем Э. С. Дубянецкага, які адзначаў, што «таямнічы, вечна незмаўкальны шум вялізных, дрымучых лясоў і бароў, шматлікія глыбокія азёры, загадкава-жахлівыя балоты і дрыгва з цягам часу сфарміравалі ў беларусаў багатую фантазію, развітую ўражлівасць, некаторую містычнасць светапогляду, пэўную абвостранасць пачуццяў, незвычайнасць успрымання многіх прыродных з'яў» [3, с. 12]. Разгледзеўшы на карце Беларусі тэрыторыю Стаўбцоўскага раёна, далейшы дыялог з вучнямі магчыма будаваць на аснове наступных пытанняў:

*Якое месца займаюць на тэрыторыі раёна лясы? Чаму менавіта лес мае непасрэдную сувязь з біяграфіяй паэта? Чаму гэтая мясцовасць уключаецца ў межы геаграфічнага рэгіёна Беларускае Наднямонне? Як, на вашу думку, такая прырода магла паўплываць на фарміраванне светапогляду Якуба Коласа?*

Гэтыя пытанні дапамогуць вучням усвядоміць вытокі філасафічнасці, разважлівасці коласаўскай творчасці. Разуменню гэтага будзе садзейнічаць і прагляд на ўроку ўрыўкаў з дакументальнага фільма рэжысёра В. Аслока «Колас будзе жыць вечно», у якім паказаны мясціны дзяцінства паэта, а таксама дэманстрацыя серыялу жывапісных палотнаў У. Сулкоўскага «Радзіма Якуба Коласа». Выкарыстаць названыя мастацкія творы магчыма ў далейшым пры вывучэнні паэмы «Новая зямля». Увогуле варта адзначыць, што аўтабіяграфізм творчасці Якуба Коласа дазваляе ў поўнай меры выкарыстоўваць прынцып нагляднасці, паколькі асоба і жыццё пісьменніка сталі асновай для шматлікіх твораў іншых відаў мастацтва, а таксама спрыяла вылучэнню асобнай навуковай галіны – коласазнаўства.

Асобна трэба звярнуць увагу на тое, наколькі моцна ўвабраў Якуб Колас і прыроду зусім іншага рэгіёна Беларусі – Палесся, дзе будучы народны паэт Беларусі працаваў настаўнікам пасля сканчэння ў 1902 г. Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі. У выніку паэтызаваныя палескія балоты і пушчы паўстаюць са старонак трылогіі «На ростанях», а рысы паляшувкага менталітэту яскрава адлюстраваны ў вобразах жыхароў палескай вёскі.

## **2. Беларуская літаратура – люстэрка гістарычнага лёсу беларускага народа.**

Вывучэнне творчасці Якуба Коласа павінна грунтавацца на прынцыпе гістарызму. З дапамогай гэтага прынцыпу ствараецца аснова для больш глыбокага спасціжэння жыццёвай і творчай біяграфіі. Як слушна адзначае Г. І. Беленькі, «абапіраючыся на гістарычныя веды школьнікаў, настаўнік літаратуры зможа паўней раскрыць своеасаблівасць ідэйных пазіцый і мастацкага майстэрства пісьменніка, увесці вучняў у сам дух эпохі, паказаць рух гісторыі ў непаўторных карцінах чалавечага жыцця» [2, с. 43]. Безумоўна, творчасць Якуба Коласа нельга разглядаць асобна ад жыцця беларусаў першай паловы ХХ ст., выразнікам ідэй пра нацыянальную і сацыяльную роўнасць якога ён стаў.

Пачынаючы гутарку пра грамадска-палітычныя абставіны жыцця Якуба Коласа, настаўніку трэба актуалізаваць веды, набытыя вучнямі ў курсе гісторыі Беларусі. Неабходна прадэманстраваць вучням, што ў творчасці Якуба Коласа па-мастацку пераасэнсаваны падзеі Першай сусветнай вайны (паэма «На шляхах волі»), грамадзянскай вайны (аповесць «Дрыгва»), калектывізацыі (аповесць «Адшчапенец»), лёс жыхароў Заходняй Беларусі ў міжваеннай Польшчы (паэма «Рыбакова хата»), трагедыя народа падчас Вялікай Айчыннай вайны (зборнікі паэзіі

«Адпомсцім», «Голас зямлі»). Пры гэтым неабходна звярнуць увагу на тое, што ў цэнтры ўвагі пісьменніка не столькі паказ і аналіз гістарычных падзей, колькі адлюстраванне лёсу беларускага народа, філасофскае асэнсаванне рэчаіснасці. Варта звярнуць увагу вучняў і на тое, што гістарычны лёс беларусаў паказаны пераважна праз жыццё і побыт беларускага сялянства (паэма «Новая зямля»), беларускай інтэлігенцыі (трылогія «На ростанях»). Звесткі з біяграфіі Якуба Коласа дапамогуць вучням прыйсці да высновы аб прычынах выбару пісьменнікам менавіта гэтых двух саслоўяў, тады як самі творы будуць спрыяць больш глыбокаму пранікненню ў псіхалогію самога мастака слова, разуменню вытокаў яго творчасці, усведамленню праблем, якія хвалявалі паэта і яго сучаснікаў.

Ажывіць зўрыстычную гутарку дапамогуць наступныя праблемныя пытанні: *Як Якуб Колас успрыняў падзеі Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцый? Ці спраўдзіліся яго надзеі пасля 1917 г.? Як, на вашу думку, мог пачуваць сябе пісьменнік падчас грамадска-палітычных зменаў 20-х – 30-х гг. і што на гэта ўплывала? Якім чынам гэтыя змены адбіліся на творчасці Якуба Коласа?* Пошук адказаў на пастаўленыя пытанні будзе спрыяць фарміраванню ў вучняў умення лагічна, несупярэчліва разважаць над праблемнымі сітуацыямі, праводзіць эмпірычны аналіз.

### **3. Беларуская мова – «дом быцця» (М. Хайдэгер).**

Асобна трэба спыніцца на пытанні ўплыву моўнага асяроддзя на асобу і творчасць Якуба Коласа. Як адзначыў Я. Лёсік, мова – гэта «выраз яго [народа] духоўнай істоты, як сімвал яго асобнасці нацыянальнай і як пачатак самасвядомасці, як памятка ад прамінулага і надзея на будучыню» [4, с. 57]. Дадзены аспект можна вылучыць і пры вывучэнні творчасці паэта. Так, настаўнік пры знаёмстве з творчасцю мастака слова зверне ўвагу вучняў на тое, што выдатны мастак слова Якуб Колас па праву лічыцца адным з заснавальнікаў беларускай літаратурнай мовы. Разам з тым, чытаючы вершы паэта, сустракаем наступныя дыялектызмы: *сіціны – вельмі ціхі; макрак – сырое палена; паталочышча – вытаптанае месца; пярэсмькі – перасячэнне многіх дарог* і інш.; паланізмы: *атрамант, бюрка, забачэнне, марац, цвек* і інш.; аказіяналізмы: *гучнабежны, завівы, зласмех, надзор’е, малюнкавасць* і інш. Стылістычны аналіз мовы твораў паэта яшчэ раз пацвердзіць думку аб тым, што значны ўплыў на творчасць мастака слова аказала яго дзяцінства і юнацтва на ўлонні наднямонскіх краявідаў на фоне адпаведнага культурнага асяроддзя. Трэба таксама звярнуць увагу на выкарыстанне

ў лірычных творах паэта вялікай колькасці фразеалагічных і парэміялагічных адзінак.

У рэчышчы гутаркі пра мову твораў Якуба Коласа нельга не абмысліцца без абмеркавання пытання гістарычнага лёсу беларускай мовы. Настаўнік можа пазнаёміць вучняў з меркаванням самога мастака слова: «Ніякае багацце людзей не бывае даражэйшым за іх родную мову». Пасля першаснага ўспрымання і абмеркавання выказвання трэба арганізаваць з’яўляючую гутарку ў пошуку адказу на пытанне: *Чаму, на вашу думку, паэта хвалявала праблема роднай мовы? Ці засталіся гэтыя праблемы актуальнымі на сённяшні дзень? Якія б крокі для становаўчага вырашэння гэтага пытання вы здзейснілі?*

#### **4. Мастацкая прастора твораў Якуба Коласа і яе архетыпы.**

Вывучэнне тэмы ў межах гэтага блоку вынікае з таго, што было сказана вышэй, паколькі «ў мове адлюстраваны падсвядомыя праявы архетыпавых уяўленняў – сімвалаў-кодаў культуры, іманентных нацыі сэнсаў» [5, с. 24]. Так, па словах І. А. Чароты, для беларускай культуры вызначальнымі архетыпамі, якія адлюстроўваюць нацыянальнае светабачанне, з’яўляюцца архетыпы лесу і балота. У сваю чаргу, для коласаўскай лірыкі скразнымі з’яўляюцца вобразы ўзыходу сонца, вясны, свабоды, шчасця, працы, роднай зямлі і роднага дому, малой радзімы. Значэнне гэтых канцэптуальных паняццяў, якія таксама шырока адлюстраваны ў фальклору, у разуменні сучасных вучняў усё больш нівелююцца, страчваюць значэнне, што актуалізуе творчасць Якуба Коласа з пункту гледжання фарміравання каштоўнасных арыенціраў падростаючага пакалення. Між тым, пералічаныя вобразы з’яўляюцца архетыпавымі для ўсёй беларускай літаратуры, таму настаўніку даецца магчымасць арганізаваць іх супастаўленне на аснове ўнутрыпрадметных сувязей, што будзе спрыяць фарміраванню вучнёўскіх уменняў сінтэзаваць атрыманыя ў розныя гады навучання веды, праводзіць паралелі паміж падобнымі з’явамі культуры і на аснове гэтага рабіць адпаведныя высновы. Аналізуючы творы паэта, вучні здолеюць суаднесці біяграфію творцы з вытокамі архетыпаў у яго творчасці.

Абмеркаванне з вучнямі пытання ўплыву фальклору на творчасць Якуба Коласа несумненна падводзіць да архетыпу «родны кут» у яго лірыцы. Паводле А. М. Мельнікавай, вытокі творчасці пераважнай большасці беларускіх пісьменнікаў, звязаныя з абставінамі іх жыцця, «аформіліся ў топасах “родны край”, “родная зямля”, “родны дом”, “родная вёска”, “родны хутар”. “Родны кут”, “малая радзіма” – гэта комплекс пэўных фактараў, якія складаюць “духоўную тапаграфію” героя беларускай

літаратуры. У канцэпцыі беларускіх пісьменнікаў свая зямля, свой дом складаюць ідэал гарманічнага ўніверсуму» [5, с. 108]. Садзейнічаць актывізацыі аналітычнага мыслення вучняў будуць наступныя пытанні: *Чаму для паэта родны кут з'яўляецца ключавым паняццем? Якія этапы яго біяграфіі маглі паўплываць на такое стаўленне? Што для вас значыць родны кут?* Адказы вучняў на пастаўленае пытанне можна разглядаць у якасці крытэрыю ацэнкі якасці арганізацыі вывучэння творчасці Якуба Коласа на аснове міжпрадметных сувязей краязнаўчага характару, паколькі яны прадэманструюць узровень засваення вучнямі асноўных фактараў, якія фарміруюць творчае аблічча пісьменніка.

Такім чынам, вырашэнне праблемы выкарыстання міжпрадметных сувязей краязнаўчага характару, на нашу думку, варта разглядаць у рэчышчы літаратуразнаўчага краязнаўства, задачай якога з'яўляецца вывучэнне творчасці таго ці іншага пісьменніка ў непарыўнай сувязі з яго малой радзімай, перыпетыямі жыццёвага шляху, гістарычнымі абставінамі. Гэты напрамак літаратурнага краязнаўства дазваляе значна пашырыць межы рэгіянальнага кампаненту літаратурнай адукацыі. Абапіраючыся на асобныя факты біяграфіі пісьменніка, вучні ўдасканальваюць навыкі шматаспектнага аналізу твораў, заснаваныя на супастаўленні этапаў жыцця пісца мастака слова, параўнанні твораў розных эпох, сумежных відаў мастацтва, што становяцца ўплывае на больш глыбокае пагружэнне ў мастацкі свет творчасці пісьменніка.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Багдановіч, М. Поўны збор твораў: у 3 т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1993. – Т. 2: Маст. проза, пераклады, літ. артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарн. накіды. – 600 с.
2. Бельскі, Г. И. Взаимосвязь предметов гуманитарного цикла // Народное образование. – 1977. – № 9. – С. 42–45.
3. Дубянецкі, Э. С. Таямніцы народнай душы: кніга для вучняў. – Мінск: Нар. асвета, 1995. – 47 с.
4. Лёсік, Я. Збор твораў; уклад., прадм. і камент. А. Жынкін. – Мінск: Логвінаў, 2003. – 396 с.
5. Мельнікава, А. М. Нацыянальна-светапоглядныя каардынаты беларускай літаратуры першай трэці ХХ стагоддзя // М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь; Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. – 214 с.
6. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / Л. В. Асташонак [і інш.]; пад рэд. В. Я. Ляшук. – Мінск: Асар, 2002. – 416 с.
7. Прокофьева, А. Г. Пути использования краеведения в процессе обучения школьников литературе // Самарский научный вестник. – 2014. – № 2. – С. 97–99.



РАЗВІЦЦЁ МАЎЛЕННЯ НАВУЧЭНЦАЎ У КАНТЭКСЦЕ  
ПЕДАГАГІЧНЫХ ІДЭЙ ЯКУБА КОЛАСА

**Анацыя:** У артыкуле разглядаецца месца і роля развіцця маўлення навучэнцаў у першай методыцы роднай мовы Я. Коласа, прасочваецца рэалізацыя педагагічных ідэй Коласа ў сучасным школьным курсе беларускай мовы. Раскрываецца інтэграваны характар уводнага курса беларускай мовы як замежнай, яго скіраванасць на развіццё маўлення навучэнцаў.

**Ключавыя словы:** развіццё маўлення, вуснае і пісьмовае маўленне, літаратурныя нормы, узбагачэнне слоўнікавага складу, граматычны лад, звязнае маўленне, беларуская мова як замежная, уводны курс, маўленчыя зносіны.

Праблема развіцця маўлення навучэнцаў, яго ўдасканалення і ўзбагачэння заўсёды была ў цэнтры ўвагі моўнай адукацыі, бо гэта адначасова і развіццё асобы чалавека, яго здольнасцей, інтэлекту, мыслення.

Ужо ў першай методыцы беларускай мовы («Методыка роднае мовы», 1926), у якой выкладзены не толькі дасягненні тагачаснай метадычнай навукі, але і асабісты вопыт Коласа-педагога, звяртаецца ўвага на гэты аспект у навучанні.

У адрозненне ад дарэвалюцыйных методык, якія арыентавалі на дзве задачы навучання мове (навучыць чытаць і пісаць), Якуб Колас (К. М. Міцкевіч) бачыў задачу школы ў выхаванні творчай асобы вучня. У якасці канчатковай мэты навучання мове ён бачыў умелае актыўнае карыстанне роднаю моваю для выказвання ўласных думак і перажыванняў вучня. Гэта мэта – навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо) – зафіксавана і ў сучасных вучэбных праграмах па беларускай мове для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі.

Асноўная задача развіцця пісьмовага маўлення вучняў, канстатаваў К. Міцкевіч (Я. Колас), «ёсць задача навучання талкова складаць свае думкі на пісьме. Методыкі роднай мовы звычайна разглядаюць гэты від пісьма як пісьмо вышэйшага парадку» [1, с. 454]. Асноўнай памылкай старой школы Якуб Колас лічыў неўсведамленне многімі настаўнікамі розніцы паміж «роднаю моваю як прадметам выкладання і роднаю моваю як жывой стыхіяй дзіцячых зносін», што прыводзіла да адрыву працэсу навучання ад рэальнай маўленчай дзейнасці вучня. Гэта ідэя практычнай скіраванасці адукацыйнага працэсу (усё тое, што вывучаецца на ўроку, павінна быць уключана ў практычную маўленчую дзейнасць вучня) рэалізуецца сучаснай методыкай праз кампетэнтнасны падыход у навучанні.

У другім выданні «Методыкі роднае мовы» (1930), напісанай разам з В. Тэпіным, развіццю маўлення вучняў адведзены асобны раздзел «Методыка развіцця мовы». Асабліва ўвага ў ім звернута на значэнне развіцця вуснага маўлення вучняў; справядліва зазначаецца, што «вусная мова па самай сутнасці сваёй цесна звязана з мовай пісьменнаю і развіццё вуснай мовы ёсць такім парадкам і развіццё пісьменнай мовы» [2]. З мэтай развіцця вуснага маўлення вучняў аўтары прапануюць розныя метады: гутарка і расказ, гутарка па малюнках, вуснае апавяданне (пра падзеі мінулага, найбольш цікавыя здарэнні з дзіцячага жыцця і інш.), працяг апавядання або складанне ўласнага на тэму, падобную да прачытанага, драматызацыя.

Аўтары добра разумелі ролю пераказаў у развіцці звязнага маўлення вучняў, адзначаючы, што вусны пераказ «павінен лічыцца важным практыкаваннем на лекцыях аб'ясняльнага чытання» з прычыны лепшага засваення зместу твора, выпрацоўкі ўмення складна гаварыць і навыку вуснага маўлення, а таксама з'яўляецца вельмі добрай падрыхтоўкай да разнастайных пісьмовых практыкаванняў. Праца над пераказам дае магчымасць паказаць вучням логіку пабудовы тэксту, магчымасці і спосабы аб'яднання моўных сродкаў у адзінае цэлае. Спасцігаючы традыцыі і магчымасці спалучэнняў слоў у сказы, сказаў у тэкст на матэрыяле ўзорных твораў, вучні маюць магчымасць засвоіць гатовы матэрыял, пераняць вопыт майстроў слова, каб карыстацца ім пры стварэнні ўласных вусных і пісьмовых выказванняў, бо «лексіка і фразеалогія, з якімі дзеці з'яўляюцца ў школу, маюць вялікую патрэбу ў папаўненні і развіцці шляхам уласна пераймання дзелавой і літаратурнай мовы чытанага матэрыялу» [3, с. 53].

З улікам узроставых і псіхалагічных асаблівасцей вучняў і іх розных тыпаў (апісальны, назіральны, адчувальны, вучоны) К. Міцкевіч (Я. Колас) прапановаў даваць самыя розныя тэмы для творчых работ. Нельга спадзявацца, як зазначаў ён, каб на адну і тую ж тэму аднолькава добра напісалі ўсе вучні ў класе, і раіў даваць некалькі тэм (тры-чатыры) на клас. Калі ж вучням прапановаецца адна тэма, то ў яе неабходна ўнесці пэўную разнастайнасць у адносінах да зместу і характару выказвання, а самае галоўнае, каб прапанаваная тэма не была разлічана толькі на адзін які-небудзь «спосаб развіцця». Гэты істотны ў метадычных адносінах вывад захоўваецца і ў сучасных вучэбных дапаможніках па беларускай мове: «*Вызначце тып тэксту па прапанаваных загаловах.*

1. *Як мы з сябрам хадзілі на рыбалку.*
2. *Любімы хатні гадаванец майго сябра.*
3. *Мой сябар – надзейны чалавек.*

*Апішыце словамі малюнкi, якія можна намалюваць да тэксту-апа-  
вядання. Што вы перадалі б на малюнку да тэксту-апісання? Каго мы  
можам лічыць сапраўдным сябрам?*

*Выберыце адну з тэм, якая вам больш падабаецца, і стварыце вус-  
нае выказванне тыпу апавядання, апісання ці разважання» [4].*

Такім чынам, правамернасць ідэй Коласа-педагога і метадыста, вы-  
кладзеных ім у методыцы роднай мовы, пацвярджаецца сучасным раз-  
віццём лінгваметадычнай навукі.

Развіццё маўлення з'яўляецца сёння асноўнай ідэяй школьнага  
курса мовы (як беларускай, так і рускай) ва ўстановах агульнай сярэд-  
няй адукацыі Рэспублікі Беларусь, які на сучасным этапе не можа аб-  
мяжоўвацца запатрабаваннямі асобы ў лінгвістычных ведах, знаём-  
ствам вучняў з моўнымі адзінкамі і законамі. Як зафіксавана ў праекце  
канцэпцыі вучэбнага прадмета «Беларуская мова», аб'ектам навучання  
ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі з'яўляецца мова (моўныя ад-  
зінкі, правілы іх функцыянавання ў маўленні) і маўленне (віды маўлен-  
чай дзейнасці, стылі і тыпы маўлення, тэкст як прадукт маўленчай  
дзейнасці, культура маўлення). Пры гэтым апошнім часам прыярытэт  
аддаецца ўдасканаленню маўлення навучэнцаў, уменню прымяняць  
атрыманыя веды, умenni і навукі ў практычнай маўленчай дзейнасці.  
Сучасны адукацыйны працэс рэкамендуецца наладжваць такім чынам,  
каб вучні вучыліся звязнаму маўленню і практычнай маўленчай дзей-  
насці (уменням чытаць, успрымаць на слых і зрокава змест прачытана-  
га ці праслуханага, ствараць самастойныя выказванні ў вуснай і пісь-  
мовай формах) на кожным уроку, пры вывучэнні ўсіх раздзелаў і тэм  
курса беларускай і рускай моў.

Методыка развіцця маўлення навучэнцаў – сёння адзін з напрам-  
каў у навучанні мове, мэтай якога з'яўляецца навучанне мэтанакіра-  
ванаму і правільнаму выкарыстанню моўных сродкаў для ўспрыман-  
ня і стварэння выказванняў. Праца па развіцці маўлення праводзіцца  
на працягу ўсяго перыяду навучання мове паралельна з вывучэннем  
лінгвістычнага матэрыялу.

Развіццё маўлення навучэнцаў у працэсе навучання мовам (бе-  
ларускай, рускай) ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі прадуг-  
леджвае ўдасканаленне ўсіх відаў маўленчай дзейнасці (гаварэнне,  
слуханне, чытанне, пісьмо) і ажыццяўляецца па трох напрамках, якія  
складаюць адзінае цэлае.

Першы напрамак у развіцці маўлення навучэнцаў – авалоданне  
моўнымі нормаў, г. зн. нормаў літаратурнага вымаўлення і правапісу,

утварэння слоў, пабудовы словазлучэнняў і сказаў, ужыванне слоў у адпаведнасці з іх лексічнымі значэннямі і стылёвай прыналежнасцю.

Другі напрамак – узбагачэнне слоўнікавага запасу і развіццё граматычнага ладу маўлення навучэнцаў, што прадугледжвае асэнсаванне навучэнцамі лексічных і граматычных значэнняў слоў, словаформ, канструкцый, а таксама іх стылістычных асаблівасцей, сферы выкарыстання.

Трэці напрамак – развіццё звязнага маўлення – звязаны з працай над зместам, будовай і моўным афармленнем вусных і пісьмовых выкаванняў розных тыпаў, стыляў і жанраў.

Развіццё маўлення навучэнцаў – гэта і галоўная ідэя пры навучанні беларускай мове як замежнай, у якасці канчатковай мэты якой выступае фарміраванне камунікатыўнай кампетэнцыі, г.зн. здольнасці выкарыстоўваць атрыманыя веды, уменні і навыкі ў працэсе маўленчых зносін у залежнасці ад мэт, задач і ўмоў камунікацыі.

Усебаковае развіццё маўлення навучэнцаў пакладзена і ў аснову ўводнага курса беларускай мовы як замежнай. Гэтай задачы падпарадкавана засваенне фанетычных законаў беларускай мовы, элементаў лексікі, марфалогіі і сінтаксісу. Праца над правільным вымаўленнем і выразнасцю вуснага маўлення, над узбагачэннем слоўніка, дакладнасцю і правільным ужываннем слова, над развіццём граматычнага ладу маўлення, засваеннем пэўных структурных мадэлей сказаў, пэўных інтанацыйных канструкцый – вось асноўны змест заняткаў па развіцці маўлення навучэнцаў у межах курса беларускай мовы як замежнай ужо на пачатковым этапе навучання. Паралельна з авалодваннем фанетычнымі навыкамі студэнты знаёмяцца з пэўнымі лексічнымі і граматычнымі асаблівасцямі беларускай мовы, вучацца не толькі слухаць, чытаць і паўтараць, але і адказваць на пытанні, складаць дыялогі, ствараць выказванні ў розных камунікатыўных сітуацыях (прывітанне, развітанне, падзяка, прабачэнне і інш.).

Уводны курс уяўляе сабой папярэдні этап у сістэме навучання беларускай мове як замежнай і мае інтэграваны характар. Ён накіраваны на фарміраванне ў студэнтаў першапачатковых уменняў і навыкаў маўленчай дзейнасці на беларускай мове (слуханне і гаварэнне) як асновы камунікатыўнай кампетэнцыі. Асноўныя задачы гэтага курса – фарміраванне ўмення ўспрымаць (слухаць, чуць і разумець) беларускае вуснае маўленне, адрозніваць яго ад рускага; пастаноўка шляхам імітавання вымаўлення спецыфічных гукаў беларускай мовы (працяжнага, фрыкатыўнага [г] ([γ]), афрыкатаў [дж] і [дз’], гука [ў]) і фарміраванне ўмення правільна вымаўляць іх у вывучаных словах, чыстагаворках і хуткага-

ворках, у завучаных на памяць вершах; узбагачэнне слоўнікавага запасу навучэнцаў беларускай лексікай і фарміраванне ўмення выкарыстоўваць яе ва ўласным маўленні (адказы на пытанні, удзел у дыялогах, складанне невялікіх выказванняў па ўзоры, па малюнку); засваенне і актывізацыя ў вусным маўленні пэўных структурных мадэлей і інтанацыйных канструкцый, формул маўленчага этыкету (прывітання, развітання, падзякі), што дазваляе навучэнцам уступаць у працэс камунікацыі ў залежнасці ад маўленчай сітуацыі; чытанне асобных слоў, словазлучэнняў, сказаў, невялікіх па аб'ёме твораў (лічылкі, загадкі, прыказкі і прымаўкі, вершы, казкі), на матэрыяле якіх адбываецца знаёмства з элементамі культуры і побыту беларускага народа, усведамленне прыгажосці, багацця, выразнасці і каштоўнасці беларускай мовы як духоўна-культурнай спадчыны народа. Навучэнцы практыкуюцца ў спісванні асобных слоў, сказаў, невялікіх тэкстаў, у складанні словазлучэнняў і сказаў. Такая падача вучэбнага матэрыялу дазваляе ўжо з першых заняткаў далучаць іх да маўленчых зносін на беларускай мове і тым самым рэальна ажыццяўляць камунікатыўную накіраванасць навучання.

Ва ўводным моўным курсе выразна прасочваецца арыентацыя на фарміраванне ў навучэнцаў камунікатыўных уменняў, што знайшло адлюстраванне ў шматлікіх вучэбных дыялогах, накіраваных на:

а) успрыманне на слых і разуменне і / або чытанне дыялогаў: *Слухайце і паўтарайце дыялог. Прачытайце яго. Хто і да каго звяртаецца? З якой просьбай?*;

б) дапаўненне дыялогу рэплікамі з матэрыялу для даведак або падбранымі самастойна:

– Скажыце, калі ласка, хто гэта?

...

– А як яе завуць?

...

– Яна студэнтка?

...;

в) складанне дыялогаў з прапанаваных рэплік:

1) *Алена, ты была ў Беларусі?*

2) *Так, я быў.*

3) *Не, не была. Барыс, а ты быў?*

4) *У якім горадзе вы былі?*

5) *З кім ты там быў?*

6) *Мы былі ў Мінску.*

7) *Я быў з маімі сябрамі;*

г) самастойнае складанне дыялогаў у адпаведнасці з прапанаванай сітуацыяй (*Складзіце і прагаварыце з суседам уласны дыялог на аналагічную тэму*).

Ва ўводным курсе паралельна з авалодваннем фанетычнымі навыкамі навучэнцы знаёмяцца з пэўнымі лексічнымі і граматычнымі асаблівасцямі беларускай мовы, вучацца не толькі слухаць, чытаць і паўтараць, але і адказваць на пытанні, удзельнічаць у дыялогах, ствараць выказванні ў адпаведнасці з пэўнымі камунікатыўнымі сітуацыямі.

Напрыклад, для знаёмства з тэматычнай групай «назвы дзён тыдня» прапануюцца наступныя заданні:

1. Паслухайце і адгадайце загадку.

*У бацькі ў хаце трое сыны і чатыры дачкі, на вуліцу ён іх выпускае толькі па адным.*

Як вы думаеце, хто гэты бацька? Хто ў яго сыны, а хто дочки?

Чаму ў загадцы яны называюцца сынамі і дочкамі? Чаму ў загадцы гаворыцца, што бацька выпускае іх з хаты па адным?

Якія словы, што называюць дні тыдня, адносяцца да жаночага роду, а якія – да мужчынскага?

Запішыце назвы тыдняў у беларускай мове, пастаўце ў словах націск. Прачытайце словы, выразна вымаўляючы націскны склад.

Які па парадку дзень тыдня называецца *нядзелай* у беларускай мове?

Што абазначае слова *неделя* ў рускай мове? Ці супадае значэнне слоў *нядзеля* і *неделя* ў беларускай і рускай мовах?

Да якога роду адносіцца назоўнік *неделя* ў рускай мове, назоўнік *тыдзень* у беларускай мове? Як бы гучаў пачатак гэтай загадкі па-руску?

2. Прачытайце. Як можна сказаць пра дзень тыдня, не называючы яго?

*Сёння, заўтра, паслязаўтра, пасляпаслязаўтра; учора, пазаўчора, пазапазаўчора.*

3. Паслухайце інтанацыю пыгальных сказаў і адкажыце на іх.

*Які сёння дзень? Сёння – серада.*

4. Паслухайце пытанні і адказы на іх. Прачытайце, захоўваючы правільную інтанацыю.

*Які дзень будзе заўтра? Заўтра будзе чацвер.*

*Які дзень будзе паслязаўтра? Паслязаўтра будзе пятніца.*

*Які дзень будзе пасляпаслязаўтра? Пасляпаслязаўтра будзе субота.*

*Які дзень быў учора? Учора быў аўторак.*

*Які дзень быў пазаўчора? Пазаўчора быў панядзелак.*

*Які дзень быў пазапазаўчора? Пазапазаўчора была нядзеля.*

*Адказьце на пытанне: Які дзень сёння?*

5. Папраўце ў парах. Спытайце ў суседа, які дзень сёння, які дзень будзе заўтра і г. д.

Такім чынам, навучэнцы працуюць не толькі з пісьмовай формай дыялогу, але і вуснай, выконваюць заданні спачатку ў рэжыме «выкладчык – студэнт», а затым – «студэнт – студэнт».

Слухаючы і паўтараючы дыялогі, складаючы ўласныя па аналогіі, задаючы пытанні і адказваючы на іх, навучэнцы засвойваюць беларускую лексіку і пэўныя структурныя мадэлі сказаў, пэўныя інтанацыйныя канструкцыі.

Праца па развіцці маўлення пры навучанні беларускай мове (у тым ліку беларускай мове як замежнай) уносіць істотны ўклад у фарміраванне агульнай культуры ўсебакова развітай, сацыяльна актыўнай асобы навучэнца. Такая праца развівае мысленне, назіральнасць, удумлівыя і беражлівыя адносіны да беларускага слова.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Колас, Я. Збор твораў у 14-ці тамах. – Мн.: Маст. літ., 1976. – Т. 12. – 528 с.
2. Методыка роднай мовы / К. Міцкевіч, В. Тэпін. – Мн.: Бел. дзярж. выдавецтва, 1930. – 223 с.
3. Замоцін, І. Метадычныя пытанні выкладання мовы і літаратуры ў II–III канцэнтах: матэрыялы для завочнай перапрацоўкі. – Мн.: Выд. Бел. акадэміі навук, 1934. – 91 с.
4. Беларуская мова: вуч. дапам. для 5 кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з бел. і рус. мовамi навучання. У 2-х ч. Ч. 1 / Г. М. Валочка [і інш.]. – Мінск: Нац. інст-т адукацыі, 2019.

УДК 808.26 (072.2) (043.3)

Л. С. Васюковіч, А. Л. Дзядзінкін  
(Беларусь, г. Віцебск)

### ПЕДАГАГІЧНЫЯ ІДЭІ ЯКУБА КОЛАСА Ў КАНТЭКСТЕ СУЧАСНАЙ ЛІНГВАДЫДАКТЫКІ

**Анотацыя.** У артыкуле аналізуецца асноўныя ідэі «Методыкі роднай мовы» Якуба Коласа: лінгваметадычны статус метадыкі як самастойнай навукі, сістэма працы па развіцці мовы, класіфікацыя метадаў навучання, спецыфіка чытання.

**Ключавыя словы:** гісторыя станаўлення метадыкі беларускай мовы, педагагічныя погляды Якуба Коласа, «Методыка роднай мовы», сістэма працы па развіцці мовы, метады навучання мове, метадыка чытання.

Якуб Колас – знакаміты беларускі паэт, пражыц, драматург, крытык, публіцыст – з’яўляецца і славетым педагогам, аўтарам кнігі «Методыка роднай мовы» (1926 год), першага айчыннага дапаможніка для

настаўнікаў. У выданні, як падкрэслівае прафесар М. Г. Яленскі, «знайшлі адлюстраванне не толькі вопыт Якуба Коласа як настаўніка, але і дасягненні метадычнай навукі таго часу» [8, с. 26]. Варта зазначыць, што 20-ыя гады мінулага стагоддзя вылучаліся поліфанічнасцю метадычных падыходаў да навучання мове. Аналіз «Методыкі» Якуба Коласа, іншых дасягненняў гэтага перыяду пераконвае ў класічнасці пэўных пастулатаў педагогікі, значнасці разумення таго, што навукa не можа развівацца без пераемнасці ідэй. У гэтым плане надзвычай важна «не дапусціць, каб перспектыўныя думкі і дакладныя назіранні, што ўтрымліваюцца ў метадычных працах папярэднякаў, выпалі з-пад увагі сучасных даследчыкаў» [1, с. 29].

Якуб Колас належыць да тых дзеячаў беларускай культуры, чыя творчасць накіроўвала школьную асвету «на новыя пуцявіны». Педагагічныя погляды Якуба Коласа на месца роднай мовы сярод іншых прадметаў выкрышталізоўваліся падчас роздумаў пісьменніка над лёсам роднага слова, «мовы, якую народ пранёс праз вякі і не страціў» [3, 25]. Якраз Коласава «Методыка» ставіла за мэту палепшыць выкладанне мовы ў школе, «даць настаўніку ўсё тое, што патрэбна з педагагічнага і метадычнага погляду для правільнай работы» [2, с. 315].

Менавіта ў 20-ыя гады ХХ стагоддзя ішла актыўная апрабачыя навамодных на той час Далтон-плана, лабараторнага, комплекснага метадаў. Падобныя метадычныя захапленні, якія ацэньваліся як перайманне замежнага вопыту, запазычванне эксперыментатарскіх ідэй з еўрапейскай педагогікі, мелі і станоўчае значэнне. Пад уплывам «чужога вопыту» перадавое настаўніцтва сцвярджалася ў неабходнасці распрацоўкі ўласных шляхоў развіцця беларускай школы: «Будзем памятаць, што ў сучасным калейдаскопе педагагічных плыняў мы не згубімся толькі тады, калі возьмем усе навінкі не як выпадковыя выдуманні, а высветлім іх святлом пэўнай педагагічнай сістэмы, прадыктаванай сучасным жыццём» [6, с. 20]. Надзённая сістэма выкладання роднай мовы была і прапанавана ў педагагічных выданнях Якуба Коласа [2; 5].

Перадавая расійская педагагічная думка ХІХ стагоддзя сцвердзілася ў тым, што навучанне мове не павінна зводзіцца да выпрацоўкі ўменняў чытаць і пісаць, яно абавязкова ўключае і развіццё мовы. Гэты накірунак – найбольш каштоўны і актуальны кампанент метадычнай сістэмы Якуба Коласа. Прагрэсіўны характар у працах беларускага педагога мела і актыўнае выкарыстанне паняцця *развіццё мовы*, пад якім разумелася «карыстанне роднаю моваю для выказвання ўласных мысляў і перажыванняў вучня ... Развіццё вуснай і пісанай мовы злучаецца ў адно цэлае



і ідзе попlech» [2, с. 320]. Развіццё мовы абвяшчалася як пастаянны працэс узбагачэння слоўнікавага запасу і граматычнага ладу вучняў.

Сістэма працы па развіцці мовы займае цэнтральнае месца ў метадычнай сістэме Я. Коласа: «Школа павінна навучыць сваіх вучняў элементарным асновам роднай мовы: граматыка і прыгожа пісаць, талкова выкладаць на пісьме свае мыслі, свядома чытаць і разбірацца ў прачытаным, навучыць самастойна чытаць кнігі, даступныя разуменню вучняў пэўнага ўзросту» [4, с. 40]. Сучаснае разуменне задач моўнай адукацыі мае на мэце сфарміраваць у вучняў сістэму ведаў пра мову і маўленне, навучыць карыстацца беларускай мовай ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці (чытанне, слуханне, гаварэнне, пісьмо), развіваць інтэлектуальную, камунікатыўную, і грамадзянскую культуру вучняў. У сваю чаргу, сфармуляваныя Я. Коласам задачы адрозніваюцца ад вышэйзгаданых не па сутнасці, а па форме, у адпаведнасці з прынятай на той час тэрміналогіяй.

Развіццё мовы разумелася педагогам як паслядоўны, лагічны пераход ад навучання на ўзроўні слова, словазлучэння, сказа і тэксту: «Пачынаючы з простага, з абазначэння, напрыклад, прадмета, нарысаванага ў кнізе, адным словам, адным сказам, работа паступова ўскладняецца – дзеці пачынаюць складаць цэлыя расказы, спачатку простыя і кароткія, потым больш складаныя і пашыраныя» [2, с. 458]. Праца са сказам, тэкстам («творам») павінна навучыць дзяцей:

а) правільна разумець змест твора: «Адпраўным пунктам тут з’яўляецца выясненне яго галоўнай мыслі або галоўнага зместу» [2, с. 424 – 425];

б) прывучыць дзяцей да «самастойнага складання сваіх мысляў» [2, с. 456].

З улікам зробленага Якубам Коласам можна адназначна сцвярджаць, што выданне «Методыкі роднай мовы» дазволіла ўзвысіць методыку як навуку з эмпірычнага на тэарэтычны ўзровень. Да гэтага часу расійская педагагічная думка трактавала методыку як мастацтва або як дадатак да іншых навук. Якуб Колас, пераймаючы вопыт працы прагрэсіўных вучоных (П. А. Афанасьёў, М. К. Кульман, А. М. Пяшкоўскі, Ф. Ф. Фартунатаў, К. Д. Ушыньскі, Д. І. Ціхаміраў і інш.), адзначае самастойны статус методыкі, сцвярджае, што методыка – гэта асобная навука, якую нельга атаясамліваць са зборнікам інструктыўна-рэцэптурных парад. Аўтар першай айчыннай методыкі неаднаразова падкрэслівае яе навуковы характар: «Методыку можна вызначыць як тэорыю выкладання таго ці іншага прадмета... Яна выясняе спосабы прымянення... агульных дыдактычных прынцыпаў пры навучанні роднай мове» [2, с. 317].

Адпаведным чынам фармулюецца і задача педагагічных выданняў: паставіць справу выкладання прадмета «на навуковы грунт», а сама методыка роднай мовы павінна дэманстраваць, «як трэба весці навучанне роднай мове, каб яно было і паспешным, і навукова правільным» [2, с. 317].

Лічыцца, што любая галіна ведаў становіцца самастойнай навукай пры ўмове, калі ў яе межах фарміруецца ўласная метадалогія, а менавіта развіаецца вучэнне пра навуковыя веда і спосабы іх набыцця, пра метады навучання і навуковага даследавання. Якраз у «Методыцы» Якуб Колас і вызначае метадыку як навуку, акрэслівае сувязь метадыкі з базавымі і сумежнымі навукамі, падкрэслівае неабходнасць распрацоўкі апорных тэрмінаў і паняццяў: «І псіхологі, і мовазнаўцы прызнаюць, што ... развіццё кожнай навукі знаходзіцца ў сувязі з развіццём уласнай яе мовы» [2, с. 318]. Невыпадкава адзін з асноўных раздзелаў «Методыкі» прысвечаны аналізу метадам навучання роднай мове. Таленавіты педагог вызначае метад як спосаб навучання, які “найскарэй, найпрасцей, найлягчэй, найразумней вядзе да мэты” [2, с. 347]. У раздзеле прадстаўлена лагічная класіфікацыя метадаў навучання грамаце, у аснове якой ляжыць паняцце сінтэзу і аналізу: сінтэтычныя, аналітычныя і аналітычна-сінтэтычныя. Метадыст прапануе глыбокі аналіз метадаў, прыводзіць іх асноўныя характарыстыкі, скрупулёзна разглядае іх перавагі і «заганы». Класіфікацыя ацэньвае метады з сутнасных, а не з фармальных пазіцый. З усіх разгледжаных метадаў як «найболей натуральны і найболей свядомы» вылучаецца метад пісьма-чытання. У сваіх разважаннях Якуб Колас канстатуе, што ні адзін з метадаў не можа быць прызнаны «беззаганым». Прапанаваная класіфікацыя аблягчае настаўніку выбар метаду, аптымальнага для канкрэтнай сістэмы навучання. Аўтар настойліва даводзіць: «Годнасць усякага метаду залежыць ад таго, наколькі ён адпавядае патрэбнасці і ходу развіцця дзіцячага розуму» [2, с. 340]. У сваіх доказных і дыялектычных ацэнках аўтар прыводзіць звесткі з гісторыі станаўлення і фарміравання метадаў, аналізуе прычыны іх з’яўлення, выяўляе тэндэнцыі і перспектывы ў кантэксце развіцця айчынай педагагікі. Сутнасная характарыстыка метадаў навучання даецца праз асэнсаванне, разуменне дыялектычнасці любой з’явы: «Доўгія гады, цэлыя вякі білася педагагічная думка ў пошуках найболей простых, найболей лёгкіх і найболей разумных спосабаў навучання» [2, с. 324].

У «Методыцы роднай мовы» атрымаў сваё тэарэтычнае абгрунтаванне жанрава-стылістычны прынцып адбору тэкстаў, абвешчаны ў 20–30-ых гадах XX стагоддзя як прагрэсіўнае наследаванне лепшых традыцый дарэвалюцыйнай школы. Так, падчас знаёмства з мастацкім

творам Якуб Колас прапануе класічную схему: ад працы над зместам да формы тэксту. Праз спасціжэнне сэнсу, разуменне суадносін паміж творам і яго часткамі вучні павінны перайсці да аналізу мастацкай формы. Письменнік раіў звяртаць увагу найперш на выказаную думку, яе эстэтычную і эмацыянальную значнасць, узаемацэласнасць: «Для поўнага і яснага ўсвойвання чытанага яшчэ мала зразумець асобныя словы і кожную думку – трэба, каб вучні разумелі і самыя адносіны паміж мыслямі» [5, с. 68]. Якуб Колас ішоў ад сінтэзу, ад цэласнага ўспрымання твора да наступнага этапу – да аналізу мастацкай формы, падчас якога важна «асэнсіць слова» як элемент цэлага.

Раздзел Коласавага дапаможніка «Методыка чытання» ўяўляе сабой сістэму мэтанакіраванай працы па фарміраванні чытацкай дзейнасці вучня. Надзвычай актуальна гучаць развагі Якуба Коласа адносна чытання як важнай крыніцы для развіцця маўлення: «Пры навучанні на першы план трэба ставіць мастацтва самастойнага чытання» [2, с. 397]. Зазначым, што метадычная навука доўгі час разглядала чытанне як пасіўны від маўленчай дзейнасці, проціпастаўляючы яго пісьму і гаварэнню. У Коласавых працах чытанне характарызуецца як акт «творчы, актыўны, даследчы». Сучасная методыка кваліфікуе чытанне як складаны псіхафізіялагічны працэс, які абавязкова ўключае разуменне прачытанага. Да адекватнага прызнання гэтай ісціны метадычная навука ішла не адно дзесяцігоддзе, на працягу якіх чытанне на ўроках мовы паступова аддалялася ад вырашэння надзённых камунікатыўных задач. У Коласа ж чытанне першасна разумеецца як працэс двухбаковы, што ўключае як тэхніку чытання, так і сэнсавую перапрацоўку здабытай інфармацыі. «Чытаць, – паводле Якуба Коласа, – значыць разумець тое, што чытаецца» [5, с. 53].

Вялікае значэнне надаваў аўтар вытлумачэнню незразумелых слоў і выразаў, што расцэньвалася як неабходная састаўная частка працы па развіцці мовы. Педагог перакананы, што вучням павінны быць знаёмыя асноўныя спосабы семантызацыі лексікі, дзякуючы чаму палглыбляецца ўспрыманне слова як семантычнай і структурнай адзінкі мовы: «Настаўнік павінен аб'ясніць тыя словы, каторыя дзецям сапраўды незразумелы і без каторых не можа быць зразумела і сама мысль» [2, с. 407]. Прынцып сістэматычнага і свядомага асэнсавання формы і семантыкі мае найважнейшае значэнне пры арганізацыі і правядзенні слоўнікавай работы.

З усіх формаў вуснай і пісьмовай працы па развіцці мовы Якуб Колас вылучае пераказ, які, на думку педагога, дазваляе выявіць рэальны

ўзровень валодання дзецьмі роднай мовай. Асноўнае метадычнае правіла пры пераказе наступнае: «Не трэба прымушаць дзяцей пераказваць толькі сваімі словамі, няхай яны перадаюць тое, што яны зразумелі, па магчымасці, дакладней» [2, с. 417]. Перавагу гэтай працы аўтар бачыў у тым, што пераказ – своеасаблівая форма пераходу ад аперыравання «чужым» – пачутым, прачытаным – да «свабоднага» карыстання матэрыялам.

Сістэма вусных і пісьмовых практыкаванняў, пададзеная ў адпаведнасці з агульнадыдактычнымі прынцыпамі навучання, шматлікія парады Якуба Коласа прайшлі выпрабаванне часам і знаходзяцца ў метадычным актыве настаўнікаў-філолагаў. Такія формы працы па развіцці мовы, як гутарка, аналіз тэксту, складанне плана, практыкаванні, скіраваныя на разуменне і актывізацыю лексічных адзінак, вусныя і пісьмовыя пераказы, сталі актыўным набыткам сучаснай школы.

Навукова-педагагічнае, грамадскае значэнне зробленага Якубам Коласам заключаецца не толькі ў прапанаванай сістэме працы на ўроках мовы, але і ў тым, што ён адзін з першых уразумеў, асэнсаваў і прапандаваў гістарычную ісціну: мова неадлучная ад гісторыі і лёсу народа, народ не можа быць прадстаўлены ў Сувецце без сваёй мовы. Наследуючы гэтую ідэю, Якуб Колас высока, годна цаніў родную мову, разглядаў яе як адзін з галоўных прадметаў школьнай адукацыі, спасціжэнне якога мае «агульнаасветнае, выхавальнае і практычнае значэнне» [2, с. 319].

Такім чынам, «Методыка роднай мовы» падвяла вынікі эмпірычнаму этапу ў развіцці методыкі беларускай мовы і суб'ектывізму ў вырашэнні тэарэтычных і практычных пытанняў. Кніга дала пачатак навуковаму падыходу да методыкі як самастойнай навукі, цесна звязанай з мовазнаўствам, педагогікай і псіхалогіяй. Падобныя працы адшліфоўвалі, выкрышталізавалі інструментарый лінгвадыдактыкі, адыгралі канструктыўную ролю ў вызначэнні метадалагічных асноў сучасных педагагічных даследаванняў.

Метадалагічная роля выдання ўзрастае ў сувязі з тым, што яго з'яўленне прыйшлося на перыяд актыўных метадычных пошукаў, этап асэнсавання прыярытэтнай ролі роднай мовы ў школьнай адукацыі, на час распрацоўкі асноўных прынцыпаў, эфектыўных метадаў і прыёмаў выкладання мовы, формаў арганізацыі паспяховага навучання.

Коласава «Методыка» мае гісторыка-метадалагічную каштоўнасць для захавання пераемнасці айчынай метадычнай думкі, для фарміравання пазітыўнага ўплыву педагагічнай спадчыны на сучасныя адукацыйныя працэсы, для аб'ектыўнага прагназавання тэндэнцый. Засваен-

не метадычных набыткаў папярэднікаў набывае асаблівую актуальнасць ва ўмовах свядомай/несвядомай недаацэнкі айчыннага вопыту, «размывання» традыцыйных адукацыйных каштоўнасцей, неабходнасці пазітыўнага асэнсавання гісторыі нацыянальнай школы. Як вядома, «не забываць старога – задача і абавязак прагрэсіўнай методыкі, паколькі менавіта веданне гісторыі навукі дазваляе зразумець, паводле якіх законаў яна развівалася ў мінулым і развіваецца сёння, якія яе тэндэнцыі і перспектывы, яшчэ не асэнсаваныя сучаснікамі» [7, с. 49].

«Методыка» адносіцца да знакавых лінгвістычных і метадычных работ, што паслужылі трывалым грунтам для сённяшніх тэарэтыка-эксперыментальных даследаванняў. Выданне пацвярджае ісціну: незапатрабаванасць, «непрырашчэнне» ідэй папярэднікаў вядзе да страты гісторыка-педагагічных традыцый, да адсутнасці пераемнасці ў асэнсаванні назапашанага вопыту.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Еремеева, А. П. Фундаментальные категории методики и реализация их в инновационном развитии преподавания русского языка // Реализация современных подходов к преподаванию русского языка с учетом традиций отечественной методики: мат-лы Всерос. науч.-практ. конф. – М.: МПГУ, 2008. – С. 28–30.
2. Колас, Я. Методыка роднай мовы // Збор твораў у чатырнаццаці тамах. – Т. 12. – Мн.: Маст. літ., 1976. – С. 313–506.
3. Колас, Я. Шануйце і любіце сваю родную мову. // Збор твораў у чатырнаццаці тамах. – Т. 12. – Мн.: Маст. літ., 1976. – С. 25–26.
4. Колас, Я. Задачы савецкай школы // Збор твораў у чатырнаццаці тамах. – Т. 12. – Мн.: Маст. літ., 1976. – С. 39–42.
5. Мэтодыка роднай мовы / К. Міцкевіч, В. Тэпін. – Мінск: Бел. дзярж. выдавецтва, 1930. – 224 с.
6. Праграмы беларускае ніжэйшае пачатковае школы. – Мінск: Цэнтр. беларуск. шк. рада, 1920. – 64 с.
7. Текучев, А. В. Очерки по методике обучения русскому языку. – М.: Высшая школа, 1990. – 149 с.
8. Яленскі, М. Г. Методыка выкладання беларускай мовы. Сучасная лінгвадыдактыка: вучэб. дапам. – Мінск: Адукацыя і выхаванне, 2005. – 224 с.

НАЦЫЯНАЛЬНАЕ І АГУЛЬНАЧАЛАВЕЧАЕ  
 Ў «КАЗКАХ ЖЫЦЦЯ» Я. КОЛАСА Ў КАНТЭКСЦЕ  
 СУЧАСНЫХ ТЭНДЭНЦЫЙ ГЛАБАЛІЗАЦЫІ

**Анотацыя.** «Казкі жыцця» Я. Коласа з'яўляюцца адным з унікальных твораў, які дазваляе глыбока спасцігнуць сутнасць актуальных пытанняў гісторыі і сучаснасці, больш свядома і адказна асэнсаваць глабалізацыйныя працэсы XXI стагоддзя. Прадстаўлены артыкул мае на мэце раскрыць ідэйны-тэматычны патэнцыял «Казак жыцця», адмысловую светапоглядную карціну свету пісьменніка ў рэчышчы як нацыянальнай, так і агульначалавечай, універсальнай філасофска-аксіялагічнай сістэмы.

**Ключавыя словы:** нацыянальнае, агульначалавечае, карціна свету, аксіялагічная сістэма, філасофія жыцця, глабалізацыя

Асоба беларускага народнага пісьменніка Я. Коласа займае адметнае месца сярод нацыянальных мастакоў слова. «“Беларускі Гамер” увайшоў у сусветную літаратуру як творца паэтычнага эпаса беларусаў “Новая зямля” і “Сымон-музыка”, якія сталі візітнай карткай самой Рэспублікі Беларусь, адным з яе дзяржаўных і нацыянальных сімвалаў» [5, с. 4]. Разам са сваім аднадумцам Янкам Купалам «яны сталі нашымі нацыянальнымі класікамі і абвясцілі на ўвесь голас аб пачатку класічнай эпохі ў гісторыі беларускай літаратуры і мастацтва. У іх літаратурнай творчасці ажыццявілася векавечная мара беларусаў аб мастацкім сінтэзе нацыянальнай традыцыі і творчых набыткаў еўрапейскай культуры <...> і быў нададзены магутны імпульс да руху нацыі па шляху гістарычнага прагрэсу» [5, с. 5].

Зборнік малой прозы «Казкі жыцця» выйшаў у 1906 г. у Коўна, але тэксты для гэтага цыклу Я. Колас працягваў ствараць на працягу ўсяго жыцця. Напісаныя ў форме алегорыі творы ўвабралі элементы розных жанраў: і апавядання, і навелы, і прытчы, і казкі і інш. Першапачатковая прычына звароту да алегарычнай формы казкі выклікана немагчымасцю весці адкрытую палеміку ва ўмовах складанай палітычнай сітуацыі таго часу. У далейшым гэта дазволіла больш ёміста выразіць творчую ідэю ў межах малой формы і данесці яе да чытача максімальна аператыўна. Акрамя таго, «гэты жанр адпавядае асаблівасцям народнага характару, акалічнасцям жыцця беларусаў, якія звыкліся за стагоддзі да “эзапавай мовы” іншасказанняў, алегорый, замоўчванняў і г. д.» [4, с. 206].

Як слушна заўважае аўтарытэтны літаратуразнаўца П. Васючэнка, «“Казкі жыцця” – свайго роду кніга авантур прыродных сіл, праяў, стыхій. Нават “лакальныя”, строга персаніфікаваныя вобразы, пры-

родныя аб'екты (птушкі, звяры, расліны, рэчы) выяўляюць не столькі свой “характар”, колькі ўніверсальнасць, сувязь з буйнымі прыроднымі з’явамі, стыхіямі, далучанасць да агульнага жыццёвага руху» [1, с. 152].

Філасофія жыцця Я. Коласа шматбаковая. Яна накіравана на раскрыццё як уласна нацыянальных, так і ўніверсальных, агульначалавечых па сваёй сутнасці ісцін. Беларускі мастак слова скіроўвае ўвагу на пошук і пазнанне сэнсу жыцця, раскрыццё жыццестваральнай сілы асобы, яе бязмежных магчымасцей, шырыні яе далягляду, дасягненне глыбінь падсвядомасці.

Так, «хто хоча жыць паўнейшым жыццём і гастрэй пранікаць у яго тайны-глыбіні, той павінен быць адзінокім і незалежным» [2, с. 455] («Адзінокае дрэва»). Адзінота ў разуменні аўтара не пакаранне ці звязаная з ім маральная пакута. Гэта хутчэй адзін са спосабаў пранікнення ў глыбіні чалавечай свядомасці, неабходная ўмова для ўсведамлення сутнасці прызначэння душы асобы.

На шляху да ўсведамлення ўласнага прызначэння трэба абапірацца на дадзеную прыродай сілу («Зло – не заўсёды зло»), а не факусаваць увагу на пошуку вінаватых у сфарміраваных умовах быцця («На чужым грунце»).

Пазнанне жыцця ва ўсёй яго шматмернасці і глыбіні, усебаковае інтэлектуальнае і духоўнае развіццё асобы, пашырэнне яе даляглядаў, спасціжэнне адвечнай мудрасці продкаў – пытанні глабальныя і ўніверсальныя па сваёй сутнасці ў прасторы і часе. «Чым больш высока падымаемся над зямлёй, тым большыя і шырэйшыя далягляды адчыняюцца перад намі» [2, с. 510] («Купальскія светлякі»). Менавіта па гэтай прычыне, згодна з аўтарскім меркаваннем, патомкі наўрад ці здолеюць «дасягнуць гэтага сусвету ва ўсёй яго складанасці» [2, с. 510]. Але ці ў гэтым сэнс жыцця? Якуб Колас, разважаючы над акрэсленым пытаннем, выказвае меркаванне аб тым, што мудрасць жыцця ў яго бязмежнасці і шматстайнасці, у тым, што «яно, хоць і ідзе па пэўных законах, але вечна змяняецца і разгортвае новыя старонкі. І колькі б ты ні жыў, ніколі не пасягнеш яго мнагалучнасці» [2, с. 510] («Купальскія светлякі»).

Жыццё шматзначнае і шматаспектнае і не заўсёды яно афарбавана яркімі колерамі вясёлкі: «У глыбі, дзесь у нетрах гэтай глыбі, ёсць нікому невідочныя скрыжалі, а на іх напісаны мукі і боль, аб якіх часам ніхто не ведае і не здагадваецца» [2, с. 522] («Кучаравае дрэва»).

Згодна з аўтарам, пазнанне сапраўднай цаны жыцця і спасціжэнне ісціны адбываецца дзякуючы выпрабаванням, шляхам пераадолення перашкод: «Быць можа, чым часцей наведваюцца да нас нягоды, тым

глыбей пачуванне цаны жыцця, тым ясней яго светлыя моманты» [2, с. 464] («Камень»); «Самая простая справа, самая ясная праўда пазнаецца цаной вялікай пакуты – надта цяжкая дарога прыводзіць да такога пазнання» [2, с. 488] («Стары лес»). Толькі такім чынам загартоўваецца асоба і выпрацоўваецца ўстойлівасць яе маральна-этычнага стрыжня.

Тканка «Казак жыцця» насычана філасофскімі выказваннямі, што закранаюць самыя розныя аспекты чалавечага быцця, акаляючага свету, з’яў і паняццяў, з якімі судакранаецца асоба на працягу жыцця: «Трэба памятаць, што бадай не кожная рэч мае два бакі: паказны і праўдзівы» [2, с. 456] («Адзінокае дрэва»); «Любоў часта пераходзіць свае граніцы», «Як бы там ні было добра, але калі гэтае дабро цэлы век астаецца без усякай змены, то яно лёгка перастае быць дабром» [2, с. 459] («Зло – не заўсёды зло»); «Хіба змусіш каго, каб любіў цябе, раз ты нікому не люб?» [2, с. 461] («На чужым грунце»); «Кажуць жа – моцны як камень, і маўклівы як камень», «Кожнаму свая доля» [2, с. 465] («Камень»).

Талерантнасць і ўменне прыслухоўвацца да пагрэб бліжняга, здольнасць свочасова аб’яднаць намаганні нягледзячы на першапачаткова існуючыя супярэчнасці, згодна з аўтарам, могуць стаць ключавой апорай для вырашэння самай складанай сітуацыі, калі пад пагрозай аказваецца само жыццё («На чужым грунце»). Аўтарытэтны даследчык творчасці Я. Коласа М. Тычына вызначае ў дадзеным творы і «пытанне ўзаемаадносін народаў-суседзяў, асобных нацыянальных культур» [4, с. 205]. Варта адзначыць, што менавіта дадзеная ідэя вылучаецца выразнай актуальнасцю ў кантэксце сучасных працэсаў глабалізацыі, бо падчас імкнення да ўніверсальнасці так лёгка зусім ненаўмысна збіцца са шляху і згубіць міжасобасную чуласць.

Дасягненне гармоніі ва ўніверсуме магчыма, але для гэтага важна, каб паміж усім існым на зямлі ўсталяваўся кантакт у фармаце канструктыўнага дыялогу. Вербальнае выражэнне ў дадзеным выпадку другаснае. Галоўнае – тонкая духоўная повязь і ўзаемапаразуменне паміж любімымі прадстаўнікамі прыроды. У адваротным выпадку карціна жыцця будзе праяўляцца ў разрозненых аспектах замест адзінага, цэласнага, гарманічнага выражэння падобна да таго, як характэрна агнёў маленькіх жучкоў можа быць напоўнена сэнсам дзякуючы суіснаванню некалькіх складнікаў: таёмнага покрыву ночы і сузіранню рэцыпіента, які здольны яго ўспрыняць і ацаніць [2, с. 511] («Купальскія светлякі»).

Вялікая ўвага на старонках «Казак жыцця» надаецца пытанню важнасці захавання цэласнасці ўніверсальнай аксіялагічнай сістэмы. Я. Колас неаднаразова прыводзіць прыклады магчымых наступстваў



парушэння маральна-этычных законаў быцця: «За доўгія вякі згоднага жыцця назбіралася столькі нянавісці, столькі гневу, крыўды, зайздрасці, зневажання, што лес грымеў, хадзіў, як кіпень у гаршку, тросся, калаціўся, дрыжаў ад злосці. <...> Страшная бура завыла над цёмнай пушчай. Заскрыпелі, застагналі таўшчарэзныя гладкакамлёвыя хвоі, густа і жалабна зашумелі кашлатыя яліны, неміласэрна б'ючыся лапамі» [2, с. 489] («Стары лес»).

Грань паміж добром і злом надзвычай крохкая. Задаволіць жаданне блізкай істоты і такім чынам нашкодзіць ёй ці адмовіць у небяспечны час, паставіўшы пад пагрозу добрыя стасункі, але не пагоршыць і без таго цяжкае становішча, – надзвычай складаная дyleма, якая вымагае адмысловай стойкасці духу і трывалай маральна-этычнай глебы («Над прасторамі зямлі»).

Вельмі тонка аўтар аналізуе і спецыфіку міжасобасных узаемаадносін. Дзякуючы персанажам з твора «Вадаспад» тэма сяброўства раскрываецца ў асабліва далікатным ракурсе. Часам лёс вымушае праходзіць праз пэўныя выпрабаванні, пераадолець якія пад сілу толькі асобам з загартаваным характарам. У такіх сітуацыях, якія можна аднесці да катэгорыі «на памежжы», раскрываецца сапраўдная сутнасць міжасобасных стасункаў, адбываецца своеасаблівая праверка сяброўства на трываласць. Функцыю такой «лакмусавай паперы» можа выканаць, напрыклад, праўда. Менавіта яна, згодна з аўтарам, «часамі кладзе непраходную сцяну між найлепшымі сябрамі» [2, с. 514]. Адначасова менавіта праўда здольна і знішчыць гэтыя сцены. Выбар застаецца за чалавекам і залежыць ад глыбіні і ўстойлівасці яго маральна-этычнага фундаменту і жыццёвых прыярытэтаў.

Тэма чалавечай двудушнасці не менш ярка раскрываецца ў творах Я. Коласа праз сімвалічную кодавую сістэму. Так, у тэксце «Адзінокае дрэва» сімвалічным увасабленнем непастаянства, фальшу і хлусні ў адносінах з'яўляецца Вецер, які «языком менціць і туды і сюды, не гаворыць праўды, а замазвае вочы рознымі байкамі» [2, с. 457]. Аўтар аналізуе сітуацыі, калі цэлая нацыя вымушана пакутаваць у тым ліку і па прычыне таго, што ўчынкі не адпавядаюць загадзя заяўленым намерам: «А другія часта няпрошаныя заходзілі. Але яны казалі, што прыйшлі, каб прынесці дабро тутэйшым людзям. Але, як вядома, казаць можна адно, а рабіць зусім іншае» [2, с. 516] («Ноч, калі папараць цвіце»).

Нацыянальны мастак слова не толькі канстатуе факты парушэння ўніверсальнай аксіялагічнай сістэмы, але і прапануе адметны комплекс ідэй, у якіх закладзены ключавыя падказкі, адрасаваныя тым, хто

па-сапраўднаму жадае знайсці выйсце і пазнаць сутнасць свайго прызначэння. Так, у аднайменным творы («Адзінокае дрэва») дрэва, апынуўшыся ў стане поўнай адзіноты, падманутае і пакінутае сябрамі (Ветрам і Ручайком, якія ледзь не прывялі яго да гібелі), усё ж знаходзіць сілы ўтрымацца на зямлі і працягнуць сваё існаванне толькі дзякуючы мудрай думцы Крумкача, які ў якасці ключавой парады аб тым, як выжыць у сітуацыі на памежжы жыцця і смерці, раіць «пусціць глыбей карэнні ў зямлю» [2, с. 458].

Дадзеная тэма адна са скразных у творчасці Я. Коласа ў цэлым і ў «Казках жыцця» ў прыватнасці. Ідэя далучанасці да роду, да ўласнай нацыі, народу, малой радзімы і краіны ў цэлым выступае ў якасці жыццестваральнай сілы, здольнай надзяліць трываласцю, неверагоднай па сваёй магутнасці, каб выстаць самому і стварыць моцную глебу для нашчадкаў.

Акрэсленая ідэя неад’емна звязана з тэмай вызначэння ўласнай самаідэнтыфікацыі, якая з’яўляецца дамінуючай у мастацкай літаратуры акрэсленага перыяду і, зразумела, займае адну з цэнтральных ліній у «Казках жыцця». У цэнтры ўвагі пісьменніка пытанні захавання роднай мовы, літаратуры, культуры, дасягнення і захавання самастойнасці сваёй краіны, будучыні нашчадкаў («Жывая вада», «На балоце», «Крыніца», «Асінае гняздо», «Супраць вады» і інш.).

Невыпадкова некаторыя з твораў прысвечаны беларускім пісьменнікам, чый жыццёвы і творчы шлях быў аддадзены служэнню беларускаму народу, якія сваім пярком даказвалі права беларускай мовы і свайго народа на самастойнасць і роўнасць з іншымі: «Ноч, калі папараць цвіце» – Я. Купалу, «Над прасторамі зямлі» – Ц. Гартнаму, «Кучаравае дрэва» – З. Бядулю.

Нацыянальная карціна свету ў тэкстах Я. Коласа адмыслова дапаўняецца шматлікімі прыказкамі, прымаўкамі, якія ёміста і ярка адлюстроўваюць элементы народнага светапогляду, мудрасці і адметнай філасофіі, закранаючы самыя розныя аспекты жыцця: «дзе чубы трашчаць, там і пэйсы ляцяць» [2, с. 449] («У балоце»); «пусці свінню пад стол, то яна захоча і на стол» [2, с. 449] («У балоце»); «у цябе сем пятніц на тыдні» [2, с. 457] («Адзінокае дрэва»); «мая хата з краю, я нічога не знаю» [2, с. 537] («На ўсё ёсць свая прычына») і інш.

Узаемаповязь усяго існага на зямлі бяспрэчная, і надзвычай важна захаваць яе непарушнасць. «І ніхто няхай не забывае, што ён частка вялікай прыроды» [2, с. 515] («Вадаспад») – гэта думка беларускага класіка гучыць своеасаблівым запеветам прадстаўнікам усіх наступных

пакаленняў. Сіла, дараваная прыродай, павінна прымяняцца асцярожна і толькі з дакладна вызначанай жыццестваральнай мэтай, інакш «яна можа прычыніць вялікую шкоду, калі даць ёй поўную волю і не паставіць у пэўныя межы» [2, с. 515] («Вадаспад»).

Прызначэнне асобы, паводле Я. Коласа, з аднаго боку, у «вечным руху», «вечным пераходзе» [2, с. 547], бо «ўсякае стаянне на месцы пераходзіць у звычайны застоі» [2, с. 546]. Адначасова гэты працэс дуальны па сваёй сутнасці. Яго важнай умовай, згодна з аўтарам, з’яўляецца як развіццё, пазнанне свету, няспынны рух, так і наяўнасць цвёрдай асновы, трывалага фундамента, пад якім маецца на ўвазе памяць пра ўласны род, вернасць нацыянальным караням, захаванне традыцый свайго народа.

Адвечны рух і бясконцае блуканне на прасторах зямлі не заўсёды з’яўляюцца прыкметай свабоды і незалежнасці і, як правіла, не дапаўняюць карціну жыцця шчасцем і радасцю, калі відавочна парушана павязь з родам, радзімай, сваімі каранямі («Над прасторами зямлі»).

Асабліва актуальна дадзеная ідэя вылучаецца ў сучасных умовах глабалізацыі, калі адбываецца актывізацыя працэсаў інтэграцыі, што непазбежна прыводзіць да «адчужэння традыцыйных каштоўнасцей» і «экспансіі масавай культуры» [3, с. 193]. Навукоўцы адзначаюць, што ў кантэксце глабалізацыі «ва ўмовах вымушанай адаптацыі нацыянальных каштоўнасцей да новай геапалітычнай, эканамічнай, камунікатыўнай сітуацыі механізм нацыянальнай і культурнай самаідэнтыфікацыі і ўсведамлення нацыянальнай ідэнтычнасці натуральна ўскладняецца» [3, с. 193].

Менавіта па гэтай прычыне пытанні, якія аналізуюцца ў «Казках жыцця», актуалізуюцца з асаблівай па значнасці сілай і набываюць новае гучанне. Упэўненае імкненне да выражэння самабытнай нацыянальнай ідэнтычнасці ў гарманічным спалучэнні з узмоцненай тэндэнцыяй да захавання ўніверсальнай аксіялагічнай сістэмы стымулюць да ўсвядомленага пераасэнсавання аўтарскага пасылу. Дадзеныя абставіны ў новым ракурсе асвятляюць сутнасць ідэі, увасобленай народным пісьменнікам у алегарычным зборніку.

Такім чынам, тэма радзімы з яе надзённымі праблемамі бяспрэчна дамінуе, але спецыфіка мастацкага таленту Я. Коласа заключаецца ў надзвычайнай маштабнасці мыслення, асэнсаванні актуальных, важных пытанняў сутнасці жыцця, прызначэння чалавечага лёсу, шчасця, захавання свайго роду і многіх іншых у агульначалавечым, глабальным кантэксце. Універсальнае і нацыянальнае ў «Казках жыцця» пераплятаюцца ў адзіную непарушную цэласную карціну. Невыпадкова, што

ў невялікай прадмове да «Казак жыцця» пісьменнік адрасуе сваё вітальнае слова ўсяму свету, які характарызуе не інакш, як «бязмежны»:

*У той песні, шырокай, як свет,  
Чутны ветры і гром.  
Дык прымі ж ты прывет,  
Свет бязмежны, мой дом [2, с. 445].*

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Васючэнка, П. В. Беларуская літаратура XX стагоддзя і сімвалізм / навук. рэд. В. П. Жураўлёў. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск: МДЛУ, 2016. – 200 с.
2. Колас, Я. Збор твораў у дванаццаці тамах. Том V. – Мн.: Дзярж. выд. БССР, 1962. – 720 с.
3. Старикова, Н. Н. Славянские литературы в эпоху глобализации. «Перезагрузка» идентичности // Язык, сознание, коммуникация: Сб. науч. ст., посв. памяти засл. проф. МГУ А. Г. Широковой / ред. колл: В. В. Красных, А. И. Изотов, В. Г. Кульпина. – М.: МАКС Пресс, 2009. – Вып. 38. – С. 192–200.
4. Тычына, М. А. Якуб Колас // Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя. У 4 т. Т. 1. 1905–1920 / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літ. імя Я. Купалы. – 2-е выд. – Мн.: Беларуская навука, 2001. – 583 с.
5. Тычына, М. А. Янка Купала і Якуб Колас: учора і сёння. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 495 с.

УДК 372.882

С. Д. Грынько (Беларусь, г. Гродна)

### РЭАЛІЗАЦЫЯ АДУКАЦЫЙНАЙ ФУНКЦЫІ МУЗЕЯ Ў НАВУЧАННІ ЛІТАРАТУРЫ (НА ПРЫКЛАДЗЕ АСОБЫ І ТВОРЧАСЦІ ЯКУБА КОЛАСА)

**Анотацыя.** У артыкуле разглядаюцца магчымасці рэалізацыі адукацыйнай функцыі музея пры вывучэнні літаратуры. Асноўныя напрамкі музейна-педагагічнай дзейнасці асвятляюцца на прыкладзе вывучэння творчасці Якуба Коласа.

**Ключавыя словы:** музей, адукацыйная функцыя музея, літаратура, Якуб Колас.

Музей (лацінскае *museum* ад грэчаскага *museion* – храм музаў) як сацыяльны інстытут пачаў фарміравацца ўжо на ранніх этапах цывілізацыі. Само паняцце з’явілася больш за дзве з паловай тысячы гадоў таму, хаця сучаснае яго ўжыванне істотна адрозніваецца ад першапачатковага значэння.

У нашы дні існуе цэлы шэраг азначэнняў музея, што ў значнай ступені тлумачыцца складанасцю і шматграннасцю самога феномену. Дваццатае стагоддзе падарыла чалавецтву новыя тыпы гэтай установы. Гэта з’ява тлумачыцца тым, што прыйшло ўсведамленне таго, што захоўваць і экспана-

ваць можна і трэба не толькі прадметы, але і характэрнае для іх атачэнне, розныя фрагменты гісторыка-культурнага асяроддзя, віды чалавечай дзейнасці. З’явіліся музеі пад адкрытым небам, у аснове якіх не традыцыйная калекцыя прадметаў, а помнікі архітэктуры і народнага побыту, прадстаўленыя ў сваім натуральным прыродным асяродку. Узніклі і такія ўстановы, дзе змешчаны галоўным чынам не аўтэнтычныя экспанаты, а іх узнаўленні.

У міжнароднай практыцы звычайна выкарыстоўваецца азначэнне, выпрацаванае Міжнародным саветам музеяў (ІКОМ з англійскай мовы: International Council of Museums) і ўключанае ў яго Статут у 1974 годзе: «Музей – гэта пастаянная некамерцыйная ўстанова, якая знаходзіцца на службе грамадства і яго развіцця і адкрытая для людзей; яна набывае, захоўвае, вывучае, папулярызуе і экспануе ў адукацыйных, асветніцкіх і забаўляльных мэтах матэрыяльныя сведчанні чалавека і асяроддзя, якое яго акружае» [1].

Поўнае апісанне задач, якія вырашае музей як інстытут грамадства знаходзім у дэфініцыі, якое дадзена ў «Расійскай музейнай энцыклапедыі»: «Музей – культурная форма, гістарычна выпрацаваная чалавецтвам для захавання, актуалізацыі і трансляцыі наступным пакаленням найбольш каштоўнай часткі культурнай і прыроднай спадчыны. У працэсе генезісу і гістарычнай эвалюцыі музей рэалізаваўся як адкрытая для публікі некамерцыйная ўстанова, якая ажыццяўляе свае сацыяльныя функцыі на карысць грамадства. З’яўляючыся інстытутам сацыяльнай памяці, музей адбірае, захоўвае, даследуе, экспануе і інтэрпрэтуе першакрыніцы ведаў аб развіцці грамадства і прыроды – музейныя прадметы, іх калекцыі і іншыя віды рухомай і нерухомай, матэрыяльнай і нематэрыяльнай культурнай спадчыны» [2].

Такім чынам, зыходзячы з адзначанага вышэй пра сутнасць і ролю музея можна сцвярджаць, што гэта ўстанова рэалізуе шэраг задач у сваёй дзейнасці:

- набыванне і захаванне прадметаў, якія з’яўляюцца культурнай або прыроднай спадчынай;
- вывучэнне і папулярызацыя сведчанняў чалавечай дзейнасці і навакольнага асяроддзя;
- экспанаванне і інтэрпрэтацыя першакрыніцы ведаў аб развіцці грамадства і прыроды;
- рэалізацыя адукацыйнай і забаўляльнай функцыі на карысць грамадству.

Фундаментальнае прызначэнне «храма музаў» з часам не змянілася і, мабыць, застаецца вызначальным для сутнасці гэтай установы

ў будучым – захоўваць, прэзентаваць і трансляваць з мінулага ў будучыню галоўныя каштоўнасці і дасягненні, якія адпавядаюць каштоўнасным патрабаванням свайго часу. Відавочна, што сацыяльная функцыя музея, якая заключаецца ў зборанні і папулярызацыі культурных каштоўнасцей і адукацыі насельніцтва на іх аснове, з’яўляецца вызначальнай у яго дзейнасці. Міжнародны савет музеяў лічыць, што гэта ўстанова рэалізуе пяць сацыяльных функцый: захоўвання, экспанавання, выхавання, навучання і асалоды. Як бачым, працэс адукацыі насельніцтва – галоўны напрамак дзейнасці музея, усе астатнія яго віды дзейнасці (захоўванне і экспанаванне) пэўным чынам дапаўняюць гэтую функцыю, робячы яе ўнікальнай у параўнанні з іншымі ўстановамі дадатковай адукацыі: палацамі творчасці, бібліятэкамі, выставачнымі цэнтрамі, галерэямі і інш. Забаўляльная дзейнасць музеяў развіваецца ў сучасным грамадстве з мэтай прывабіць наведвальнікаў да сваёй выключнай асветніцкай функцыі.

Разуменне шматвектарнага ўздзеяння «храма музаў» на асобу за кошт рэалізацыі арсеналу яго функцый – неабходная ўмова паспяховай працы педагога ў навучальнай установе ў супрацоўніцтве з музеем. Толькі свядомае стаўленне да яго грамадскай значнасці і мэтанакіраваная праца па супрацоўніцтве з гэтай установай можа забяспечыць эфектыўнасць музейна-педагагічнай дзейнасці, якая бачыцца нам у наступным:

- трывалае засваенне ведаў, якое забяспечваецца за кошт нагляднага ўспрымання, цікавай інфармацыі з гісторыі рэчаў, яркага эмацыянальнага ўражання, атрыманай эстэтычнай асалоды;

- выхаванне гуманнасці, грамадзянскасці, патрыятызму, эстэтычнага густу ў навучэнцаў;

- усебаковае развіццё іх здольнасцей, далучэнне да самастойнай даследчай працы;

- фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці ў асобе навучэнцаў шляхам далучэння да найлепшых гістарычных набыткаў свайго народа;

- рэалізацыя сістэмнага, асобаснага і культуралагічнага падыходу ў адукацыйным працэсе і інш.

Супрацоўніцтва з музеем у педагагічнай працы – шлях да аптымізацыі адукацыйнага працэсу, мэтай якога з’яўляецца раскрыццё творчага патэнцыялу навучэнца, стымуляванне яго актыўнасці, стварэнне ўмоў для самаадукацыі і самарэалізацыі, выхаванне маральнасці з акрэсленай грамадзянскай пазіцыяй. Адзін з магутных сродкаў у дасягненні пастаўленай мэты – увядзенне асобы ў свет культуры праз глыбокае разуменне літаратуры. Вывучэнне нацыянальнай літаратурнай спадчыны – адзін са шляхоў далучэння асобы да вялікага свету каштоўнага і пры-

гожага, створанага чалавецтвам, імя якому – Мастацтва. Менавіта яно і з’яўляецца для чалавека невычэрпнай крыніцай для творчасці, крыніцай натхнення, спасціжэння сваёй унутранай сутнасці. Такое ўсведамленне прыходзіць да чалавека найперш праз Слова, родную мову, самы старажытны здабытак кожнай нацыі.

Згодна з меркаваннем даследчыцы В. У. Праскаловіч вывучэнне беларускай літаратуры павінна быць арыентавана не толькі на цэласнае ўяўленне аб яе сутнасці, ідэйна-мастацкім багацці, фарміраваць сістэму ведаў, уменняў, каштоўнасных арыентацый, але і арыентавацца на вопыт эмацыянальнай і творчай дзейнасці, на пабудову для кожнага вучня траекторыі яго асобнага развіцця [4, с. 69]. Такім чынам сцвярджаецца галоўная задача кожнай навучальнай установы – фарміраванне сталай асобы, здольнай да самаактуалізацыі і самарэалізацыі ў сучасным грамадстве на аснове пабудовы сваёй уласнай адукацыйнай траекторыі. У нашым выпадку гэта задача вырашаецца шляхам далучэння да роднай літаратуры. Эмацыянальнае і эстэтычнае спасціжэнне мастацтва слова дапаможа асобе адчуць «радасць творчасці – пачуццё, якое чалавек, аднойчы зведаўшы, захвае назаўсёды, кім бы ён ні быў» [4, с. 73].

На наш погляд, комплекснае ўздзеянне на асобу пры вывучэнні роднай літаратуры можа быць дасягнута за кошт выкарыстання ўсіх адукацыйных магчымасцей музея як установы культуры: музейных прадметаў, інфармацыі і цалкам усяго асяроддзя, у якое ўваходзяць «навакольная музейная прастора, уласна музейная пабудова, экспазіцыя як прэзентацыя музейных помнікаў» [6, с. 107]. Даследчык Б. А. Сталяроў слухна сцвярджае, што іх узаемадзеянне дазваляе ператварыць культурны вопыт «у асобныя якасці чалавека, які фарміруецца» [6, с. 107]. Менавіта гэта ўстанова культуры з’яўляецца, па вызначэнні М. В. Нагорскага, месцам «духоўна насычаных зносін з культурным асяроддзем, якое стымулюе маральнае і эстэтычнае развіццё асобы» [3, с. 11–12]. У музеі адукацыя ажыццяўляецца праз каштоўныя адносіны асобы да помніка і пашырэнне пачуццёвага вопыту ў працэсе камунікацыі з ім [5, с. 87], што істотна адрозніваецца ад традыцыйнай дыдактычнай сістэмы, дзе веды засвойваюцца ў зададзенай форме і паслядоўнасці.

Усе адукацыйныя магчымасці «храма музаў» неабходна выкарыстоўваць пры выхаванні любові і павагі да роднага **слова**, якое павінна быць заснавана на разуменні мастацкай вартасці літаратурных тэкстаў, ўсведамленні сваёй уласнай прыналежнасці да культурнай спадчыны народа, уменні захапляцца і атрымліваць эстэтычную асалоду ад працытанага. На наш погляд, толькі праз уплыў на свядомасць асобы і яе

светаўспрыманне можна дасягнуць мэты – выхаваць маральную, творчую асобу, якая ганарыцца сваёй нацыянальнай спадчынай, у тым ліку і літаратурнай, разумеючы яе значнасць у сусветным маштабе.

З гэтай мэтай урокі беларускай літаратуры могуць праводзіцца ў музеях рознага профілю: гістарычнага, краязнаўчага, літаратурнага. Гэта можа быць як гарадская ўстанова культуры, так і музей у навучальнай установе. Усё залежыць ад тэмы, якая вывучаецца, ад мэты і задач урока, ад узроўню падрыхтаванасці навучэнцаў і, безумоўна, ад метадычнай падрыхтаванасці педагога. У горадзе Гродна гэта могуць быць музеі Максіма Багдановіча, гісторыі рэлігіі, Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей, музей-аптэка, гісторыі гарадніцы і іншыя.

Шырокі спектр формаў культурна-асветніцкай дзейнасці музеяў дае магчымасць самым разнастайным наведвальнікам задаволіць свае патрэбы ў спасціжэнні культурнага патэнцыялу грамадства, а таксама належным чынам ацаніць багацце і непаўторнасць духоўнай і матэрыяльнай спадчыны перш за ўсё свайго рэгіёна, сваёй мясцовасці. Да традыцыйных формаў працы музея можна аднесці экскурсіі і лекцыі, якія склаліся яшчэ ў канцы XIX стагоддзя. З сярэдзіны 80-х гадоў XX стагоддзя распаўсюджваюцца такія жанры экскурсій, як тэатралізаваныя экскурсіі, экскурсіі-гутаркі, экскурсіі-ўрокі і інш. Сярод клубных формаў музейнай работы можна вылучыць наступныя: музычныя і літаратурныя гасцеўні, вечары, музейныя святы, гурткі, клубы. Папулярнасць набываюць і шматлікія забаўляльныя формы, якія становяцца арганічнай часткай музейных заняткаў для навучэнцаў рознага ўзросту: гульні, квэсты, віктарыны і інш.

Вельмі зручна наладжваць музейна-педагагічную дзейнасць ва ўстанове адукацыі, дзе, як правіла, ёсць свой музейны пакой ці створаны школьны музей (гістарычны, этнаграфічны, літаратурны). Такім чынам можна пазбегнуць складанасцяў у арганізацыі супрацоўніцтва з гэтай установай: матэрыяльныя выдаткі, цяжасці ў арганізацыі экскурсій і пераездзе навучэнцаў на грамадскім транспарце, непадрыхтаванасць іх да працяглай экскурсіі, складаная і неадаптаваная інфармацыя ў музеі і інш.

Пры гэтым музей любога профілю ў навучальнай установе можа быць выкарыстаны не на цэлыя заняткі, а на іх частку, вырашаючы адну або некалькі задач урока або пазакласнага мерапрыемства: тлумачэнне новых слоў, разуменне гістарычнага кантэксту твора, стварэнне творчай атмасферы для чытання мастацкіх тэкстаў, для ўводнай гутаркі перад



вывучэннем раздзела, падчас правядзення конкурсу на лепшыя прачытаны вершы і г. д.

Выкарыстанне любой формы супрацоўніцтва з музеем на ўроках роднай літаратуры патрабуе работы педагога на некалькіх этапах:

1. Падрыхтоўчы.
2. Наведванне музея і агляд экспазіцыі.
3. Падвядзенне вынікаў заняткаў.

На першым этапе настаўнік паведамляе мэту наведвання музея, арыентуе навучэнцаў на выкананне задання пасля заняткаў, нагадвае аб правілах паводзін у гэтай установе. Вельмі важна для педагога зацікавіць навучэнцаў экспазіцыяй так, каб адчувалася загадкаваць, нейкая інтрыга, якую трэба раскрыць пасля наведвання «храма музаў». Для папярэдняй ацэнкі эфектыўнасці формы сумеснай працы з гэтай установай настаўніку неабходна дакладна ведаць запланаваныя віды работы экскурсавода і спецыфіку музейнай экспазіцыі і інфармацыі. Усё гэта педагог робіць сумесна з супрацоўнікамі музея. Заняткі ў школьным музеі могуць быць арганізаваны самімі педагогамі, калі ён сам дае заданне навучэнцам, тым самым уключыўшы іх у сумесную творчую працу.

На другім этапе арганізоўваецца наведванне і агляд экспазіцыі. Навучэнцы слухаюць уважліва інфармацыю, адказваюць на пытанні экскурсавода, выконваюць заданні, абменьваюцца меркаваннямі. Самае галоўнае на гэтым этапе – сумесная творчая праца, бадзёры настрой, захопленасць эмоцыямі, абмен уражаннямі. Педагог выступае ў ролі старэйшага, больш вопытнага таварыша, саратніка ў супольнай працы. Асабліва важным такое ўзаемадзеянне з'яўляецца пры наведванні школьнага музея, дзе кожны можа быць экскурсаводам ці падрыхтаваць сваё заданне на аснове экспазіцыі.

Папярэдняе падвядзенне вынікаў арганізоўваецца непасрэдна ў музеі ў форме праблемнай гутаркі, рэфлексіі, узаемных пажаданняў адзін другому. Рэфлексія, якая праводзіцца ў класе, павінна адпавядаць мэце заняткаў і насіць творчы характар. Навучэнцы дзеляцца ўражаннямі і ў любой форме выкладаюць свае веды па вывучанай тэме: малюнкі, эсэ, даклады, прэзентацыі, тэатралізаваныя інсцэніроўкі, вершы і г. д.

Класіка беларускай літаратуры (Янка Купала, Якуб Колас, Максім Багдановіч), якая вывучаецца ў навучальнай установе, – гэта важны сродак для развіцця і выхавання асобы, якая толькі фарміруецца. Таму вельмі важна на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі навучыць разумець мастацкую каштоўнасць лірычнай і праязічнай спадчыны роднай літаратуры. Творчасць Якуба Коласа – гэта крыніца натхнення для

кожнага прадстаўніка беларускай нацыі, пры спасціжэнні якой любы чытач зможа зразумець духоўнае багацце і ментальнасць свайго народа. Першы крок да разумення твораў Коласа навучэнцы робяць у самым юным узросце.

На наш погляд, выкарыстанне адукацыйнай функцыі музея пры вывучэнні твораў гэтага пісьменніка вырашае важную задачу – забяспечвае свядомае і глыбокае разуменне творчасці пісьменніка на аснове падрабязнай інфармацыі пра яго асабістае жыццё і творчы лёс. Гэта дасягаецца і за кошт слоўнікавай работы перад вывучэннем вершаў і апавяданняў, а таксама ў працэсе чытання і аналізу твора праз разуменне вобразнасці і эмацыянальна-пачуццёвай пранікнёнасці, якую хацеў перадаць аўтар.

У 1–4 класах у навучальных установах як з рускай, так і з беларускай мовай навучання вывучаюцца лірычныя і эпічныя творы Якуба Коласа, у якіх даецца апісанне прыроды: «Адлёт жураўлёў», «На рэчцы», «Увосень», «Ясныя дні восені», «Палескія вобразы», «Восень», «Вясна на Палессі», «Першы гром», «Зіма», «Мяцеліца», «Першы снег», «Песні зімы», «Надыход зімы», «Вясна», «Песня аб вясне», «Прылёт птушак». Як бачым, амаль усе поры года, пра якія пісаў Колас, прадугледжаны праграмай для вывучэння. Больш таго, аўтар па-майстэрску адлюстравваў у сваіх вершах і апавяданнях розныя з’явы прыроды, звяртаючы ўвагу чытача на прыгажосць і непаўторнасць кожнай з іх.

Аднак мастацкія тэксты такога кшталту нялёгка для ўспрымання, асабліва для навучэнцаў, якія толькі пачынаюць уваходзіць у свет мастацкасці беларускага слова. А любоў і пашана да роднай літаратуры пачынаюцца менавіта з глыбокага разумення эстэтычнай каштоўнасці кожнага твора, створанага аўтарам на глебе нацыянальнай літаратурнай спадчыны.

Таму, на нашу думку, пры вывучэнні творчасці Якуба Коласа на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі педагогу патрэбна ў сваёй працы ўлічваць некалькі патрабаванняў:

1. Абавязкова праводзіць сувязь з біяграфіяй творцы.
2. Падрабязна праводзіць слоўнікавую працу, раскрываючы значэнне не толькі слоў, але і іх спалучэнняў.
3. Ствараць адпаведны эмацыянальны настрой пры вывучэнні вершаў і прозы, які б адпавядаў асноўнай ідэі твора.
4. Выкарыстоўваць карціны мастакоў і музычныя творы для лепшага эмацыянальнага ўздзеяння на асобу пры чытанні мастацкіх тэкстаў.
5. Уключаць навучэнцаў у даследчую і творчую працу.

Усе гэтыя ўмовы эфектыўнай арганізацыі педагагічнага працэсу пры вывучэнні творчасці Якуба Коласа на першай ступені агульнай сярэдняй адукацыі можна рэалізаваць пры супрацоўніцтве з музеем. На матэрыяле гэтай установы (а гэта можа быць віртуальная экскурсія або ўрок-падарожжа з дапамогай прэзентацыі) біяграфія нашага славутага класіка на аснове фактычнага матэрыялу набывае рэальны абрыс: сям'я лесніка, раннія дзіцячыя гады ў лесніковых сядзібах, праца настаўніка, жыццё на Палессі, любоў да прыроды, веданне сялянскага жыцця і побыту. Гэта дае разуменне таго, чаму так шмат апісанняў прыроды ў творчасці Коласа і адкуль столькі захаплення ад краявідаў палескага краю ў яго вершах «Палескія вобразы» і «Вясна на Палессі».

Работа над раскрыццём значэння незразумелых слоў можа быць арганізавана пры выкарыстанні сродкаў школьнага музея, дзе амаль заўсёды ёсць краязнаўчая частка экспазіцыі, якая адлюстроўвае беларускую хатку пачатку XX стагоддзя, прадметы побыту, адзення таго часу. На гэтым матэрыяле вельмі лёгка зразумець значэнне наступных слоў: вышкі 'насіціл пад страхой у хляве або ў канюшні для сена, розных гаспадарчых прылад' (верш «Зіма»), башлык 'суконны востраканечны капюшон, які надзяваецца на шапку' (апавяданне «Надыход зімы»), кросны 'ручны ткацкі станок' (верш «Песня аб вясне»), друзачкі 'маленькія асколакчы чаго-небудзь разбітага' (верш «На рэчцы»), комін 'труба для адводу дыму з печы', палазы 'частка саней, якая дазваляе ім рухацца па снезе' (верш «Песні зімы»), кадзь, або кадушка, 'невялікая драўляная пасудзіна, звычайна выкарыстоўваецца для заквашвання капусты' («Вясна на Палессі»).

Стварэнне настрою пры чытанні мастацкага твора – з'ява комплексная, якая залежыць найперш ад акцёрскага майстэрства настаўніка, ад яго здольнасці перадаць эстэтыку верша. Але вельмі добрымі дэкарацыямі для педагога-майстра можа стаць музейная экспазіцыя, якая ўнясе каларыт і насыціць патрэбнымі дэталямі эмацыянальны настрой, з якім павінен чытацца верш. Трэба адзначыць, што атмасфера музея заўсёды звязана з нейкай таямніцай, загадкаваасцю. Тут своеасаблівая цішыня, дзе чуецца толькі «подых гісторыі», таму ў гэтым месцы лёгка фантазіраваць і ўяўляць. Стварыць адпаведны настрой важна пры чытанні такіх твораў, як апавяданне «Ясныя дні восені», вершы «Першы гром», «Песні зімы», «Песня аб вясне».

Варта, на нашу думку, спалучаць вывучэнне літаратурных твораў Якуба Коласа з іншымі відамі мастацтва: музыкой і жывапісам. У дапамогу педагогу могуць выступаць адукацыйныя сродкі як школьнага

музея (рэпрадукцыі карцін ці намаляваныя пейзажы мясцовых мастакоў, праслухоўванне класічнай музыкі ці народных песень у гэтым музеі), так і матэрыялы з сайта <https://www.artmuseum.by> Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь ці іншых падобных устаноў культуры. Уключэнне іншых відаў мастацтва пры вывучэнні нацыянальнай літаратурнай спадчыны, на нашу думку, – шлях да пашырэння адукацыйнай прасторы навучэнца, якая стварае аснову для яго ўласнай творчасці і развіцця.

Заданні, якія патрабуюць крэатыўнага падыходу ці правядзення самастойнай даследчай працы, – неабходная ўмова эфектыўнай арганізацыі педагагічнага працэсу пры вывучэнні творчасці Якуба Коласа. На наш погляд, у музейна-педагагічнай дзейнасці такія віды работ могуць выкарыстоўвацца як пры падрыхтоўцы да наведвання музея, так і пры падвядзенні вынікаў. Напрыклад, гэта могуць быць наступныя заданні: расказаць факт біяграфіі пісьменніка, які ўразіў, скласці некалькі пытанняў па творчасці, прыдумаць загадку пра прадмет, які звязаны з творамі аўтара і г. д. Падчас падвядзення вынікаў музейных заняткаў навучэнцы могуць намаляваць карціну, падабраць музычны твор да верша і расказаць пра яго, напісаць эсэ-замалёўку, зрабіць прэзентацыю пра свае ўражанні і інш.

Рэалізацыя ўсіх гэтых патрабаванняў дазволіць сфарміраваць у навучэнцаў цэласнае ўяўленне аб творчасці Якуба Коласа, які быў чулым, шчырым, уважлівым да наваколля, сапраўдным мастаком слова і нацыянальным творцам, якога нездарма лічаць класікам беларускай літаратуры. Менавіта гэта і дазволіць у далейшым, вывучаючы больш аб’ёмныя мастацкія тэксты гэтага аўтара, глыбока разумець і захапляцца імі.

Такім чынам, пры вывучэнні паэтычнай і праявічнай спадчыны Якуба Коласа ў супрацоўніцтве з музеям дасягаецца свядомае засваенне асаблівасцей нацыянальнай літаратурнай спадчыны, ствараецца адпаведны эмацыянальны настрой і адбываецца далучэнне асобы да культуры свайго народа. Рэалізуючы адукацыйную функцыю музея ў сваёй дзейнасці, педагог мае магчымасць пашырыць адукацыйную прастору навучэнца, стварыць умовы для рэалізацыі творчага патэнцыялу яго асобы.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Курс «Музееведение». Понятие «музей». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://madrace.ru/muzeevedenie/kurs-muzeevedenie/ponyatie-muzeu>. – Дата доступа: 30.04.2019.
2. Музееведение: музеи ист. профиля: [Учеб. пособие для вузов по спец. «История»] / под ред. К. Б. Левыкина, В. Хербета. – М.: Высш. шк., 1988. – 430 с.
3. Нагорский, Н. В. Музей в духовной жизни общества. – СПб: [б. и.], 2004. – 432 с.

4. Праскаловіч, В. У. «Ад маленькага пісьменніка – да вялікага чытача...»: структурна-змястоўная характарыстыка новых факультатыўных заняткаў па беларускай літаратуры // Роднае слова. – 2010. – № 8. – С. 69–73.

5. Словарь музейных терминов. Музей // Российская музейная энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.museum.ru/RME/dictionary.asp?40>. – Дата доступа: 23.02.2019.

6. Столяров, Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика: учеб. пособие. – М.: Высш. шк., 2004. – 216 с.

УДК 378.016:811.161.3

В. Ю. Дылеўская (Беларусь, г. Мінск)

## ВЫКАРЫСТАННЕ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА НА ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАХ З КІТАЙСКІМІ СТУДЭНТАМІ

**Анотацыя.** Чым глыбей і паўней мы даследуем сувязі, якія аб'ядноўваюць літаратуры нашай планеты, тым больш мы дапамагаем узаемаразуменню народаў і культур. Можна параўноўваць творы, блізкія па тэматыцы, светаўспрыманні, стылі, поглядах мастакоў слова. У гэтым сэнсе апісанні пейзажу, побыту ў творах Якуба Коласа – непераўзыходны матэрыял.

**Ключавыя словы:** параўнальнае вывучэнне літаратуры, развіццё маўлення студэнтаў, Якуб Колас, паэма «Новая зямля», біяграфія пісьменніка, вусныя выказванні.

Праблема развіцця маўлення замежных студэнтаў з'яўляецца адной з метадычных праблем. У сувязі з вывучэннем літаратуры, у прыватнасці спецыяльнага курса «Параўнальнае вывучэнне літаратуры» (3 курс, «Руская філалогія», на рускай мове), узнікае праблема арганізацыі і правядзення заняткаў развіцця маўлення, іх кампазіцыйнай структуры. Работа па развіцці маўлення вядзецца ў той ці іншай ступені на кожным занятку літаратуры, але праводзяцца і спецыяльныя заняткі, падчас якіх на матэрыяле аднаго ці некалькіх літаратурных твораў актывізуецца маўленчая практыка студэнтаў. Для гэтага замацоўваецца засвоеная на базе мастацкіх твораў лексіка, выкарыстоўваюцца розныя віды вусных выказванняў, выпрацоўваюцца ўменні вядзення дыялогу і інш. Аб неабходнасці забеспячэння прадуктыўнага характару маўленчай камунікацыі папярэджваюць метадысты.

Выкладчыкі і метадысты вядуць пошук цікавых у маўленчых і мастацка-эстэтычных аспектах падыходаў да развіцця вуснага маўлення. Гэта праяўляецца як у змесце і структуры практычных заняткаў, так і ў вызначэнні формаў іх правядзення: экскурсія да помнікаў Якуба Коласа, Адама Міцкевіча, Дуніна-Марцінкевіча і Станіслава Манюшкі ў Мінску, якія мы праводзім штогод з групай студэнтаў з Кітая;

«Ля тэатральнай афішы», «Дыялог культур», «Мая любімая пара года», «Вясна. Кветкі», «Паштоўка дарагой маме», «Дзень Перамогі», «Літаратурная гасцёўня», віктарыны па біяграфіі і творчасці пісьменнікаў і інш.).

На практычных занятках знаёмім студэнтаў з асаблівасцямі развіцця вуснага маўлення, выпрацоўваем навыкі першапачатковага планавання, падрыхтоўкі і правядзення заняткаў развіцця маўлення ў працэсе вывучэння літаратурных твораў.

На занятках па развіцці вуснага маўлення замежных студэнтаў трэба вызначыць мэты, задачы, асаблівасці зместу і структуру. Пасля агляду тэарэтычных прац і метадычных рэкамендацый, матэрыялаў метадычных дапаможнікаў, а таксама відэазаняткаў студэнты атрымліваюць заданне вызначыць іх прызначэнне, месца ў сістэме работы над мастацкім творам. Акрэсліваюцца і распрацоўваюцца маўленчыя сітуацыі, якія стымулююць дзейнасць студэнтаў.

У працэсе абмеркавання ўзораў заняткаў звяртаем увагу студэнтаў, як спалучаецца работа па развіцці маўлення з інтэрпрэтацыяй і аналізам мастацкіх твораў, а таксама на развіццёвае і выхаваўчае ўздзеянне прапанаваных відаў дзейнасці. Аналізуем структуру прапанаваных заняткаў, лагічную сувязь асноўных кампанентаў, прыёмы актыўнага маўлення. Асобна звяртаем увагу на недахопы заняткаў.

Перад распрацоўкай фрагментаў выступленняў мэтазгодна прааналізаваць класіфікацыі практыкаванняў па развіцці маўлення, прапанаваных метадыстамі [1], [2], высветліць, якія прынцыпы пакладзены ў іх аснову. Студэнты павінны засвоіць, што ўдасканаленне маўленчай дзейнасці патрабуе апоры на самыя розныя віды і жанры маналагічных выказванняў на літаратурныя тэмы: творчыя пераказы мастацкага тэксту, пераказы артыкулаў падручніка, фрагментаў літаратуразнаўчых і крытычных артыкулаў, мемуарных і эпісталярных матэрыялаў, разгорнуты вусны адказ, выразнае чытанне, паведамленне, даклад і інш. Пры навучанні яны ствараюць умовы для моўнага і эстэтычнага развіцця.

Выкарыстоўваючы метады супастаўлення, патрэбна ўлічваць, што супастаўляюцца як сінхронныя, якія супадаюць па часе, літаратурныя факты і з'явы, так і несінхронныя, раздзеленыя часавым інтэрвалам. Можна супастаўляць тыя ці іншыя з'явы ў літаратурах, творах пісьменнікаў, блізкія тэматычна, стылістычна. Напрыклад, мэтазгодна праводзіць заняткі па развіцці маўлення, заснаваныя на супастаўленні твораў А. С. Пушкіна і Якуба Коласа. Падобныя супастаўленні павышаюць цікавасць да літаратурных твораў, вучаць іх разумець заканамернасці літаратурнага працэсу. Мэтазгодна даваць заданні самастойна знайсці

прыклады для супастаўлення сувязей творчасці пісьменнікаў, мастацкай з’явы замежнай і беларускай, рускай літаратур, прадумаць і растлумачыць прыроду, узнікненне гэтых сувязей. Стаяць больш складаныя задачы: адрозніваць у падобных літаратурных з’явах знаходзіць рысы нацыянальнай спецыфікі, арыгінальнасці, непаўторнасці, аналізаваць прыклады блізкасці літаратур у працэсе вывучэння такіх складаных пытанняў тэорыі літаратуры, як стыль пісьменніка, літаратурны напрамак, мастацкі метада. Параўнальнае вывучэнне спрыяе ўдасканаленню моўнай дзейнасці студэнтаў, іх эстэтычнаму развіццю. З маналагічных выказванняў на літаратурныя тэмы мы выкарыстоўвалі прадуктыўныя выказванні (паведамленне, даклад, літаратурны агляд); сціслы пераказ мастацкіх тэкстаў. Напрыклад, пасля абмеркавання даклада «Образы и мотивы времен года в русской и китайской классической поэзии (на примере творчества А. С. Пушкина и Ду Фу)», студэнты знаёмяцца з урыўкамі з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля»:

*На ніцях белай павуціны*

*Прыносяць восень павучкі.*

Адзначлі, якой вялікай, ёмістай выразнасцю валодаюць метафары:

*Ідуць касцы, звяняць іх косы,*

*Вітаюць іх буйныя росы,*

*А краскі ніжэй гнуць галовы,*

*Пачуўшы косак звон сталёвы [3].*

Спадабаліся студэнтам радкі з паэмы, дзе паэтызуецца штодзённае жыццё, дзе кожная дэтал, дробязь надзяляюцца паэтычным сэнсам, з непераўзыходным майстэрствам намалюваны сцэны і з’явы жыцця, пейзажных малюнкаў, побыту:

*Паміж дзвюх лаў пад абразамі*

*Туліўся стол з двума кастрамі*

*Аладак грэцкіх, як пампушак,*

*Ды хлеба з зайчыка краюшак [3, с. 17].*

Такая работа дасць магчымасць больш глыбока адчуць і правільна зразумець семантычнае багацце і экспрэсіўна-стылістычную функцыю слова ў мастацкім творы.

Сфармуляваныя студэнтамі маўленчыя сітуацыі: пры вывучэнні ўрыўкаў з паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» цікавай формай работы будзе славеснае маляванне. Яно служыць развіццю творчых уяўленняў у працэсе работы над тэкстам. Даводзіцца думка, што для больш глыбокага разумення тэксту паэмы, яе тэмы трэба ўмець «маляваць» апісаныя ў ёй падзеі ў сваім уяўленні. Студэнтам зачытваюцца эпізоды

для славесных малюнкаў, у якіх многа мастацкіх дэталей, разлічаных на ўспрыманне зрокавых і слыхавых вобразаў. Падагульняючы работу, параўноўваем тое, што яны ўявілі, намалявалі, з аўтарскім апісаннем. Карыснымі будуць індывідуальныя і калектыўныя заданні на ўзбагачэнне слоўнікавага запасу (параўнаць фразеалагізмы, падабраць эпітэты, растлумачыць сэнс і значэнне метафар). Пасля гэтага студэнты распрацоўваюць свае варыянты развіцця маўлення (аўтары і творы – на выбар) і рыхтуюцца да абмеркавання іх на занятках.

Супастаўленне біяграфіі пісьменніка з яго творчасцю з’яўляецца прадуктыўным шляхам вывучэння яго літаратурнай спадчыны. Гэта праявілася пры аўтабіяграфічнасці творчага метаду, калі абставіны ўласнага жыцця, па-мастацку перапрацаваныя, уключаюцца ў твор, становяцца яго асновай ці вызначаюць некаторыя тэмы і матывы. У гэтых адносінах творчасць Якуба Коласа паказальная. Веданне біяграфічных фактаў дасць магчымасць правесці паралель паміж мастацтвам і жыццём. Да месца будзе выкарыстанне прэзентацый.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Методика преподавания литературы: учеб. для студ. пед. вузов / О. Ю. Богданова, С. А. Леонов, В. Ф. Чертов; под ред. О. Ю. Богдановой. – 2-е изд. – М.: Издат. центр «Академия», 2002. – 400 с.
2. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб. дапам. / Л. В. Асташонак, Г. С. Гарадко, Г. М. Ішчанка і інш.; пад рэд. В. Я. Ляшук. – Мн.: ВП «Экаперспектыва», 1999. – 445 с.
3. Колас, Я. Новая зямля. Сымон-музыка. – Мінск, 1986. – 448 с.

УДК 37.01(476)(092)Колас

В. У. Зелянко (Беларусь, г. Мінск)

### ЯКУБ КОЛАС – ПЕДАГОГ І МЕТАДЫСТ

**Анотацыя.** У артыкуле даецца ацэнка педагагічнай дзейнасці Якуба Коласа. Аналізуецца яго педагагічная публіцыстыка, метадычная і літаратурная спадчына. Раскрываецца роля педагагічных ідэй Якуба Коласа ў развіцці айчыннай метадыкі навучання роднай мове і літаратуры.

**Ключавыя словы:** Якуб Колас, навучанне беларускай мове і літаратуры, «Методыка роднае мовы», «Другое чытанне для дзяцей беларусаў».

Народны паэт Беларусі Якуб Колас увайшоў у гісторыю нашай культуры не толькі як класік беларускай літаратуры, але і як выдатны вучоны-педагог. Даючы ацэнку педагагічнай і метадычнай дзейнасці Якуба Коласа з пазіцыі сучасных дасягненняў у галіне метадыкі на-



вучання беларускай мове, мы будзем зыходзіць з меркавання, выказанага акадэмікам М.А. Лазаруком: «Сапраўднае значэнне педагагічнай спадчыны Я. Коласа нельга ўбачыць і ацаніць, падыходзячы да яе адасоблена, гэтаксама як і па-сапраўднаму ацаніць Коласа-пісьменніка без сур’ёзнай увагі да тэмы “Колас-педагог”, бо гэта два бакі адной з’явы» [1, с. 129].

Якуб Колас атрымаў педагагічную адукацыю ў Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі. Удзельнічаў у нелегальным настаўніцкім з’ездзе, за што адбываў пакаранне ў мінскім астрозе.

Шматгадовая педагагічная дзейнасць Якуба Коласа ўключае і працу настаўнікам (у вясковых школах, народных вучылішчах), і школьным інспектарам, і падрыхтоўку будучых педагогаў (у Беларускам педагагічным тэхнікуме, на педагагічных курсах у Слуцку, у Беларускам дзяржаўным універсітэце), і распрацоўку актуальных пытанняў метадыкі навучання беларускай мове, і стварэнне выдатных твораў беларускай дзіцячай літаратуры. Як бачым, Якуб Колас праз уласную педагагічную дзейнасць глыбока ведаў тагачасную сістэму адукацыі ад пачатковай школы да вышэйшай. Невыпадкова М. А. Лазарук называе Якуба Коласа «адной з галоўных фігур у працэсе стварэння беларускай школы, пачынальнікам і бацькам метадычнай навукі ў галіне моўнага і літаратурнага навучання ў Беларусі» [1, с. 125].

Пра тое, якім выдатным педагогам быў Якуб Колас, расказвае М. Сяўрук, былы студэнт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта: «Па-майстэрску чытаў Канстанцін Міхайлавіч курс беларускай мовы. Выдатны метадыст, спрактыкаваны настаўнік, ён так праводзіў заняткі, што ўвесь матэрыял засвойваўся на лекцыях. Заўсёды ветлівы і чулы, па-бацькоўску адносіўся да студэнтаў, дапамагаў тым, хто раней не быў знаёмы з беларускай мовай, заставаўся пасля лекцый і працаваў дадаткова» [4, с. 193].

Дарэчы, у беларускай літаратуры Якуб Колас з’яўляецца пачынальнікам тэмы настаўніцкай працы, асобы настаўніка, што знайшла адлюстраванне ў трылогіі «На ростанях». Яе галоўны герой, вясковы настаўнік Андрэй Лабановіч, увасабляе чалавечую годнасць, інтэлігентнасць, жыццёвую мудрасць, высакароднасць, мэтанакіраванасць, грамадзянскую адказнасць.

У публіцыстычных артыкулах «Беларуская мова ў казённой школе», «Аб народным вучыцелю», «З вёскі», надрукаваных у газеце «Наша Ніва», Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч падкрэсліваў важнасць навучання дзяцей на роднай мове, адстойваў права беларусаў чытаць кнігі

і газеты на беларускай мове, звяртаў увагу на неабходнасць стварэння беларускамоўных школьных падручнікаў.

У 1926 годзе была выдадзена «Методыка роднае мовы», у якой выказаны педагагічныя погляды і метадычныя ідэі К. М. Міцкевіча ў галіне методыкі пачатковага навучання беларускай мове. Гэта навуковая праца разам з «Другім чытаннем для дзяцей беларусаў», паводле М. А. Лазарука, змяшчае ў сабе «досыць арыгінальную сістэму навучання дзяцей, якую... мы да гэтага часу яшчэ не ацанілі належным чынам, у якую не да канца праніклі, хоць спроб ужо рабілася нямала» [1, с. 126].

У «Методыцы роднае мовы», першым метадычным дапаможніку для настаўнікаў, выкладзены тэарэтычныя асновы і практычныя рэкамендацыі па навучанні роднай мове ў пачатковай школе. У прадмове да кнігі аўтар абгрунтоўвае яе актуальнасць для тагачаснай адукацыйнай практыкі: «У той час, калі наша беларуская школа пераходзіць на выкладанне ў роднай мове і пробуюе стаць на свае ўласныя ногі, паяўленне кожнага падручніка для школы, кожнай кнігі для школьнага ўжытку, – адным словам, кожная новая педагагічная літаратура як для вучняў, так і для настаўніка набывае асаблівае значэнне» [2, с. 3].

На думку Якуба Коласа, асноўнай мэтай навучання з’яўляецца развіццё ў вучняў творчага мыслення праз уключэнне іх у самастойную пазнавальную дзейнасць. Дасягненне гэтай мэты забяспечваецца авалоданнем роднай мовай як інструментам мыслення: «Умелае актыўнае карыстанне роднаю моваю для выказвання ўласных мысляў і перажыванняў вучня – канчатковая мэта навучання роднай мове на ніжэйшай ступені навучання» [2, с. 6]. Больш чым праз 90 гадоў выказаная Якубам Коласам ідэя застаецца актуальнай для вызначэння мэты навучання беларускай мове на I ступені агульнай сярэдняй адукацыі – авалоданне вучнямі камунікатыўнымі ўменнямі і навыкамі, неабходнымі для эфектыўнага выкарыстання мовы ў розных сітуацыях зносін, развіццё іх творчага патэнцыялу (вучэбная праграма па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для I–IV класаў).

К. М. Міцкевіч быў перакананы, што настаўнік павінен самастойна зыходзячы з уласнага вопыту выбіраць метады навучання мове. «Аўтар не стараўся навязваць, выдзяляць тыя метады навучання, якія ён сам лічыць найболей прыстасаванымі да нашых школ, – адзначае К. М. Міцкевіч у прадмове да “Методыкі роднае мовы”. – Аўтар паставіў сабе задачу даць настаўніцтву тыя метады ў беларускай мове, якія найболей прыйдучца па гусце самога настаўніка, даць магчымасць

выбару гэтых метадаў, каб, выбраўшы найболей адпаведны метадад, ён мог карыстацца ім у сваёй практычнай рабоце» [2, с. 3]. Найлепшым метадам К. М. Міцкевіч прызнае метадад, які «не гвалтуе дзіцячай прыроды і ідзе на спатканне яе патрэбам».

Такім чынам, аўтар «Методыкі...», з аднаго боку, выказвае павагу да настаўніка, бачыць у ім творчую асобу, з другога боку, падкрэслівае неабходнасць уліку ўзроставых і індывідуальных асаблівасцей вучняў, што складае сутнасць педагагічнага прынцыпу прыродаадпаведнасці, які ў наш час разглядаецца як экалагічная абарона вучняў ад негатывных вынікаў адукацыйнага працэсу.

У «Методыцы...» К. М. Міцкевічам былі вызначаны задачы навучання роднай мове ў пачатковай школе (навучыць школьнікаў не толькі чытаць і пісаць, але і разумець будову (граматычны лад) роднай мовы, развіваць вуснае маўленне вучняў), прынцыпы выкладання роднай мовы; зроблены кароткі гістарычны агляд метадаў навучання мове; раскрыта метадыка навучання чытанню і пісьму; дадзены метадычныя рэкамендацыі па выкладанні граматыкі беларускай мовы; зроблены агляд беларускіх лемантароў.

Другое выданне «Методыкі роднай мовы» (1930) [3], падрыхтаванае К. М. Міцкевічам у суаўтарстве з В. Тэпіным і адрасаванае не толькі настаўнікам пачатковых класаў, але і настаўнікам-філолагам, мае перапрацаваны, істотна дапоўнены змест і больш дасканалую структуру.

Згодна з патрабаваннямі часу ў «Методыку...» уключаны раздзел «Методыка заняццяў роднаю моваю з дарослымі непісьменнымі і малапісьменнымі».

Разумеючы, што пры адначасовым навучанні блізкароднасным мовам у вучняў узнікаюць пэўныя цяжкасці, абумоўленыя ўзаемадзеяннем моўных сістэм, асобны раздзел «Методыкі...» аўтары прысвяцілі пытанням навучання рускай мове ў беларускай школе.

У другім выданні «Методыкі...» вылучаны асобны раздзел «Методыка развіцця мовы», прадстаўлены падраздзеламі «Вусная мова» (характарызуюцца метады і прыёмы развіцця вуснага маўлення вучняў), «Пісьмовая мова» (апісваюцца розныя віды практыкаванняў, накіраваных на развіццё пісьмовага маўлення вучняў; звяртаецца ўвага на адпаведнасць характару практыкаванняў узроставым і індывідуальным асаблівасцям вучняў), «Дзелавая мова» (даюцца рэкамендацыі па навучанні школьнікаў стварэнню тэкстаў афіцыйнага стылю: заява, распіска, даверанасць, пратакол і інш.).

Наватарскія для свайго часу ідэі Коласа-метадыста сталі навуковай асновай для далейшай распрацоўкі падыходаў, прынцыпаў, зместу, сродкаў навучання беларускай мове ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі.

Якуб Колас выразна ўсведамляў асаблівую ролю літаратуры ў адукацыйным працэсе. Непарыўная сувязь літаратурнай спадчыны пісьменніка з педагогікай выступае, паводле М. А. Лазарука, як «спецыфічная якасць, як дадатковая сарыентаванасць яго творчасці, бо многія з яго твораў, уласна, і пісаліся з “устаноўкай” на вывучэнне ў школе... Я. Колас жыві і працаваў у такі час, у такіх умовах, калі пісьменніку патрэбна было... задавальняць патрэбу ўпершыню ў гісторыі ў дзяржаўным маштабе створанай беларускай школы – мець творы для літаратурнага навучання дзяцей і моладзі» [1, с. 130].

Прызначэнне мастацкага слова, як лічыў Колас-педагог, заключаецца ў пашырэнні ведаў дзяцей пра навакольны свет, развіцці ў іх маральных якасцей, эгэтычнага густу, узбагачэнні слоўнікавага запасу. Да кніг, што выконвалі названыя функцыі, можна аднесці створаную пісьменнікам хрэстаматыю для вучняў II класа «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» (1909).

Гэты падручнік складаецца з сямі раздзелаў, з іх першыя чатыры прысвечаны порам года, тры апошнія маюць назвы «Родныя вобразы», «Вершы і байкі», «Казкі» (у структураванні кнігі спалучаюцца тэматычны і жанравы прынцыпы). Чытанка ўключае невялікія пейзажныя замалёўкі, якія чаргуюцца з вершамі на гэтую ж тэму, сюжэтныя апавяданні, байкі, артыкулы адукацыйнага характару. Акрамя твораў Якуба Коласа і 11 апрацаваных ім казак, у «Другім чытанні...» змешчаны вершы «Наш палетак» Э. Пашкевіч і «Зязюлька» Цітова.

На творах Якуба Коласа для дзяцей выходзілася не адно пакаленне беларусаў. Яго апавяданні, вершы, казкі, якія маюць важнае выхаваўчае і пазнавальнае значэнне, уключаны і ў сучасныя вучэбныя дапаможнікі для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі («Адлет жураўлёў», «Прылет птушак», «Песня аб вясне», «Ясныя дні восені», «Ластаўкі», «Усход сонца» і інш.).

Адной з найважнейшых прычын педагогічнай мудрасці Якуба Коласа даследчыкі лічаць «сінтэз традыцыйнай школьнай педагогікі з народнай педагогікай» [1, с. 132]. У створаных ім вершах, паэмах, апавяданнях, казках, аповесцях сцвярджаюцца спрадвечныя каштоўнасці: павага да працоўнага чалавека, любоў да роднай зямлі, аднасць чалавека і прыроды; выяўляецца псіхалагічнае майстэрства пісьменніка, разуменне ўнутранага свету дзіцяці.

Такім чынам, глыбокае вывучэнне і пераасэнсаванне з пазіцый сённяшняга дня літаратурнай і метадычнай спадчыны Якуба Коласа дазваляе «не толькі больш глыбока зразумець наватарскія пошукі сучаснай беларускай школы, але і ўбачыць вытокі гэтага наватарства» [5, с. 60], вызначыць перспектыўныя напрамкі развіцця айчыннай педагагічнай думкі.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Лазарук, М. А. Педагагічная спадчына Якуба Коласа // Разам з народам : матэрыялы юбілейных навуковых сесій АН БССР, прысвечаных 100-годдзю з дня нараджэння Я. Купалы і Я. Коласа / АН БССР ; пад рэд. І. Я. Навуменкі. – Мн., 1983. – С. 124–135.
2. Міцкевіч, К. Мэтодыка роднае мовы. – Менск: Дзярж. выд-ва Беларусі, 1926. – 139 с.
3. Мэтодыка роднай мовы / К. Міцкевіч, В. Тэпін. – Менск: Бел. дзярж. выд-ва, 1930. – 164 с.
4. Сяўрук, М. Письменник і настаўнік // У сэрцы народным : жыццё і творчасць Якуба Коласа / рэд. С. Х. Александровіч. – Мінск, 1967. – С. 192–194.
5. Шандроха, Н. Мова, школа і настаўнік: педагагічная публіцыстыка Яна Амоса Коменскага і Якуба Коласа // Роднае слова. – 2017. – № 11. – С. 57–60.

УДК 81'33+375

Т. В. Игнатович (Беларусь, г. Минск – КНР, г. Лоян)

### ГАСТРОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОЧТЕНИЯ БЕЛОРУСОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ КОЛАСОВСКОГО ТЕКСТА: ОПЫТ ИЗУЧЕНИЯ НА ЗАНЯТИЯХ РКИ

**Анотацыя.** В статье раскрываются методические возможности использования художественного текста как средства социокультурного развития китайских студентов-филологов. Представлен опыт преподавания на занятиях русского языка как иностранного (далее – РКИ) на филологическом факультете Белорусского государственного университета.

**Ключевые слова:** художественный текст, культурно значимая информация, блюда белорусской кухни, блины, верещака, мачанка, рецепт, приготовление.

В настоящее время общепринятой является точка зрения на то, что изучение иностранного языка неотделимо от знаний о культуре, истории, социокультурных особенностях страны изучаемого языка. Профессор из Беларуси В. А. Маслова отмечает, что «в языке оформляется концептуальный образ мира, включающий в себя культурный фактор» [2, с.59].

В системе обучения иноязычных студентов в Беларуси есть определённая специфика, которая предполагает обучение русскому языку и белорусской культуре. При этом решается задача привнесения белорусского культурного компонента в содержание обучения на основе русского

языка, который как «язык-посредник используется при обучении другим восточнославянским языкам», отмечала Л. Н. Чумак [7, с. 3].

Социокультурный подход к обучению языку, по мнению белорусского исследователя С. В. Николаенко, – это совокупность социокультурных (шире лингвокультурологических) и методических приёмов, способов и средств, позволяющих в процессе обучения передавать ценности культуры, запечатлённые в единицах языковой системы [4, с. 2–3].

Источником культурно значимой информации для студентов-иностранцев становится художественный текст. В ситуации Беларуси это может быть текст белорусских авторов в авторском или авторизованном переводе. В силу этого углубление знакомства со страной, с ее полиэтничной культурой, рассмотрение языковых явлений, речевых ситуаций, диалогов можно организовывать на фрагментах таких текстов.

С помощью учебного материала социокультурного характера можно обогатить содержание всех направлений языковой подготовки иностранцев. Для обучения в данном аспекте русскому языку необходимо вычлнить социокультурный материал: прецедентные названия, имена, устойчивые выражения; формулы речевого этикета, отражающие правила жизни и речевого поведения в различных ситуациях у русскоязычных белорусов – применять активные формы организации деятельности учащихся с использованием этого материала [4].

Покажем возможности решения учебных задач с использованием культурно маркированной информации на занятиях РКИ в группах китайских студентов-филологов (специальность «Русская филология») в Белорусском государственном университете.

Каждый народ имеет свою исторически сложившуюся кухню, которая отличается определённым набором продуктов и блюд, способами приготовления и употребления, вкусовыми качествами, в целом системой питания, а также этническими и символично-обрядовыми функциями. Еда – это не только обычная потребность организма, это ещё и культурное событие, в котором отразились духовные традиции, жизненный уклад, народная философия, мораль, этикет, обычаи и обряды [1, 6]. Еда формирует представление о народе, его привычках, традициях, о его физиологии и анатомических особенностях.

При отборе содержания для реализации речевой темы «Кухня белорусов» мы обращаемся к литературной классике – поэме Якуба Коласа «Новая зямля» [8], признанном источнике поэтически осмысленной информации о жизни белорусского крестьянина, своеобразной энциклопедии народного быта, а также публицистическим источникам.

По потребительским качествам еду белорусов можно поделить на растительную, постную и скоромную. Постными считались все блюда растительного происхождения, рыба и рыбные продукты, они составляли основу рациона белорусов, но определить процент употребления мясной пищи сложно, так как большинство блюд включает компоненты растительного и животного происхождения [1]. Целесообразнее говорить о повседневных, праздничных и обрядовых блюдах. В качестве обрядовых белорусы использовали хлеб, блины, яйца, мясо, мёд, вино.

О гастрономических предпочтениях белорусов в поэме «Новая зямля» мы узнаём из глав «Раніца ў нядзельку», «За сталом», «Дзядзька-кухар», «Падгляд пчол», «На Каляды». В поэме мы встретили 24 названия блюд, которые подавались по разным поводам. Здесь в кратком, ярком, часто юмористическом ключе изложена рецептура многих из них, подробно описаны способы приготовления и употребления блюд, приёмы воспитания гастрономической культуры у детей.

Опираясь на состав блюд, упоминаемых в поэме, можно выделить следующие их группы:

- мясные блюда, в основном из свинины (колбасы, кумпяки, шинка, грудинка, шкварки, сало, мачанка, или верещака);
- мучные блюда (хлеб, оладьи, каравай, пироги, блины с маком, преснаки, кутья);
- молочные блюда (молоко, творог, сметана, масло, сыр);
- напитки (квас, кисель, компот, медовая сыта).

Основная сложность работы с художественным материалом в группах иностранных учащихся заключалась в том, что не весь текст поэмы переведён на русский язык (первоначально были переведены избранные главы). Мы использовали фрагменты перевода поэмы «Новая зямля», выполненного группой поэтов в составе С. Городецкого, М. Исаковского, Е. Мозолькова, П. Радимова и П. Семьинова [8]. Эта работа подверглась справедливой критике известного белорусского литературоведа М. И. Мушинского за излишне политизированный подход, неуместные советы по «угодной» правке и качество перевода, далёкое от совершенства [3]. Две главы – «Раніца ў нядзельку», «За сталом», – представляющие особый интерес с точки зрения насыщенности социокультурной гастрономической информацией, не переведены, поэтому на уроке РКИ о блюдах белорусской кухни звучат оригинальные коласовские строки.

Выбор текстовых фрагментов именно из указанных глав обусловлен тем, что блюда, описываемые в них, имеют определенное

архетипическое сходство с блюдами китайской кухни. Предметом описания завтрака в дружной семье Михала стали блины (блинцы), верещака (мачанка) и творог. В китайской кухне блины разного вида используются повсеместно. Благодаря сложившейся традиции по организации доступного питания везде открыты маленькие (часто мобильные) кафе, в которых выпекается огромное по разнообразию формы, состава количество блинов, правда, блины эти на воде и больше напоминают лаваш. В блины заворачивают разную начинку, сочетания компонентов которой не поддаются описанию. Кухня в Китае предполагает такой способ употребления блюда, как макание – опускание в бульон или своеобразную подливу мяса, рыбы, лапши, грибов, овощей, кусочков пирожков и др. Это очень напоминает то, как едят мачанку (верещаку) белорусы. Блины и верещака выбраны по принципу определенного сходства. Более того, по признанию сына писателя Михаса Константиновича Мицкевича, «больше всего отец любил мамины гречаники (блины из гречневой муки) и верещаку (свинные ребрышки тушили с домашней колбасой, грибами, жареным луком и сметанным соусом)» [5].

Творог – продукт, который китайцам незнаком. Вернее, у них есть свой творог, соевый – тофу. Из всех молочных продуктов, с которыми студенты знакомятся в Беларуси, творог самый плохо осваиваемый. Через некоторое время жизни в Беларуси китайские студенты начинают употреблять молоко, кефир и ряженку, некоторые влюбляются в сметану, но творог едят очень немногие.

В зависимости от уровня владения русским языком можно предлагать разное количество фрагментов оригинального текста.

Урок строится по традиционному принципу.

**Эмоциональная настройка** – прослушивание фрагмента песни «Мой родны кут» И. Лученка в исполнении ансамбля «Песняры».

**Артикуляционная разминка.** Учитывая особенность текстового материала на уроке (есть отрывки на белорусском языке), целесообразно показать на практическом уровне особенности фонетической системы белорусского языка. Прежде всего это твёрдое произношение звуков [ч] и [р]. Учитель поясняет, что они и называются «зацвярдзелыя». Для произнесения звука [ч] артикуляционная система китайцев приспособлена в большей мере, чем для произнесения мягкого [ч'] в русском языке, потому что в китайском этот звук именно твёрдый. Произнесение взрывного [р] затруднительно для них в обоих языках, так как в китайском этого звука нет.



Слова урока для фонетической зарядки:

яшчэ	с раннега ўтра
ещё	сковорóдка
ад рáння	корóткий
скаварóдка	жар
карóткі	ноздрэвáтый
жар	рука́
наздравáты	швырну́ць
рукою, рука́	следі́ць
шпурляліся, шпурля́цца	верешча́ка
сачылі, сачы́ць	пéрчик
верашча́ка	припра́ва
перчык	костёр
прыпра́ва	грэчневы́й
кастра́мі, касцёр	творо́г
грэ́цкі	запра́ўлены
тваро́г	
запраўлены	

### Объяснение новых слов и выражений:

Блі́нцы – блины; дзень святы́ – воскресенье, святой день; усло́н – скамья; дзе́жка – деревянная кадка, апалóнік – черпак; боўтаць – двигаться; патэ́льня – сковорода; здор – нутряное сало, жир, и др.

Особого комментария требует слово *грэ́цкі* (гречневый). Удивительно, но Китай, занимая первое место в мире по объёму выращиваемой гречихи, не имеет опыта употребления её крупы в пищу, она считается здесь кормовой культурой.

### Краткая информация о поэте, произведении, его содержании.

**Чтение учителем фрагментов (тексты распечатаны и выданы каждому студенту), объяснение не понятых выражений.**

Предтекстовые задания. Слушайте фрагменты, следите за текстом. Рассмотрите картинки-иллюстрации. Найдите на них упоминаемые в тексте предметы. Какие слова и выражения непонятны вам? Что вас больше всего удивило? Когда происходят описываемые события?

- |   |  |
|---|--|
| 1) Дзень быў святы. Яшчэ ад рання<br>Блі́нцы пякліся на сняданне.                     | Па дзежцы боўтаў жвава, смела<br>І кідаў цеста ў скавародкі.                             |
| 2) Услон заняў сваё ўжо места,<br>На ім стаяла дзежка цеста,<br>І апалонік то і дзела | Давала піск яно кароткі,<br>Льючыся з шумам на патэльні,<br>І ў жар стаўлялася пякельны; |

І там з яго ўжо ўвачавідкі  
Пякліся гладзенькія пліткі  
Блінцоў, спаднізу наздраватых,  
Угору пышна, пухла ўзнятых,  
І ўжо адтуль рукою маткі  
На ўслон шпурляліся аладкі,  
А дзеці іх даўно сачылі  
І на ляту блінцы лавілі,  
Заядла мазалі іх здорам.  
3) Стаяў асобна ў місцы скорам  
Сяго-таго для верашчакі.  
Хоць невялікія прысмакі –

Цыбуля, перчык, ліст бабкоў  
Ды сальца некалькі брускоў,  
Мука і квас – і ўся прыправа...  
4) Паміж дзвюх лаў пад абразамі  
Туліўся стол з двума кастрамі  
Аладак грэцкіх, як пампушак...  
5) Там і цяпер, як і заўсюды,  
Макалі ўсе з адной пасуды...  
6) Як верашчака ў дно спадала,  
То маці есці пакідала  
Ды йшла ў камору па другое...  
Тварог, запраўлены смятанай...

Послетекстовые задания. Какое значение придаётся приёму пищи в крестьянской семье? Какие правила существовали в семье Михала? Что ели? Как ели? Как вели себя за столом? и др.

**Работа с публицистическими текстами.** Прочитайте тексты. Что нового вы узнали о белорусских блюдах? Как они называются и почему? В какой форме стоят глаголы в каждом тексте в той части, где описывается рецепт приготовления. Перескажите рецепт приготовления блюда, заменив глаголы формой повелительного наклонения (грамматические задания могут быть другими).

I. Мачанка классическое белорусское блюдо. Название получила от способа поедания. Блины нужно макать в мачанку. Это сытное и вкусное блюдо, представляющее собой густую подливу с разными видами мяса. В классическую мачанку входят свиные ребра, домашняя колбаса, копчености (грудинка) и сало. Готовится мачанка так. Свиные ребра обжариваем на сковороде на растительном масле. Его нужно влить немножко, так как ребра и колбаса дадут свой сок. Добавляем немного воды и тушим минут 15. Мясной бульон со сковородки сливаем, и на основе него готовим мачанку, добавив в него муку, обжаренный лук, соль и зелень. По консистенции соус очень напоминает знаменитый Бешамель. В готовую мачанку кладем мясо. Национальное блюдо Беларуси готово! Подают мачанку с тонкими или толстыми блинами. Пальчики оближешь!

II. Верещанку готовили еще во времена княжества Литовского. По одной из версий блюдо было названо в честь автора рецепта, повара при польском короле Августе. Но есть ещё одна версия, более традиционная. Когда верещанка готовится, она «верещит и шкварчит», издавая громкие (манящие) звуки. По составу верещанка напоминает мачанку.

В нее входят свиные ребра (свежие и копченые), свиная колбаса, белые грибы, морковь, сельдерей, лук. Мясо тушат на сковородке, добавляют соль, перец, семена можжевельника. Овощи пассеруются. На основе мясного бульона готовят соус, добавляя в него муку и зелень. Подают верещаку с драниками или блинами.

**Описание своего опыта.** Как давно вы живёте в Беларуси? Пробовали ли вы блюда белорусской кухни? Что вы пробовали и что вам понравилось? Где вы ели белорусские блюда? и др.

В Китае очень развита система частных заведений общепита, больших и маленьких ресторанов и кафе, передвижных точек питания. В Беларуси китайские студенты ищут аналог таким заведениям и находят его в сети ресторанов «Васильки» и «Лидо». Так, мы с удивлением узнали от студентов о 8 ресторанах сети «Васильки» и 3 ресторанах «Лидо», об ассортименте, обслуживании, ценах и т. д.

**Домашнее задание.** Найдите в интернете рецепт приготовления самого известного в Беларуси блюда – драников. Почему эти оладьи так называются? Попробуйте приготовить их, позовите на помощь друзей. Опишите свой опыт приготовления драников.

Современные взгляды на языковое и речевое развитие студентов-инофонов в контексте социокультурного подхода предполагают овладение различными видами речевой деятельности. Самое главное для них – научиться не только пользоваться русским языком, но и соответствующим образом реагировать на речевую ситуацию, понимать происходящее с позиции человека, владеющего двумя государственными языками, разбирающегося в тонкостях белорусской и русской – близких, родственных культур, имеющих, однако, свои особенности.

При таком подходе к изучению культурно окрашенных реалий жизни носителей русского языка в Беларуси белорусские национальные блюда становятся показателем культурного и социального отличия белорусского народа. При знакомстве с коласовским текстом студенты-инофоны воспринимают белоруса как человека, которому есть чем гордиться.

#### **Список использованной литературы**

1. Белорусская кухня // Кухни народов мира. – Том 23. – Изд. «Директ-Медиа», 2011. – 70 с.
2. Маслова, В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие. – М.: Изд. центр «Академия», 2001. – 202 с.
3. Мушыньскі, М. І. Паэма «Новая зямля» Якуба Коласа і гісторыя яе перакладу на рускую мову. – Соцыялогія. – 2008. № 4. – С. 3137.

4. Николаенко, С. В. Теория и практика социокультурного развития учащихся 5–11 классов: национально-культурный содержательный аспект в контексте обучения русскому языку: монография. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2015. – 252 с.

5. Сын Якуба Коласа: отец мечтал, чтобы белорусы стали богаче и добрее // Тір. by [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tir.by/syn-jakuba-kolasa-otec-mechtal-chtoby-belorusy-stali-bogache-i-dobree/>.

6. Это Беларусь, детка! / М. Черякова, М. Чернова. – Минск: Харвест, 2017. – 96 с.

7. Чумак, Л. Н. Методика преподавания РКИ: учеб. пособие. – Минск: БГУ, 2009. – 304 с.

8. Якуб Колас. Новая зямля. – Минск: Беларускі фонд культуры, 2002. – 900 с.

УДК 821.161.3

В. І. Караткевіч (Беларусь, г. Мінск)

## СПЕЦЫФІКА АДЛЮСТРАВАННЯ ДЗЯЦІНСТВА Ў ТВОРАХ ЯКУБА КОЛАСА (НА МАТЭРЫЯЛЕ НЕКАТОРЫХ ТВОРАЎ)

**Анагэзья.** У артыкуле на матэрыяле выбраных вершаваных апавяданняў Якуба Коласа разглядаецца спецыфічны аб’ект адлюстравання – дзяцінства.

**Ключавыя словы:** дзяцінства, вобразная сістэма, педагагічны погляд, нацыянальная традыцыя.

Праблема асэнсавання свету дзяцей, сутнасці дзяцінства ў мастацкай літаратуры ўсё часцей прыцягвае ўвагу айчынных даследчыкаў у тэарэтычным [7], метадычным [8] аспектах. У гэтым кантэксте амаль невычэрпны патэнцыял мае спадчына Якуба Коласа, якая пры ўсёй, здаецца на першы погляд, вывучанасці яшчэ чакае свайго даследчыка-педагага і вучонага-філолага.

М. Лазарук адзначаў: «Коласаўская спадчына для дзяцей багатая і многааспектная, як і ўся шматгранная дзейнасць класіка беларускай літаратуры. Вельмі цесна звязаная са сваім часам, ім жа народжаная, яна і сёння ўспрымаецца як з’ява чалавечага розуму ў галіне тэорыі і практыкі навучання і выхавання падростаючых пакаленняў. І пройдзе яшчэ шмат часу, а коласаўскія педагагічныя ідэі будуць успрымацца нашчадкамі як надзвычай важныя заповеты вялікага настаўніка» [6, с. 31].

Дзяцінства як аб’ект адлюстравання ў творчасці Якуба Коласа з’яўляецца скразным. Мы сустракаем вобразы дзяцей у вершах, апавяданнях, аповесцях, прызначаных для розных рэцыпіентаў (для дзяцей і для дарослых). У кантэксте нашага даследавання звернем увагу на вершаваныя апавяданні, прызначаныя для дзяцей. Важным з’яўляецца той факт, што Я. Колас паказвае дзяцінства праз вобразы саміх дзяцей і іх вачамі.

Адзначанае вышэй дае падставы сцвярджаць актуальнасць нашага даследавання, у якім на аснове аналізу выбраных вершаваных апавяданняў робіцца спроба прадставіць аўтарскую мадэль дзяцінства.

Гэтыя творы вызначаюцца непаўторнай вобразнай палітрай, глыбіняй пранікнення ў духоўны свет дзіцяці.

У адным з такіх апавяданняў («Першы заробтак» (1910)) дакладна перадаецца карціна жыцця беларусаў пачатку ХХ ст. і пачуцці 7-гадовага хлопчука, якога ўспрымаюць ужо як дарослага і выпраўляюць у заробкі: *Мала з дзевак дапамогі – // Драбязя ўсё, дзеці! // Сам ён толькі, дзякуй богу, // Жыць здужае ў свеце. // Без надмогі, сам сабою: // Ён – дзяцюк, хлопчына, // Носіць ён вядро з вадою, // Як стары мужчына!* [1, с. 431].

Але як толькі гэты «стары мужчына» апынуўся ў чужых людзей, то ён перажывае страшэнны стрэс, бо тут нават сонца ўсходзіць не так, як дома. Маленькі Алесь уцякае дадому, дзе яго прымае маці і не разумее бацька. Учынак хлопчыка становіцца прычынаю сямейнай сваркі.

Іншае стаўленне да дзяцей паказана ў вершаваным апавяданні «У школку» (1910). Тут паказана імкненне бацькоў даць асвету дзецям і жаданне дзяцей набыць веды.

Матыў сацыяльнай няроўнасці пры адлюстраванні дзяцінства ў дакастрычніцкай творчасці Я. Коласа быў вядучым, а ў вершаваных апавяданнях савецкага часу сацыяльны падтэкст амаль адсутнічае.

У іншых умовах мы знаёмімся з героямі верша «Спатканне і знаёмства» (1921). Грышка – натура ўражлівая, рамантычная, ён летуценнік, вельмі блізкі па сваім характары да Базыля з праявінага апавядання «У старых дубах». Грышка цэлымі днямі сядзіць каля любай крынічкі. Тут ён пазнаёміўся з Петрусём. Я. Колас з уласцівай яму псіхалагічнай дакладнасцю малюе сцэну, калі насцярожанасць падчас знаёмства перарастае ў сапраўднае вялікае сяброўства, шчырае і даверлівае.

Не пазбаўляе дзіцячы свет Я. Колас і драматызму, уводзячы матыў смерці («Дронік» (1939)), але робіць гэта вельмі натуральна, імкнучыся не траўміраваць рэцыпіента. Увогуле дзіцячая свядомасць лёгка пазбаўляецца ад разумення незваротнасці смерці. На жаль, сёння масавая культура навязвае адваротную думку: у гульні можна атрымаць другое жыццё, у творах візуальнага мастацтва акцэнтуюцца ўвага на працэсе крывавай бойкі, якую можна лёгка перажыць, што прыводзіць да страты эмпатычнасці ў адносінах малодшых школьнікаў і падлеткаў.

У творы Я. Коласа паказваецца натуральная сітуацыя, калі хлопчык Міхась знайшоў маленькага дроздзіка з паламаным крыльцам. Птушачка змірылася са сваім лёсам, але Міхась пачаў змаганне за жыццё птушкі,

нават даў яму імя Дронік. Тым не менш, намаганні былі марнымі: птушка памерла. Міхась цяжка перажывае гэтую трагедыю, ён хавае свайго сябра Дроніка як чалавека: робіць труну і складае вершы ў гонар птушкі. Няхай гэтыя вершы наіўныя і недасканалыя, але падкупаюць шчырасцю: *Бедны Дронік навекі заснуў. // Сні, без часу памершы! <...> // Спачывай жа спакойным тут сном // У садку сярод кветак* [2, с. 214].

Падобныя творы павінны вярнуць дзяцей у рэальнасць, дзе немагчыма націснуць *reset* – і жыццё абновіцца. Адначасова прапануецца мадэль паводзін: годна пераносіць жыццёвыя цяжкасці, не адмаўляць у дапамозе тым, каму яна патрэбна.

Я. Колас пры адлюстраванні дзяцінства ў сваіх вершаваных апавяданнях паказвае і антымадэль паводзін, ствараючы адмоўныя вобразы. Прычым Я. Колас ніколі не гаворыць прама, што станоўчае, а што адмоўнае, дае толькі ўскосныя ацэнкі, падводзячы рэцыпіента да правільных ацэнак дзеянняў і ўчынкаў сваіх персанажаў.

Такія прадстаўлены браты Костусь і Алесь з вершаванага апавядання «Грушы-сапязанкі» (1910, 1928), якіх вабіць «рамантыка» вяскованага разбою – натрэці груш у чужым садзе і ашукаць дзядзьку Петруся: *Але й хлопцы розум маюць – // Хітрыя, зладзюжкі! // Строяць планы, разважаюць, // Як дайсіці да грушкі. // І не так ужо баліць ім // Гэтых груш натрэці, // Як Пятруся абурыці // Або ў злосць увесці* [3].

Звернем увагу, што ў вершаваных апавяданнях, якія прызначаны малодшым школьнікам, заўсёды за нядобрыя ўчынкі прыходзіць расплата. Так, у творы «Юрка і кот» (1921) галоўны герой крычыць на маці, крыўдзіць яе і патрабуе прысмакаў: *Юрка рана прабудзіўся. // – Есці дайце мне! – крычыць: // Я ляжаў і зверадзіўся, // Нездароў я – ўсё баліць <...> // Юрка тут узбунтаваўся. // Б'е нагамі у сяннік, // На ўсю хату раскрычаўся, // Маме высунуў язык* [5].

Нечакана за падобныя паводзіны карае каток, які з-пад носа хлопчыка скраў сырок. *Юрка плача і сярдуе, // Хоча біць насмерць ката. // Коцік есць і ў вус не дуе, // Не вылазячы з кута. // Потым спінку выгінае, // Хвосцік трубкаю задраў – // І казанне пачынае, // Як ён Юрку ашукаў* [5].

Пры адлюстраванні адмоўных персанажаў Я. Колас не хавае сваіх сімпатыі і антыпатый. Пры абмалёўцы знешнасці Савося з вершаванага гумарыстычнага апавядання «Савось-распуснік» (1926) аўтар знарок робіць так, каб паказаць рэцыпіентам, што знешняя неахайнасць – своеасаблівы маркер унутранай антыгармоніі: *«А рукі ў яго не мыты, // Нос не абцёрты; // А сам ён сярдзіты, // Такі задзірака, // Такі забіяка, //*

*Буян, // Грубіян. // Зачэніць старога. // Пакрыўдзіць малога, – // Такі ўжо нягоднік // Ды гэтакі шкоднік!» [4].*

Апісанне хлопчыка рэзка кантрастуе з апісаннем катка, на якога наладзіў сапраўднае паляванне Савось: *Нос чарнявы, // Хвост бялявы, // Задзірасценькі; // Кіцік-шчыпчык // Заграбасценькі; // Лапкі-драпкі // Машастовыя, // А шарсціначкі // Шаўковыя; // Губкі, зубкі // Адмысловыя; // Вусы-русы // Патырчастыя; // Тая спінка, // Як націнка, // Выгінастая. // Вушкі-слушкі // Не мыляюцца, // Вочкі ў ночку // Запаляюцца [4].*

Савось дзеля дасягнення сваёй мэты гатовы прыкінуцца добрым і ветлівым. Так Я. Колас паказвае самыя розныя бакі дзіцячага свету. Цікава, што аўтар не адмаўляе фізічнага і маральнага пакарання за дрэнны ўчынак: Савось вымушаны вяртацца дадому з катком на галаве.

Такім чынам, аналіз выбраных вершаваных апавяданняў дае падставы сцвярджаць наступнае.

Я. Колас стварае свет дзяцінства праз адлюстраванне вобразаў дзяцей. Вострыя сацыяльныя праблемы, характэрныя для дарослага свету, уваходзяць неад’емным складнікам у раннюю творчасць Я. Коласа. Вершаваныя апавяданні для дзяцей, напісаныя ў савецкі час, амаль пазбаўлены гэтага матыву.

Часцей у сваіх творах ён спалучае «дзіцячае» і «дарослае» бачанне свету. Пры гэтым аўтар выступае як тонкі педагог і псіхалаг, які без залішняга дыдактызму імкнецца даць рэцыпіентам мадэль паводзін, паказаць, як недарэчна выглядаюць збоку дрэнныя ўчынкі

Паэт не ідэалізуе дзяцей. У творах Я. Коласа на роўных суіснуюць як станоўчыя, так і адмоўныя персанажы.

Праз стылізацыю размоў дзяцей, перадачу іх розных псіхалагічных станаў, тонкай душэўнай арганізацыі, аўтарскія ацэнкі Я. Колас імкнецца данесці ідэю непаўторнасці дзяцінства.

Свет дзяцінства, які адлюстраваны ў вершаваных апавяданнях Я. Коласа, адпавядае беларускім нацыянальным устаноўкам. Письменнік актыўна абапіраецца на традыцыйную сістэму маральна-этычных каштоўнасцяў пры абмалёўцы станоўчых і адмоўных персанажаў. Акрамя таго, у творах прэзентуюцца мадэлі ўзаемаадносін «дарослы – дзіця», «дзіця – дзіця». У гэтых адносінах творы Я. Коласа маюць бясконцы выхаваўчы патэнцыял і не страчваюць сваёй актуальнасці да гэтага часу.

#### **Спіс выкарыстанай літаратуры**

1. Колас, Я. Збор твораў у пяці тамах. Т. 1: Вершы, апавяданні вершам: (1904–1917). – Мн.: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1952. – 551 с.

2. Колас, Я. Збор твораў у сямі тамах. Т. 2: Вершы, апавяданні вершам: (1917–1952). – Мн.: Дзяржаўнае выдавецтва БССР, 1952. – 459 с.
3. Колас, Я. Грушы сапяжанкі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: [https://knihi.com/Jakub\\_Kolas/Hrusy-sapiazanki.html](https://knihi.com/Jakub_Kolas/Hrusy-sapiazanki.html). – Дата доступу: 10.03.2019.
4. Колас, Я. Савось-распуснік [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: [http://knihi.com/Jakub\\_Kolas/Savos-raspusnik.html](http://knihi.com/Jakub_Kolas/Savos-raspusnik.html). – Дата доступу: 11.04.2019.
5. Колас, Я. Юрка і кот [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: [http://knihi.com/Jakub\\_Kolas/Jurka\\_i\\_kot.html](http://knihi.com/Jakub_Kolas/Jurka_i_kot.html). – Дата доступу: 14.04.2019.
6. Лазарук, М. А. Навучанне і выхаванне творчасцю: педагагічныя роздумы і пошукі. – Мінск: Народная асвета, 1994. – 200 с.
7. Беларуская дзіцячая літаратура ў тэрмінах і паняццях: дапаможнік / А. М. Макарэвіч, В. І. Караткевіч; пад агул. рэд. А. М. Макарэвіча. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2014. – 140 с.
8. Шарапава, А. В. Жанрава-стыльвыя асаблівасці творчасці Станіслава Шушкевіча для дзяцей і асаблівасці яе вывучэння // Куляшоўскія чытанні: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Магілёў, 20–21 красавіка 2017 г. / пад рэд. В. М. Шаршнёвай. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – С. 78–83.

УДК 338.48:811.161.3(045)

Л. С. Кныш (Беларусь, г. Мінск)

## ПАПУЛЯРЫЗАЦЫЯ БЕЛАРУСКАЙ СПАДЧЫНЫ СРОДКАМІ АДУКАЦЫЙНАГА ТУРЫЗМУ

**Анаталія.** Адукацыйны турызм – адзін з актыўных напрамкаў у межах дзяржаўнай праграмы эканоміка-турыстычнага развіцця Рэспублікі Беларусь. У 2017 г. у Беларусі вучылася больш за 20 тысяч замежных грамадзян больш чым са 100 краін. Гэта бакалаўрскія і магістарскія праграмы, павышэнне кваліфікацыі, летнія школы. Адукацыйны турызм папулярны ў свеце, яго геаграфія няспынна пашыраецца. У артыкуле разглядаецца і абагульняецца вопыт працы ў Міжнароднай Школе Беларусістыкі (2015–2017 гг.).

**Ключавыя словы:** адукацыйны турызм, беларуская спадчына, турыстычныя паслугі, адукацыя, летнія школы.

Ёсць версія, што адкрыццё беларускага Палесся старажытнымі грэкамі абавязана турызму. Гэта адкрыццё звязваюць з імем старажытнага грэчаскага вучонага-вандроўцы Герадота, празванага бацькам гісторыі, які згадвае Беларускае мора 2,5 тысячы гадоў таму назад. Ён адзначаў, што на поўначы Скіфіі (тэрыторыя сучаснага Палесся) ёсць вялікае возера ці мора. Яго цяпер на Палессі не знойдзеш, але штогод увесну, калі разліваецца Прыпяць, яно часткова вяртаецца.[1] Сёння гісторыкі ўмоўна называюць гэта мора «морам Герадота».

У Беларусі ў цэлым сфера турыстычных паслуг – адзін з перспектывуных напрамкаў развіцця эканомікі краіны. Кожнае пятае працоўнае месца занятае ў гэтай сферы.



Беларусь – краіна, якая мяжуе адначасова з Украінай і Расіяй, а таксама з краінамі Еўрасаюза (Польшчай, Літвой, Латвіяй), з’яўляючыся злучным звяном паміж імі. Ва ўмовах супярэчнасцяў паміж буйнымі гульцамі сусветнай палітыкі Рэспубліка Беларусь нярэдка прадстаўляла канфліктуючым бакам пляцоўку для перамоваў, займаючы міратворчую пазіцыю.

Беларусь – шматнацыянальная і полікультурная краіна. У выніку гістарычных працэсаў яна стала домам для прадстаўнікоў больш за 130 нацый. Гэта і шматканфесійная дзяржава. Тут прадстаўлены ў рознай ступені ўсе сусветныя рэлігіі (праваслаўная, каталіцкая, пратэстанцкая, хрысціян веры евангельскай і інш.), увогуле ў краіне дзейнічае 3524 рэлігійныя арганізацыі. [2] Рэспубліка Беларусь – шматмоўная краіна. Дзяржаўныя мовы дзве – беларуская і руская.

Такім чынам, для развіцця турызму тут спрыяе ўсё:

- выгаднае геаграфічнае становішча Рэспублікі Беларусь;
- наяўнасць транс’еўрапейскіх транспартных магістраляў і турыстычнай інфраструктуры;
- шматлікія помнікі гісторыі і культуры;
- багацце фаўны і флоры краіны;
- прасоўванне станоўчага іміджу «Спартыўная Беларусь» на міжнароднай арэне;
- рэалізацыя дзяржаўных праграм і ўказаў у гэтай сферы. (Указы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А.Р. Лукашэнкі (№ 115 ад 09.03.2015 г.; № 8 ад 09.01.2017 г.; № 462 ад 26.02.2017 г.) «Аб устаўленні бязвізавага парадку ўезду і выезду замежных грамадзян» дае магчымасць замежнікам з 80 краін (праз Нацыянальны аэрапорт Беларусі) знаходзіцца на тэрыторыі нашай краіны да 30 сутак).

Так, напрыклад, колькасць замежных грамадзян (топ-10 краін: Расія, Украіна, Польшча, Малдова, Літва, Казахстан, Турцыя, Ізраіль, Латвія, Грузія), якія наведалі Беларусь у 2015 г., складае 4 385 596. І гэта колькасць няспынна расце. У 2018 г. Беларусь наведалі амаль 4,8 мільёна турыстаў.[3] Для гэтага ў краіне функцыянуюць самыя розныя турыстычныя кірункі:

- паляўнічы турызм;
- медыцынскі лячэбна-аздараўленчы (санаторна-курортны);
- прамысловы;
- спартыўны;
- кулінарны;
- культурна-музычны;

- гісторыка-пазнавальны;
- ваенна-гістарычны;
- экатурызм;
- агратурызм і інш.

Шмат каму з еўрапейцаў вядомыя такія мерапрыемствы міжнароднага характару, як: «Славянскі базар», «Александрыя збірае сяброў», «Шлях Вікінгаў», фолк-фэст «Камяніца», «Рыцарскі фэст» у Замку Мір і інш., а таксама такія знакавыя мясціны, якія карыстаюцца цікавасцю і попытам у турыстаў: Полацкая зямля, Мірскі замак, Нясвіжскі замак, турысцка-рэкрэацыйная зона «Брэст», Хатынь, турысцка-рэкрэацыйны парк «Аўгустоўскі канал», азёрная Віцебшчына, Нарач і інш.

Адукацыйны турызм – адно з актыўных кірункаў у рамках агульнай дзяржаўнай праграмы эканоміка-турыстычнага развіцця краіны. У 2017 г. у Беларусі вучылася больш за 20 тысяч замежных грамадзян з 102 краін свету. Гэта і бакалаўрскія і магістарскія праграмы, павышэнне адукацыі, дыстанцыйная адукацыя, курсы рускай мовы, дадатковая адукацыя, летнія школы.

Адукацыйны турызм у свеце вядомы ўсім, геаграфія якога прасціраецца ад Мальты да Вялікабрытаніі, і да Крыма, Беларусі, да самых аддаленых куткоў Расіі. Усё больш і больш людзей імкнецца наведаць тую ці іншую краіну, сумяшчаючы актыўны адпачынак з магчымасцю вывучэння мовы гэтай краіны, моўнай практыкай, з магчымасцю больш глыбока праз новую моўную карціну свету спасцігнуць культуру, побыт, гісторыю гэтага народа.

Арганізаваць і правесці ў Беларусі міжнародную школу для замежных грамадзян на беларускай мове за савецкім часам не ўяўлялася магчымым. І магчымасць гэта з’явілася толькі ў 90-я гады ў сувязі з імклівым палітычным і сацыяльна-эканамічным развіццём краіны, з прызнаннем дзяржаўнай незалежнасці Рэспублікі Беларусь і атрыманнем беларускай мовай статусу дзяржаўнай мовы.

Першая Міжнародная школа беларускай мовы, літаратуры і культуры была арганізавана на базе БДУ ў 1991 г., удзельнікамі якой сталі вучоныя-славісты прафесар Герман Бідэр з універсітэта горада Зальцбург, Моніка Банькоўскі-Цулінг з бібліятэкі горада Цюрыха (Швейцарыя), Рунасака Курода, кіраўнік русістаў з тэхнічнага ўніверсітэта ў Японіі, прафесар Мары Роз са Швейцарыі, Ян Жучка, сын беларусаў-эмігрантаў з Германіі, Паола Гальвані, магістрант і супрацоўнік часопіса «Паэзія» з Мілана, Італія і інш. [цыт. па 4, с. 38]. Але без дзяржаўнай падтрымкі і адсутнасці фінансавага забеспячэння школа спыніла сваю дзейнасць.

У 1999 г. па ініцыятыве кафедры сучаснай беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта праект Міжнародная школа беларусістыкі быў адноўлены (дырэктар – загадчык кафедры сучаснай беларускай мовы дацэнт Лідзія Сямешка, намеснік – Вікторыя Ляшук). Міжнародная летняя школа-семінары (5–19 ліпеня 1999.) аб’яднала больш за 60 навукоўцаў, выкладчыкаў, аспірантаў і студэнтаў з Эстоніі, Польшчы, Аўстрыі, Венгрыі, Германіі, Чэхіі, Ізраіля, ЗША. Сярод іх былі як маладыя даследчыкі-славісты Бэрман Мэцью – (Эстонія) – пытанні акцэнтацыі ў беларускіх дыялектах; Шродэр Брыта Лізелогэ (Германія) – сацыялінгвістычныя аспекты функцыянавання беларускай мовы, так і такія вядомыя вучоныя, як сацыёлаг з Польшчы прафесар Рышард Радзік (удзельнічаў разам з жонкай спадарыняй Ядвігай Зофіяй Радзік); прафесар лінгвістыкі Польшы Вэкслер (Ізраіль) – спецыяліст па славянскіх мовах, і найперш беларускай, аўтар многіх манаграфій, артыкулаў, у тым ліку па гістарычнай фанетыцы беларускай мовы і інш. [4, с.39] І зноў-такі зрабіць гэтыя курсы пастаяннымі па розных прычынах не атрымалася.

У жніўні 2015 г. праз доўгі час праект быў зноў адноўлены Рэспубліканскім інстытутам вышэйшай школы. З 24 жніўня па 8 верасня 2015 г. была праведзена Міжнародная летняя школа беларусістыкі (дырэктар – прафесар Лідзія Іванаўна Сямешка). Перавагу ўдзельнікаў Школы складалі аспіранты і студэнты (3 групы па 10 чалавек) з Чэхіі, Славакіі, Германіі, Венгрыі, Расіі, Польшчы, Японіі.

У 2016 г. Міжнародная школа працавала з 30 чэрвеня па 15 ліпеня. Заявы ў Школу падалі больш за 100 чалавек, але, на жаль, усіх прыняць не атрымалася. У 2016 г. навучанне прайшлі больш за 60 чалавек. Школа актыўна працавала і ў 2017 г. (з 2 ліпеня па 15 ліпеня), і ў 2018 г. (з 20 жніўня па 1 верасня). За гэты час больш за 200 навучэнцаў-за межнікаў змаглі наведаць нашу краіну, авалодаць беларускай мовай, пазнаёміцца з беларускай культурай, бытам, гісторыяй, набыць новых сяброў, узбагаціцца новымі ведамі, уражаннямі, эмоцыямі. Удзельнікі – прадстаўнікі самых розных краін (Германія, Чэхія, Славакія, Кітай, Японія, Румынія, Расія, Украіна, Польшча, Венгрыя, Літва, Латвія, Аўстралія, Індыя і інш.).

Прычыны прыезду:

1. Для адных – гэта проста пазнавальная паездка, каб пазнаёміцца з новай краінай, яе культурай, людзьмі, бытам.

2. Для іншых – павысіць узровень валодання беларускай мовай (гэта магістранты, аспіранты-славісты, перакладчыкі, выкладчыкі, вучоныя, даследчыкі).

3. Для трэціх – вывучыць рэдкую, самабытную (з катэгорыі «малых») славянскую мову.

4. Чацвёртыя вывучаюць беларускую мову ў сувязі з сяброўскімі адносінамі з беларускімі і беларускамоўнымі сябрамі.

5. Ёсць катэгорыя – этнічныя беларусы, якія разглядаюць МШБ як магчымасць прыехаць на радзіму, сустрэцца са сваякамі, бліжэй пазнаць свае карані (прыезджалі нават сем’і).

6. І нарэшце, шостыя – гэта тыя, якія ўпершыню праз інтэрнэт даведаліся, што ёсць такая краіна – Беларусь, такія людзі – беларусы, такая славянская мова – беларуская.

Этапы працы:

1. Прыезд, засяленне, знаёмства. Вечарына з прэзентацыямі ад кожнай краіны-ўдзельніцы (знаёмства, прэзентацыі, кухня, песні, танцы і інш.).

2. Урачыстае адкрыццё МШБ (з удзелам высокіх асоб: рэктар РІВШ – Віктар Гайсёнак, дырэктар Школы Лідзія Сямешка, дэкан філфака БДУ – Іван Роўда і інш., а таксама прадстаўнікі прэсы і тэлебачання).

3. Культурная праграма ўключала ў сябе як экскурсіі па Мінску, Беларусі (Полацк, Азярцо, Нясвіж, Хатынь, Мір, Брэст), так і наведванне музеяў (музей Вялікай Айчыннай вайны, музей Янкі Купалы, музей старажытнай культуры Беларусі і інш.); тэатраў, выставак, Нацыянальнай бібліятэкі, а таксама сустрэчы з фольк-гуртамі, артыстамі, мастакамі, святкаванне «Купалля», вечары беларускай песні, паэзіі і інш.

4. Навучанне: праграма разлічана на 48 гадзін: лекцыі і практыка беларускага маўлення, якія ўключалі міждысцыплінарны кампанент (мовазнаўства, літаратуразнаўства, гісторыю, культуру, мастацтвазнаўства, этнаграфія).

Заняткі праводзілі лепшыя выкладчыкі МДЛУ і БДУ (дацэнт Вольга Барысенка, дацэнт Ларыса Кныш, дацэнт Наталія Клішэвіч, ст. выкладчык Аксана Семянькевіч, дацэнт Надзея Старавойтава, ст. выкладчык Святлана Балотнікава і інш.). Лекцыі па розных напрамках гісторыі, мовы, літаратуры чыталі вядучыя спецыялісты прафесары АН, МДЛУ, БДУ: Лідзія Сямешка, Аляксандр Лукашанец, Ірына Дубянецкая, Людміла Сінькова, Ігар Капылоў, Таццяна Рамза, Сяргей Новікаў; дацэнты Сяргей Важнік, Сяргей Запрудскі, Ганна Кулеш і інш.

5. Закрыццё. Выступленне кожнай групы. Падвядзенне вынікаў. Уручэнне пасведчанняў і граматаў.

Цікаvasць да любой мовы ў наш час, у тым ліку і да беларускай, – гэта вынік агульнаеўрапейскай адукацыйна-моўнай палітыкі, накіраванай на ўмацаванне прынцыпаў шматмоўя і шматкультурнасці адукацыі, пры-

знанне шматмоўнай асобы ва ўмовах глабалізацыі прыярытэтам і каштоўнасцю (вядомая формула 1+2 родная мова і мінімум дзве замежныя).

Сістэма навучання, з аднаго боку, стандартная, якая ўключае лексіку (розныя спосабы яе семантызацыі), чытанне, дыялог, маўленне, пісьмо, аўдзіраванне, гульнявыя практыкаванні, з другога боку, у самой лінгвадыдактычнай мадэлі навучання з’явілася шмат інавацый: сучасныя тэхналогіі і камунікатыўна-педагагічныя стратэгіі прэзентуюць працэс навучання не толькі як авалоданне прадметнымі навыкамі (чытаць, пісаць...), але і як спосаб набыцця полікультурнасці з выхадам на лінгвапазнавальны, лінгвакультурны і лінгвакагнітыўны ўзровень спасціжэння мовы праз культуру.

Адукацыйны турызм, летнія міжнародныя школы беларусістыкі і беларусазнаўства і падобныя праекты, безумоўна, з’яўляюцца крыніцай лінгвакультуралагічнай кампетэнтнасці студэнтаў-замежнікаў і іншых навучэнцаў. «Удзел у Летняй праграме Міжнароднай школы беларусістыкі, як адзначае прафесар Л.І. Сямешка, – гэта ўнікальная магчымасць за кароткі час навучыцца гаварыць па-беларуску, глыбей успрыняць беларускі свет з яго моўнай і сацыякультурнай адметнасцю, узбагаціцца цікавымі ведамі і новым эмацыйным вопытам». [4, с.41]

У цяперашні час геаграфія Міжнародных школ беларусістыкі пашырылася. Так, у 2019 г. аб’яўлена I Міжнародная школа беларусазнаўства ў Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце, якая пазнаёміць з Беларуссю як краінай лясоў, рэк і азёр (Нёман, Шчара, Свіцязь, Нарач, Браслаўскія азёры). Беларусь – гэта радзіма тых, стаў вядомым далёка за яе межамі (Ф. Скарына, Е. Полацкая, Л. Сапега, Радзівіл-Сіротка, С. Будны, В. Цяпінскі). Беларусь дала свету нашых знакамітых класікаў (Я. Колас, Я. Купала, М. Багдановіч, М. Гарэцкі, В. Быкаў, І. Мележ, У. Караткевіч, Р. Барадулін, Н. Гілевіч і інш.). Беларусь – гэта спартыўная краіна, дзе кожны можа рэалізаваць свае здольнасці, Беларусь – гэта краіна незалежных і мужных людзей, якія ўмеюць любіць сваю бацькаўшчыну, ушаноўваць памяць памерлых продкаў, Беларусь – гэта краіна прыгожых і гасцінных людзей.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Юрий Гладчук. Дастукацца да нябёсаў. У пошуках мора Герадота і караля Стаха на Hyundai Accent і Greta [Электронный ресурс]. – Код доступу: [abw.by/novosti/autotravel](http://abw.by/novosti/autotravel). – Дата доступу: 03.04.2019.
2. Общество. Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Код доступу: [president.gov.by](http://president.gov.by). – Дата доступу: 03.04.2019.
3. Безвизовый въезд [Электронный ресурс]. – Код доступу: <https://vetliva.ru>. – Дата доступу: 03.04.2019.
4. Сямешка, Л. І. Міжнародная летняя школа беларусістыкі: з гісторыі правядзення // Беларуская мова як замежная. – 2017. – №1. – С. 37–41.

## РАЗВИТИЕ ЛИТЕРАТУРНОГО ПОТЕНЦИАЛА СТУДЕНТОВ ИЗ КНР НА ФИЛОЛОГИЧЕСКОМ ФАКУЛЬТЕТЕ ВГУ ИМЕНИ П. М. МАШЕРОВА

**Аннотация.** В статье раскрываются основные аспекты работы с литературно одаренными студентами, в том числе представителями иностранных государств на филологическом факультете Витебского государственного университета имени П. М. Машерова на примере деятельности студенческой литературной гостиной «Строкой негромкою...». Анализируются способы адаптации к инокультурной среде студентов из КНР, формирования у них гуманитарного мышления, речевой культуры, стремления к профессиональному самоопределению.

**Ключевые слова:** воспитательная работа, литературное творчество студентов, национальная культура, поэзия.

Важной частью учебно-методического и воспитательного направлений деятельности кафедры литературы Витебского государственного университета имени П. М. Машерова является работа с одаренными студентами. Многие ребята, обучающиеся на филологическом факультете, имеют склонности к литературному творчеству. Таким студентам необходимо создать условия для развития. С этой целью при кафедре литературы в 1995 году возникла студенческая литературная гостиная «Строкой негромкою...».

Основными направлениями работы студенческой литературной гостиной «Строкой негромкою...» являются следующие:

– учебно-методическое, связанное с успешным освоением студентами историко-литературных курсов, с формированием у них навыков научного анализа и оценки литературно-художественных произведений;

– общественно и лично полезное – знакомство с сущностью, особенностями, идейно-нравственным и эстетическим значением художественной литературы;

– творческое – пробуждение интереса к науке о литературе, желания овладеть тайнами художественного мастерства.

Целью работы данного студенческого объединения является развитие творческих способностей студентов-филологов, привлечение их к литературной деятельности. Для реализации цели были поставлены следующие задачи:

– регулярное (раз в месяц) проведение тематических заседаний литературной гостиной «Строкой негромкою...»;

- знакомство участников литературной гостиной с новинками художественной литературы, выступление с чтением собственных произведений, обмен мнениями по актуальным вопросам литературы и эстетики;
- проведение литературных конкурсов и викторин с последующим поощрением победителей;
- подготовка к печати в городской и республиканской периодике произведений участников литературной гостиной;
- организация встреч студентов-филологов с писателями Витебщины, подготовка и проведение литературных мероприятий разного уровня.

Деятельность литературной гостиной «Строкой негромкою...» была освещена в рамках Международного конгресса «Поддержка одаренности – развитие креативности» (Витебск, 2014 год) и вызвала большой интерес участников Форума [1].

Доброй традицией студенческого объединения стало издание коллективных сборников стихов и прозы. Для абсолютного большинства начинающих авторов публикация в сборнике становится дебютом.

В 2010 году впервые в сборнике «Придвинские зори» [2] были представлены стихотворения студентов из Китайской Народной Республики, написанные на русском языке, но сохраняющие при этом восточный колорит. Радостно, что ребята из КНР пытаются постичь славянскую культуру, интегрироваться в инокультурную среду. В этом им помогает участие в деятельности студенческого литературного объединения.

Примечательно, что, даже пробуя свои писательские силы на русском языке, молодые авторы остаются верны традициям китайской поэзии, демонстрируя специфику, присущую исключительно китайскому поэтическому творчеству. Попытаемся показать это на примере стихотворений начинающих литераторов из КНР, выпускников филологического факультета ВГУ имени П.М. Машерова.

Стихотворение *Ли Чень* «*Лилия*» отличается типичными для китайской поэзии лаконичностью и созерцательностью:

*На скале спокойно расцветает*

*одна ароматная лилия.*

*Она же тайно расцветает и в моем сердце.*

*О ее чистоте, о ее присутствии*

*никто не узнает.*

*Только я – скиталец на дороге жизни –*

*помню о ней и улыбаюсь ей* [2, с. 66].

Кажущаяся простота этого стихотворения воплощает буддийскую философию, получившую распространение в Китае и утверждающую

принцип молчания и тишины. Замысловатая форма не должна отвлекать внимание читателя на внешнюю красоту и витиеватость поэтической речи: это препятствует постижению смысла.

Небольшое стихотворение построено на семантическом параллелизме пейзажной картинки (цветок на скале) и внутренних переживаний лирической героини (лилия, расцветающая в сердце). За внешней неброскостью образов скрывается глубокий смысл: так же, как хрупкая лилия смогла пробиться сквозь толщу скал, пробивается через социальные и бытовые напластования росток чистоты в душе человека. Называя себя скитальцем на дороге жизни, лирическая героиня обозначает свое состояние: поиска себя и своего места в окружающем мире. Чистый и нежный цветок в ее сердце становится путеводной звездой на этом пути.

В стихотворении *Сюэ Бин «Метеор»* представлено две формы жизни, две жизненные позиции: неспешная созерцательность и стремительность, яркая вспышка.

*Темно-темно.*

*Наслаждалась мертвой тишиной луна.*

*Метеор оцарапал небо –  
все ожило в одно мгновение.*

*Ветер охал, луна молчала,  
вздыхала о молодой жизни.*

*Но никому не дано понять,  
что метеор выбрал только блеск,  
а не вечность [2, с. 103].*

Лирический сюжет стихотворения основан на антитезе образов молчаливой луны и блестящего метеора. Метеор ворвался в темное пространство ночного неба, и, казалось бы, должен был оживить его «мертвую тишину», принести обновление.

Однако традиционный романтический конфликт решается китайским литератором по-иному. Авторское отношение к сиюминутному блеску, нарушившему привычную гармонию, выражено в глаголах «оцарапал», «охал», «вздыхала». Подобная позиция, думается, связана с тем, что метеор «выбрал только блеск, а не вечность», что противоречит китайской философии, ориентирующей на глубинное познание духовных процессов. Гармонию окружающего мира следует оберегать, поскольку именно она гарантирует спокойствие и стабильность.

Стихотворение *Чжан Сяося «Про улыбку»*, в отличие от приведенных выше примеров, отражает попытку адаптировать традиционные для



китайской поэзии способы художественного осмысления действительности к системе стихосложения, характерной для русской литературы.

*Друг, улыбнись скорее,  
перестань грустить и скупать.  
Ведь улыбка дарит нам  
счастье и веселье.  
Подари улыбку  
и близким, и незнакомым,  
а к тебе она придет  
смехом звонким хора* [2, с. 110].

Можно предположить, что фонетическая система китайского языка не располагает к наличию привычной для восточнославянских языков рифмы в стихотворении, чередования ударных и безударных слогов в строке (что, собственно, и составляет размер стиха). При этом в стихотворении Чжан Сяояся наблюдается очевидное стремление приблизиться к восточнославянской поэтической метрике (в третьем-четвертом и седьмом-восьмом стихах), присутствует ассонансная рифма: «скорее – веселье», «незнакомым – хора».

Таким образом, изучая русский язык как иностранный на филологическом факультете ВГУ имени П.М. Машерова, студенты из КНР не только усваивают грамматические и лексические нормы, но и развивают свои творческие способности, расширяют филологический кругозор.

Хочется надеяться, что у каждого из них впоследствии будут самостоятельные зрелые публикации на страницах литературных изданий (на китайском и русском языках), что они преуспеют в практике художественного перевода, а современная китайская литература пополнится качественными переводными изданиями и книгами новых поэтов и прозаиков. Поэтому так важен первый шаг, первая ступенька на пути к осмыслению себя в мире, в профессии, в литературе. Помочь сделать этот шаг студентам (в том числе, и представителям иностранных государств) – основная задача студенческой литературной гостиной «Строкой негромкою...».

#### **Список использованной литературы:**

1. Практика развития творческого потенциала студентов-филологов (литературная гостиная «Строкой негромкою...», «Поэтический театр на филологическом») / Е. В. Крикливец, О. В. Лапатинская // Поддержка одаренности – развитие креативности: материалы международного конгресса, Витебск, 22–27 сентября 2014 г.: в 2 т. / Вит. гос. ун-т; редкол.: И. М. Прищепа (гл. ред.), О. Грауманн, М. Н. Певзнер. – Витебск: ВГУ имени П. М. Машерова, 2014. – Т. 2. – С. 114–118.
2. Придвинские зори: сборник стихов / ред.-сост. Е. В. Крикливец. – Витебск: Витеб. обл. тип., 2010. – 124 с.

ТЫПАЛАГІЧНЫЯ АДМЕТНАСЦІ ВУЧЭБНЫХ  
ВЫДАННЯЎ ЯКУБА КОЛАСА

**Анотацыя.** Артыкул прысвечаны даследаванню тыпалагічных характарыстыку двух знакавых вучэбных выданняў Я. Коласа «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» і «Методыка роднае мовы» з пункту гледжання іх рэдакцыйна-выдавецкай падрыхтоўкі. Разглядаюцца тры асноўныя тыпалагічныя прыкметы: мэтавае прызначэнне і характар інфармацыі; чытацкая аўдыторыя; аб'ём і структура выданняў. Аўтар прыходзіць да высновы, што вучэбныя кнігі К. Міцкевіча — гэта першая спробу тагачаснай рэдакцыйна-выдавецкай сістэмы стварыць вучэбна-метадычны комплекс для настаўнікаў пачатковых класаў па дысцыпліне «Беларуская мова».

**Ключавыя словы:** вучэбная літаратура, рэдагаванне, тыпалагічныя прыкметы, чытацкі адрас, мэтавае прызначэнне, характар інфармацыі, структура выдання.

Стварэнне вучэбнай літаратуры адносіцца да асобай галіны рэдакцыйна-выдавецкай дзейнасці, паколькі пры канструяванні такіх выданняў аўтары і рэдактары абавязкова павінны ўлічваць інфармацыйныя, дыдактычныя, педагагічныя пачаткі, якія ілюструюць спецыфіку вучэбнага працэсу – яго задачы, мэту, «асноўныя напрамкі авалодвання прадметам, асаблівасці ўплыву на асобу навучэнца» [2, с. 115].

З імем Якуба Коласа звязаны не толькі пачаткі нацыянальнай прозы, метадычнай навукі, але і стварэнне актуальных выдавецкіх задумак для беларускай школы і настаўніцтва. Пацвярджэннем таму кнігі «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» [5] і «Методыка роднае мовы» [7], якія па праву можна аднесці да паспяхоўных інавацыйных для свайго часу выдавецкіх праектаў вучэбнага кнігавыдання Беларусі. Гэта быў вынік працы з вучнямі і настаўнікамі. Ідэя першай кнігі ўзнікла, калі Я. Колас працаваў настаўнікам пад Стоўбцамі ў паўлегальнай вясковай школе, другой – калі выкладаў методыку беларускай мовы ў палітэхнікуме і ва ўніверсітэце, на курсах павышэння кваліфікацыі настаўнікаў, уважліва сачыў за развіццём педагагічнай думкі ў нашай краіне, за метадычнай літаратурай па пытаннях выкладання моў.

Інавацыйнасць «Другога чытання ...» у тым, што яно стала першым вопытам сумеснага праектавання вучэбнай кнігі дзвюх выдавецкіх арганізацый у пачатку ХХ ст.: пецяярбургскай суполкі «Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ» і віленскага кнігавыдавецкага таварыства «Наша хата». Своеасаблівым паказчыкам гэтага факта служаць розныя даты на вокладцы («ПЕЦЯРБУРХ. 1910») і на тытульным лісце («ПЕЦЯРБУРХ. 1909»). «Аб'яднанне дзеля друкавання адной кнігі, – пісаў М. Нікала-

еў, – дапамагло сканцэнтраваць сродкі і выйсці на максімальны для беларускай кнігі тыраж (6000 асобнікаў). Некаторыя перапетыі ў выданні чытанкі былі абумоўлены і арганізацыйнымі справамі. 1 студзеня 1909 г. скончылася першая выдавецкая ўмова. З прычыны канфіскацыі зборнікаў Багушэвіча “Дудка беларуская” і “Смык беларускі” суполка ў гэты час не магла падрыхтаваць вынікі працы, было невядома, ці ўкладаўся расход у даход. Усё ж 30 красавіка 1909 г адбылася пераарганізацыя таварыства, пачатая праца развіваецца больш інтэнсіўна. “Другое чытанне...” Якуба Коласа выходзіла ўжо пасля рэарганізацыі выдавецтва...» [8, с. 242–243]. На думку педагогаў, выданне мела вялікае значэнне як вучэбная кніга. Яна, па-першае, прадвызначыла развіццё і ўмацаванне ў беларускай дзіцячай літаратуры прынцыпаў гуманізму, народнасці. Па-другое, «вопыт Коласа мастака, педагога, які так ярка выявіўся ў гэтай кнізе, і зараз павучальны для тых, хто імкнецца сваімі творамі дзейнасна ўплываць на фарміраванне ў юных чытачоў пачуцця прыгажосці, высокіх духоўных і маральных якасцей» [10, с. 43].

«Методыка роднае мовы» была выдадзена ў 1926 г. Дзяржаўным выдавецтвам Беларусі пасля стварэння ў 1923 г. таварыства «Далой няграматнасць!» і прыняцця ў 1926 г. СНК БССР пастановы «Аб увядзенні абавязковай адукацыі» (пачатковай у вёсках і сямігадовай у гарадах) для дзяцей ад 8 да 15 гадоў. Кніга стала першым метадычным выданнем, падрыхтаваным для тых, хто будзе навучаць роднай мове насельніцтва Беларусі, каля 50 % якога ва ўзросце ад 9 да 49 гадоў было непісьменным, «своеасаблівай энцыклапедыяй педагогічных ведаў для настаўнікаў Беларусі» [10, с. 44], сярод якіх каля 25 % не мелі сярэдняй адукацыі. У ёй знайшоў адлюстраванне не толькі асабісты педагогічны вопыт Я. Коласа як настаўніка, але і дасягненні сусветнай метадычнай навукі таго часу [12].

Таму даследаванне тапалагічных прыкмет вучэбных кніг настаўніка-практыка, навукоўца-пісьменніка Канстанціна Міхайлавіча Міцкевіча (Я. Коласа) сёння вельмі важна і неабходна як для пазнання працэсаў і асаблівасцей развіцця выдавецкай справы ў Беларусі пачатку ХХ ст., так і для выкарыстання каштоўнага досведу адносна канструавання вучэбных выданняў на сучасным этапе.

Задача артыкула – стварыць агульную тыпалагічную характарыстыку двух знакавых вучэбных выданняў Я. Коласа «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» і «Методыка роднае мовы» з пункту гледжання іх рэдагавання.

Стварэнне агульнай тыпалагічнай характарыстыкі вучэбных кніг Я. Коласа прадугледжвала асэнсаванне трох асноўных тыпалагічных

прыкмет: 1) мэтавае прызначэнне і характар інфармацыі; 2) чытацкая аўдыторыя; 3) аб'ём і структура выданняў.

**Паводле мэтавага прызначэння** «Другое чытанне ...» – гэта кніга-чытанка, прызначаная ўслед за першымі выданнямі («Беларускі лемантар, або першая навука чытання» К. Каганца [6], «Першае чытанне для дзетак беларусаў» Цёткі) садзейнічаць «першапачатковаму выкладанню беларускай мовы ў народных школах» [10, с. 40]. Тут уключаны разнастайныя закончаныя творы і фрагменты з іх, якія вучаць дабрыні, чуласці, спагадзе і дазваляюць фарміраваць навыкі працы з тэкстамі. Адносіць кнігу да хрэстаматыі, як гэта робіцца ў асобных публікацыях, на наш погляд, няма падстаў, хаця, на думку навукоўцаў, яна тэматычна і стылёва складзена больш удала, чым чытанка Цёткі, «больш адпавядае патрабаванням дзіцячага ўзросту, больш рознабакова адлюстроўвае жыццё, вызначаецца паслядоўнасцю пабудовы, адзінствам стылю, маляўнічасцю мовы» [4, с. 56]. Тым не менш у ёй знаходзяцца толькі тэксты, якія знаёмяць чытача з узорамі пісьмовай беларускай мовы, і адсутнічаюць характэрныя для хрэстаматыі тэарэтычныя абагульненні аўтара адносна дзіцячай літаратуры і чытання, метадычныя парады, якія спрыялі б тлумачэнню тэкстаў і звязвалі іх з пытаннямі вучэбнай дысцыпліны.

У сучаснай тэорыі рэдагавання тэкстаў існуе меркаванне, што, акрамя агульнага мэтавага прызначэння, варта выдзяляць розныя яго ўзроўні, непасрэдна звязаныя з прадметам адлюстравання. Сучасныя даследчыкі кнігу Я. Коласа назвалі адбіткам «сацыяльна-культурнага ўніверсума, кожны кампанент якога заключае ў сабе адзінкі нацыянальнай самабытнасці, закадзіраваныя ў слове» [2, с. 231], і спрыяе духоўнаму адраджэнню і выхаванню нацыянальна-арыентаванай асобы [3, с. 15]. У сувязі з такой «дэфініцыяй» можна акрэсліць пяць асноўных узроўняў мэтавага прызначэння чытанкі, уласцівых у большай ці меншай ступені многім беларускім выданням пачатку ХХ ст.: педагогічны, лінгвадыдактычны, мовазнаўчы, літаратуразнаўчы і выдавецкі. Педагогічны і лінгвадыдактычны аспекты прадугледжваюць пашырэнне жыццёвага кругагляду дзяцей, спрыяюць навучанню іх роднай мове, скіраваны на выхаванне высокіх грамадзянскіх, этычных і эстэтычных ідэалаў [11, с. 8]. Як сказана ў прадмове, напісанай Л. Сеўруком, кніга прызначана, каб «адвесці душу»: «Кепска было б табе саўсім, каб ты не меў кале сябе ў скрынцы коёнжачкі, у каторай на тваёй роднай мове апісана ўсё, што ты бачыў і чуў на сваёй роднай старонцы» [5, с. 3]. Літаратуразнаўчы ўзровень мэтавага прызначэння кнігі – спрыяць стварэнню беларускай дзіцячай літаратуры, удасканаленню сістэмы жанраў. Мовазнаўчы і выдавецкі аспекты – даць

магчымасць чытачам і будучым аўтарам беларускіх кніг убачыць, «што значыць родная мова, напісаная на паперы, надрукованая у ксёнжцы» [5, с. 4], іншымі словамі, дапамагаць нармалізацыі графіка-арфаграфічнага афармлення беларускіх тэкстаў, удасканаленню выдавецкай практыкі, бо на той час «беларускія кнігі выдаваліся рускімі літарамі і лацінкай, па-ранейшаму дыялектныя рысы вельмі моцна адчуваліся ў правапісе і граматычных нормах» [1, с. 130].

«Методыку ...» як сродак навучання і крыніцу вучэбнай інфармацыі сам аўтар абсалютна слухна аднёс да падручнікаў па методыцы роднае мовы [Методыка, с. 3] – асноўнага і вядучага віду вучэбнай літаратуры. І па сваіх мэтавых параметрах кніга адпавядае гэтаму віду. Яна прызначана для атрымання асноўных, фундаментальных ведаў па дысцыпліне методыка беларускай мовы, якую цягам 20-х гг. XX ст. К. Міцкевіч выкладаў у палітэхнікуме і ва ўніверсітэце. У ёй адлюстраваліся асабісты вопыт Коласа-выкладчыка, расійскі досвед прымянення метадычных прынцыпаў падчас навучання законам мовы. У кнізе яскрава прасочваецца жаданне пісьменніка: а) пазнаёміць педагогаў з правіламі навучання, якія ўсталяваліся ў тагачаснай педагагічнай навуцы; б) навучыць настаўнікаў прымяняць на практыцы галоўныя дыдактычныя прынцыпы навучання пры выкладанні беларускай мовы; в) стварыць навуковы падмурак маладой дысцыпліны і спрыяць яе далейшаму развіццю ў Беларусі з улікам спецыфікі функцыянавання мовы ў грамадстве, матэрыяльнага забеспячэння школ у перыяд беларусізацыі; г) абгрунтаваць месца роднай мовы сярод іншых прадметаў у пачатковай школе; д) падзяліцца з настаўнікамі асабістымі напрацоўкамі (парадамі, рэкамендацыямі) па методыцы навучання беларускай мове і чытанні ў пачатковых класах, апрабаваных ім падчас працы ў школе.

**Чытацкі адрас** «Другога чытання ...», мяркуючы па змесце, не толькі вучні другога класа, дзевяці-дзевяцігадовыя школьнікі, як прынята лічыць у навукова-метадычных працах [9, с. 13; 4, с. 56], але і ўсе больш менш пісьменныя жыхары тагачаснай Беларусі, не абмежаваныя ўзроставымі катэгорыямі, тэрыторыяй пражывання (горад, вёска), сацыяльным статусам (творчая інтэлігенцыя, навучэнцы, сяляне). Выкарыстоўваючы сучасную тэрміналогію, можна з упэўненасцю сцвярджаць, што выданне ва ўмовах, калі дэфіцыт беларускіх кніг быў неверагодна вялікім, прызначалася «масаваму чытачу», г. зн. навучэнцам, сярод якіх маглі быць дзеці, дарослае насельніцтва, і тым, хто вучыў (настаўнікам, выкладчыкам вышэйшых навучальных устаноў). Матэрыял кожнай тэмы быў разнастайны не толькі па змесце, але і па форме:

«тут і апісанні прыроды, у якіх звычайна няма дзеяння («Летні поўдзень», «Мяцеліца»), і апавяданні аб саміх дзеях («Школа», «Зімовы вечар»), і алегарычныя апавяданні («Дуб і чароціна»), і вершы, байкі, казкі, і задачкі, якія маюць на ўвазе развіццё самастойнага мыслення дзяцей («Задача») [4, с. 57].

Чытацкі адрас «Методыкі ...» больш вузкі і канкрэтны. Гэта, паводле аўтарскай канцэпцыі, «настаўнікі пачатковых школ і педагогічных тэхнікумаў» [7, с. 3], г. зн. асобы, якія з'яўляюцца студэнтамі філалагічных спецыяльнасцей, а таксама тыя, хто мусіць выкладаць беларускую мову з улікам шматлікіх экстралінгвістычных і інтралінгвістычных фактараў яе развіцця.

**Аб'ём і структура выданняў**, выбар жанраў абумоўлены мэтай і задачамі кніг, падыходамі выдаўцоў да стварэння такой прадукцыі, аўтарскай канцэпцыяй. «Другое чытанне...» складаецца з 84 твораў, падзеленых на сем частак («аддзелаў»). Першыя чатыры «аддзелы» прысвечаны порам года: кожны з іх пачынаецца творам з адпаведнай назвай «Вясна», «Лета», «Восень», «Зіма». «Такое кампазіцыйнае размяшчэнне твораў, – слухна адзначае І. Саматыя, – дае аўтару магчымасць пераканаўча паказаць пераемнасць і ўзаемазвязанасць з'яў прыроды, а таксама гармонію паміж прыродай і чалавекам» [9, с. 12]. Пяты раздзел мае назву «Родныя вобразы» і распаўядае пра жыццё беларускай вёскі. Шосты раздзел уключае вершы, сёмы – казкі. Сярод твораў 30 вершаваных тэкстаў, што складае 35,8% ад агульнай колькасці твораў, і 54 празаічныя (64,2%). Падача твораў у чытанцы ажыццяўляецца па тэматычным (1–4 раздзелы) і жанравым (два апошнія раздзелы) прынцыпах (Табліца).

Табліца. Размеркаванне твораў унутры чытанкі

Назвы раздзелаў у «СПИСЕ»	Колькасць старонак (працэнты)	Колькасць твораў	
		проза	паэзія
I АДДЗЕЛ	13,2 (12,4%)	7	4
II АДДЗЕЛ	18,8 (17,7%)	12	4
III АДДЗЕЛ	19 (17,9%)	9	5
IV АДДЗЕЛ	16 (15%)	8	4
V АДДЗЕЛ	16 (15%)	7	4
VI АДДЗЕЛ «Вершы і байкі»	8 (7,5%)	–	9
VII АДДЗЕЛ «Казкі»	15 (14,1%)	11	–
Усяго	106	54	30

Можна заўважыць у кнізе і цікавы метадычны прыём, выкарыстаны аўтарам: побач знаходзяцца асобныя апавяданні і вершы, якія апісваюць разнастайныя малюнкi прыроды. Напрыклад, у першым раздзеле спачатку чытаем праявітую замалёўку «Вясна», затым верш з такой назвай, у трэцім раздзеле «Позняя восень» і тут жа верш «Восень», у чацвёртым «Зіма» і «Зіма». «Вершы паэтызуюць тое, пра што гаворыцца ў прозе, а проза канкрэтызуе ў жыццёвай прастаце і дасціпнасці тое, што апісваецца ў вершах» [9, с. 13]

Аб'ём і структура «Методыкі...» падпарадкаваны педагогічным задачам навучання і праграме аднайменнай дысцыпліны, якую выкладаў Я. Колас [12]. Кніга мае 139 старонак і складаецца з Прадмовы (1 с.), пяці ўзаемазвязаных і лагічна суадносных раздзелаў, спісу літаратуры пад назвай «Літаратура па мэтодыцы роднае мовы» (7, с. 137–138). Назва першага раздзела «Мэтодыка роднае мовы і яе задачы» (7, с. 5–8), другога – «Кароткі гістарычны агляд мэтодаў навучання роднай мовы» (7, с. 9–59), трэцяга – «Мэтодыка чытанья» (7, с. 60–86), чацвёртага – «Мэтодыка пісьма» (7, с. 87–132), пятага – «Агляд лемантароў» (7, с. 133–136). Кожны з раздзелаў падзелены на параграфы, назвы якіх адлюстроўваюць асноўныя праблемы навучання. Напрыклад, раздзел «Мэтодыка пісьма» ўключае тры значныя пытанні: «Навучаньне правапісу», «Стылістычныя пісьменныя работы», «Аб выкладаньні граматыкі».

**Заклучэнне.** Першыя дзесяцігоддзі ХХ ст. сталі этапнымі для вызначэння падыходаў да канструявання вучэбнай літаратуры па беларускай мове. Якуб Колас быў аўтарам-практыкам, які сваімі падыходамі стаяў ля вытокаў традыцыі складання беларускіх чытанак і нацыянальных метадычных выданняў па беларускай мове.

Вучэбныя выданні К. Міцкевіча можна разглядаць як першую спробу тагачаснай рэдакцыйна-выдавецкай сістэмы стварыць вучэбна-метадычны комплекс для настаўнікаў пачатковых класаў па дысцыпліне «Беларуская мова», дзе «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» – гэта сістэматызаваны па тэматычным прынцыпе пазнавальна-дыдактычны матэрыял для чытання ў класе і самастойна, а «Мэтодыка роднае мовы» – навукова-абгрунтаваныя прыёмы і спосабы, як найлепшым чынам выкарыстоўваць падобныя тэксты для навучання чытанню і вывучэнню беларускай мовы.

Чытачы вучэбных кніг Я. Коласа прадстаўлены разнастайнымі групамі навучэнцаў і тых, хто навучае. Катэгорыя навучэнцаў «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» – усё тагачаснае насельніцтва беларускіх зямель. Я. Колас быў зацікаўлены ў тым, каб усе беларусы пазнаёміліся

з творамі на беларускай мове. Катэгорыя навучэнцаў «Методыкі роднае мовы» – студэнты педагагічных тэхнікумаў, універсітэтаў, сістэмы павышэння кваліфікацыі настаўнікаў. Аб’ядноўвае дзве кнігі катэгорыя асоб, якія вучаць. Гэта настаўнікі беларускай мовы і прыгожага нацыянальнага пісьменства для пачатковых класаў.

### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Александровіч, С. Х. Пуцявіны роднага слова. Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы XIX – пачатку XX стагоддзя. – Мн.: Выд-ва БДУ, 1971. – 248 с.
2. Антонова, С. Г. Работа редактора над структурой и аппаратом учебного издания для общеобразовательной школы // Теория и практика издательского дела. Хрестоматия: учеб. пособие для студентов специальности «Издательское дело» / авт.-сост.: В. И. Куликович, В. В. Орлова, О. А. Пригожая. – Минск: БГТУ, 2012. – С.115–131.
3. Белакурская, Ж. Я. Моўнае выражэнне нацыянальнай спецыфікі мастацкага тэксту (на матэрыяле зборніка Якуба Коласа «Другое чытанне для дзяцей беларусаў») // Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя / Матэрыялы Міжнар. навук. канф. (Мінск, 22–24 кастр. 1997 г.) / адказ. за выпуск М. Р. Прыгодзіч. – Мінск: БДУ, 1998. – С.228–231.
4. Белакурская, Ж. Я. Лінгвістычная спадчына Якуба Коласа ў кантэксце станаўлення нацыянальнай беларускай мовы: аўтарэф. дыс ... канд. філал. навук: 10.02.01. – Мінск, 2000. – 22 с.
5. Беларуская дзіцячая літаратура / пад рэд. М. Б. Яфімавай, М. М. Барсук. – Мн.: Выш. шк., 1966. – 268 с.
6. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў. — Пецярбург: «Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ», «Наша Хата», 1909. – 112 с.
7. Куліковіч, У. І. Тэорыя пісьма ў падручніку «Беларускі лемантар, або Першая навука чытання» // Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспекты исследования: сб. науч. тр.: в 2 ч. / Брест. гос. ун-т им. А. С. Пушкина: редкол.: Л. А. Гадуйко [и др.]; под общ. ред. О. Б. Переход. – Брест: БрГУ, 2014. – Ч. 2. – С. 87–91.
8. Міцкевіч, К. Методыка роднае мовы. – Менск: Дзяржаўнае выдавецтва Беларусі, 1926. – 139 с.
9. Гісторыя беларускай кнігі. У 2 т. Т. 2. Кніжнасць новай Беларусі (XIX–XXI стст.) / М. В. Нікалаеў [і інш.]; навук. рэд.: В. В. Антонаў, М. В. Нікалаеў. – Мінск: Беларус. Энцикл. імя П. Броўкі, 2011. – 436 с.
10. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў: апавяданні, вершы, байкі, казкі / праф. І. М. Саматын; падрыхт. тэкстаў Т. Р. Строевай; маст. С. І. Чарановіч. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 182 с.
11. Старжынская, Н. С. Якуб Колас – заснавальнік методыкі навучання беларускай мове // Лекцыі па методікам дошкольнага образования. – Мінск: БГПУ, 2004. – 60 с.
12. Храпунова, Л. Г. Якуб Колос – детский писатель: автореф. дис ... канд. филол. наук. – Могилёв, 1965. – 20 с.
13. Шандроха, Н. «Методыка роднае мовы» Я. Коласа ў аспекце сучаснай моўнай адукацыі // Міфалогія – фальклор – літаратура: праблемы паэтыкі: зб. навук. прац. / склад. Т. І. Шамякіна; пад агул. рэд. В. П. Рагойшы. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2008. – Вып. 6. – С. 144–149.



ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА КИТАЙСКОЙ КЛАССИЧЕСКОЙ  
ПОЭЗИИ НА БЕЛОРУССКИЙ ЯЗЫК  
(НА ПРИМЕРЕ КНИГИ ПЕРЕВОДОВ ПОЭЗИИ  
МЭН ХАОЖАНЯ «МУДРАСЦЬ ГОР МАЎКЛІВЫХ»  
ИЗ ПОЭТИЧЕСКОЙ СЕРИИ «СВЕТЛЫЯ ЗНАКІ. ПАЭТЫ КІТАЯ»)

**Аннотация.** Начиная с 90-х годов прошлого столетия, с момента установления дипломатических отношений между Беларусью и Китаем, китайская литература стала привлекать внимание белорусских читателей, и китайская классическая поэзия также не осталась в стороне. Перед белорусскими переводчиками стоит сложная задача перевода поэзии Китая, кардинально отличающейся от белорусской, на свой родной язык. В процессе перевода нужно учитывать особенности как китайского языка как такового, так и поэтических характеристик, которыми обладают классические стихотворения. В то же время при трансформации поэтических текстов с языка-оригинала на целевой язык важно не упустить стилистические и смысловые особенности оригинала.

**Ключевые слова:** классическая поэзия, перевод, китайский язык, белорусский язык

Интерес к переводам литературных произведений Китая растет по мере развития отношений между Беларусью и Китаем в дипломатической, экономической, политической, культурной и других сферах. Китайская классическая и современная поэзия также находится в поле зрения белорусского читателя, оба вида поэзии отличаются друг от друга тематиками, правилами стихосложения, поэтическим стилем и другими особенностями. В настоящий момент ряд произведений китайской поэзии выдающихся китайских поэтов был переведен на белорусский язык белорусскими переводчиками и поэтами. Перевод поэзии с китайского языка на белорусский представляет собой непростую задачу для белорусских мастеров слова в силу ряда специфических характеристик, которые важно учитывать при переводе, но вместе с тем зачастую все-таки невозможно передать с точностью весь колорит, заложенный в тексте на языке оригинала.

Начиная с 2014 года, Министерство информации Республики Беларусь приступило к реализации нового проекта по переводам китайской поэзии на белорусский язык, данный проект получил название «Светлые знаки. Поэты Китая». За пять лет издано более 10 сборников стихотворений в переводе на белорусский язык, более половины из которых занимают переводы классической китайской поэзии. В серию вошли поэтические произведения таких классических поэтов, как Ван Вэй, Ли Бай (Бо), Ду Фу, Ли Хэ, Ли Цинчжао, Мэн Хаожань, Су Ши и др.

Являясь участником данного проекта в аспектах непосредственного поэтического перевода стихотворений и подготовке подстрочного перевода, мы выделили некоторые особенности, присущие переводу классических поэтических произведений на белорусский язык.

В период династии Тан в стихосложении имели место правила, регулирующие структуру поэтических произведений. Поэзия Мэн Хаожаня не является исключением.

1. Процесс перевода наряду с владением на высоком уровне языком-источником и целевым языком требует от переводчика четкого представления о биографии автора, его принадлежности к определенной эпохе и ее характерных черт, что позволит прочувствовать настроения автора и поможет сделать перевод более точным и живым. Так, при переводе поэзии классического поэта Мэн Хаожаня необходимо владеть сведениями о нем самом, знать, что Мэнь Хаожань – китайский поэт эпохи династии Тан, родился в семье интеллигента. Он не был чиновником при дворе, в связи с чем его называли «жителем гор». Он является поэтом танской пейзажной школы. В ранние годы был преисполнен решимости и отдавал себя служению обществу, однако после того как карьера пришла в упадок, долго мучился и разочаровался, не мог смириться с мирской жизнью, по этой причине до конца своих дней был отшельником. В основном стихотворения поэта посвящены горам, водам, садам и полям.

Таким образом, перед глазами переводчика предстает поэтический образ поэта, опираясь на который переводчик будет задавать тексту перевода соответствующее настроение и окрашивать в соответствующие краски. Например,

客行愁落日，乡思重相催。  
况在他山外，天寒夕鸟来。

Я распачна сумую па радзіме,  
І настальгія мучыць зноў мяне.  
А па-за той страшэннаю гарою  
Халоднае паветра птах кране.

2. На сегодняшний день одной важной особенностью перевода классической поэзии является кооперация переводчиков и поэтов, суть которой заключается в том, что переводчики, владеющие китайским языком и располагающие сведениями и знаниями о культуре и истории Китая, готовят прямой подстрочный перевод на белорусский язык, далее предоставляя данный «полуфабрикат» профессиональным белорусским поэтам, которые придают ему своеобразный поэтический окрас

и превращают его в полноценное поэтическое произведение. Причина такой кооперации кроется в том, что не все переводчики с китайского на белорусский язык могут творить поэзию, и, соответственно, далеко не все поэты владеют китайским языком. В данном двойном способе обработки поэтических произведений существуют как преимущества, так и слабые стороны. В конечном варианте перевода на белорусский язык будет наблюдаться профессиональный подход к созданию произведений подобного рода, однако, с другой стороны, в процессе превращения сухого подстрочного перевода в наполненное яркими поэтическими красками стихотворение, возможно, будет потерян первоначальный замысел либо вовсе искажен. Приведем пример:

况在他山外，天寒夕鸟来。

А па-за той страшэннаю гарою  
Халоднае паветра птах кране.

Хотя в тексте оригинала отсутствует эпитет «страшэнная», но для того, чтобы придать поэтическому тексту ритм, в тексте целевого языка этот эпитет фигурирует.

3. При переводе текста с языка оригинала на белорусский язык наблюдается влияние русского языка на белорусский и наоборот. Причина заключается в наличии двух государственных языков в Беларуси, русского и белорусского. Интерференция неизбежна, так как использование двух языков не является равноценным в силу различных причин, русский язык в данном случае является превалирующим. Зачастую переводчику приходится прибегать к помощи русско-белорусского словаря, что замедляет процесс перевода и делает его не полностью прямым, а все-таки косвенным, так как перевод осуществляется посредством вмешательства русского языка. Таким образом, задача переводчика осложняется вдвое, что может отразиться на качестве конечного перевода.

4. Поэтические произведения китайской литературы отличаются своим строгими поэтическими формами, например, для классической поэзии характерны семисловные либо пятисловные стихи, данную форму сложно сохранить в тексте перевода. Также теряется рифма, заложенная в тексте языка-источника. Приведем пример:

«留别王维»

寂寂竟何待，朝朝空自归。  
欲寻芳草去，惜与故人违。

当路谁相假，知音世所稀。  
只应守寂寞，还掩故园扉。

«У памяць аб Ван Вэі»

Эх, самота і сум! А надзеі няма.

Толькі вецер ў полі мацнее нахабны.

Дзе вы, сонца і кветкі? Бясцілля турма.

Развітаўся так хутка я з сябрам.

Хто ва ўладзе высокай – не гляне ўніз.

Родных душ – палічыце на пальцах.

То не лёс, то чарговы мацнейшых капрыз...

Мне да скону ад свету хавацца.

5. Из предыдущего примера можно сделать вывод о том, что текст на целевом языке будет отличаться и способом выражения мысли, так как классический китайский язык, на котором создавались поэтические произведения, является довольно лаконичным, где самостоятельной единицей является иероглиф, в нем может заключаться целая фраза либо законченная мысль, что в белорусском языке отразить не просто. Например, в стихотворении 过故人庄 (Наведваючы хутар старога сябра) иероглиф 过 включает в себе широкий смысл, его можно интерпретировать в качестве «проходить мимо, пересекать», а можно рассматривать в качестве более широкого понятия, то есть «навещать, посещать», то есть второй вариант перевода подразумевает более длительный отрезок времени, чем в первом случае. Далее из самого текста оригинала очевидно, что второй вариант перевода будет более удачным и точным.

过故人庄

故人具鸡黍，邀我至田家。

绿树村边合，青山郭外斜。

开轩面场圃，把酒话桑麻。

待到重阳日，还来就菊花

*Наведваючы хутар старога сябра*

Мой сябрук стары ды шчыры

Запрасіў да сябе ў хату.

Дрэў зялёных машуць крылы,

Дальніх гор узор стракаты.

Ў агарод глядзіць акенца.

Зноў за чаркай думы-згадкі.

Хризантэмы у сукенках –  
Свята здвоенай дзвяткі.

6. Из вышеуказанного текста можно выделить следующую культурную специфику. Зачастую в текстах языка-оригинала имеют место культурные особенности, о которых важно знать переводчику. Так, например, в строке 待到重阳日, 还来就菊 имеется указание на традиционный праздник 重阳节 и цветок 菊花. Переводчик должен быть осведомлен, по какой причине автор использует в тексте именно название этого цветка и почему 重阳节 переводится как «Свята здвоенай дзвяткі». 重阳节 также называется 重九, оба названия являются идентичными. Данный праздник отмечается 9-е числа 9-го лунного месяца, благодаря чему и получил свое название, и символом этого дня является хризантема, по этой причине мы наблюдаем прямую связь между наименованием праздника и цветка.

7. Перевод классической поэзии также предполагает наличие комментариев для белорусского читателя, так как многие понятия, названия, культурные особенности, имена являются незнакомыми для неискушенных белорусских читателей, в связи с чем необходимо наличие соответствующих пояснений. Так, например, книга переводов поэзии Мэн Хаожаня «Мудрасць год маўклівых» на белорусский язык содержит 15 комментариев.

8. Безэквивалентная лексика. Одной из особенностей любого языка – это наличие лексики, понятий, отсутствующих в другом языке. В этом случае переводчику необходимо прибегать к методу замещения либо описания лексических единиц, однако отрицательная сторона данного метода в том, что теряется первоначальный смысл и зачастую одна лексическая единица в языке-источнике превращается в целый концепт в целевом языке.

В каждом поэтическом произведении можно найти то, что составляет его особенность, и для переводчика важно придерживаться золотой середины, то есть при попытке сохранить текст оригинала необходимо также уделять внимание и эстетической стороне поэтического произведения.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

Мэн Хаажань. Мудрасць гор маўклівых: зборнік паэзіі. – Мінск: Звезда, 2017. – (Светлыя знакі: паэты Кітая).

## ІДЭЙНА-МАСТАЦКАЯ ШМАТГРАННАСЦЬ КАМІЧНЫХ НАВЕЛ ЯКУБА КОЛАСА

**Анаталія.** Для камічных навел беларускага класіка Якуба Коласа характэрна паглыбленне аналітычнасці і рознабаковага апісання мастацкай фактуальнасці, што стала вынікам узмацнення карэляцыі паміж гумарыстычна-сатырычным і рэалістычным напрамкамі прозы.

**Ключавыя словы:** камізм, навела, стылявыя асаблівасці, галоўны герой, праблематыка, псіхалагізм

Камічныя навелы Я. Коласа 1920-х гадоў сталі цікавым крэатыўным вопытам для пісьменніка ў плане паяднання дакастрычніцкіх індывідуальна-мастацкіх прыёмаў і новых стылёвых элементаў. Напрыклад, творы «Курская анамалія», «Ванька Кудлаты» напісаны ў кампазіцыйна-апавадальнай форме «ад аўтара», дзякуючы чаму яны становяцца экспрэсіўнымі, эмацыянальна насычанымі, сканцэнтравана падзейнымі. Тут маецца на ўвазе не толькі фізічны рух персанажаў, іх дзеянне, але і дынаміка мысленага працэсу герояў, бліскавічнасць іх эмоцый.

У сатырычнай навеле трагікамічнага характару «Царскія грошы» (1925) аўтарскі пачатак аповеду змяняецца на аб'ектыўную форму адностравання мастацкай фактуальнасці, пераважнае месца ў якой адводзіцца ўнутраным маналагам галоўнага героя, а за вобразам аўтара пакідаецца функцыя каментатара тыповых бытавых калізій.

Праблемнае поле гумарыстычнай навелы «Курская анамалія» (1924) было акрэслена яшчэ М. Гарэцкім у артыкуле «Якуб Колас пасля Кастрычніка» – гэта «быт інтэлігенцыі і яе адносіны да рэвалюцыі» [2, с. 313]. Названае канцэптуальнае пытанне стала адной з галоўных праблем у мастацкай прозе пісьменніка савецкага перыяду. Дамінуючым камічным прыёмам у адзначанай навеле быў абраны камізм сітуацыі, які найпрост звязаны з анекдатычнай схемай пабудовы твора. Анекдатызм, выступаючы ў навеле адным са стылёвых кампанентаў, абумовіў сабой утрыраванасць асноўных вобразаў і іх «пляскацасць».

Згодна з аўтарскай задумай тут ідзе акцэнтаванне ўвагі толькі на асобных рысах знешнасці і манеры паводзін персанажаў. А індывідуалізацыя галоўнага героя ці, дакладней сказаць, акрэсліванне мастацкай аўтаномнасці вобраза Угодніка дасягаецца праз пісьменніцкую фіксацыю ўвагі і аднаўленне іранічна падсвечанай «плыні свядомасці» героя. Камізм навелы праяўляецца ў зрушэнні прапарцый паміж мастацкімі эклектычна звязанымі формамі пазнання рэчаіснасці: рэалізмам (бы-

тавізмам) і рамантызмам (пачуццёвасцю, лірызмам), што, напрыклад, заўважаецца ў спажывецка-меркантыльных поглядах героя на жыццё і асабістае шчасце. Сінтэз гэтых рознахарактарных пачаткаў прыводзіць да пэўнай парадаксальнасці, якая вызначае асноўны характар канфлікту ў навіле і з'яўляецца адзнакай кожнага вобраза.

Адным з базавых элементаў стылю Я. Коласа можна назваць гарманічнасць існавання яго мастацкага свету. Таму пры сутыкненні з дыспарапартыянальнымі, алагічнымі праяўленнямі адбываецца змена аўтарскай ідэйна-эмацыянальнай ацэнкі падзей, у выніку гэтага творы насычаюцца сатырычна-гумарыстычным пафасам. У «Курскай анамаліі» Я. Колас правяіў сябе майстрам тыпізацыі, асабліва ў паказе падзей і герояў. Аўтар дакладна вызначае найбольш характэрныя факты тагачаснай грамадскай алагічнасці: абмежаванасць інтэлігенцыі спажывецка-меркантыльнымі інтарэсамі (што паступова прыводзіць яе да выраджэння), звязанне месца духоўнасці і духавенства да фармальнай атрыбутыўнасці і «справы гонару», гіпертрафічна-парадаксальная роля сходаў.

Раней ужо было адзначана, што спецыфікай асобных навіл Я. Коласа стала прысутнасць выразнага аўтарскага пачатку. Гэта і стала перадумовай фармальных змяненняў твораў. Так, у навілах «Курская анамалія» і «Ванька Кудлаты» маюць месца праявы суб'ектывізаванага апавядання, што заўважаецца ў наступным: ідэйная набліжанасць вобразаў аўгара і нарагара, звароты да рэцыпіента з мэтай мастацкай устаноўкі на адпаведны размоўна-сказавы характар апаведу.

Сярод тэматычнай разнастайнасці беларускай камічнай плыні 20–30-х гадоў ХХ ст. адметнае месца належыць тэме спасціжэння дзівоснага свету дзяцінства і разнастайных стасункаў яго са светам дарослых. Такому факту ёсць лагічнае тлумачэнне, бо, па-першае, даследаванне дзіцячага свету было (і застаецца) адным з прыярытэтных аб'ектаў у сусветнай мастацкай практыцы, па-другое, у перыяд зараджэння савецкай дзяржаўнасці маральнасць, чысціня і прастадушнасць свету дзяцінства выступаюць у пэўным сэнсе катэгарычнымі імператывамі, здольнымі кампенсаваць грамадству маральныя страты ў выніку сацыяльна-духоўнай дэфармацыі чалавечай супольнасці. Гэтую тэзу пацвярджаюць і высновы даследчыцы Э. Гурэвіч, якая тлумачыць прычыны важнасці для прыгожага пісьменства дзіцячай літаратуры зарыентаванасцю апошняй на будучае і яе аперыраваннем вечнымі, нягнутымі каштоўнасцямі, «сімвалам якіх з'яўляецца дзяцінства» [3, с. 43].

У камічнай навілістыцы Якуба Коласа ёсць цікавыя мастацкія даследаванні названай тэмы, сярод якіх зноў трэба згадаць гумарыстычна-

сатырычную навелу «Ванька Кудлаты». Гэты твор характарызуецца эклектызмам дыялектычна існуючых трагічнага і камічнага відаў пафасу. Трагічны фон «Ванькі Кудлатага» – часы грамадзянскай вайны – «адцяняецца» гульніва-пацешным успрыманням галоўным героем крывавых падзей. Названая навела беларускага класіка вызначаецца дамінаваннем падзейнасці, здзяйсненнем галоўным героем недарэчных учынкаў, якія, аднак, маюць у сваёй аснове значную грамадска-патрыятычную матывацыю.

Сутыкненне свету дзяцінства з сацыяльнымі загадкамі і класавымі нонсэнсамі было дастаткова шырока адлюстравана ў беларускай літаратуры 20–30-х гадоў XX ст. У гэтай сувязі трэба адзначыць, што адным з аб'ектаў мастацкіх даследаванняў у творчасці многіх аўтараў (Я. Коласа, З. Бядулі, К. Чорнага, А. Мрыя, М. Зарэцкага, П. Галавача і інш.) становіцца спасціжэнне вытокаў сквапнасці і прагі да наакуплення грошай. Празмерны прагматызм з'яўляецца прычынай вузкага, неадэкватнага ўспрымання рэчаіснасці, аб чым, прынамсі, сведчыць выказванне героя сатырычнай навелы Я. Коласа «Царскія грошы»: «будуць грошы, і ўсё будзе» [5, с. 151]. На канцэптуальна-тыпалагічным узроўні коласаўскі персанаж збліжаецца з аналагічным вобразам вышэйзгаданага твора М. Зарэцкага і галоўным героем сацыяльна-бытавой навелы «Кнак» П. Галавача. Аднак адзначаная вобразная група характарызуецца варыянтнасцю сэнсавай інтэрпрэтацыі, у ходзе якой за знешне кан'юнктурнымі элементамі (гіпертрафіраванаю прагнасцю герояў, класавай канфрантацыяй вобразаў-антаганістаў) адкрываецца трагізм існавання акрэсленых мастацкіх тыпаў, у многім абумоўлены вынікам сацыяльна-класавага астракізму.

Стылёвыя адметнасці названых аўтараў прасочваюцца ў розных аспектах, у тым ліку і ў апісанні персанажаў, таму мэтазгодна правесці іх невялікае супастаўленне. У адпаведнасці з традыцыяй рэалістычнай тыпізацыі П. Галавач стварае мастацкі партрэт галоўнага героя Якава Патупчыка, у якім спыняецца на самых значных рысах яго знешнасці. Для партрэта ў навеле М. Зарэцкага характэрна эскізнасць і «дэманстрацыя» некалькіх мастацкіх штрыхоў: таемная хітраватая ўсмішка героя і «буйны мясёны твар <...> у строгай пахмурнасці» [4, с. 2]. Я. Колас у апісанні знешнасці свайго персанажа вызначае толькі адну дэталю – вочы, а больш акцэнтуюе ўвагу на трапнай, лаканічнай характарыстыцы вобраза: «Яхім – курашчуп, капейкі лішняй прапусціць баіцца» [5, с. 151].

Канцэнтрычныя, цэнтрабежныя сюжэты ва ўсіх трох выпадках утрымліваюць экспрэсіўна-характарыстычныя кульмінацыйныя сцэны – эпізоды, напоўненыя распаччу, градацыя якой з прычыны страты жыццёвых ідэалаў прыводзіць герояў да вар'яцтва. На гэты конт ціка-



вую думку выказаў сам П. Галавач: «Лёгкая радасць, лёгкае гора, лёгкі аптымізм – гэта ўсё роўна як пусты смех. Ад яго і няёмка, і крыўдна, і бачыш няпраўду» [1, с. 81]. Жыццёвая верагоднасць і прытрымліванне аўтарамі рэалістычных тэндэнцый у літаратурнай дзейнасці тлумачыць факт супадзення ва ўсіх аналізуемых навелах апісанняў галоўных герояў у момант крайняга псіхалагічнага напружання:

«<...> **дзіка** закрычаў Яхім. Вочы яго **бліснулі нядобрым агнём**.

<...> **Вуррр! – забурчаў** [Суднік. – В. П.]...» («Царскія грошы» [5, 157]).

«<...> **збялелы ад злосці і жалю** <...> Якаў зноў замігаў пасалавельмі вачыма» («Кнак» [1, с. 163–164]).

«Дзед Альпін стаў **страшны**. Мясёны твар яго пабраўся грубымі пукатымі складкамі, і сівое валоссе ўзнялося **дзіка натапыранай шчэцю**. **З крывым агнём** у вачах, з **драпежна** выцягнутымі рукамі кінуўся ён на дзяцей. **З самага нутра яго вырваўся жудасны нечалавечы рык**. <...> дзед **зверам кінуўся** на Амельку <...> і **касцянымі кручам-рукамі** ўцупіўся ў шыю дзіцяці» («Пра дзеда Альпіна» [4, с. 2]).

Стыльовыя сістэмы аналізуемых пісьменнікаў характарызуюцца некаторымі агульнасцямі: а) ужыванне сімвалічнай мастацкай дэталі («кнака», «кацярынак», «жоўтых бліскучых кружэлак»); б) выкарыстанне элементаў псіхалагізму: апісання матываў паводзін, унутраных маналагаў, прыёму ўмаўчання (асабліва паказальна прадэманстраваны ў навеле «Кнак»); в) камічнае асвятленне падзей у рэчышчы рэалістычнай сатыры (з адзнакамі заамарфічнай гратэскавасці ў апісанні герояў); г) важнае месца займае кантраст, які самабытна праяўляецца ў наступных супастаўленнях: новае – старое («Царскія грошы»), свет людзей – прырода («Кнак»), новае – старое / свет дарослых – свет дзяцей («Пра дзеда Альпіна»).

Найбольшай стыльвай арыгінальнасці творцы дасягнулі ў адметнасцях сюжэтна-кампазіцыйных рашэнняў: навелам Я. Коласа і П. Галавача ўласціва класічная для гэтай жанравай мадыфікацыі схема архітэктонікі, якая дапаўняецца (у творы «Царскія грошы») фантастычным элементам – сугестыўным фантасмагарычным вобразам цара Аляксандра III, а ў навеле «Кнак» – лірычнымі замалёўкамі. Сацыяльна-бытавая навела трагікамічнага характару «Пра дзеда Альпіна» вылучаецца падзейна скандэнсаваным сюжэтам, які стаў своеасаблівай канстантай для лапідарнага, дынамічнага дыскурсу М. Зарэчкага.

Такім чынам, камічныя навелы Якуба Коласа па-ранейшаму прыцягваюць увагу шырокай чытацкай аўдыторыі сваёй важнай і займальнай

падзейнасцю, яркімі, тыповымі і псіхалагічна пераканаўчымі персанажамі, глыбінёй аўтарскіх думак і майстэрствам іх увасаблення ў тэксце.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Галавач, П. Збор твораў: у 3 т. – Мн.: Дзяржвыд. БССР, 1958. – Т. 1: Апавяддні. Нарысы. Артыкулы. – 1958. – 396 с.
2. Гарэцкі, М. Творы: Дзве душы: аповесць. Апавяддні. Жартаўлівы Пісарэвіч: п'еса. Літаратурная крытыка і публіцыстыка. Лісты. – Мн.: Маст. літ., 1990. – 629 с.
3. Гуревич, Э. Идеологический диктат и мир детства: белорусско-русское литературное взаимодействие 20–30-х годов // Дет. лит. – 1992. – № 1. – С. 42–43.
4. Зарэцкі, М. Пра дзеда Альпіна // Чырвон. Беларусь. – 1930. – № 18. – С. 2.
5. Колас, Я. Збор твораў: у 14 т. – Мн.: Маст. літ., 1972. – 1978. – Т. 5: Апавяддні. Лісты. «Казкі жыцця». – 1973. – 632 с.
6. Скрыган, Я. Некалькі хвілін чужога шчасця: літ. успаміны, сустрэчы, шляхі. – Мн.: Маст. літ., 1979. – 192 с.

УДК 821.161.3.09

І. Л. Пасюкевіч (Беларусь, г. Мінск)

### АД НАСТАЎНІКА ВУЧНЯЎ – ДА НАСТАЎНІКА НАРОДА

**Анацыя:** Якуб Колас – беларускі дзеяч, педагагічны і творчы набыткі якога назаўжды будуць з народам, асабліва з настаўнікамі, зацікаўленымі працягваць лепшыя традыцыі беларускай педагогікі. У працы прадстаўлены матэрыял па педагагічнай дзейнасці Якуба Коласа праз сучаснае бачанне пытання з улікам накіраванасці работы гімназіі. Падкрэсліваецца: наколькі дзейнасць Якуба Коласа выйшла за рамкі звычайнай настаўніцкай дзейнасці. Сёння Якуб Колас – гэта настаўнік народа.

**Ключавыя словы:** педагагічная дзейнасць, партнёрства, супрацоўніцтва, сістэма адукацыі, традыцыі беларускай педагогікі, адукацыйны працэс.

Якуб Колас (Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч) каля трыццаці гадоў працаваў на ніве народнай асветы: вучыў дзяцей і дарослых, ствараў школы і бібліятэкі, унёс грантоўны ўклад у распрацоўку метадычных і тэарэтычных праблем навучання і выхавання.

Верасен 1902 год – пачатак педагагічнай работы славутага пісьменніка і педагога. Ён працуе ў палескай глушы настаўнікам Люсінскага народнага вучылішча Хатынскай вобласці Пінскага павета. Потым лёс закінуў яго настаўнічаць у Цёмныя Ляды, дзе ён стварае нелегальную школу для дзетак-беларусаў. Зімой 1908 года ў школе в. Сані Абчугскай вобласці Ігуменскага павета адным з першых веў навучанне на роднай мове. Летам таго ж года даваў прыватныя ўрокі ў Стоўбцах. У 20-я гады ХХ стагоддзя К. М. Міцкевіч пачынае займацца навуковай дзейнасцю, на працягу некалькіх гадоў вядзе заняткі па методыцы вы-

кладання беларускай мовы ў Беларускаім педагагічным тэхнікуме, на педагагічных курсах у Слуцку, а з 1923 года працуе ў Беларускаім дзяржаўным універсітэце.

Рэктар універсітэта Уладзімір Іванавіч Пічэта пазнаёміўся са сваім будучым калегам па працы яшчэ летам 1921 года. Зблізіла іх агульная справа па заснаванні Інстытута беларускай культуры. У час працы ва ўніверсітэце Якуб Колас актыўна займаўся і літаратурнай дзейнасцю. Выходзіць яго паэма «Новая зямля» – энцыклапедыя народнага жыцця.

Педагагічная праца заўсёды цікавіла Канстанціна Міхайлавіча. Калі характарызаваць педагагічныя погляды Я. Коласа, то можна заўважыць, што яны – працяг і выражэнне ідэй знакамітага педагога К. Д. Ушынскага. У 1926 годзе ён напісаў «Методыку роднай мовы» – першы ў Беларусі навукова абгрунтаваны дапаможнік, у якім раскрываліся прынцыпы выкладання. Значную ўвагу надаваў педагог пытанням выхавання, на першае месца ставіў такія праблемы, як фарміраванне светапогляду вучняў, маральнае, эстэтычнае і працоўнае выхаванне.

Пытанні методыкі выкладання роднай мовы, прапанаваныя Якубам Коласам, гучаць і ў кантэксце сучасных методык.

Асноўныя педагагічныя прынцыпы, вырацаваныя ў коласаўскай перыяд, пакладзены і ў аснову педагагічнай дзейнасці гімназіі №23 г. Мінска з беларускай мовай навучання.

Сваю дзейнасць гімназія распачала ў 2002 годзе, калі па рашэнні Мінгарвыканкама на базе сярэдняй школы № 23 была створана дзяржаўная ўстанова адукацыі «Гімназія з беларускай мовай навучання № 23 г. Мінска». А дзейнасць школы пачыналася ў далёкім 1936 годзе. У даваенны і ваенны час у будынку гімназіі размяшчалася лётнае вучылішча. А з 1947 года пачала працаваць жаночая школа з беларускай мовай.

Гімназія сёння – гэта ўстанова адукацыі з лепшымі традыцыямі сістэмы адукацыі Рэспублікі Беларусь, у якой выкладанне прадметаў ажыццяўляецца на роднай мове, вывучаецца дзве замежныя мовы – англійская і кітайская.

Вывучэнне кітайскай мовы пачалося з 2006 года.

У Рэспубліцы Беларусь і па-за яе межамі гімназію ведаюць як установу, накіраваную на выніковую і прадуктыўную працу па навучанні вучняў кітайскай мове і культуры, накіраваную на павышэнне метадычнай граматынасці настаўнікаў кітайскай мовы г. Мінска і Рэспублікі ў цэлым праз дзейнасць Кабінета Канфуцыя, які адкрыты пры РІКК БДУ і дзейнасць Рэсурснага цэнтра «Цэнтр кітайскай мовы і культуры», які быў адкрыты ў 2016 годзе з мэтай аказання метадычнай дапамогі настаўнікам.

Асаблівае месца ў арганізацыі адукацыйнага працэсу адводзіцца развіццю творчых здольнасцей вучняў, а таксама далучэнню іх да духоўнай і мастацкай спадчыны беларускага народа. На працягу навучальнага года праходзяць літаратурна-музычныя гасцёўні, фестывалі выканаўцаў вершаў, конкурсы творчых пісьмовых работ.

У 2016 годзе пачалася дзейнасць вакальнай студыі «Сцежачка». Кіраўнік студыі, Саута Аляксей - стыпендыят спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы таленавітай моладзі, які прыняў удзел у адкрыцці Года адукацыі Беларусі ў Кітаі ў складзе дэлегацыі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Удзельнікі студыі з'яўляюцца лаўрэатамі і дыпламантамі конкурсаў міжнароднага і рэспубліканскага значэння. Асноўная мэта дзейнасці студыі – папулярызацыя традыцыйнай народнай песеннай культуры Беларусі і Кітая; развіццё міжкультурнага ўзаемадзеяння вучняў у сферы творчай дзейнасці; выхаванне ў маладога пакалення грамадзянска-патрыятычных пачуццяў.

Дзейнасць настаўнікаў беларускай мовы і літаратуры ўяўляе сабой комплекс практычных мерапрыемстваў, якія заснаваны на дасягненнях навукі, педагагічнага вопыту і накіраваны на ўсебаковае павышэнне прафесійнага майстэрства настаўніка. Толькі за гэты год педагагічнымі работнікамі нашай гімназіі было апублікавана каля 20 артыкулаў.

Вучні гімназіі кожны год сустракаюцца з выбітнымі людзьмі Беларусі. Наведванне музеяў класікаў беларускай літаратуры Якуба Коласа, Янкі Купалы, Максіма Багдановіча як у Мінску, так і на малой радзіме пісьменнікаў стала традыцыяй для вучняў і настаўнікаў гімназіі. Экскурсіі і турыстычныя паходы па жыццёвых слядах класікаў літаратуры прыносяць новыя запамінальныя веды.

Пры распрацоўцы шляхоў удасканалення выкладання кітайскай мовы ў гімназіі асноўны акцэнт робіцца на кампетэнтнасным падыходзе.

Настаўнікі-валанцёры з Кітайскай Народнай Рэспублікі фарміруюць у вучняў здольнасці міжкультурнай камунікацыі, спрыяюць эфектыўнаму фарміраванню і замацаванню моўных навывкаў. Выкладанне замежнай мовы набыло дзейнасны характар. Настаўнікі-валанцёры не толькі ўводзяць вучняў у моўнае асяроддзе, але і далучаюць іх да культуры і традыцый сваёй краіны. Для дасягнення высокага ўзроўню валодання мовай па-ранейшаму патрабуецца нямаля стараннасці, зацікаўленасці і штодзённай працы.

У гэтым навучальным годзе ў гімназіі працуюць дзве магістранткі Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта, носьбіты кітайскай мовы – Лю Янмін і Ван Сюеінь. Абедзве прадстаўніцы Кітайскай На-

роднай Рэспублікі ў апошні год свайго навучання ў Другім Пекінскім універсітэце замежных моў вывучалі беларускую мову.

На працягу ўсяго перыяду выкладання ў нас носьбітам кітайскай мовы ўдалося адаптавацца і далучыцца да беларускай культуры і традыцый. Станоўча паўплывалі адукацыйнае беларускамоўнае асяроддзе нашай установы, эмацыйная ўключанасць кітайскіх калег у навучальны калектыў, насычанае грамадскае жыццё ў гімназіі, актыўны ўдзел у гарадскіх мерапрыемствах (падрыхтоўка сумесных навуковых канферэнцый, музычных і метадычных фэстаў, сумесныя паходы ў музеі, прагулкі па гістарычных мясцінах Мінска, наведванне канцэртаў народных музычных і харэаграфічных калектываў Беларусі, тлумачэнне традыцый і звычаяў беларускага народа, а таксама сумесная падрыхтоўка і святкаванне беларускіх і нацыянальных святаў). Такім чынам, наша ўстанова прадстаўляе першы вопыт сярод устаноў агульнай сярэдняй адукацыі Беларусі ў далучэнні кітайскіх грамадзян да беларускай культуры, спадчыны Рэспублікі Беларусь у межах адукацыйнай прасторы асобнай гімназіі.

Надаецца вялікая ўвага арганізацыі работы настаўнікаў вучэбнага прадмета «Кітайская мова» з высокаматываванымі вучнямі, падрыхтоўцы іх да ўдзелу ў рэспубліканскай алімпіядзе па вучэбных прадметах, конкурсах даследчага характару і іншых інтэлектуальных конкурсах, паспяховай сацыялізацыі і працягу адукацыі выпускнікоў установы адукацыі.

З 2012 года ў рэспубліцы праходзіць міжнародны конкурс «Мост кітайскай мовы». На працягу шасці гадоў вучні гімназіі з'яўляюцца пераможцамі і прадстаўляюць нашу краіну ў Кітайскай Народнай Рэспубліцы.

На працягу пяці гадоў (з моманту правядзення) вучні гімназіі з'яўляюцца дыпламантамі заключнага этапу Рэспубліканскай алімпіяды па вучэбным прадмеце «Кітайская мова». На працягу трох год (з моманту яе заснавання) вучні гімназіі з'яўляюцца лаўрэатамі прэміі пасла Кітайскай Народнай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь за высокія дасягненні ў вывучэнні кітайскай мовы. За гэты час восем вучняў гімназіі былі ўзнагароджаны прэміямі пасла Кітайскай Народнай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь.

Для павышэння моўнай падрыхтоўкі па кітайскай мове з 2014 года вучні гімназіі штогод праходзяць навучанне ў міжнародных лагерах г. Шанхай і Далянскага політэхнічнага ўніверсітэта, КНР.

Гімназія накіроўвае сваю дзейнасць на прапаганду вопыту па вывучэнні кітайскай мовы і на развіццё супрацоўніцтва: з навучальнымі ўстановамі г. Мінска і Рэспублікі Беларусь, у якіх вывучаецца кітайская

мова; Рэспубліканскім Інстытутам краязнаўства імя Канфуцзя БДУ, Інстытутам Канфуцзя МДЛУ і іншымі Інстытутамі і кабінетамі Канфуцзя; Пасольствам Кітайскай Народнай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь; установамі адукацыі Кітайскай Народнай Рэспублікі.

У снежні 2008 года (у прысутнасці пасла Рэспублікі Беларусь у Кітайскай Народнай Рэспубліцы Тозіка А. А.) была падпісана дамова аб супрацоўніцтве дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія з беларускай мовай навучання № 23 г. Мінска» з сярэдняй школай замежных моў № 8 горада Таншань Правінцыя Хэбэй, КНР тэрмінам на 5 гадоў. У кастрычніку 2013 года дамова была працягнута яшчэ на 5 гадоў.

25.05.2018 падпісаны Мемарандум аб супрацоўніцтве і сумеснай дзейнасці гімназіі з Цэнтральна-Паўднёвым універсітэтам лясной гаспадаркі і тэхналогій г. Чанша, КНР на 2018–2022 гады.

17.12.2018 падпісаны Мемарандума аб супрацоўніцтве паміж Шанхайскай гандлёва-прамысловай школай замежных моў і дзяржаўнай установай адукацыі «Гімназія з беларускай мовай навучання № 23 г. Мінска».

Працягваючы традыцыі Коласа, гімназія цесна супрацоўнічае з Беларускай дзяржаўнай універсітэтам, з’яўляецца пляцоўкай для праходжання практыкі студэнтаў філалагічнага факультэта. Пасля заканчэння ўніверсітэта студэнты маюць магчымасць працаўладкавацца ў гімназіі.

У 2018 годзе дырэктар гімназіі Пасюкевіч І. Л. з’яўлялася членам экспертнай камісіі праекта новага адукацыйнага стандарта I ступені вышэйшай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь па спецыяльнасці «Уходня філалогія». Праект адукацыйнага стандарта распрацоўваўся на філалагічным факультэце БДУ.

Гімназія эфектыўна транслюе свой вопыт не толькі для настаўнікаў г. Мінска і Рэспублікі Беларусь, але і для гасцей з блізкага і далёкага замежжа. За апошнія гады геаграфія наведвальнікаў гімназіі значна пашырылася, што сведчыць аб эфектыўнай дзейнасці ўстановы адукацыі. Гімназію наведалі дэлегацыі з Кітая, Польшчы, Расіі (Смаленск, Санкт-Пецярбург, Калінінград, Пскоў), Кіргізіі, Латвіі, Эстоніі.

Асноўнае дасягненне нашай установы адукацыі – канкурэнтаздольныя асобы – выпускнікі, якія працягваюць навучанне ў вышэйшых навучальных установах, у тым ліку і ўстановах адукацыі КНР.

На працягу двух гадоў, з моманту першага выпуску вучняў, якія вучалі замежную мову (кітайскую), нашы выпускнікі атрымалі ўрадавую стыпендыю на навучанне ў КНР на чатыры гады:

2017 год: Шахаб Касандра (Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў), Яблонская Сафія (Фуданьскі ўніверсітэт, г. Шанхай, юрыдычны факультэт);

2018 год: Гаруновіч Лізавета (Усходнекітайскі педагагічны ўніверсітэт), Краўчэня Ганна (Шанхайскі педагагічны ўніверсітэт).

Напрыканцы варта згадаць запавет Я. Коласа, які ён пакінуў у 1952 годзе для студэнцкай моладзі: «Дарагія студэнты і моладзь! У вас ёсць тры бяспэчныя дары, якім я магу толькі пазайздросціць, у той жа час і парадавацца. Першы дар – ваша маладосць, сіла, жыццярэдаснасць. Другі дар – прасторныя, шырокія дарогі ў жыццё... Трэці ваш дар... сягоння яго яшчэ няма ў вас, але ён павінен быць, яго вы абавязаны здабыць – вашаю чэснаю, прынцыповаю, адданаю працаю на славу нашай Радзіме і народу... Гэты ваш дар можа і павінен праявіцца ў многаграннай вашай дзейнасці... А для гэтага вам трэба вучыцца, вучыцца і вучыцца, і не толькі ў сценах універсітэта і інстытутаў, але і па за іх межамі.

Што ён такое, ваш трэці дар? Гэта ваш уклад у навуку, у паэзію, у мастацтва... Жыццё наша – бурнае, вясновае разводдзе. Яно не стаіць на месцы, яно развіваецца з дня ў дзень. Мой запавет вам: ідзіце ў нагу з жыццём, не адставайце, апераджайце яго. Не закапайце ў зямлю вашых дараў, а прымнажайце і аддайце іх народу...» [13].

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Андрэева, Е. Г. Якуб Колас – педагог // Адукацыя і выхаванне. – 1997. – № 10. – С. 110–118.
2. Белорусско–китайские отношения в воспоминаниях белорусских послов: к 25-летию установления дипломатических отношений / сост. А. Тозик; под общ. ред. А. А. Тозика. – Минск: Звезда, 2017. – 2016 с.
3. Грэжава, Г. І. Ад настаўніка для народа – да народнага песняра // Адукацыя і выхаванне. – 2002. – № 10. – С. 65–68.
4. Мудры і дбайны настаўнік: да 100-годдзя з дня нараджэння Я. Коласа / А. Емяльянаў, Р. Літвінаў // Віцебскі рабочы. – 1982. – 26 кастр. – С. 4.
5. Іофе, Э. Р. Якуб Колас – выкладчык вышэйшай школы // Адукацыя і выхаванне. – 1994. – № 12. – С. 91–95.
6. Каралёў, Г. Жыццё ў шматгранных праяўленнях...: работа Я. Коласа настаўнікам у в. Сані (Талачынскі раён) // Наша Талачыншчына. – 2002. – 25 верас. – С. 2.
7. Панасевіч, З. М. «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Якуба Коласа // Каласавіны: матэрыялы навуц. канферэнцыі з нагоды 90-годдзя творчай дзейнасці Якуба Коласа (1996 г.) / рэд. Г. В. Гавароўскі; Дзярж. літаратурна-мемарыяльны музей Я. Коласа. – Мінск: Паліграф. камбінат МВПА імя Я. Коласа, 1997. – С. 114–122.
8. Радзіёнаў, У. Н. Педагагічны шлях Якуба Коласа // Народная асвета. – 1982. – № 11. – С. 8–14.
9. Рычагоў, А. Х. Выдатны літаратар і таленавіты педагог // Народная асвета. – 1992. – № 9. – С. 78–80.

10. Рычагоў, А. Х. Якуб Колас – педагог // Адукацыя і выхаванне. – 1993. – № 9. – С. 96–103.

11. Смыкоўская, В. І. Колас-педагог // Беларуская літаратура / рэдкал.: М. М. Грынчык (гал. рэд.) [і інш.]; Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт. – Мн.: Выд-ва БДУ, 1982. – Вып. 10. – С. 160–171.

12. Якуб Колас – педагог // Якуб Колас: да 110-годдзя з дня нараджэння: біябібліяграфічны паказальнік / склад. Н. Б. Ватацы [і інш.]; рэд. В. П. Рагойша. – Мн.: Дзярж. бібліятэка БССР, 1983. – 423 с.

13. Ярохін, А. Якуб Колас і Беларускі ўніверсітэт // Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. – 1968. – 19 студзеня. – С. 2.

УДК 372.881.1

І. С. Піскун, І. У. Таяноўская, Лю Янмін  
(Беларусь, г. Мінск)

## РАЗВІЦЦЁ КАМУНІКАТЫЎНАЙ КАМПЕТЭНЦЫІ НАВУЧЭНЦАЎ ПРЫ ЭЎРЫСТЫЧНА НАКІРАВАНЫМ ВЫКАРЫСТАННІ БЕЛАРУСКА-КІТАЙСКАГА ПЕРАКЛАДУ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА)

**Анотацыя.** У матэрыялах даклада абгрунтоўваецца значнасць развіцця мастацтва перакладу і выкарыстання адпаведнай навучальнай дзейнасці творчага характару з улікам беларуска-кітайскіх сувязей. Разглядаюцца прычыны складанасцяў пры ажыццяўленні падобных перакладаў; прыводзяцца прыклады іх выканання на матэрыяле лірыкі Якуба Коласа; указваюцца асобныя камунікатыўныя ўменні, што развіваюцца пры гэтым у навучэнцаў.

**Ключавыя словы:** камунікатыўная кампетэнцыя, мастацкі пераклад, крэатыўнае навучанне, беларуска-кітайскія адпаведнікі, цяжкасці перакладу, семантычныя асацыяцыі, дыялог культур.

На пачатку XXI стагоддзя ў свеце адбываецца змена парадыгмаў сацыяльна-эканамічнага развіцця, пераход да новай эканомікі, якая развіваецца ва ўмовах тэндэнцый да глабалізацыі, канкурэнцыі, змен у сферы ведаў і камунікацыі. Яны вызначаюць уклад жыцця большасці краін. Змяняюцца самі веды, іх структура, павышаецца ўзровень складанасці ведаў, узнікае неабходнасць фарміравання гатоўнасці арыентавацца ў яшчэ большай – і яшчэ больш вірлівай – плыні інфармацыі, павышэння кваліфікацыі, прафесіяналізму, пашырэння кругагляду асобы. Адным са шляхоў вырашэння пытання павышэння якасці падрыхтоўкі выпускнікоў ВНУ ў сувязі са зменамі ў сацыяльна-эканамічных адносінах з’яўляецца кампетэнтнасны падыход да адукацыі, які стаў адным з галоўных кірункаў стратэгіі дзяржаўнай палітыкі Беларусі, а таксама краін Еўрапейскага саюза.



Для актывізацыі вучэбна-пазнаваўчай дзейнасці навучэнцаў неабходна ўзмацняць матывацыю да вывучэння замежнай мовы і павышэння ўзроўню камунікатыўнай кампетэнцыі, ствараючы ўмовы для інтэлектуальнага развіцця, творчай самарэалізацыі, развіваючы ўменні арыентавацца ў сучасным кітайскамоўным асяроддзі, актывізуючы даследчую дзейнасць вучняў па кітайскай мове, выходзячы ў навучэнцаў камунікабельнасць, ініцыятыўнасць, паспяховасць; павагу да культуры Кітая і Беларусі, культуру суразмоўніцтва.

У сучасным жыцці роля і значэнне кітайскай мовы істотна павысіліся, так як кітайская мова ўсё больш і больш з'яўляецца сродкам актыўнай міжнароднай камунікацыі паміж Беларуссю і Кітаем. І перад выкладчыкам стаіць пытанне зрабіць яе больш даступнай і цікавай для кожнага навучэнца. У цяперашні час такія зносіны сталі і магчымымі і актуальнымі, паколькі з'явілася магчымасць падарожнічаць па свеце і наведваць Кітай у дзелавых мэтах і для адпачынку, мець зносіны з носьбітамі кітайскіх нацыянальных традыцый, звычайў і побыту. У гэтых умовах чалавек павінен ведаць культуру і гісторыю свайго краю, каб «весці размову на роўных». Не адбудзецца паўнаwartаснага дыялогу дзвюх культур, калі вучні не могуць змястоўна і выразна расказаць пра родны край і яго слаўтасці.

Зыходзячы з гэтага, узнікае неабходнасць яшчэ больш глыбокага і значнага вывучэння асаблівасцяў роднага краю, яго гісторыі, культуры, традыцый. На занятках вядзецца мэтанакіраваная праца па развіцці ўменняў прадстаўляць сваю краіну, яе культуру сродкамі кітайскай мовы ва ўмовах міжкультурнага суразмоўніцтва.

Новая ступень развіцця сучаснай цывілізацыі, развіцця культуры сусветнай супольнасці запатрабавала павелічэння колькасці перакладчыкаў, якія павінны спрыяць вырашэнню праблем дыялогу культур. Кампетэнтнасны падыход да навучання перакладу неабходна разумець як здольнасць перакладчыка ўсталёўваць сацыякультурнае ўзаемадзеянне, праяўляць валоданне ведамі і пэўнымі асобаснымі характарыстыкамі, уменне ствараць новыя значэнні і сэнсы, якія становяцца інструментамі пазнання, камунікацыі, нараджэння новых ведаў.

Беларуская і кітайская мовы істотна адрозніваюцца па структуры, стылістыцы і граматыцы. Цяжка знайсці словы ў адной мове, якім цалкам адпавядаюць словам у іншай мове па форме, значэнні, моўнай афарбоўцы і культурным адценні.

На ўроках па развіццю маўленчых зносін ажыццяўляецца ўдасканаленне камунікатыўных уменняў з дапамогай маўленчай дзейнасці

праз дзейнасня заданні, у тым ліку эўрыстычнага характару. Навучэнцы спрабуюць вырашыць уяўныя і рэальныя праблемна-пазнаваўчыя задачы адкрытага характару ў працэсе перакладу тэкстаў і абгрунтаваць свае рашэнні ў ходзе калектыўнага абмеркавання, «абараняючы» той ці іншы варыянт перакладу. Пры гэтым адбываецца практычнае авалоданне наступнымі міжмоўнымі з’явамі:

### 1. Варыятыўнасць лексікі.

Варыятыўнасць лексікі азначае, што культурная інфармацыя, якая змяшчаецца ў зыходнай лексіцы, не мае свайго тоеснага «эквіваленту» у перакладзенай мове. З’яўленне варыятыўнасці лексікі паміж мовамі – той феномен, які сустракаецца паўсюдна і звычайна выклікае даволі шмат цяжкасцяў пры перакладзе. Варыятыўнасць лексікі выклікана разнастайнымі адрозненнямі ў жыццёвым вопыце, звычаях, рэлігійных перакананнях і моўных фактарах.

### 2. Канфлікт семантыкі.

Канфлікт семантыкі – культурны сэнс, які змяшчаецца ў зыходных словах і ў адпаведных словах, што ў перакладзеным маўленні супярэчаць адзін аднаму. Такія словы і выразы хоць і даволі рэдкія, але ў перакладзе не могуць быць праігнараваныя. Напрыклад, *стрэляны верабей* у беларускай мове і 惊弓之鸟 [jīng gōng zhī niǎo] ('пужаная варона') у кітайскай мове азначае рознае. У беларускай мове – 'дасведчаная асоба', а ў кітайскай мове – 'палахлівая істота'. Яшчэ, калі параўнаць звароты *мокрая курыца* і 落汤鸡 [luò tāng jī] ('як у ваду апушчаны'), *мокрая курыца* апісвае ўнутраны характар чалавека, мае значэнне 'слабы, нерашучы чалавек', таму што ў Беларусі курыца можа ўспрымацца як адна з не вельмі разумных жывёл, а 落汤鸡 [luò tāng jī] апісвае знешнюю марфалогію людзей і значыць *канфузны выгляд прамоклага чалавека*.

### 3. Семантычная асацыяцыя.

Сэнсавая інфармацыя, якая мае эфект наводзіць на разважанні, – гэта семантычная асацыяцыя. Яна нараджаецца на сумеснай семантычнай аснове, але разам з тым нясе іншую, спадарожную, шматпланавую і нюансаваную семантычную інфармацыю. Так, заяц у кітайскім маўленні – знак у асноўным мяккага, добрага, прыгожага. А ў Беларусі заяц можа з’яўляцца і сімвалам адмоўнага. Пра гэта сведчаць такія прыказкі: *злодзей што заяц: і ценю свайго байца; лепш памерці арлом, чым жыць зайцам* і гэтак далей. Акрамя таго, *заяц* у гутарковай мове таксама значыць безбілетніка (існуе паняцце і выраз *ехаць зайцам*).

У практычным вопыце аб’ектыўныя цяжкасці перакладу мусяць вырашацца творча і комплексна. Напрыклад, пры перакладзе вершаў

Якуба Коласа «Вобразы мілыя роднага краю...», «Мой край родны...» на кітайскую мову можна сутыкнуцца з такімі праблемамі, як неабходнасць уліку сінонімаў з рознымі сэнсавымі адценнямі (прадбачання таўталогіі з-за пэўнага недахопу сінонімаў у кітайскай мове), наяўнасці дзейнікаў з другарадным значэннем; узнáўленне ўстарэлых слоў; пераадоленне адсутнасці непасрэдных аналогій у кітайскай мове, захаванне формы, памеру, мелодыкі, настрою верша, дакладнасць і глыбіня разумення таго, што меў на ўвазе пісьменнік, выкарыстанне параўнанняў і фразеалагізмаў, іншых сродкаў мастацкай выразнасці [гл., напрыклад, 2, с. 8], пэўнай граматыкі без парушэнняў характару верша, немагчымасць адрозніць некаторыя адценні слоў у кітайскай мове з-за іх аднолькавага перакладу на беларускую мову, складанасць цалкам перадаць думку і стаўленне аўтара, канцэпцыю стварэння верша. Разам з тым развіваецца адпаведны комплекс уменняў, якія маюць агульнакамунікатыўную і агульнагэкставую значнасць, спрыяюць пашэрэнню інтэграцыйных магчымасцяў у засваенні прадметнага зместу моўных і літаратурных вучэбных дысцыплін, што адпавядае сучасным тэндэнцыям у развіцці адукацыі [1, с.467].

Родныя вобразы

Вобразы мілыя роднага краю,  
Смутак і радасць мая!  
Што маё сэрца да вас парывае?  
Чым так прыкованы я

亲爱的乡土的印象，  
我的喜悦与忧愁。  
你们为什么那么吸引我的心？  
是什么把我和你紧紧拴，

К вам, мае ўзгорачкі роднага поля,  
Рэчкі, курганы, лясы,  
Поўныя смутку і жальбы нядолі,  
Поўныя смутнай красы?

我向你们走进，  
我那家乡辽阔的田地，  
河流，家墓与森林，  
满满的悲伤和悲痛  
那是充满悲伤的美丽？

Толькі я лягу і вочы зачыню,  
Бачу я вас прад сабой.  
Ціха праходзіце вы, як жывыя,  
Зяючы мілай красой.

我一躺下和闭上眼睛，  
你们就出现在我眼前。  
你们默默地来了就像走来了人，  
闪耀着可爱的美丽。

Чуецца гоман мне спелае нівы,  
Ціхая жальба палёў,  
Лесу высокага шум-гул шчаслівы,  
Песня магутных дубоў...

我听见庄稼地嘈杂，  
田地窃窃私语，  
挺拔的森林开心的喧哗着  
强壮的橡树唱着歌儿。

Вобразы мілыя, вобразы смутныя,  
Родныя вёскі і люд,  
Песні цягучыя, песні пакутныя!..  
Бачу і чую вас тут.

Наш родны край

Край наш бедны, край наш родны!  
Лес, балоты і пясок...  
Чуць дзе крыху луг прыгодны...  
Хвойнік, мох ды верасок.

А туманы, як пялёнка,  
Засцілаюць лес і гай.  
Ой ты, бедная старонка!  
Ой, забыты богам край!

Наша поле кепска родзіць,  
Бедна тут жыве народ,  
У гразі жыве ён, ходзіць,  
А працуе – льецца пот.

Пазіраюць сумна вёскі,  
Глянеш – сэрца забаліць.  
На дварэ – паленне, цёскі,  
Куча сметніку ляжыць.

Крыж збуцвелы пры дарозе,  
Кучка топаляў сухіх...  
Сцішна, нудна, бы ў астрозе  
Ці на могільках якіх.

А як песня панясецца –  
Колькі ў песні той нуды!  
Уцякаў бы, бег, здаецца,  
Сам не ведаеш куды.

Край наш родны, бедна поле!  
Ты глядзіш, як сірага,

可爱的映像，模糊的记忆。  
亲切的人们和村庄，  
拉长的歌词，优美的歌曲。  
我在远方也能看到并听到你们。  
(Шайцова Ганна)

我的祖国

我们的故乡很贫瘠，我们的故乡  
很亲切！  
森林，沼地与沙。。。  
在一些舒适的草地上，  
长满了松树，藓与帚石南。

雾像罩布  
把森林与树丛笼罩着。  
唉，贫瘠的故乡啊！  
哎呦，祖国被上帝忘记了！

我们的田不肥沃，  
人民这里贫寒地居住，  
虽然住在赤贫中，  
不过双手不停地工作。

忧郁地看着农村，  
你看过一次，就心疼。  
院子里有几个劈柴，他们真相像，  
那里放着垃圾。

在道路旁边有腐烂的十字架，  
枯干的杨树。。。  
我在这里感到平静和无聊，  
好像在牢狱或者在墓地中

我听见庄稼地嘈杂，  
田地窃窃私语，  
挺拔的森林开心的喧哗着  
强壮的橡树唱着歌儿。

可爱的映像，模糊的记忆。  
亲切的人们和村庄，

Сумны ты, як наша доля,  
Як ты, наша цемната.

拉长的歌词，优美的歌曲。  
我在远方也能看到并听到你们  
(Голуб Яна)

Такім чынам, сам пераклад – гэта дыялектычнае, супярэчлівае адзінства гармоніі і дысгармоніі. Перакладчыкам неабходна праяўляць творчае актыўнае дзеянне і ствараць гармонію ў межах наяўнай дысгармоніі. Перакладчыкі павінны разумець сапраўднае значэнне ідыём, ужываць адпаведныя метады перакладу і гнутка прымаць стратэгію перакладу ў канкрэтным асяроддзі.

Каб прывесці перакладзены тэкст у гарманічную сувязь з кантэкстам, няма неабходнасці прытрымлівацца пэўнага фіксаванага выкарыстання. Пры перакладзе, калі сустракаюцца праблемы варыятыўнасці лексікі, сінонімаў, канфлікту семантычных асацыяцый і г. д., трэба акуратна, пільна, дакладна прыняць пад увагу літаральнае значэнне, сэнс ідыёмы ў розных мовах з улікам жанру і стылю, адметнай лексікі, культурнага фону, а таксама кантэксту.

Сёння ў свеце высока цэнніцца развітая і адукаваная асоба, здольная тварыць у зменлівых умовах. У сваю чаргу гэта патрабуе больш поўнага ўвасаблення здольнасцяў асобы, у тым ліку камунікатыўных, якія дазваляць увайсці ў сусветную супольнасць і паспяхова функцыянаваць у ёй. Такім чынам, значная місія ўстановы адукацыі на сучасным этапе – развіццё творчай асобы, падрыхтаванай да супрацоўніцтва ў зменлівым свеце. Вывучаючы мову, робячы пераклад мастацкіх твораў, навучэнцы не толькі развіваюць свае здольнасці ў галіне лінгвістыкі, але і знаёмяцца з сацыяльным, культурным і эканамічным жыццём Кітая.

### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Прыёмы маўленчай характарыстыкі чалавека: метадычна накіраванае адлюстраванне / М. Лявончык [і інш.] // Мова – літаратура – культура: VII міжнар.навуц.канф., прысв. 130-годдзю Янкі Купалы і Якуба Коласа. – Мінск, 2012. – С.463–467.
2. Рыторыка: вучэб. праграма ўстановы вышэйшай адукацыі. – Мінск, 2015. – 31 с.
3. Шумская, О. А., Придворева, И. Г. Развитие коммуникативной компетенции на уроках иностранного языка // Образование: прошлое, настоящее и будущее: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Краснодар, ноябрь 2018 г.) [Электронный ресурс]. – Краснодар: Новация, 2018. – С. 15–17. – Код доступа: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/309/14621/>. – Дата доступа: 17.05.2019.

## ВЫВУЧЭННЕ ЖЫЦЦЁВАЙ І ТВОРЧАЙ БІЯГРАФІІ ЯКУБА КОЛАСА ЯК ТЭАРЭТЫКА-МЕТАДЫЧНАЯ ПРАБЛЕМА

**Анагачыя.** Разглядаецца актуальная для тэорыі і метадыкі навучання літаратуры праблема вывучэння жыццёвай і творчай біяграфіі пісьменніка. Розныя падыходы да названай праблемы асвятляюцца на прыкладзе далучэння навучэнцаў да жыцця і творчасці Якуба Коласа.

**Ключавыя словы:** жыццёвая і творчая біяграфія пісьменніка, тэорыя і метадыка навучання, літаратура, падыходы, Я. Колас.

Біяграфічным урокам у літаратурнай адукацыі навучэнцаў належыць асаблівая і адметная роля. Жыццёвая біяграфія пісьменніка – адзін са шляхоў больш глыбокага і цэласнага асэнсавання яго твораў. Як адзначаецца ў канцэпцыі вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура», «біяграфіі пісьменнікаў і створанія імі мастацкія тыпы пры пэўных умовах могуць стаць ідэалам ці антыідэалам, з улікам якіх вучні будуць канструяваць сваю мадэль асобы і імкнуцца рэалізаваць яе ў жыцці» [10, с. 53]. Як слушна заўважае В. У. Буткевіч, «педагагічныя магчымасці выкарыстання такога сродку, як біяграфіі славытых людзей Рэспублікі Беларусь, з мэтай фарміравання грамадзянскасці заключаецца ў тым, што ў старшакласнікаў узнікае цікавасць і жаданне пераймаць іх і нават пераўзысці» [2, с. 113]. Так, яркім прыкладам для пераймання можа стаць грамадская, літаратурная і навуковая дзейнасць Якуба Коласа, «маршала нацыі» (Р. Семашкевіч), класіка беларускай літаратуры, пісьменніка з бунтарскім характарам і яркай акрэсленай грамадзянскай пазіцыяй.

У распрацоўку праблемы вывучэння біяграфіі пісьменніка ў школе ўнеслі свой уклад выдатныя вучоныя, якія стаялі ля вытокаў станаўлення метадыкі выкладання літаратуры (Ф. І. Буслаеў, В. І. Вадавозаў, В. Я. Станюнін, В. П. Астрагорскі, інш.). Праблема вывучэння біяграфіі пісьменніка атрымала сваё далейшае развіццё ў працах І. Я. Каплан, Т. Ф. Курдзюмавай, В. А. Нікольскага, М. Б. Храпчанкі, інш. У беларускай метадычнай навуцы пытаннем вывучэння жыццёвага і творчага шляху пісьменніка ўдзяляецца вялікая ўвага (Р. В. Аляхновіч, М. У. Грынько, В. У. Івашын, А. І. Лугоўскі, В. Я. Ляшук, А. В. Руцкая, І. Л. Шаўлякова-Барзенка, інш.). У гісторыі айчынай літаратуразнаўчай і метадычнай навукі сваю важную справу зрабілі кнігі, якія ўвабралі ў сябе аўтабіяграфіі пісьменнікаў Беларусі, – «Пяцьдзесят чатыры дарогі», «Пра час і пра сябе», «Вытокі песні», «З росных сцяжын». Знаёмства з аўтабіяграфіяй дазволіць панаваму прачытаць ужо вядомыя творы, зазірнуць у творчую лабараторыю

пісьменніка. Разам з тым у школьным выкладанні недастаткова ўдзяляецца ўвага раскрыццю асобы пісьменніка, своеасаблівасці яго мастацкага свету. Школьны аналіз у асноўным арыентуе вучняў на разуменне ідэйна-маральнай праблематыкі твораў адасоблена ад выяўлення аўтарскай пазіцыі. Пры такім падыходзе цяжка выклікаць у навучэнцаў цікавасць да асобы пісьменніка і да яго творчасці.

Згодна з вучэбнай праграмай па беларускай літаратуры біяграфія пісьменніка ў V–VIII класах не з’яўляецца прадметам спецыяльнага вывучэння. Але невялікі біяграфічны экскурс перад вывучэннем твораў пісьменніка неабходна зрабіць, каб вучні атрымалі некаторыя звесткі пра мастака слова, пра асобныя яго творы, у першую чаргу тыя, што прадугледжаны вучэбнай праграмай для абавязковага чытання і аналізу. Звычайна паведамляецца пра тыя факты з жыцця і творчасці пісьменніка, якія дапамагаюць глыбей зразумець тэкст, падрыхтаваць чытачоў да яго правільнага ўспрымання. Гэта могуць быць звесткі з біяграфіі пісьменніка, якія леглі ў аснову твора. Так, В. Я. Ляшук лічыць, што «для асэнсавання апавядання Я. Коласа “Нёманаў дар” пажадана, каб вучні ведалі, што на гэтай рацэ прайшло дзяцінства пісьменніка, што яе вельмі любіў аўтар “Новай зямлі”, апаэтызаваў у многіх сваіх творах. Нёман быў кармільцам землякоў Я. Коласа, з ім было звязана шмат камічных і трагічных здарэнняў. Пра адно з іх і апавяданне “Нёманаў дар”» [9, с. 141]. Для больш глыбокага і паўнавартаснага ўспрымання вучнямі «Песні ляснога жаваранка» (урыўка з трылогіі «На ростанях») будзе мэтазгодна зачытаць успаміны пісьменніка, у якіх ён выказаў свае адчуванні ад спеваў жаваранкаў: *«Я імкнуўся адгадаць, пра што спяваюць жаўранкі: я быў упэўнены, што ў іх былі свае патрэбы, з якімі яны звярталіся да неба. Іншы раз мне здавалася, што я правільна разумею сэнс іх песень...»* Пры вывучэнні паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» мэтазгодна даць біяграфічныя звесткі, якія непасрэдным чынам тычацца хрэстаматыйнага твора, найбольш ярка прадстаўляюць асобу аўтара і добра ілюструюць спецыфіку часу. Як справядліва падкрэслівае Д. С. Ліхачоў, «ва ўсякай біяграфіі прысутнічае эпоха... Стварэнне твора ёсць факт біяграфіі аўтара, біяграфія аўтара ёсць факт гісторыі, гісторыі літаратуры ў прыватнасці. Таму па сваёй сутнасці біяграфія пісьменніка – гэта перажыванне асабістага жыцця ў гісторыі» [8, с. 290].

У сучаснай методыцы навучання літаратуры вылучаны два асноўныя шляхі вывучэння біяграфіі пісьменніка [9, с. 274]. Сутнасць першага заключаецца ў тым, што на асобным уроку настаўнік знаёміць навучэнцаў з біяграфіяй пісьменніка, астатнія ўрокі аддаюцца на яго творчасць.

У такім разе біяграфія майстра слова з'яўляецца своеасаблівымі ўступнымі заняткамі да яго творчасці. Гэты шлях дае цэласнае ўяўленне пра асобу пісьменніка, яго жыццё, дазваляе больш паслядоўна прасачыць асноўныя этапы яго дзейнасці. Другі шлях прадугледжвае пазтапнае вывучэнне жыццёвай і творчай біяграфіі пісьменніка: на асобным уроку разглядаецца адзін з перыядаў жыццяпісу мастака слова і творы, напісаныя ў той час. Гэты шлях забяспечвае больш глыбокае засваенне асобных твораў, але жыццёвы і творчы шлях пісьменніка, які падаецца часткамі, страчвае цэласнасць успрымання. Некаторыя вучоныя-метадысты называюць яшчэ адзін шлях: калі «спачатку вывучаецца творчасць пісьменніка, біяграфія даецца для самастойнага чытання, а на заключным этапе настаўнік абагульняе ўвесь жыццёвы шлях творцы» [3, с. 50]. Як бачым, кожны са шляхоў мае свае перавагі і недахопы. Настаўнік павінен добра ўяўляць, які з гэтых шляхоў больш метадычна мэтазгодны.

Урок па вывучэнні біяграфіі ў IX–XI класах, дзе лекцыя з'яўляецца асноўным метадам, трэба спалучаць з нагляднымі дапаможнікамі, з чытаннем мастацкіх твораў, з гутаркай, з дакладамі вучняў, завочнымі экскурсіямі, працай з вучэбным дапаможнікам, а таксама з дадатковай літаратурай (мемуарыстыка, лісты, дзённікі, аўтабіяграфія пісьменніка, літаратуразнаўчыя і краязнаўчыя крыніцы, даведачныя матэрыялы, інтэрнэт-рэсурсы, інш.). Як адзначае В. Я. Ляшук, «сённяшні ўрок біяграфіі хутчэй за ўсё ўяўляе сабой кампазіцыю, дзе вядучым з'яўляецца настаўнік, які аб'ядноўвае разнастайныя віды вучнёўскай дзейнасці ў адзінае цэлае, дае тлумачэнні, пры неабходнасці канкрэтызуе сказанае вучнямі, сам раскрывае найскладанейшыя пытанні, звязаныя з эстэтычнымі ідэаламі пісьменніка, яго стылем, светапоглядам, творчай манерай» [9, с. 282]. На думку некаторых педагогаў-практыкаў, надзвычай эфектыўнымі пры вывучэнні біяграфій пісьменнікаў становяцца заняткі па модульнай тэхналогіі (гл., напрыклад, [4, с. 65–70]).

Ва ўмовах сучаснага інфармацыйнага грамадства актуалізуецца патрэба ў навучанні літаратуры з выкарыстаннем электронных адукацыйных рэсурсаў (ЭАР). Згодна з Канцэпцыяй інфарматызацыі сістэмы адукацыі Рэспублікі Беларусь [6] створаны ЭАР па беларускай літаратуры. Па структуры ЭАР складаецца з некалькіх узаемазвязаных паміж сабой модуляў (даведачна-інфармацыйнага, кантрольна-дыягнастычнага, трэніруючага, інтэрактыўнага) на базе платформы Moodle. Даведачна-інфармацыйны модуль заснаваны на выкарыстанні тэкставага матэрыялу. У найноўшай інфармацыйна-адукацыйнай прасторы паняцце *тэкст* трактуецца ў шырокім сэнсе: «...гэта не толькі пісьмовы вербальны



тэкст, але і відэафрагмент, анімаваная схема, мадэль», прычым «апошнія ўтрымліваюць унікальную здольнасць павышаць інфармацыйную шчыльнасць выкладання за кошт паскоранай перадачы інфармацыі» [11].

Так, пры вывучэнні біяграфіі Якуба Коласа настаўнік можа з дапамогай ЭАР арганізаваць віртуальную экскурсію па месцах жыцця і творчасці пісьменніка. У час віртуальнай экскурсіі ў класе ствараецца г. зв. эфект прысутнасці: вучні нібы пераносяцца ў тыя мясціны, дзе праходзіла жыццё пісьменніка, пагружаюцца ў той час, калі ён жыў і пісаў свае творы. Не выходзячы з класа, можна палюбавацца краявідамі роднага кута песняра і мясцінамі, звязанымі з яго жыццёвым і творчым лёсам. Безумоўна, распавядаючы пра пісьменніка, настаўнік выкарыстае ў першую чаргу яго жывапісныя партрэты, якія перадаюць «не толькі знешняе падабенства, але і душу арыгінала» (В. Р. Бялінскі). Такім патрабаваннем адпавядаюць партрэты Я. Коласа работы мастакоў Я. Кругера, З. Паўлоўскага, У. Стальмашонка, Я. Ціхановіча, Я. Шунейкі. Не менш цікава паказаць вучням рэпрадукцыі карцін на біяграфічную тэму «Пасля прысуду» М. Манасзона, «У палескай глушы» П. Калініна, інш. Знаёмячы вучняў з маленствам і юнацкімі гадамі песняра, пажадана звярнуцца да рэпрадукцыі карціны Е. Ганкіна «Коласчытае свой першы верш». Дапоўніць каментарый варта, звярнуўшыся да «Аўтабіяграфіі» народнага паэта: *«У Альбуці, калі мне было 12 гадоў, я пачаў прабаваць і свае літаратурныя сілы. Памятаю, прачытаў бацьку свой верш “Вясна”. Ён праслухаў уважліва, потым запытаў, ці праўда, што гэта напісаў я, і даў рубель гасцінца»*. Цікава будзе даведацца вучням і пра незвычайны партрэт Я. Коласа, выкананы мастачкай М. Эльяшэвіч у тэхніцы гошуа. Яе суаўтарам выступіў Сунь Хунчжы, вядомы майстар кітайскай каліграфіі, які сваімі роспісамі, у тым ліку і перакладзенымі на кітайскую мову цытатамі Я. Коласа, аздобіў працы беларускай мастачкі. Асэнсаванне жыццёвую і творчую біяграфію пісьменніка дапамогуць навучэнцам і відарысы «шляхоў Коласа» – У. Сулкоўскага (серыя палотнаў «Радзіма Якуба Коласа»), І. Рэя, Л. Рана, І. Немагая, Л. Асецкага (мастацкія палотны прысвечаны перыяду юнацтва, вучобы ў Нясвіжскай настаўніцкай семінары). Дэманстрацыя на ўроках жывапісных і скульптурных выяў не толькі дае нагляднае ўяўленне, але і пашырае агульную эстэтычную культуру вучняў, паказвае ім адметнасць трактоўкі асобы пісьменніка ў розных відах мастацтва. Надзвычай важнае значэнне пры вывучэнні жыццёвай і творчай біяграфіі Якуба Коласа набываюць г. зв. «вершаваныя партрэты». Як адзначае А. І. Бельскі, «аўтары “вершаваных партрэтаў” імкнуцца адкрыць і адчуць жывы

змест творчай і жыццёвай дзейнасці песняра, вытлумачыць феномен яго мастакоўскай сілы, народнасці і неўміручасці створанага ім мастацтва» [1, с. 47]. Наўрад ці пакінуць абыякавымі вучняў усхвалявання паэтычных радкі М. Лужаніна, напісаныя паэтам на смерць Якуба Коласа (13 жніўня 1956 г.): «Коласаў заповіт» (урывак з паэмы «Праводзіны»):

<i>Ці ты воін у скатцы,</i>	<i>У бяду, ў небяспеку</i>
<i>Ці юнак баявы, –</i>	<i>Не ўгінай галавы,</i>
<i>Палюбі сваю працу, –</i>	<i>Другам будзь чалавеку, –</i>
<i>І ты вечна жывы.</i>	<i>І ты вечна жывы.</i>
<i>Беражы і ахоўвай</i>	<i>Не шкадуў для радзімы</i>
<i>Залатыя правы</i>	<i>Ні турбот, ні крыві,</i>
<i>Нашай роднае мовы, –</i>	<i>Пройдуць леты і зімы,</i>
<i>І ты вечна жывы.</i>	<i>А ты – вечна жывы.</i>

Значны матэрыял да характарыстыкі асобы пісьменніка змяшчаецца і ў яго лістах. «Лісты – своеасаблівы каментарый да біяграфіі мастака. У іх выяўляюцца грамадскія і эстэтычныя погляды. Лісты даюць магчымасць уявіць пісьменніка як непаўторную і складаную асобу, як жывога чалавека, які шукаў і памыляўся, сумаваў і радаваўся», – заўважае І. Е. Каплан [5, с. 33]. Як шмат скажуць навучэнцам пра асобу Якуба Коласа яго лісты [7]. Пяшчотнай, далікатнай вымалёўваецца постаць песняра з лістоў да сваёй жонкі, якія пачынаюцца: «Мілая, слаўная Маруся», «Мілая харошая...», «Мілая, слаўная, любая...», «Мая мілая, родная, дарагая...» А іншы раз: «Мой лепшы прыяцель...», «Мой добры, дарагі друг...» Сам жа ён ласкава падпісваўся: «Твой Костусь». Усё гэта сведчыць пра надзвычай светлыя, даверлівыя, добразычлівыя ўзаемаадносіны паміж мужам і жонкай. Марыя Дзмітрыеўна была для Я. Коласа не толькі жонкай, каханай, але і вернай сяброўкай і спадарожніцай жыцця. З Коласам раіліся, прасілі ў яго дапамогі, перад ім, як перад высокай і справядлівай духоўнай інстанцыяй, спавядаліся, разлічваючы на разуменне і падтрымку. Паказальнымі тут з'яўляюцца цёплыя лісты пісьменніка дзяўчынцы-інваліду Веры Мінінай. Вялікі Колас не толькі па-бацькоўску суцяшаў, але і спрыяў у набыцці інваліднай калыскі, пераезду ў Мінск (гл. падрабязней: З. М. Камароўская. З перапіскі Якуба Коласа і В. Мінінай // Каласавіны: Матэрыялы навук. канф. (1997). – Мінск, 1998. – С. 55–58).

Вобраз песняра, яго лёс выклікаюць у вучняў цікавасць і ўсхваляванасць праз зварот да мемуарнай літаратуры. Ва ўспамінах сучаснікаў і блізкіх сяброў Якуба Коласа паўстае руслівым гаспадаром, заўзятым

грыбніком і рыбаловам, дбайным садоўнікам: да канца жыцця народны паэт сам даглядаў малады сад, які пасадзіў уласнаручна. Так нараджаецца ў навучэнцаў усвядомленасць, што пісьменнік такога высокага рангу не забранзавеў, «застаўся сэрцам простым».

Як бачым, існуе шэраг метадычных форм вывучэння жыццёвай і творчай біяграфіі пісьменніка. Галоўнае патрабаванне пры гэтым – кожны факт з біяграфіі павінен набліжаць вучняў да вытокаў фарміравання светапогляду пісьменніка, эстэтычных ідэалаў, ідэйна-мастацкіх асаблівасцей яго творчасці.

Такім чынам, вылучаныя намі розныя падыходы да правядзення біяграфічных урокаў не могуць быць прызнаны вычарпальнымі. Яны падаюцца найперш з улікам адной са «стратэгічных» мэт вывучэння жыццёвага і творчага шляху пісьменніка – сфарміраваць выразныя ўяўленні пра яго духоўны вобраз, грамадзянскую пазіцыю і творчую індывідуальнасць.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Бельскі, А. І. Вывучэнне творчасці пісьменнікаў: класікі і сучаснікі ў школе. – Мінск: Аверсэв, 2005. – 352 с.
2. Буткевич, В. В. Гражданское воспитание детей и учащейся молодежи: пособие для рук. учреждений образования, педагогов, кл. рук. и студентов. – Минск: Нац. ин-т образования, 2007. – 280 с.
3. Давыдава, Г. Біяграфія пісьменніка ў кантэксце вывучэння літаратуры ў школе // Род. слова. – 2001. – № 3. – С. 50–51.
4. Жуковіч, М. В. Сучасныя педагагічныя тэхналогіі на ўроках беларускай мовы і літаратуры: дапам. для настаўнікаў устаноў, якія забяспечваюць атрыманне агул. сярэд. адукацыі. – Мінск: Аверсэв, 2007. – 157 с.
5. Каплан, И. Е. Изучение биографии писателя в старших классах. – М.: Просвещение, 1964. – 268 с.
6. Концепция информатизации системы образования Республики Беларусь на период до 2020 года // Главный информационно-аналитический центр Министерства образования Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.giac.unibel.by/main.aspx?guid=1383>. – Дата доступа: 10.10.2014.
7. Колас, Я. Письмы. Дзённікі. Летапіс жыцця і творчасці // Збор твораў: у 14 т. – Мінск: Маст. літ., 1978. – Т. 14. – 528 с.
8. Лихачев, Д. С. Избранные труды по русской и мировой культуре / сост. и науч. ред. А. С. Запесоцкий. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб.: СПбГУП, 2015. – 540 с.
9. Методыка выкладання беларускай літаратуры: вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / Л. В. Асташонак [і інш.]; пад рэд. В. Я. Ляшук. – Мінск: Асар, 2002. – 416 с.
10. Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» (V–XI кл.). Праект / В. У. Праскаловіч [і інш.] // Род. слова. – 2016. – № 3. – С. 51–60.
11. Шальгина, И. В. Современный мультимедийный урок: дидактические ориентиры в мире технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sk.edu3000.ru/urok.htm>. – Дата доступа: 11.05.2019.

ПУБЛИЦИСТИКА В МЕЖКУЛЬТУРНОМ ДИАЛОГЕ:  
ИСТОЧНИКИ, КРИТЕРИИ ОТБОРА ТЕКСТОВ ДЛЯ  
ОБУЧЕНИЯ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ РУССКОМУ ЯЗЫКУ  
КАК ИНОСТРАННОМУ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

**Аннотация.** Представлены источники, критерии отбора и тематика публицистических текстов, раскрывающих этические и культурные приоритеты жителей Республики Беларусь. Сделан вывод об их методической, воспитательной и развивающей ценности для обучения китайских студентов русскому языку.

**Ключевые слова:** методика, лингвокультурология, дидактический материал, публицистический текст.

Публицистический текст – особый образец творчества носителей русского языка в условиях белорусской реальности, который, как и литературное произведение, представляет панораму жизни общества, но только по-своему. Публицистика поднимает актуальные вопросы сегодняшнего дня, призывает аудиторию решать задачи, поставленные действительностью. Проживая в Республике Беларусь и знакомясь с публицистикой, китайские обучаемые могут осознать себя соучастниками межкультурного диалога. Тексты средств массовой информации интересны тем, что в них используется активный словарный запас населения, а также отражается речевое поведение различных социальных групп языкового сообщества Республики Беларусь. Преподносятся современные новости очень многопланово, авторы-журналисты экспериментируют с разными формами речевого общения, стремясь имитировать диалог с читателем.

Информационный поток, поступающий через СМИ, огромен, и представленное многообразие позволяет преподавателям находить, извлекать и использовать необходимые материалы для формулировки коммуникационных задач иностранным обучаемым, а им, в свою очередь, придется научиться ориентироваться в этом информационном пространстве. Овладение социально-культурной информацией означает способность самостоятельно ее находить в публицистическом тексте и правильно оценивать на основании содержания высказывания. Необходимые для этого знания иностранные обучаемые получают в процессе знакомства с этическими правилами, лингвострановедческими комментариями и интерпретацией языковых и культурных ценностей жителей Республики Беларусь.

Современному языковому образованию присущи определенные отличительные черты:

– коммуникативная направленность, то есть овладение обучаемыми системой знаний и комплексом умений, позволяющих осуществлять эффективное и конструктивное общение. По мнению Н. Д. Гальсковой, обучение иностранным языкам (в данном случае русскому как иностранному) «должно быть ориентировано на фор-мирование у обучающегося черт би/поликультурной языковой личности, делающих его способным равноправно и автономно участвовать в межкультурном общении» [1, с. 150]. Это означает, что студент-филолог должен свободно мыслить на изучаемом языке, использовать языковые средства в самостоятельных действиях для удовлетворения личных потребностей, преодолевать языковые барьеры;

– текстоцентрический подход, что обусловлено существованием любого речевого продукта в виде текста. Эту позицию подтверждают мнения ряда ученых. Г. А. Золотова пишет: «...язык существует ради коммуникации, и осуществляется коммуникация в текстах... Все категории и элементы языка как части целого предназначены служить тексту» [4, с. 108].

Исследователь М. В. Всеволодова считает, что текст – «это единственная форма существования нашей речи, единственная сфера функционирования предложения-высказывания. Характер текста предопределяет специфику функционирования слов и синтаксических конструкций» [2, с. 15]

На основании данных наблюдений была разработана коммуникативно-деятельностная методика, в которой текст выступает в нескольких ролях: объект, средство, цель и продукт обучения. По мнению Егоркиной Ю. Э., Петровской Д. А., в тексте можно наблюдать и демонстрировать обучаемым «синхронное взаимодействие всех уровней языковой системы» [3, с. 167.]

Текст обязательно отражает важные ментально-вербальные характеристики носителей языка, что способствует формированию лингвострановедческой компетенции иностранных обучаемых.

На занятиях РКИ используются следующие разновидности текстов как единиц обучения:

1) микротекст, или сложное синтаксическое целое (концепция О. И. Москальской);

2) прецедентный текст (общеизвестные высказывания в русской речевой культуре);

3) учебный текст, который создается с конкретной методической целью и обеспечивает ее достижение;

4) адаптированный текст, который может подвергаться упрощению, комментированию, фрагментарному, частичному или полному переводу;

5) оригинальный, или аутентичный, текст.

Аутентичные тексты ценны для учебной деятельности, так как содержат коммуникативно-значимые единицы лексики, которые являются частотными в типичных речевых ситуациях; богаты оценочной и фоновой лексикой, устойчивыми разговорными оборотами, словами с национально-культурной составляющей. Текст создается в процессе обработки информации и ее вербализации, то есть базируется на деятельностном строе говорения, а значит, и способствует развитию говорения.

При отборе аутентичных публицистических текстов мы ориентировались на общенациональные СМИ Беларуси, потому что размещенные там тексты позволяют как расширить лексический запас, автоматизировать навыки поиска, чтения, так и значительно дополнить знания о белорусской и русской культурах, что помогает иностранным обучаемым комфортнее чувствовать себя в социокультурном пространстве Беларуси.

С учетом рекомендаций Л.Н. Чумак [7, с. 209], мы используем следующие принципы для отбора публицистических текстов для чтения и других видов речевой деятельности:

1) содержание статьи должно соответствовать познавательным и эмоциональным потребностям учащегося, уровню его владения языком;

2) тексты должны быть разными по тематике и жанру;

3) извлечения информации имеет практическое назначение: может быть полезна иностранцу, живущему в Республике Беларусь, или использоваться при изучении других дисциплин (лингвострановедения, литературы, истории и т. д.);

4) статья должна отражать текущие события в Республике Беларусь;

5) содержание текста должно соответствовать интересам иностранных студентов, стимулировать их к обсуждению и дискуссии;

6) текст должен основываться на информации, которая может помочь молодым людям в совершенствовании личности, определении жизненных и нравственных приоритетов, профориентации.

Публицистические тексты, используемые в методических целях, должны строго относиться к определенному публицистическому жанру; иметь четкую, легко поддающуюся анализу структуру; соответствовать в речевом оформлении нормам литературного языка; обладать разнообразными экспрессивными и эмоциональными средствами воздействия на аудиторию.

Мы считаем, что отбираемые для работы с иностранными студентами статьи СМИ должны иметь большой лингвокультурологический потенциал и обеспечивать решение основных методических задач:

1) пополнять корпус знания о национальной специфике Республики Беларусь,

2) содержать актуальную информацию о современной Беларуси;

3) отражать состояние современного литературного языка;

4) формировать представление китайских студентов об особенностях функций языка в публицистике.

При обучении на 1–2 курсах предпочтительно использовать наиболее простые для иностранных студентов тексты информационных жанров (сообщение, информация, краткий репортаж), на 3 курсе – продолжать работу с интервью, очерками и обращаться к наиболее сложным, художественным публицистическим текстам (очерк, эссе).

Публицистика – это информационное поле, в котором представлены сведения разного рода. Мы отбирали тексты СМИ о Республике Беларусь, руководствуясь такими целями:

– создать у китайских студентов представление о стране, ее достопримечательностях;

– раскрыть национальные традиции белорусов, колорит проводимых обрядов и праздников, чтобы сориентировать иностранцев, облегчить и ускорить их адаптацию в другой стране;

– рассказать о важнейших исторических событиях, знание которых является обязательным для всех носителей языка;

– отразить современные реалии Республики Беларусь;

– затронуть общечеловеческие проблемы, обсуждение которых даст возможность консолидировать иностранных обучаемых и белорусских студентов и решить ряд воспитательных задач.

Отбор содержания текстов на основе такого целеполагания обеспечивает не только изучение языка, но и формирование лингвокультурологической базы. Когда иностранец начинает понимать и может объяснить мотивы речевого поведения носителей языка, это стимулирует интерес к обучению.

При формировании подборки аутентичных публицистических статей учитывалась возможность работы в интернете с оригинальными креолизованными текстами. Имеющиеся рисунки и вставки в таких текстах выступают в качестве «самостоятельного носителя информации» [6, 98] и значительно облегчают иностранным студентам понимание его содержания. Наличие выходных данных текста позволяет

китайским студентам при желании или методической необходимости обратиться к архивам соответствующих изданий СМИ в интернете и дополнить сведения другими публикациями на данную тематику, что упрощает доступ к дидактическим материалам и расширяет возможности планирования занятия.

В качестве источников публицистических текстов выступили ведущие газеты и журналы Республики Беларусь: «СБ Беларусь сегодня», «Народная газета», «Знамя юности», «Комсомольская правда в Белоруссии», белорусская военная газета «Во славу Родины», «Сельская газета», «Союзное вече», «Союз / Беларусь – Россия», журнал «Союзное государство».

В процессе обработки и отбора дидактических материалов нами были сформированы такие тематические блоки:

1) *актуальные вопросы и социальные проблемы* («Тяжело. Но ты выкарабкаешься», «Спасите наши уши. И глаза». Важно ли быть грамотным; «Риски сведены к минимуму. Как и на сколько белорусы могут увеличить свои пенсии. Пояснение от Минтруда», «Эмоциональные заметки о хамстве», «Не слушайте никаких советов», «Наказания не избежать», «Двое в лодке», «Долго и счастливо», «Труд, ты крут!»);

2) *международные новости и сотрудничество* («В Китае открыли самый длинный в мире морской мост», «Наше молоко в китайские стаканы», «Перевод с китайского? Никаких трудностей», «Один пишем – два в уме», «Пламя мира»);

3) *национальные традиции*:

а) военная обязанность мужчин в Республике Беларусь («Порядок в строю»; «Спецназ не только снится»);

б) даты («60 лет на острие пера», «Красный Крест придет на помощь», «Сто лет окончания Первой мировой: Война невыученных уроков», «Сберечь связующую нить между поколениями», «Это нужно живым», «Герои рядом с нами»);

в) обряды, поверья («На Лепельщину – к теще на клецки», «А кто любит погорячее», «Ты вертись, веретено», «В гостях у жевика с евником»);

г) праздники («Мы вами гордимся»);

д) истоки («Из какой криницы выросла «Живица»);

4) *история Беларуси* («Сто лет окончания Первой мировой: Война невыученных уроков», «Я – «Крепость». Ведём бой...», «В гетто выжидали, умирали и сражались», «Плач местечка Шамово», «Хроника пылающей деревни»);



5) *характер белорусов, их отношение к жизни, работе, поведение в экстремальных ситуациях* («Специалист красит место», «Мгновения на спасение», «Лось понимал, что ему помогают, и даже дал себя погладить», «Парень из нашего города»);

6) *природные ресурсы Беларуси* («Выгоду извлекают из корня»);

7) *удивительные места Беларуси* («Появилась мода «старить» белорусские города», «Время Сутина», «Какие тайны хранят развалины Новогрудского замка», «Родина крупным планом»).

Представленные тематические блоки легко могут пополняться свежими публикациями.

Содержание данных рубрик затрагивает важнейшие исторические события и социально-значимую проблематику, раскрывает душу белорусских людей, демонстрирует их отношение к жизни, работе, информирует о белорусских достопримечательностях, приобщает к национальным традициям, обрядам, накладывающим определенный отпечаток на современные жизненные установки. Все сказанное, на наш взгляд, создает у иностранных обучаемых в процессе работы над отобранными публицистическими текстами целостное представление о Республике Беларусь и ее народе.

#### **Спіс выкарыстанай літаратуры**

1. Гальскова, Н. Д., Гез, Н. И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 336 с.

2. Всеволодова, М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса: Фрагмент прикладной (педагогической) модели языка: Учебник. – М., 2017. – 501 с.

3. Егоркина, Ю. Э., Петровская, Д. А. Использование текстоцентрической концепции в обучении РКИ (на примере текстов о Минске) // Карповские научные чтения: сб. науч. ст. Вып. 10: в 2 ч. Ч. 1 / редкол.: А. И. Головня (отв. ред.) [и др.] – Минск: «ИВЦ Минфина», 2016. – С.167–171.

4. Золотова, Г. А. Грамматика как наука о человеке // Русский язык в научном освещении. – № 1, 2001. – С. 107–113.

5. Москальская, О. И. Грамматика текста (пособие по грамматике нем. яз. для ин-тов и фак. иностр. яз.): уч. пособие. – М.: Высш. шк., 1981. – 183.

6. Удод, Д. А. Креолизованный текст как особый вид паралингвистически активного текста // Современная филология: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Уфа, январь 2013 г.) [Электронный ресурс]. – Уфа: Лето, 2013. – С. 97–99. – Код доступа: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/78/3254/>. – Дата доступа: 11.05.2019.

7. Чумак, Л. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: учеб. пособие. – Минск: БГУ, 2009. – 304 с.

## АЎТАРСКАЕ «Я» Ў МАСТАЦКІМ СВЕТАРАЗУМЕННІ КОЛАСА-ПУБЛІЦЫСТА

**Анотацыя.** У артыкуле праз дыялогавыя мадэлі ў пісьменніцкай публіцыстыцы асэнсоўваецца творчы партрэт Якуба Коласа, яго аўтарскае «я» ў розных часавых вымярэннях.

**Ключавыя словы:** адрасат, аўтар, дыялогавая мадэль, (Якуб) Колас, мастацкі, нацыянальны, публіцыстыка, эсэ.

Якуб Колас – прызнаны паэт і празаік, драматург і перакладчык, літаратурны крытык і публіцыст, таленавіты педагог. Да класічнага мастацкага партрэта творцы варта прыгадаць і тое, што Якуб Колас – вядомы грамадскі дзеяч, які займаў пачэсныя ўрадавыя пасады (дэпутат Вярхоўнага Савета СССР і БССР, старшыня Беларускага камітэта абароны міру), а таксама быў аўтарытэтным кіраўніком пісьменніцкай арганізацыі. Таму для праўдзівлага выяўлення аўтарскага «я» Коласа-публіцыста надзвычай важна ўзнавіць тое грамадска-сацыяльнае асяроддзе, у якім творца жыві і працаваў (рознай афарбоўкі нашаніўскі і савецкі часавы фон).

Мастацкая публіцыстыка Якуба Коласа (пераважна допісы, эсэ і нарысы) – важная частка ягонай творчай спадчыны: менавіта тут аўтар асэнсоўваў актуальныя, набалелыя праблемы часу, падкрэсліваў уласную грамадскую пазіцыю.

Нашаніўская эпоха выяўляла сваю мастацка-эстэтычную дамінанту – адраджэнскі феномен. Класічная газета «Наша Ніва» (1906–1915, «*газета для ўсяго беларускага грамадзянства*») спраўдзіла сваю місію абуджэння нацыянальнай самасвядомасці («*быць вучыцелем і прарокам свайго народа*» (В. Ластоўскі)). Гарэцкаўскі культурна-асветніцкі завет «*Трэба пусціць у народ кніжку*» (артыкул «Развагі і думкі» (1914)) быў важным кірункам беларускага асветніцтва, якое пашырала газета «Наша Ніва». Незайздросны статус мовы і настаўніка («народнага вучыцеля») падштурхоўваў да нацыяналізацыі школы, хоць тагачасны рух за беларускую школу нельга было назваць масавым з-за шматлікіх перашкод і забароны з боку ўладаў. Так, у 1907 годзе Якуб Колас (пад псеўданімам *К. Наднемавец*) у допісе «Аб народным вучыцелю» распачна-жална пытаўся: «*Калі-ж дачакаеш ты лепшай долі, пакутнік-вучыцель, чорны волік на пустой ниве народнага абразавання?*» [4; 1907, № 20, с. 6]. Ніва народнай адукацыі насамрэч была «пустой», хоць спробы «*дачкакаць*» «*лепшай долі*» нельга назваць марнымі: гэта паказальныя артыкулы «Як нам учыцца» (Мацей Крапіўка, 1906, № 1), «Бе-

ларуская народная школа» (Янка Белы, 1906, № 4), «Беларуская народная школа: беларуская мова ў казённай школе» (Дзядзька Карусь, 1906, № 7), «Дума и народные вучыцели» (1907, № 4), «Аб нацыяналізацыі школы (Голас вучыцеля-беларуса)» (Народны вучыцель, 1907, № 11), «Аб народным вучыцелю» (К. Наднемавец, 1907, № 20) і інш. [4]. Разам з тым, сённяшняму чытачу важна ўсвядоміць і тую атмасферу, якая панавала падчас напісання вышэйзгаданых допісаў. Як вядома, пасля нелегальнага настаўніцкага з'езду (лета 1906 г.) Якуб Колас, пазбаўлены працы як удзельнік з'езду, жыве паўлегальна ў брата ў Смалярні, там жа і вучыць вясковых дзяцей. У прыватнасці, у «Летапісе жыцця і творчасці Якуба Коласа» [3] чытаем:

*«Зіма 1906–1907 гг.*

Жыве на паўлегальным становішчы ў леснічоўцы Смалярня ў брата. Нелегальна адкрывае школу. Займаецца з 12 вучнямі. Пачынае складаць “Другое чытанне для дзяцей беларусаў” (*Бібліягр. даведнік. С. 11–12*).

Паводле ўспамінаў сястры Я. Коласа Юзэфы Міхайлаўны: “Зіму Костусь пражывіў у Смалярні, у Уладзіка. Вучыў дзяцей. Вясной хадзіў у Стоўбцы з імі на экзамен. Многа пісаў. У госці да яго прыходзілі настаўнікі Сямён Самахвал з Негертава, Гладкі, Фурсевіч, Райскі, Шахоцька і інш.

Дзядзька Антось зрабіў ім у гумне схованку...” (*Александровіч С., Лойка А., Пшыркоў Ю. Якуб Колас... 1967. С. 136*) [3, с. 46].

Фарміраванне нацыянальнай свядомасці беларусаў падчас нашаніўскай эпохі выявілася ў мастацкай публіцыстыцы Коласа-аўтара праз зварот найперш да пытанняў **мовы, народнай асветы, сямейнага выхавання** праз школу і царкву (арт. «Беларуская мова ў казённай школе» (1906), «Аб народным вучыцелю» (1907), «Сялянскія дзеці» (1913), «З вёскі» (1914) і інш.).

Лаканізм падачы думкі ў Коласавым нашаніўскім публіцыстычным маўленні відавочны праз **мадэль-зварот (дыялагавую мадэль) «Я – Вы (беларусы, браткі, галубочки, саколікі)»**: «“Чаму вы, беларусы (тут і далей падкрэслена намі. – А. С.), так скоро адракаецеся ад свайго народа?” – пытаў у мяне калісь-та мой стары вучыцель» [1, с. 6]; «Не, галубочки! Не беларуская мова рэжа вам вушы, скрабе душу, а рэжа вам вушы і скрабуць вашу душу тыя далёкія ўспамінанні смеху над вамі, каторым сустрачалі ваша слова ў школе... Не сваімі вачамі глядзіце вы на беларуса, не сваімі вушамі прыслухваецеся вы да яго мовы» [1, с. 8]; «Эх, браткі! Вы едзеце на двух вазох, а спяваеце адну песню» [1, с. 8]; «Калі каму з вас, саколікі, здарыцца быць у нашых закавулках, то не пашкадуйце патраціць колькі часу і зайдзіце палюбавацца на нашу школку» [1, с. 8].

Фактычна адзінкавай выглядае дыялогавая мадэль «**Я – ты**» з арыгінальным, метафарызаваным зваротам «**Ты, ...пакутнік-вучыцель**»: «Калі ж дачакаеш ты лепшай долі, **пакутнік-вучыцель, чорны волік** на пустой ніве народнай асветы?» [1, с. 13]. Адрасаты дадзенай мадэлі маюць выразныя аўтарскія памяншальна-ласкальныя звароты: «беларусы», «браткі», «галубочкі», «саколікі» і інш.

Абавязковым атрыбутам у дыялоговых мадэлях нашаніўскага часу выглядаюць рытарычныя пытанні (дакладней, рытарычны пытальна-адказавы ход). Вылучым некаторыя з іх:

1) Мадэль «**Я – Вы**» з **рытарычным пытаннем**: «А дзе вы знайдзеце такую беднату, як у нас?» [1, с. 11]. Або: «А дзе сабіраюцца беларусы вечарамі, доўгімі зімовымі вечарамі?» [1, с. 25].

2) Мадэль «**Я – Я**» з **рытарычным пытаннем**: «**Я пытаю** аб народных вучыцелях у шырокім значэнні гэтых двух слоў. Як жывуць яны? – **я пытаю**» [1, с. 13].

3) Мадэль «**Я – Сусвет**» з **рытарычным пытаннем**: «Ласне мала павыганялі лепшых вучанікоў з усялякіх школ? Ласне мала вучыцеляў сядзяць па турмах?.. А за што?» [1, с. 12]. Або: «Як жа праводзіць дні і чым жыве гэта дзетвара?» [1, с. 20].

Мае месца ў нашаніўскай публіцыстыцы і сцвярдзальнага тону мадэль «**Я – Сусвет**» з **мадальнымі няхай, можа**: «**Няхай** бацюшка, як пастыр, прачытае ей настаўленне прад тварам Бога і людзей» [1, с. 22]. Або: «**Можа**, у тых дзетках, каторыя захлынуліся ў вадзе па нашай ласцы, у тым хлопчыку, каторага катуе мачыха-звер, хаваліся ці хаваюцца іскры Божлага агню, **можа**, ім належала **сказаць новае слова** людзям, выдумаць штось такое, што дало б палёжку для нашага жыцця» [1, с. 22].

Пачатак 1920-х гадоў адзначаны ў Коласа-публіцыста паглыбленай цікавасцю да асобы чалавека, уплыву досыць супярэчлівай, лёсавызначальнай эпохі на светагляд найперш інтэлігенцыі. Зразумела, адзначанае акрэсліла **проблему народа і інтэлігенцыі, драматычнага лёсу настаўніцтва**. Важна тое, што Колас-публіцыст абапіраецца і на ўласныя ўспаміны, напрыклад, таго ж турэмнага заключэння былой нашаніўскай пары, што «падсвечвае» чалавечы фактар. «*Ніякага ўражання гэтыя тры гады на мяне не зрабілі... Тры гады быць адарваным ад жыцця, ад людзей...*» [1, с. 33]. І далей: «*З гэтымі кайданамі ніякім чынам не хацела пагадзіцца думка: нашто гэты здзек, гэта дзікасць і гвалт над чалавекам?*» [1, с. 34] (арт. «Цені мінулага» (1922)). Або з горыччу згадвае пра заўчасную смерць блізкага калегі, сапраўднага інтэлігента настаўніка Тамаша Іванавіча Гладкага: «*І настаўніцтва без часу прыстае і падае на*

сваіх жыццёвых дарогах.. Гора, неспакой, грамадзянская вайна, у якой Тамаш Іванавіч прымаў удзел, налажылі на яго свой глыбокі след» [1, с. 60–61] (арт. «Светлай памяці Т. Гладкага» (1925)). Зразумела, гранічнай суб’ектыўнасцю і чалавечым вымярэннем вызначаецца ў гэтым артыкуле акрэсленая дыялогавая **мадэль «Я – ты»**: «Твой светлы вобраз будзе да канца жыць у сэрцы тых, хто цябе ведаў, хто жыў з табою!» [1, с. 61]

**Мадэль «Я – Сусвет» з рыгарычным пытаннем** мае тую ж (нашаніўскай пары) дыялогавую накіраванасць да адрасата. Так, у зваротным лісце Коласа-пісьменніка ў рэдакцыю газеты «Савецкая Беларусь» адносна адсутнасці інфармацыі пра новыя беларускія кнігі, што выходзілі ў Дзяржаўным выдавецтве (1925 год), чытаем: «*Няўжо беларуская кніга не заслужыла яшчэ такой пашаны, каб аб ёй даваць абвесткі?*» [1, с. 60].

**Мадэль «Я – Сусвет» з мадальнымі хай/няхай, трэба /павінна** запатрабавана часам-спадзяваннем новага будаўніцтва сярэдзіны 20-х гадоў: «*Няхай* закрасуе Акадэмія багатай нівай, пышным лугам, садам. *Хай* гаспадары гэтай зямлі высока нясуць чырвоны сцяг працы, культуры... *Хай* жыўе Акадэмія з яе традыцыямі, якая ўтварылася ў Горках» [1, с. 62] (арт. «Да адкрыцця Беларускай сельскагаспадарчай акадэміі» (1925)). І далей: «“Савецкая Беларусь” *павінна* больш увагі і месца ўдзяляць на сваіх старонках вясковаму жыццю... *Трэба* на фоне гэтых фактаў даць поўны малюнак новай вёскі» [1, с. 71–72] (арт. «Газете “Савецкая Беларусь” (прывітанне ў дзень выхаду № 2000)» (1927)). Або:

*«Што ж трэба рабіць настаўніку?»*

*Трэба* з малых дзён выхоўваць у дзецях пашану да лесу, да дрэва, гадаваць дух да калектыўнай грамадскай працы...Савецкая ж улада *павінна* прыйсці на дапамогу школе сваім аўтарытэтам» [1, с. 74–75] (арт. «Школа і дарожнае будаўніцтва» (1928)). Разам з тым, у гэтым жа артыкуле асаблівай увагі варта прадиктаваная часам, афарбаваная пячаткай хуткага калектыўна-масавага красамоўна аформленая зваротная **мадэль «Я – Вы (калегі-настаўнікі)»**: «*Задумайцеся над гэтым, калегі-настаўнікі. Вы заўсёды былі чулымі і адзвычайнымі на ўсё, што спрыяла культурнаму росту... і калі вы здолееце аправіць дарогі ў зялёныя прысады, то аб вашых скромных і слаўных імёнах будзе лепятаць летам падарожніку на мільёны ладоў зялёнае лісце дрэваў, а халодны вецер увосень і зімою будзе спяваць вам у іх верхавінах бясконцыя песні аб вашым слаўным змаганні і перамозе на фронце культуры»* [1, с. 75]. Параўнаем дваццацігадовай даўнасці нашаніўскі зварот Якуба Коласа да настаўніцтва з памяншальна-ласкавым, свойскім, радзінным «беларусы», «браткі», «галубочки», «саколікі» і г. д.

Рэпрэсіўныя і хваласпеўныя, ахутаныя вострай і халоднай ідэалогіяй 30-я гады ХХ стагоддзя прымусяць Коласа-публіцыста ў пэўнай ступені як пісьменніка крытычна пераацаніць шматлікія ўласныя творы і як грамадзяніна прызнаць сваю «віну». Чаго толькі варты быў той злашчасны пакаянны «Ліст», некалькі саманагаворных «Паказанняў у ДПУ», якія пад чытацкі сумніў ставілі ўсю пісьменніцкую творчасць. Істотны і той факт, што Колас-публіцыст, вымушаны прызнаць сваю віну перад уладай адносна «дваістага характару» сваёй творчасці, разам з тым пазбегнуў указання канкрэтных асоб у згаданых злавесных «Паказаннях...». Усё ж, на жаль, насуперак уласнаму ўнутранаму сапраўднаму светагляду пісьменніцкая публіцыстыка 30-х гадоў з'явілася вымушанай уступкай афіцыйнай тагачаснай сістэме.

Пафаснасцю вызначаюцца тагачасныя публіцыстычныя тэксты Я. Коласа. Так, у артыкуле «Магутная савецкая рэчаіснасць жывіць нашы мыслі і нашы пачуцці» (1935) зваротнай мадэлі **«Я – Сусвет» з рытарычным пытальна-адказавым ходам** чытаем: *«Хто запаліў гэты агонь, які пераплавіў цяжкасці ў радасць, хто накіраваў яго несакрушальную сілу? Наша партыя – арганізатар усіх нашых дасягненняў»* [1, с. 134].

Сабраная сёння творчая публіцыстычная спадчына Якуба Коласа падкрэслівае місію аўтара ў актывізацыі грамадска-палітычнага жыцця і праясняе пэўныя маральна-этычныя прынцыпы публіцыста, якія лоструюць адбітак неспрыяльных 30-ых гадоў ХХ стагоддзя. Пісьменніцкая публіцыстыка Якуба Коласа вызначаецца суб'ектыўнасцю і апэратыўнасцю аўтарскай рэакцыі на рэаліі часу, увасобленай пераважна ў форме допісаў, эсэ і нарысаў.

Такім чынам, аўтарскае «я» Коласа-публіцыста мае выразную камунікатыўную канцэпцыю, «крытычны розум»: гэта спасціжэнне нашаніўскай адраджэнскай ідэі, гэта зварот да беларусаў-суайчыннікаў у няпростыя, у многім супярэчлівыя 20–30-я гады ХХ стагоддзя, у савецкі час абудзіць сваю «самасць», уласнае светаадчуванне – чалавечае і грамадзянскае. Бо, як вядома, сам жа Якуб Колас і для сябе, і для кожнага чалавека найвялікшым настаўнікам лічыў само жыццё.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. Т. 16. Публіцыстыка (1906–1950) / рэд. тома Т. С. Голуб, М. І. Мушыньскі; падрыхт. тэкстаў і камент. А. А. Васілевіч [і інш.]; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – 767 с.

2. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. Т. 17. Публіцыстыка (пачатак 1950-х гг. – 1956), з архіўных матэрыялаў (1925, 1926, 1930), нарысы (1917–1944), літаратурная крытыка (1928–1956) / рэд. тома Т. С. Голуб, М. І. Мушыньскі; падрыхт. тэкстаў і камент. А. А. Ва-

сілевіч [і інш.]; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 895 с.

3. Мушынскі, М. І. Летапіс жыцця і творчасці Якуба Коласа / навук. рэд. А. М. Маркэвіч. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – 1127 с.

4. Наша Ніва. Першая беларуская газета з рысункамі. Факсімільнае выданне. Выпуск 1. 1906-1908 гг. / адк. за выпуск З. Ф. Санько. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992.

УДК 37.013

С 17

І. М. Саматыя (Беларусь, г. Мінск)

## РОЛЯ ЯКУБА КОЛАСА Ў РАЗВІЦЦІ ПЕДАГАГІЧНАЙ НАВУКІ І ПРАКТЫКІ (НА МАТЭРЫЯЛЕ ДРУГОГА ВЫДАННЯ «МЕТОДЫКІ РОДНАЙ МОВЫ», 1930 Г.)

**Анотацыя.** У артыкуле разгледжаны аспект станаўлення і развіцця методыкі навучання беларускай мове. Вызначаецца надзённасць ідэй равіцця маўлення школьнікаў, што закладзены ў другім выданні «Методыкі роднай мовы» славытым пісьменнікам-педагогам Канстанцінам Міхайлавічам Міцкевічам (Якубам Коласам) і яго суаўтарам – таленавітым прафесійным метадыстам Васілём Паўлавічам Тэпіным.

**Ключавыя словы:** роля роднай мовы ў навучанні; «Другое чытанне для дзяцей беларусаў»; «Методыка роднае мовы»; К. Міцкевіч, В. Тэпін; сувязь мовы з мысленнем; сувязь вуснай і пісьмовай мовы; методыка чытання, развіцця мовы; віды практыкаванняў.

Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч як педагог, маючы вопыт практычнага навучання дзяцей беларусаў, добра разумеў ролю роднай мовы ў навучанні дзяцей. І таму невыпадкова, што першая друкаваная кніга будучага народнага пісьменніка-класіка – гэта чытанка на беларускай мове для дзяцей беларусаў [2]. У прадмове да яе Л. С. Сеўрук (знакаміты расійскі педагог пачатку ХХ стагоддзя, актыўны дзеяч беларускага адраджэння «нашаніўскай пары» – І. С.), звяртаючыся да маленькіх чытачоў, пісаў – «...беручы ў рукі ксёнжачку <...> ты сваёю душою пачуў, што значыць родная мова, напісаная на паперы, надрукованая ў ксёнжцы. Цяпер ты добра ведаеш, як кепска робяць тыя, што не толькі не шануюць сваёй роднай мовы, але нават цураюцца яе» [2, с. 22].

Амаль што адразу пасля выхаду ў свет «Другога чытання для дзяцей беларусаў» рэцэнзіяй на яе адгукнуўся вядомы змагар за лепшае будучае беларусаў паэт Сяргей Палуян (часопіс «Украінська хата» № 4): «Якуб Колас – вядомы беларускі паэт, былы народны настаўнік. І тое і другое добра ўплывала на яго кніжку, бо і складзена яна адпаведна па-

трабаваннем педагогікі і прываблівае сваёй паэтычнасцю. Акрамя таго, мае ў сабе і асноўныя прыкметы Коласа – яго народнасць і патрыятызм).

«Гэта кніга была значнай падзеяй свайго часу, яна па пастаноўцы і спосабах вырашэння педагогічных задач блізкая да “Дзіцячага свету” і “Роднага слова” К. Дз. Ушынскага», – такую ацэнку працы даюць сучасныя даследчыкі пытанняў гісторыі педагогікі.

Пасля рэвалюцыі Я. Колас працаваў настаўнікам, школьным інструктарам, выкладчыкам у беларускім педагогічным тэхнікуме, дацэнтам на педагогічным факультэце БДУ. Вопыт такой працы Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч увасобіў у першым дапаможніку па методыцы беларускай мовы.

«Методыка роднае мовы» Канстанціна Міцкевіча выйшла ў свет не пазней мая – жніўня 1926 года [5]. Першым водгукам на яе выданне была рэцэнзія Л. Цвяткова. Аўтар адзначаў, што на той час ужо існавалі «добрыя “Правапісы”, “Граматыкі” і “Чытанкі”, падрыхтаваныя не толькі лінгвістамі, але і вядомымі пісьменнікамі, грамадскімі дзеячамі». Рэцэнзент падкрэсліваў: «Навучанне роднай мове павінна стаяць у кожнай школе на належнай вышыні, бо матчына мова з’яўляецца той прыладаю, якой карыстаюцца ўсе іншыя галіны выкладання» [9]. Таму педагогічнае грамадства чакала *методыку выкладання роднай мовы*.

Другое выданне «Методыкі роднай мовы» (1930 г.) К. Міцкевіча падрыхтавана ў суаўтарстве з В. П. Тэпіным [3].

Што вядома нам на сённяшні дзень пра Васіля Паўлавіча Тэпіна? Як сведчыць «Формулярный список о службе учителя русского языка и истории Владимирского реального училища Василия Тепина» «...родился 31 марта 1884 г., вероисповедания православного, знаков отличия не имеет.

По окончании курса в Императорском Московском университете по историко-филологическому факультету удостоен диплома первой степени в 1907 году.

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству от 18 марта 1913 года утверждён в чине Колежского Ассесора.

1914 г. – произведён в чин Надворного Советника со старшинством. Женат на вдове Евгении Петровне Коровицкой. Вступил в брак 22 октября 1917 г.» [6].

Дарэчы, Яўгенія Пятроўна – беларуска. Нарадзілася ў 1891 годзе ў горадзе Друя, Віленскай губерні, Дзісенскага ўезда. Адукацыю атрымала ў Ковенскай жаночай Марыінскай гімназіі і на Вышэйшых камерцыйных курсах па спецыяльнасці «Справаводства». Валодала белару-



скай, рускай, польскай, французскай, італьянскай мовамі. Працавала справаводам і бібліятэкарам у Белдзяржуніверсітэце.

Як сведчыць «Curriculum vitae ассистента педфака и преподавателя рабфака БГУ В. П. Тепина» [6], ён з пачатку 1918 года знаходзіўся ў Мінску і выкладаў рускую літаратуру і выразнае чытанне ў Інстытуце народнай адукацыі, выконваў «кромe педагогической работы по своей специальности, нижеследующие виды организационно-административной работы: руководил курсами по переподготовке городского и уездного учительства, был заведующим Школьным отделом при Наркомпросе Белоруссии; с 1921 по 1924 год был заведующим рабочего факультета БГУ.» (Таго самага, на якім вучыўся герой аповесці «На прасторах жыцця» Якуба Коласа – Сцяпан Барута!). 14 студзеня 1925 года «зацверджаны ў пасадзе асістэнта па катэдрах методыкі мовы і літаратуры» педагогічнага факультэта БДУ. Загадчыкам названай кафедры на той час быў вядомы навуковец, прафесар І. І. Замоцін.

Вучэбная работа асістэнта В. П. Тэпіна за 1924–1925 год складалася з наступных момантаў: «Организация и ведение практикума по методике языка и литературы со студентами этнолого-лингвистического отделения III–IV курсов. Налаживание и инструктирование практикума студентов по школам, проработка тем комплекса, лабораторных заданий, пробных уроков и наблюдение за их проведением, участие в еженедельных конференциях по обсуждению результатов практикума и возникающих в процессе работы вопросов. Ведение практических занятий по выразительному чтению со студентами IV курса. Работаю над вопросом применения Дальтон-плана по языку и литературе в условиях современной школы» [6].

Як бачым, асоба В. П. Тэпіна надзвычай цікавая, а яго метадычная спадчына мае шмат таго, да чаго сучасныя педагогі сёння вяртаюцца: новыя адукацыйныя тэхналогіі (у прыватнасці Дальтан-план як метады навучання, тэсціраванне як форма кантролю і многае інш.). Думаецца, што вывучэнне спадчыны гэтага чалавека патрабуе свайго даследчыка.

Аўтары, вызначаючы задачы выкладання роднай мовы ў школе, падкрэсліваюць яе цесную сувязь з мысленнем. Яны адзначаюць, што «і псіхолагі, і мовазнаўцы аднолькава прызнаюць, што развіццё мыслення цесна звязана з развіццём мовы і што развіццё кожнай навукі знаходзіцца ў сувязі з развіццём ўласнай яе мовы» [3, с.399].

Аналізуючы «Методыку роднай мовы», не перастаеш здзіўляцца надзённасці тых ідэй, якія закладзены славытым пісьменнікам-педагогам і таленавітым прафесійным метадыстам у яе змест.

Вельмі актуальным на сённяшні дзень нам здаецца тое, што аўтары вялікае значэнне надавалі «развіццю ў дзеях здольнасці вуснай мовы», лічачы яе «прыладай нашага мыслення» і адзначаючы, што «вусная мова па самай сутнасці сваёй цесна звязана з мовай пісьменнаю, і развіццё вуснай мовы ёсць такім парадкам і развіццё пісьменнай мовы». На аснове гэтага імі робіцца вывад, што «развіццё вуснай і пісьменнай мовы злучаецца ў адно цэлае і ідзе побач». А як сведчыць сённяшняя практыка навучання беларускай мове ва ўстановах адукацыі краіны, гэты аспект навучання застаецца па-за ўвагай. Выніковая форма кантролю за ведамі і ўменнямі вучняў у форме дыктанта, пераказу і тэставага кантролю вымагае ў большай ступені працаваць над удасканаленнем пісьмовай мовы школьнікаў. І вынік навучання атрымліваецца несучасным.

Вельмі сучасным падаецца нам і разуменне аўтарамі, што «ў аснове пазнання свету ляжыць чалавечая актыўнасць і праца», што «асобныя прадметы губляюцца ў агульнай масе з'яў». Таму факты і матэрыялы жывой сапраўднасці павінны вывучацца па пэўнай сістэме, у «адзінстве ўсіх тых дысцыплін, якія выкладаюцца». «Адгэтуль і самая мэта заняткаў па мове павінна быць яснай і зразумелай для вучня і цесна злучана з агульным бегам школьнага жыцця» [3, с.403].

Такі падыход да навучання роднай мове сугучны пошукам творчых настаўнікаў як ва ўсім свеце, так і на Беларусі [гл., напрыклад, 7; 8]. Цэласная (халістычная) адукацыя імкнецца пабудаваць навучанне ў адпаведнасці з законамі прыроды, дзе ўсё ўзаемазвязана і зменліва.

«І, урэшце, уся ўстаноўка работы з роднай мовай мысліцца не як вывучэнне асобнага прадмету, а як адзін са сродкаў падыходу да шырокага вывучэння рэчаіснасці» [3, с.403]. У адпаведнасці з такой пастаноўкай мэты навучання пабудаваны раздзелы «Методыка чытання», «Методыка развіцця мовы» і інш.

У «Методыцы чытання» падкрэсліваецца, што «трэба лічыцца, з аднаго боку, з тым, што па сканчэнні школы чытанне будзе адным з важнейшых сродкаў самасветы для вучня. З другога боку, трэба мець на ўвазе тое вялікае значэнне, якое мае кніга, і наогул друкаванае слова ў сэнсе развіцця і пашырэння нашых ведаў. <...> Чытанне з'яўляецца і важнаю крыніцаю для развіцця мовы ў дзяцей» [3, с.449]. Іменна таму ў дапаможніку шмат увагі надаецца такім праблемам (актуальным і сёння), як выбар матэрыялу для чытання, навучанне розным відам чытання – «актыўнае класнае чытанне», «аб'ясняльнае класнае», «выхавальнае» і інш. Сучаснай з'яўляецца і методыка навучання чытанню, якая прапануе наступную схему: чытанне тэксту самім настаўнікам,

пастаноўка пытанняў па змесце прачытанага («выпытванне»), тлумачэнне незразумелых слоў і выказаў, «устаноўка ўнутранай сувязі паміж мыслямі», складанне плана, другое чытанне, пераказ прачытанага, гутарка пасля чытання. Аўтары падрабязна характарызуюць спосабы чытання ў залежнасці ад таго матэрыялу, які бярэцца «да чытання»: чытанне дзелавых артыкулаў, чытанне мастацкіх твораў; прапануюць прыёмы правядзення «заяццяў», якія адбываюцца разам з класным чытаннем: «вывучванне на памяць», «выразлівае чытанне», ілюстраванне прачытанага.

Як ужо было адзначана вышэй, К. Міцкевіч і В. Тэпін раяць з першых дзён школьнага навучання высвятляць ступень развіцця вуснай мовы дзяцей і яе недахопы ў асобных вучняў, «сачыць за ходам развіцця жывой мовы ў дзяцей, заахвочваючы іх новымі заданнямі». У якасці развіцця вуснай мовы прапануюцца такія прыёмы, як гутарка і расказ, гутарка па малюнках, вусны твор (твор на вызначаную тэму: расказ аб перажытым, аб найбольш цікавых здарэннях з дзіцячага жыцця і г. д.); працяг расказу або складанне свайго расказу на тэму, падобную да прачытанага; даклад, драматызацыя. Характарызуючы апошні прыём, аўтары адзначаюць «глыбокі выхаваўчы момант: каб зразумець людзей, трэба зразумець і перажыць стан душы другога чалавека, увайсці ў яго свет, а гэта ўваходжанне ў жыццё другога чалавека, спроба зразумець яго ёсць шлях стварэння з дзяцей – часта эгацэнтрычных і замкнёных у сабе – шырокіх грамадскіх і адкрыта прыймаючых свет натур» [3, с. 496].

У дачыненні да гульні метадысты сцвярджаюць: «Рухі рук, ног, міміка, павышэнне ці паніжэнне голасу няўхільна прыносяць за сабою пэўныя эмоцыі, эмоцыі ствараюць прывычны настрой і азначаюць будучыя ўчынкі» [3, с. 498]. Думаецца, гэта вельмі сучасна. І такога тыпу практыкаванняў выхаваўчага характару не хапае ў традыцыйнай школьнай практыцы навучання мове.

Падкрэсліваючы сувязь паміж пісьмовай моваю і вуснай, аўтары такім чынам фармулююць асноўныя мэты заняткаў пісьмовай мовай: «...уменне выражаць свае мыслі, багатыя зместам, талкова і літаратурна-правільна» [3, с. 503]. Таму пісьмовую мову прапануюць ацэньваць «з боку зместу, г. зн. – лагічнага парадку і стройнасці ў размяшчэнні мыслей, і з боку стылістычнага, г. зн. пэўнай тэхнічнай дасканаласці слоўных форм мовы і ўзгодненасці ў дапасаванні іх» [3, с. 503].

Змест параграфу «Адпаведнасць характару практыкаванняў узросту і псіхалогіі вучня» [3, с. 503–504]. скіроўвае настаўнікаў на жанравы

падыход у арганізацыі ўдасканалення маўленчай дзейнасці школьнікаў. Гэты падыход рэалізоўваецца ў сучасным змесце навучання роднай мове ва ўстановах адукацыі краіны [1].

У раздзеле «Віды практыкаванняў для развіцця пісьмовай мовы» прапануюцца (з падрабязнай характарыстыкай) такія практыкаванні і заданні, як пісьмовы пераказ зместу прачытанага, выняткі з прачытанага, наследаванне літаратурных узораў, пісьмовыя адказы на пытанні, кароткае апавяданне і апісанне, праца ў сувязі з літаратурным чытаннем. Цікавымі падаюцца заўвагі метадыстаў пра асобныя віды практыкаванняў. Напрыклад: «Ролю ўзбуджальніка дзіцячай творчасці можа адыграць малюнак, верш, рад звязаных па асацыяцыі слоў або нават асобныя выразы» [3, с. 511]. У якасці задач прыводзяцца наступныя:

1. *Ноч... дарога... хлопчык... ваўкі... лес... ляснік...*
2. *«Маці ўвайшла ў пакой і жахліва пляснула рукамі», – раскажыце далей самі.*
3. *У ночы пачуўся асцярожны шлах у дзверы.*
4. *Злажыце маленькія расказы з гукаперайманнямі на тэмы: няўда-лы стрэл; начныя страхі; на пажары; праца цесляра.*

У сучаснай практыцы гэта так званыя сітуацыйныя практыкаванні. Заслугоўваюць увагі сучасных метадыстаў і парады аўтараў пра моманты апавядання, апісання і характарыстыкі ў творчасці дзяцей, пра навучанне такім відам школьнай літаратурнай работы, як дзённік і журнал.

Раздзел «Дзелавая мова» ўключае метадычныя парады па напісанні лістоў, дзелавой карэспандэнцыі, плакатаў, лозунгаў і інш. Парады суправаджаюцца ўзорамі розных жанраў афіцыйна-справавога стылю. Задачкі маюць указанне на адрасата (што патрабуе і сучасная праграма па мове [1]), тыпу:

1. *Злажыце службовую запіску, узяўшы тэму і змест для запіскі з школьнага жыцця, службовага або грамадскага.*
2. *Злажыце заяву на тэму ж самых тэм.*
3. *Напішыце заяву аб прыняцці вас на службу, у школу, у прафсаюз.*
4. *Злажыце ў пастаноўленай форме даверанасць на атрыманне тых ці іншых прадметаў і інш. [3, с. 523].*

Такім чынам, прааналізаваны намі раздзел «Развіццё мовы» ў «Методыцы роднае мовы» К. Міцкевіча і В. Тэпіна сведчыць пра сучаснасць падыходу аўтараў да ўдасканалення маўленчай дзейнасці. І пацвярджае думку, што вывучэнне метадычнай спадчыны – адна з асноўных крыніц развіцця метадыкі як навукі.

### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Вучэбныя праграмы па вучэбным прадмеце «Беларуская мова» для V–VII класаў устаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай і рускай мовамі навучання і выхавання [Электронны рэсурс]. – 2019. – Рэжым доступу: [https://adu.by/images/2017/08/up\\_Bel\\_mova\\_5-7kl.pdf](https://adu.by/images/2017/08/up_Bel_mova_5-7kl.pdf). – Дата доступу: 02.04.2019.
2. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў : апавяданні, вершы, байкі, казкі / прадм. І. М. Саматыя; падрыхт. тэкстаў Т. Р. Строевай. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 182 с.
3. Колас, Я. Збор твораў. У 20 т. Т. 15. П'есы. Метадычныя распрацоўкі / рэд. тома Т. С. Голуб; падрыхт. тэкстаў і камент. А. І. Шамякінай; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, – 2011. – 791 с.
4. Міцкевіч, К., Тэпін, В. Мэтодыка роднай мовы. – Менск: Беларускае дзяржаўнае выдавецтва, 1930. – 164 с.
5. Міцкевіч, К. Мэтодыка роднае мовы. – Менск, 1926. – 139 с.
6. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Фонд Р-205. Опісь № 3. Ед. хр. 8062. № 10.
7. Скіба, В. Як зрабіць інтэграваны ўрок цікавым: вучэб.-метададпам. – Мінск: МДАЛ, 2008. – 94 с.
8. Сяліцкая, А. Як быццам зляцелі з карціны Шагала або Адасобленья дапасаванья і недапасаванья азначэнні – урок беларускай мовы з апорай на культуралагічны кампанент (8 клас) // Сёмы конкурсе метадычных распрацовак педагогічных работнікаў Рэспублікі Беларусі. – 2012.
9. Цвяткоў, Л. Рэцэнзія // Асвета. – 1926. – №4. – С. 170–171.

УДК 373.2

Н. С. Старжынская, Д. М. Дубініна (Беларусь, г. Мінск)

### ЯКУБ КОЛАС ПРА МАСТАЦКУЮ ЛІТАРАТУРУ ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ ДАШКОЛЬНАГА ЎЗРОСТУ

**Анотацыя.** У артыкуле раскрываюцца педагогічныя погляды Я. Коласа на ролю мастацкай літаратуры ў выхаванні дзіцяці і яго патрабаванні да дзіцячай кнігі і дзіцячага чытання.

**Ключавыя словы:** дзеці дашкольнага ўзросту, мастацкая літаратура, мова, дзіцячае чытанне, нацыянальная самасвядомасць.

Праблема літаратурнай адукацыі дзяцей дашкольнага ўзросту з цягам часу не перастае быць актуальнай. Гэта звязана з тым, што ў працэсе літаратурнай адукацыі адбываецца паступовае культураадпаведнае выхаванне дзіцяці, фарміраванне яго нацыянальнай самасвядомасці, авалодванне вобразнай мовай мастацкіх твораў. Асноўнай мэтай літаратурнай адукацыі выступае выхаванне кваліфікаванага чытача, які валодае культурным круглядам і ўласцівай яму чытацкай самастойнасцю.

Беларускі педагог і паэт Якуб Колас бачыў прызначэнне літаратуры ў вобразным пашырэнні і паглыбленні ведаў дзіцяці, развіцці ў яго высокамаральных пачуццяў, фантазіі, узбагачэнні лексікона, у выпрацоўцы добрага эстэтычнага густу.

На працягу ўсёй сваёй педагагічнай дзейнасці ён шмат і натхнёна пісаў для дзяцей. Вострая зацікаўленасць пісьменніка да асобы дзіцяці, да яго ўнутранага свету, паважлівыя адносіны да дзіцінства сталі дамінантай не толькі яго педагагічнай, але і літаратурнай творчасці.

Кнігі Якуба Коласа сталі падручнікамі жыцця для многіх пакаленняў чытачоў. Яны і сёння служаць задачам гуманістычнага і патрыятычнага выхавання дзіцяці. У педагагічных артыкулах, публіцыстычных выступленнях і ў мастацкіх творах для дзяцей Якуб Колас паўстае перад намі як мастак слова; як чалавек, якога клапоціць лёс падростаючага пакалення; як настаўнік, які ўсім сэрцам імкнецца, каб дзеці раслі адукаванымі і выхаванымі.

Педагагічныя погляды беларускага паэта, яго патрабаванні да дзіцячай кнігі і дзіцячага чытання мелі шмат агульнага з патрабаваннямі В. Р. Бялінскага, К. Д. Ушынскага, Л. Талстога, якія найважнейшай рысай новай рэалістычнай дзіцячай літаратуры лічылі народнасць.

Якуб Колас добра ведаў жыццё і псіхалогію беларускага народа, яго мову і фальклор. Беларускія песні, казкі, загадкі, прыказкі і прымаўкі былі для яго ўзорам высокага паэтычнага і педагагічнага майстэрства. Як усе вядомыя дзіцячыя пісьменнікі, Якуб Колас вучыўся ў народа ўменню гаварыць з дзецьмі. Ён разумеў, што дзецям патрэбна спецыфічная кніжка – яркая, цікавая, напісаная даступнай прыгожай мовай, з дакладным зразумелым дзецям пазнавальным зместам.

Прагрэсіўныя погляды аўтара на ролі кнігі ў выхаванні дзіцяці, авалоданне яго роднай мовай былі адлюстраваны ў кнізе для чытання, па якой маглі б вучыцца дзеці. Такой кнігай стала «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», выдадзенае ў Пецярбургу (1909 г.).

Ідэя стварэння гэтай кнігі ўзнікла ў Якуба Коласа ў той перыяд, калі ён працаваў настаўнікам у паўлегальнай школе ў Смалярні каля Стоўбцаў. У вядомай ступені імкненне стварыць такую кнігу-хрэстаматыю тлумачылася і тым, што на той час у выдавецтве «Загляне сонцэ і ў наша ваконцэ» ўжо быў выдадзены «Беларускі лемэнтар, або Першая навука чытання» К. Каганца і «Першае чытанне для дзетак беларусаў», падрыхтаванае Цёткай. Якуб Колас хацеў, па яго асабістых словах, працягнуць гэты прыгожы пачатак. Такім чынам, выданне «Другога чытання для дзяцей беларусаў» – гэта заканамерная з’ява ў развіцці педагагічнай думкі ў Беларусі. Кніга была прызвана садзейнічаць першапачатковаму выкладанню беларускай мовы ў народных школах. Разлічаная на дзяцей малодшага школьнага ўзросту і пабудаваная ў выглядзе хрэстаматыі, яна давала цікавы матэрыял для навучання і з’явілася абагульненнем вопыту

настаўніцкай працы пісьменніка. Коласаўская чытанка для другога года навучання ў беларускай школе ўяўляла сабой арганічнае спалучэнне паэзіі і дыдактыкі, вобразнага і рацыянальнага адлюстравання свету.

Кніга была створана пад непасрэдным уплывам знакамітых твораў К. Д. Ушынскага «Детский мир», «Родное слово», Л. М. Талстога «Азбука», «Новая азбука», Т. Р. Шаўчэнкі «Букварь южнорусский».

Чытанка Якуба Коласа для дзяцей прасякнута ідэямі народнасці і гуманізму. Кніга складалася з сямі раздзелаў, у якіх выразна, даступнай мовай былі дадзены маляўнічыя апісанні роднай прыроды, праўдзіва адлюстраваны родныя краявіды. Яркія пейзажныя замалёўкі, апавяданні пра жыццё вясковых дзяцей, казкі, вершы, змешчаныя ў кнізе, былі прызначаны выходзіць у чытачоў любоў да роднага краю, да прыроды, да чалавека, садзейнічаць абуджэнню ў іх пачуцця нацыянальнай годнасці.

Як выдатны педагог і метадыст, Якуб Колас лічыў паэтычныя творы найбольш удалым матэрыялам для выхавання дзяцей. Ён неаднаразова адзначаў, што вершаваныя творы найбольш дзейсна ўплываюць на эстэтычныя пачуцці дзяцей, крышталізуюць іх душу, развіваюць фантазію, уяўленні, убагачаюць мову. Большасць вершаў у кнізе «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» – пейзажныя. У вершах даюцца яркія замалёўкі розных пор года: вясны, лета, восені і зімы; у іх, нібы ў малюнках, адлюстраваны адпаведныя фарбы і настроі кожнай пары года.

Адным з важных жанраў дзіцячай літаратуры, які ў большай ступені садзейнічае разумоваму, маральнаму і эстэтычнаму выхаванню дзяцей, развіццю іх творчага мыслення, Якуб Колас лічыў казку. Менавіта таму адзін з раздзелаў чытанкі ўключае адзінаццаць беларускіх народных казак. Апрацоўваючы народныя казкі для дзяцей, пісьменнік-педагог імкнуўся наблізіць іх да дзіцячага ўспрымання, а таму скарачаў апісанне, узмацняў дзеянне, уключаў дыялогі. У кнізе змешчаны такія казкі, як «Два маразы», «Леў і воўк» і інш., якія і сёння ўваходзяць у прыкладны пералік мастацкіх твораў для чытання дзецям дашкольнага ўзросту вучэбнай праграмы дашкольнай адукацыі.

У змест кнігі Якуб Колас уключыў і праявічныя пейзажныя замалёўкі, якія вызначаюцца асаблівай прыгажосцю і маляўнічасцю. Пры гэтым кожнай пары года ў чытанцы прысвечаны асобныя цыклы замалёвак. Я. Колас маляўніча апісвае, як пачынаецца тая ці іншая пара года, якія новыя прыкметы з'яўляюцца ў ёй, як яна ўваходзіць у сілу і як змяняецца наступнай. Пейзажныя замалёўкі настолькі эмацыянальна насычаныя і лірычна-пранікнёныя, што, па меркаванні спецыялістаў, іх больш правільна аднесці да вершаў у прозе. Якуб Колас у замалёўках дае магчымасць

дзецям уволю налюбавацца характвом роднай зямлі і таксама, як і ў вершах, але больш шырока, дэталёва знаёміць іх з адметнасцямі і асаблівасцямі роднай прыроды.

Ажыўляюць матэрыял чытанкі мастацкія вобразы дзяцей, якія жыўць на ўлонні прыроды. Кожны дзіцячы характар створаны паэтам з веданнем асаблівасцей дзіцячай псіхікі, у кожным мастацкім вобразе паэт знаходзіць нешта адметнае, своеасаблівае. Менавіта таму гэтыя вобразы дзяцей, якія ходзяць у ягады, грыбы, сябруюць, часам сварацца, так добра запамінаюцца чытачам.

Настаўнік па прафесіі, Якуб Колас разумеў, што літаратура павінна вырашаць не толькі адукацыйныя задачы, але і выпрацоўваць у дзяцей самастойнае мысленне, абуджаць іх фантазію, творчую думку.

Коласаўская чытанка ў многім прадвызначыла развіццё і ўмацаванне ў беларускай дзіцячай літаратуры прынцыпаў гуманізму, народнасці. Вопыт Якуба Коласа – педагога, які так ярка выявіўся ў «Другім чытанні», – і зараз павучальны для тых, хто імкнецца сваімі творамі дзейсна ўплываць на фарміраванне ў юных чытачоў пачуцця прыгажосці, высокіх духоўных і маральных якасцей.

Тэрэтычныя меркаванні Якуба Коласа наконт мастацкай літаратуры для дзяцей і сёння надзвычай каштоўныя. Яны дапамагаюць зразумець спецыфіку дзіцячай літаратуры, яе асноўныя прынцыпы і задачы. Якуб Колас падкрэсліваў, што ў дзіцячыя гады, у перыяд першапачатковага фарміравання светапогляду і характару чалавека, літаратура мае найбольшае выхаваўчае значэнне, бо менавіта ў гэты перыяд дзеці вызначаюцца асаблівым чутцём да пытанняў праўды і добра, што адлюстроўваюцца ў розных жанрах мастацкай літаратуры.

У падручніку «Методыка роднай мовы» Якуб Колас, у прыватнасці, пісаў, што чытанне пашырае кругагляд дзіцяці, узбагачае душу вобразамі і думкамі. Чытанне з'яўляецца важнай крыніцай для развіцця мовы дзяцей, іх эстэтычнага выхавання. Яно ўзбагачае фантазію новымі вобразамі, даючы дзецям разнастайныя перажыванні, выходзіць іх густ да прыгожага, паэзіі і мастацтва.

На думку Якуба Коласа, вялікае значэнне для выхавання дзяцей мае вывучэнне класічнай літаратуры. Ён рашуча выступаў супраць тых педагогаў, якія сцвярджалі, што класічнай літаратуры не месца ў пачатковай школе, што яна недаступная дзецям, а таму яе трэба замяніць дзіцячай белетрыстыкай. Якуб Колас сцвярджаў, што асаблівасць класічнай літаратуры ў тым і заключаецца, што яна даступна кожнаму ўзросту, што кожны ўзрост чэрпае з яе свой змест і знаходзіць водгук на свае



запатрабаванні. Ён адзначаў, што пры кожным новым прачытанні гэтыя творы адкрываюць чытачам «усе новыя думкі, настроі, пачуцці, ідэі... і трэба як найраней прышчапляць дзецям любасць да гэтых пісьменнікаў. А гэтая любасць дасягаецца толькі чытаннем» [3, с. 494].

Слушнымі з'яўляюцца думкі педагога наконт таго, што ў праграму па літаратуры неабходна ўключыць не толькі вывучэнне высокамастацкіх твораў пісьменнікаў, але і азнаямленне з іх жыццёвым і творчым шляхам, грамадскай дзейнасцю (з улікам узроставых асаблівасцей). Што тычыцца выбару тэкстаў, то пераважнае месца, па меркаванні Якуба Коласа, павінны займаць творы дзіцячай літаратуры, напісаныя роднымі пісьменнікамі.

Пры гэтым:

«1) твор павінен быць цікавым для дзяцей, каб выклікаць у іх ахвоту да чытання;

2) калі артыкул навуковага характару, ён павінен даваць трывалыя і дакладныя веды;

3) калі артыкул мастацка-палітычны, то ён павінен закранаць у дзяцей лепшыя струны іх, развіваць успагаднасць, гатоўнасць стаяць за грамадзянскія ідэалы. Ён павінен выходзіць спачуванне, маральную чуласць;

4) выбраны матэрыял для чытання не павінен даваць дзецям гатовага вываду» [3, с. 403].

Гэтыя меркаванні Якуба Коласа, на нашу думку, маюць рацыю і адносна азнаямлення дзяцей з мастацкай літаратурай ва ўстановах дашкольнай адукацыі.

У адпаведнасці з высокай ацэнкай адукацыйнага і выхаваўчага значэння дзіцячага чытання Якуб Колас адзначае, што матэрыял павінен быць літаратурна правільным у адносінах да мовы [3, с. 397]. Родная мова валодае асаблівым культуратворчым патэнцыялам, стварае ўмовы для асобнага развіцця, духоўна-маральнага ўдасканалення дзяцей і педагогічных работнікаў устаноў адукацыі. У гэтым праяўляецца ўнікальнасць мовы як базіснага элемента культуры. На нацыянальна-культурнай функцыі мовы заснаваны лінгвакультуралагічны падыход да навучання мове, які забяспечвае, з аднаго боку, «уваходжанне» ў нацыянальную і сусветную культуру ў працэсе авалодання маўленнем на беларускай мове, а з другога – авалоданне беларускай мовай на аснове спасціжэння нацыянальнай культуры.

Пры гэтым тэксты для навучання патрэбна выкарыстоўваць як празаічныя, так і вершаваныя. Вершаваны матэрыял, на думку Якуба Коласа,

заўсёды прызнаваўся карысным для мастацкага выхавання дзяцей. Гэта звязана з тым, што, апроча свайго зместу, ён вызначаецца сваёй формай і той музыкальнасцю, якой адрозніваецца вершаваная мова.

Вядома, якую вострую і цяжкую барацьбу давялося весці савецкім пісьменнікам, педагогам у 20-я гады супраць прыхільнікаў тэорыі аб шкоднасці і непатрэбнасці казак для дзяцей. Якуб Колас быў паслядоўнікам тых мастакоў слова, якія бачылі ў народных казках выдатныя якасці, і шмат увагі аддаваў іх публікацыям.

У мастацкай творчасці для дзяцей Якуб Колас заўсёды кіраваўся прынцыпамі, якія выказаў у тэарэтычных і метадычных працах. Створаныя ім казкі, вершы і паэмы, апавяданні і аповесці, разнастайныя сваёй праблематыкай, багатыя на яскравыя вобразы, мастацка-выяўленчыя сродкі, сведчаць аб глыбокім пранікненні пісьменніка ў дзіцячую псіхалогію, уменні пісаць цікава і займальна на самых важных і актуальных тэмах.

Тэарэтычныя меркаванні Коласа-педагога надзвычай каштоўныя для беларускай дзіцячай літаратуры. Яны дапамагаюць зразумець спецыфіку літаратуры для дзяцей, яе асноўныя прынцыпы і задачы.

Сваёй педагогічнай дзейнасцю, сваімі цудоўнымі мастацкімі творамі Якуб Колас і сёння вучыць настаўнікаў разумець і любіць родную беларускую мову і літаратуру, дапамагае выходзіць падростаючае пакаленне.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Александровіч, С. Х. Пуцявіны роднага слова: Праблемы развіцця беларускай літаратуры і друку другой паловы 19–20 ст. – Мінск, 1971. – 247 с.
2. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў. – Пб.: 1910. – 112 с.
3. Колас, Я. Методыка роднай мовы // Зб. тв.: у 14 т. – Мінск, 1976. – Т. 12. – С. 313–506.

УДК 372.461

Н. С. Старжынская (Беларусь, г. Мінск)

### ЯКУБ КОЛАС – ЗАСНАВАЛЬНІК АЙЧЫННАЙ МЕТОДЫКІ РАЗВІЦЦА МАЎЛЕННЯ ДЗЯЦЕЙ

**Анотацыя.** У артыкуле разглядаецца распрацаваная Якубам Коласам метадычная канцэпцыя навучання дзяцей беларускай мове. Паказваецца ўплыў поглядаў паэта і педагога на сучасныя падыходы да методыкі развіцця беларускага маўлення дзяцей.

**Ключавыя словы:** Якуб Колас, дашкольная адукацыя, пачатковая адукацыя, навучанне роднай мове.

Народны паэт Беларусі Якуб Колас унёс значны ўклад у абарону беларускай мовы і нацыянальнай школы. У аснове яго асветніцкай дзейна-

сці ляжала ідэя народнасці, патрыятызму, глыбокая любоў да Радзімы, вера ў творчыя сілы народа. Вялікая роля адводзілася ім навучанню на роднай мове як «яркім выяўленні народнасці». Паслядоўнік К. Д. Ушынскага і іншых прагрэсіўных педагогаў-дэмакратаў, Якуб Колас бачыў у ідэі навучання на роднай мове зыходную пазіцыю для барацьбы за прызнанне беларускай мовы, увядзенне яе ў дарэвалюцыйных школах як прадмета. У 1906 г. Якубам Коласам быў надрукаваны артыкул «Беларуская мова ў казённай школе», у якім малады настаўнік спрачаўся з праціўнікамі беларускай мовы [1]. Яго словы пра тое, што беларускі народ пранёс сваё роднае слова, сваю мову праз вякі і не страціў яе, гучаць актуальна і ў наш час.

У далейшым праблемы развіцця нацыянальнай школы былі ў цэнтры ўвагі паэта і педагога на працягу ўсяго яго творчага жыцця. Якуб Колас імкнуўся ў маладых выхаванцаў выклікаць пачуццё любові і «замілавання» да роднай мовы. Звяртаючыся да дзяцей, ён пісаў: «...Роднае слова – гэта першая крыніца, праз якую мы пазнаём жыццё і акаляючы нас свет. Пагэтакі вам неабходна так старанна вывучаць сваю родную мову, ведаць і любіць лепшыя творы беларускай літаратуры. І, перш за ўсё, трэба ведаць свой народ, яго гісторыю, яго багатую вусную творчасць» [2].

У пачатку 20-х гадоў школы Беларусі пераходзілі на навучанне на роднай мове. Асабліва востра адчуваўся недахоп у падручніках і метадычнай літаратуры.

Якуб Колас уважліва сачыў за развіццём педагагічнай думкі ў нашай краіне, метадычнай літаратурай па пытаннях выкладання моў. Ён добра ведаў праблемы выкладання роднай мовы, яго моцныя і слабыя бакі. Гэта вызначыла змест распрацаванага ім дапаможніка «Методыка роднае мовы», у якім упершыню было паказана месца роднай беларускай мовы ў першапачатковым навучанні, выкладзена метадычная канцэпцыя навучання дзяцей беларускай мове, чым былі закладзены навуковыя асновы методыкі беларускай мовы, азначана яе далейшае развіццё. Выдадзены ў 1926 годзе дапаможнік – гэта вынік шматгадовай навукова-педагагічнай працы Якуба Коласа. На старонках сваёй вучэбнай кнігі Якуб Колас даў мноства парад і рэкамендацый па методыцы навучання беларускай мове і чытанню, апрабаваных самім аўтарам у працэсе яго працы ў школе [3].

Заслуга Я. Коласа ў тым, што сістэматызаваў і абагульніў усё тое каштоўнае, што выказвалася ў педагагічнай літаратуры па методыцы пачатковага навучання, і выклаў гэтыя палажэнні з улікам спецыфікі

беларускай мовы. Свае метадычныя погляды Якуб Колас абгрунтаваў, выходзячы як са свайго асабістага вопыту, так і з вопыту перадавых настаўнікаў. Пазней у публікацыях даследчыкаў педагагічнай спадчыны Якуба Коласа адзначалася, што яго «Методыка...» з’явілася «своеасаблівай энцыклапедыяй педагагічных ведаў для настаўнікаў Беларусі» [4].

Перш за ўсё, Якуб Колас вызначыў месца роднай мовы сярод іншых прадметаў у пачатковай школе. Гэтае месца вызначаецца, на думку аўтара, трыма высновамі: а) агульнаасветным значэннем яе як мовы; б) выхаваўчым значэннем як роднай мовы; в) практычным значэннем яе па сувязі з чытаннем і пісьмом.

Агульнаасветнае значэнне мовы выходзіць з факта цеснай сувязі яе з мысленнем. І псіхолагі, і мовазнаўцы, пісаў Якуб Колас, прызнаюць, што развіццё мыслення цесна звязана з развіццём мовы. Удзел мовы ў дзейнасці мыслення заключаецца ў тым, што яна дае разуменням і ўяўленням, з якімі мае дачыненне мысленне, слоўныя вызначэнні. Вызначаючы кожнае пабудаванае намі разуменне словам, мы робім сталым яго змест. Без падтрымання словам наша мысленне было б перарваным і невыразным. Развіццё мыслення педагог цесна звязваў з авалоданнем роднай мовай як інструментам мыслення. Актуальнасць выказаных Якубам Коласам думак пацвярджаецца сучасным падыходам да развіцця маўлення і навучання дзяцей роднай мове, якія спалучаюцца з іх кагнітыўным развіццём, развіццём уманняў атрымліваць інфармацыю, рабіць элементарныя высновы, бачыць магчымыя спосабы пераўтварэння наваколля.

Выхаваўчае значэнне роднай мовы Якуб Колас ва ўласцівай яму паэтычнай манеры вызначыў наступным чынам: «Скрозь адчыненыя дзверы роднай мовы льецца ў школу шырокая, магутная плынь, плынь асветы, людкуючы розум і пачуцці дзяцей».

З прычыны таго што навучанне роднай мове спалучаецца з навучаннем чытанню і пісьму, яно набывае асаблівы характар: мэтаю гэтага навучання з’яўляюцца не столькі веды, колькі навыкі. Гэтае навучанне з’яўляецца крыніцай новага і глыбокага выхаваўчага ўплыву на ўвесь псіхічны стан вучняў, паколькі чытанне пашырае кругагляд дзіцяці, узбагачае ўспрымальную душу яркімі вобразамі і малюнкамі незнаёмага яму дагэтуль жыцця. Цераз кнігу дзіця набывае многа розных ведаў з розных навук.

Якуб Колас фармулюе канчатковую мэту навучання роднай мове на ніжэйшай ступені навучання. Гэта – умелае карыстанне роднай мовай для выказвання ўласных думак і перажыванняў. Вызначанае месца род-

най мовы і мэта навучання ёй абумоўліваюць задачы навучання: 1) навучыць чытаць; 2) навучыць пісаць; 3) давесці да разумення самога ладу роднай мовы; 4) развіць вусную мову вучняў. Як відаць, задачы навучання роднай мове, вылучаныя Якубам Коласам, блізкія да тых, што былі сфармуляваны К. Д. Ушынскім (развіццё дару слова; увядзенне дзяцей у свабоднае валоданне скарбніцамі роднай мовы; засваенне логікі роднай мовы, г. зн. яе граматычных законаў у іх лагічнай сістэме) [5].

Кожная з названых асноўных задач навучання роднай мове, паводле Якуба Коласа, падзяляецца ў сваю чаргу на некалькі прыватных.

Навучыць чытаць – гэта перш за ўсё навучыць тэхніцы чытання, прывучыць да свядомага чытання і развіць навык самастойнага чытання дома. Не выклікае сумненняў, наколькі пастаўленая задача актуальная ў сучаснай практыцы дзіцячага сада і пачатковай школы, калі сённяшнія дзеці змалку пераважную ўвагу надаюць электронным сродкам і адрываюцца ад кнігі, губляюць цікавасць да яе.

Другая задача – навучыць дзяцей пісаць – таксама складваецца з трох задач: навучыць тэхніцы пісьма, правапісу і выпрацаваць умёнае складна запісаць свае думкі. Названая задача тычыцца пачатковай школы, у дзіцячым садзе вядзецца толькі падрыхтоўка рукі дзіцяці да пісьма.

Трэцяя задача – увесці вучняў у разуменне будовы роднай мовы – ёсць справа граматыкі, якая павінна ўяўляць сабою першапачатковы аналіз роднай мовы. Яна сёння пастаўлена не толькі ў пачатковай школе, але і ва ўстанове дашкольнай адукацыі. У дзяцей дашкольнага ўзросту фарміруюць элементарнае асэнсаванне адносін паміж словамі (азнаямленне з мнагазначнасцю слова, сінонімамі, антонімамі), спосабаў утварэння слоў (назваў маладых істот, прафесій, складаных слоў і інш.), структуры тэксту (пачатак, працяг і канец) гукавой і складовай будове слова і г. д. Першапачатковы аналіз роднай мовы прыводзіць да асэнсавання яе заканамернасцей, садзейнічае свядомаму адбору моўных сродкаў для ўласнага выказвання – вуснага ці пісьмовага.

Чацвёртая задача – развіццё ў дзяцей здольнасці вуснай мовы. Погляды Якуба Коласа на метадыку вырашэння названай задачы маюць важнае значэнне для сучаснай дашкольнай лінгвадыдактыкі. Асаблівае значэнне вуснай мовы, паводле педагога, выходзіць з яе цеснай сувязі з нашым мысленнем: слова – дзейны супрацоўнік нашай думкі. Вялікі запас слоў – адна з умоў для больш дакладнага і яснага выказвання нашай думкі. Вось чаму развіццё вуснай мовы ёсць развіццё аднае з прылад нашага мыслення. Адзначым, што задача ўзбагачэння слоўніка дзяцей, яго ўдакладнення і актывізацыі ў маўленні на аснове азнаямлення

з наваколлем – адна з вядучых задач адукацыйнага працэсу ў сучаснай ўстанове дашкольнай адукацыі.

Вельмі актуальным з сённяшняга пункту гледжання з’яўляецца падыход Якуба Коласа да развіцця маўлення дзяцей як сродку зносін. Вучоны пісаў, што асноўная памылка ранейшай школы была ў тым, што яна разглядала родную мову як прадмет выкладання, у той час як яна, перш за ўсё, ёсць сродак сацыяльных зносін паміж членамі школьнага калектыву. У гэтым, на думку Якуба Коласа, была не так метадычная памылка, як памылка педагагічна-арганізацыйная, бо тут не было прынята пад увагу значэнне мовы як фактара сацыяльнай дысцыпліны ў школе.

Следам за псіхалагам Д. Дзюі Якуб Колас адрознівае сацыяльнае і інтэлектуальнае ўжыванне мовы. Ён падкрэслівае, што настаўніку трэба ясна размяжоўваць мову як прадмет выкладання ад мовы як фактару сацыяльных зносін дзяцей. Толькі тады ён зможа ліквідаваць той канфлікт паміж гэтымі двума бакамі адной і той жа з’явы, які няўхільна вынікае пры аднабаковым падыходзе да мовы як прадмета выкладання, адарванага ад жывой стыхіі дзіцячай гутаркі.

Увесь карань зла старой школы ў адносінах да заняткаў роднай мовы, сцвярджаў Якуб Колас, заключаўся якраз у тым, што яна адкідала мову дзяцей, а падносіла сваю, штучна дастасаваную, кніжную мову падручнікаў. Настаўнік роднай мовы павінен вельмі добра разумець розніцу паміж роднаю мовай як прадметам выкладання і роднай мовай як жывой стыхіяй дзіцячых зносін. Задача педагога і будзе заключацца ў тым, каб устанавіць правільныя адносіны паміж роднай стыхіяй гаворкі і пэўнымі нормаў літаратурнай кніжнай мовы.

Патрабаванне Якуба Коласа абапірацца на інтарэсы дзяцей, фарміраваць у іх мову як сродак зносін на блізкім іх жыццёваму вопыту матэрыяле з’яўляецца па-ранейшаму актуальным. Невыпадкова апошнім часам асабліва ўвага надаецца менавіта сацыяльна-камунікатыўнаму, камунікатыўна-пазнавальнаму развіццю дзяцей як дашкольнага, так і малодшага школьнага ўзросту.

Сярод разнастайных метадаў навучання на пачатковай ступені асаблівае месца Якуб Колас адводзіў вуснаму выкладанню. Асабліва сць дадзенага метаду ў тым, што педагог, выкарыстоўваючы розныя эмацыянальныя ўздзеянні, імкнецца праз уплыў на псіхіку дзіцяці садзейнічаць развіццю ўсвядомленага і творчага ўспрымання вучэбнага матэрыялу. Для гэтага мова настаўніка павінна быць яркай і вобразнай, эмацыянальнай і, самае галоўнае, – выразнай па пастаноўцы думкі. А каб яна

была больш даходлівай, настаўнік павінен шырока выкарыстоўваць сродкі нагляднасці.

Тлумачэнне вопытны педагог раіў будаваць так, каб выклікаць у дзяцей інтарэс да новага, абуджаць іх думкі. Абавязковым кампанентам тлумачэння павінны быць меркаванні, высновы, доказы, пры тлумачэнні настаўнік павінен звяртаць увагу на тыя моманты, якія асабліва вылучаюць галоўную думку, дапамагаюць яе разуменню. І ў той самы час тлумачэнні настаўніка павінны быць сціслымі і немагаслоўнымі.

Важнасць такога метаду, як гутарка, Якуб Колас бачыў у тым, што яна з рознай мэтай можа быць выкарыстана на розных этапах навучання. Паспех гутаркі заўсёды залежыць ад правільнага вызначэння яе тэмы, ад матэрыялу і лагічнай пабудовы гутаркі. У сувязі з гэтым педагог пісаў: «План гутаркі. яе падрабязнасці, самі пытанні настаўнік вызначае сам, кіруючыся матэрыялам, узроўнем падрыхтаванасці вучняў, развіццём дзяцей і г. д.». Эфектыўнасць гутаркі ў асноўным залежыць ад таго, як настаўнік ці выхавальнік фармулюе пытанні, ад іх паслядоўнасці, ад умення ўключыць у работу ўсіх дзяцей. Колас лічыў, што пытанні маюць «каштоўнасць і сэнс» толькі пры ўмовах, што яны акрэслены і простыя; паслядоўныя, адно вынікае з іншых; не мае характар падказкі; не з'яўляюцца скупымі па змесце (напрыклад, «Што?», «Што можна дадаць?») і да т. п. Пры гэтым Якуб Колас адзначаў, што настаўнік павінен быць уважлівы не толькі да пытанняў, але і да адказаў вучняў: «Адказы павінны быць багатымі па змесце і правільнымі па форме».

Важна адзначыць, што ўжо ў той час Якуб Колас заклікаў выкарыстоўваць у навучальным працэсе і гульнівыя метады. «Мы павінны ўлічваць гульнівыя інтарэсы і запатрабаванні дзіцяці. Методыка навучання ў пачатковых класах не павінна іх ігнараваць, бо яны садзейнічаюць развіццю ўяўлення як важнай псіхалагічнай функцыі іх інтэлекту». Зараз гэтае патрабаванне рэалізуецца і ва ўстанове дашкольнай адукацыі, і ў пачатковай школе, асабліва ў першым класе, навучэнцы якога – дзеці ад шасці гадоў – па сваёй псіхалогіі з'яўляюцца яшчэ дашкольнікамі.

Праціўнік бясэсавяга механічнага засваення ведаў, Якуб Колас звяртаў увагу настаўнікаў на важнасць выяўлення ўнутраных магчымасцей самога працэсу навучання, якія б выклікалі ў вучняў асаблівы інтарэс да розных відаў заняткаў і тым самым садзейнічалі ўдумліваму засваенню. Галоўнай мэтай навучання Якуб Колас лічыў развіццё ў вучняў творчага мыслення шляхам уключэння іх у самастойную, пазнавальную дзейнасць. Пры гэтым «трэба зацікавіць дзяцей самой работай» – гэта вельмі важны тэзіс педагога. Як вядома, мэтай сучаснага адукацыйнага

працэсу якраз з'яўляецца не столькі перадача дзецям готовых ведаў, колькі фарміраванне ў іх умення вучыцца, самастойна набываць веды.

Вялікае значэнне ў працэсе авалодання дзецьмі роднай мовай Якуб Колас надаваў фальклору і мастацкай літаратуры. Ён неаднаразова падкрэсліваў, што любоў да роднай мовы і літаратуры, цікавасць да чытання павінна прывіць дзецям школа. У сувязі са сказаным адзначым, што ў сучаснай методыцы развіцця маўлення дашкольнікаў, асабліва ў дачыненні да навучання рускамоўных дзяцей беларускай мове, пануе тэзіс пра тое, што ў гэтым працэсе мастацкае слова павінна ісці наперадзе. Эфектыўнымі Якуб Колас лічыў толькі тэя ўрокі, на якіх выпрацоўваюцца і ўдасканальваюцца ў вучняў навыкі і ўменні асэнсаванага, правільнага і выразнага чытання мастацкіх твораў. Вялікую ўвагу педагог і паэт надаваў свядомаму засваенню прачытанага, а для гэтага «яшчэ мала зразумець асобныя словы і кожную думку, — трэба, каб вучні разумелі і самыя адносіны паміж мыслямі». Колас прапанаваў такія прыёмы работы над тэкстам, як гутарка, складанне плана, разнастайныя віды пераказу, вартыя ўвагі педагогаў і ў наш час.

Такім чынам, у працах Якуба Коласа адзначаецца, што родная мова бытуе ў народзе не толькі як сродак зносін у сумеснай дзейнасці людзей. Яна нясе ў сабе і зберагае назапашаны духоўны вопыт, унутраныя багацці душы чалавека з уласцівымі ёй асаблівасцямі і адметнасцямі. Сваёй педагогічнай дзейнасцю, сваімі чудаўнымі мастацкімі творамі Якуб Колас вучыць настаўнікаў разумець і любіць родную мову і літаратуру, дапамагае выхоўваць падростаючае пакаленне.

#### **Спіс выкарыстанай літаратуры**

1. Колас, Я. Беларуская мова ў казённай школе // Зб. тв.: у 14 т. – Мінск, 1976. – Т. 12. – С. 303–305.
2. Колас, Я. Шануйце і любіце сваю родную мову (нашым слаўным дзецям, піянерам і школьнікам) // Зб. тв.: у 14 т. – Мінск, 1976. – Т. 12. – С. 25–26.
3. Колас, Я. Методыка роднае мовы // Зб. тв.: у 14 т. – Мінск, 1976. – Т. 12. – С. 313–323.
4. Зяневіч, І. Ц. Аўтар першай методыкі роднай мовы // Народны настаўнік Я. Колас. – Мінск, 1966.
5. Ушинский, К. Д. О первоначальном преподавании русского языка // Избр. пед. соч.: в 2 т. – М., 1974. – Т. 2. – С. 251–268.



ПЕДАГАГІЧНЫЯ ПРАБЛЕМЫ І ІХ МАСТАЦКАЕ ВЫРАШЭННЕ  
Ў ТРЫЛОГІ ЯКУБА КОЛАСА «НА РОСТАНЯХ»

**Анацыя.** У артыкуле раскрываецца спецыфіка мастацкага ўвасаблення педагагічнай канцэпцыі Якуба Коласа на старонках трылогіі «На ростанях» і прасочваецца адметнасць яго разумення асобы і функцыі настаўніка ў грамадстве.

**Ключавыя словы:** трылогія, мастацкі вобраз, настаўнік, нацыянальная інтэлігенцыя, вучні, навучанне, выхаванне, экзамен.

Адным з прыярытэтных кірункаў айчыннага літаратуразнаўства з'яўляецца прачытанне знакавых твораў нацыянальнага мастацтва слова з пазіцыі новых ідэйна-мастацкіх, светапоглядных, духоўна-маральных каардынат сучаснасці.

Трылогія «На ростанях» – адзін з вызначальных твораў у мастацкім свеце Якуба Коласа, твор праграмны, шматзначны і актуальны паводле ўзнятай праблематыкі. Надаўшы яму сімвалічную і красамоўную назву, пісьменнік міжволі падкрэсліў сітуацыю сацыяльна-грамадскага выбару, якая ўзнікла на пачатку ХХ стагоддзя не толькі ў жыцці настаўніка-пачаткоўца Андрэя Лабановіча, але і ўсяго беларускага народа, сітуацыю перакрывавання шматлікіх дарог і альтэрнатыў, раздарожжа, калі неабходна было абраць свой уласны нацыянальны шлях – шлях асветы, далучэння да агульначалавечага быцця, калі нормай павінна была стаць актыўная жыццёвая пазіцыя. Невыпадкава Андрэй Лабановіч, паводле сацыяльнай ролі, – настаўнік, у яго вобразе ўвасоблены тыя якасна новыя зрухі і памкненні, якія ўзніклі ў асяродку прагрэсіўнай беларускай інтэлігенцыі пачатку ХХ стагоддзя. Даследчык М. Тычына падкрэсліваў, што «Андрэй Лабановіч і ёсць той сейбіт, які выйшаў на беларускую ніву, каб сеяць у душах людзей новыя ідэі» [3, с. 189]. Менавіта Лабановіч з'яўляецца выразнікам педагагічных поглядаў самога аўтара твора, яго бачання функцыі настаўніцтва ў жыцці беларускага грамадства пачатку ХХ стагоддзя. Трылогія «На ростанях», бясспрэчна, – твор аўтабіяграфічны. Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч – літаратурны псеўданім Якуб Колас – не толькі класік беларускай літаратуры, але і выдатны педагог, настаўнік-практык, метадыст, вучоны. Пасля заканчэння Нясвіжскай настаўніцкай семінарыі працаваў на Палессі і Міншчыне. З'яўляецца аўтарам некалькіх навукова-метадычных выданняў: «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» (1909), «Метадыка роднае мовы» (1926). Доўгі час працаваў выкладчыкам у Беларускім педагагічным тэхнікуме і Беларускім дзяржаўным універсітэце. Такім

чынам, па-мастацку ўзноўлены працэс вучэбна-выхаваўчай дзейнасці Андрэя Лабановіча ў трылогіі «На ростанях» мае канкрэтную жыццёвую аснову, падмацаваную навукова-педагагічным і творчым вопытам самога аўтара твора.

Бясспрэчна, Андрэй Лабановіч – тыповы прадстаўнік маладой беларускай інтэлігенцыі пачатку XX стагоддзя, постаць прывабная і драматычная адначасова, свайго роду даніна часу, у які быў напісаны твор. Але, разам з тым, агульнапедагагічныя праблемы, закранутыя Якубам Коласам у трылогіі, не страцілі сваёй актуальнасці і сёння. Ды і сам вобраз Андрэя Лабановіча як узор чалавека дапытлівага, творчага, які пастаянна знаходзіцца ў пошуках новых метадаў і форм навучання і выхавання, застаецца цікавым для сучаснага настаўніцтва. Унікальны ён прагай самаразвіцця, спробамі вырвацца з шэрай масы, з нуднай будзённасці, каб не стаць сытым і абьякавым, як так званая мясцовая інтэлігенцыя.

Безумоўна, пісьменнік прытрымліваецца пэўных сацыялагічна-ідэалагічных каардынат, калі паказвае шлях Лабановіча-настаўніка ў рэвалюцыю, у актыўную палітычную дзейнасць супраць царскага рэжыму. Асоба настаўніка паступова страчвае сваю прывабнасць і прыцягальнасць, калі адыходзіць паступова ад непасрэднай настаўніцкай дзейнасці пад уздзеяннем Вольгі Андросавай і яе сяброў-рэвалюцыянераў, што неаднаразова падкрэслівалася даследчыкамі (Ю. Пшыркоў, В. Ляшук і інш.). Відавочна, падобная «эвалюцыя» сацыяльнай ролі настаўніка ў творы звязана з усведамленнем Якубам Коласам разбуральнай і дэструктыўнай сілы рэвалюцыйных падзей. Але, на жаль, пакуль увасобіць у творы свае гуманістычныя перакананні ў пісьменніка не было магчымасці. В. Я Ляшук адзначала: «...Вобразам Андрэя Лабановіча, яго лёсам Якуб Колас пераканальна паказвае: гіпертрафіраванне аднаго напрамку ў шматграннай дзейнасці чалавека, у мнагазначнасці яго інтарэсаў, захапленняў міжвольна вядзе да непапраўных страт, да збяднення асобы. У гэтым плане трылогію трэба ўспрымаць як засцярогу народнага пісьменніка савецкаму грамадству, дзе галоўным і фактычна адзіным крытэрыем ацэнкі чалавека была яго грамадская функцыя» [2, с. 7].

Відавочна тое, што задача аўтара трылогіі «На ростанях» важная і грунтоўная – паказаць шляхі фарміравання нацыянальнай інтэлігенцыі, у прыватнасці настаўніцтва, прычым не ў ідэалізаваным выглядзе, а натуральным, абумоўленым самім жыццём і яго неспрыяльнымі, а часам і трагічнымі абставінамі. Гэта не гісторыя прафесійнага, грамадзянскага, чалавечага станаўлення асобы аднаго маладога настаўніка, а мастацкае абагульненне, якое, маючы канкрэтную часавую прывязку,

становіцца парадыгмай для прадстаўнікоў гэтай сацыяльна значнай прафесіі розных часавых вымярэнняў.

Якуб Колас аб'ектыўна адлюстроўвае складанасці і супярэчнасці, якія ўзніклі ў працэсе сацыялізацыі тагачаснага настаўніцтва. Адукацыя, навука ў сялянскім асяродку разумеліся як прывілея, дадзеная толькі тым, хто стаяў «вышэй» на сацыяльнай лесвіцы. Таму сялянскі сын, які набыў адукацыю ў настаўніцкай семінарыі, аўтаматычна пераводзіўся ў разрад паноў. Паважліва-дыстанцыйна ставяцца сяляне да маладога настаўніка Лабановіча, называючы яго «панічом». Асабліва востра гэтую неадпаведнасць пісьменнік паказвае, адлюстроўваючы ўзаемаадносіны Лабановіча з роднымі: «...Непрыемна перш за ўсё было адчуванне, што ён тут не такі, як усе, і што на яго ў доме пазіралі як на чалавека іншага круга... Калі ён уставаў разам з усімі, каб узяцца за якую-небудзь работу, дык дзядзька або маці заўважалі, што ён мог бы паспаць і даўжэй і не яго ўжо справа цягнуць гарапашніцкую лямку простых людзей... А маці старалася і яду гатаваць гасцю лепшую, не зважаючы на яго пратэсты. Браты і сёстры таксама трымаліся здалёк ад яго...» [1, с. 213]. Пра павагу да настаўніка, усведамленне яго асаблівай ролі ў жыцці грамадства сведчаць і забарона заводзіць уласную гаспадарку, утрыманне настаўніка вёскай, у якой ён працаваў, што, на нашу думку, было разумным і рацыянальным, паколькі дазваляла яму займацца непасрэдна сацыяльна значнай справай асветы і выхавання маладога пакалення. Але мудры, назіральны Якуб Колас паказвае ў сатырычным плане і адваротны бок падобнага стаўлення да настаўнікаў. Часам гэта пагражала пераходам да спажывецка-абыякавага, задаволенага быцця, як гэта здарылася, напрыклад, з настаўнікам Хатовіцкай школы Саханюком, які «сбраў капітал у пяць-шэсць соцень і меў сваю гаспадарку», не лічыў саромным за напісанне ліста непісьменным вясковым жанчынам браць сала і патрабаваў аддаць яму ссыпку (сродкі, сабраныя цельшынцамі на ўтрыманне настаўніка), якая па праву належала Лабановічу. А жыццёвая філасофія настаўніка Верханьскай школы Анцыпіка заключалася ў тым, каб «жыць спакойна, ціха і сытна», у жыцці ён кіраваўся адзіным прынцыпам: «не чапай ты мяне, і я цябе не зачাপлю» [1, с. 387].

Важным крытэрыем вызначэння спраўджанасці настаўніка, яго сацыяльнага статусу для Якуба Коласа найперш з'яўлялася сумленняя, самахвярная праца, адказнае стаўленне да сваіх абавязкаў. Невыпадкова ім створана цэлая галерэя вобразаў вясковых настаўнікаў, што з'яўляюцца не толькі аднадумцамі Андрэя Лабановіча, як, напрыклад, Турсевіч, Садовіч, Тукала, але і яго відавочных антыподаў паводле стаўлення да

сваіх настаўніцкіх абавязкаў і адносінаў да вясковых дзяцей, да педагогічнай долі (Саханюк, Анцыпik, Шырокі, Вольга Андросава і інш.). Адметнае месца ў сістэме гэтых вобразаў займае вобраз Вольгі Андросавай, якая нагадала Лабановічу ў першую сустрэчу «тургенеўскую нігілістку» і са з’яўленнем якой, па сутнасці, пачаўся паступовы адыход Лабановіча ад справы жыцця і яго далучэнне да таго, што «адабрала» маладога настаўніка ў педагогічнай справы. Вызначальная характарыстыка Вользе была дадзена таксама апанентам Лабановіча – дзякам Бацяноўскім, але ад гэтага яе ідэйна-мастацкая нагрузка ў кантэксце твора не памяншаецца: «Стрыжаная! – адказаў дзяк, прычым гэтае азначэнне гучала ў яго раўназначна слову “прапашча”» [1, с. 272]. У вобразе Вольгі Андросавай Якуб Колас увасобіў ідэю разбуральнага ўплыву рэвалюцыйнай дзейнасці не толькі на стваральніцкую настаўніцкую працу, але і на жаночую прыроду. Паводле этыкетных меркаванняў беларусаў таго часу, жанчыне належала мець доўгія валасы. Андросава не зацікаўлена ў шчырай і адданай педагогічнай рабоце, яна нават не імкнецца прывесці сваю школу ў належны санітарна-гігіенічны стан і даць вучням неабходныя для жыцця і асветы веды, а элементарна спісвае ў Лабановіча яго каляндарнае планаванне і «расклад работы ў школе». Менавіта ёю было закінута зерне сумнення ў душу Лабановіча: «А вы думаеце, што ўсе настаўнікі так захоплены сваёю справаю, што цалкам аддаюцца ёй? – пытаннем адказвае Вольга Віктараўна, відаць, ухільючыся ад простага адказу. Потым яна падымае вочы на Лабановіча. – Андрэй Пятровіч, скажыце, калі ласка: дабро вы робіце народу ці зло, забіваючы розум дзяцей і іх чыстыя душы ўсякаю казённаю трухляцінаю?» [1, с. 271]. Відавочна і тое, што сам Лабановіч як натура творчая, актыўная, якая пастаянна мысліць, ацэньвае і разважае, сумняваўся ў неабходнасці для дзяцей менавіта такой адукацыі, якая навязвалася афіцыйнай дзяржаўнай лініяй. Згадаем, як малады настаўнік разважае пра драму свайго народа, вымушанага атрымліваць асвету, навуку на чужой мове: «Усе тыя спосабы, якія так гладка і проста апісаны ў методыках, часта зусім не падыходзілі і не адпавядалі ўмовам школы, трэба было тут жа выдумляць іх самому. А колькі часу прыходзілася траціць на тое, каб даставаць мову дзяцей да кніжнае мовы! І колькі смешных і непажаданых выпадкаў вынікала на грунце гэтага непаразумнення ў школе, дзе мова мацеры зневажаецца і забіваецца!» [1, с. 48]; «Іх парасаджвалі, далі паперу. Яны павінны былі напісаць першае слова: “экзаменацыйная”. Дзеці мардаваліся, мыляліся, некаторыя плакалі, пішучы гэтае слова» [1, с. 48]. Такім чынам, ужо ў трылогіі «На ростанях» Якуб Колас як

педагог-практык, пісьменнік-грамадзянін абгрунтоўваў неабходнасць навучання беларускіх дзяцей на роднай мове, што пазней знайшло працяг у яго навукова-метадычных публікацыях, хрэстаматыях для дзіцячага чытання і падручніках па методыцы выкладання беларускай мовы, шматлікіх публіцыстычных артыкулах.

У трылогіі «На ростанях», асабліва ў першых дзвюх яе частках, Якуб Колас паказвае станаўленне прафесійнага майстэрства Андрэя Лабановіча, абгрунтоўвае прызначэнне педагогічнай дзейнасці і яе разуменне героем: «Выпаўненне аднае школьнае праграмы яго не задавальняла, і сваё галоўнае назначэнне як настаўніка Лабановіч вызначаў так: абудзіць у вучнях і выклікаць да дзеяння крытычны розум, каб да кожнай з’явы і факта яны падыходзілі з пытаннямі – як выніклі? у чым іх прычыны?» [1, с. 33]. Лабановіч як творчая асоба разумее, што задача настаўніка – даць вучням не столькі суму ведаў, колькі навучыць іх думаць, разважаць, ацэньваць, быць свядомымі і актыўнымі людзьмі, якія заўсёды маюць сваю думку адносна тых ці іншых з’яў. Таму і выкарыстоўвае ён розныя формы работы, працуючы адначасова ў некалькіх узроставых групах, імкнецца зразумець дзіцячую душу, яе клопаты і спадзяванні: «Малады настаўнік стараўся, наколькі мог, бліжэй падысці да дзіцячай душы, заслужыць давер’е вучняў. Іх часта грубаватыя выхадкі ці звароты непасрэдна да яго ён прапускаў між вушэй... Усе іх памылкі ў гэтым сэнсе ён стараўся выправіць і адзначыць так, каб не пакрыўдзіць і не ўразіць чулае дзіцячае сэрца» [1, с. 36]. Адказнае і сумленнае стаўленне Лабановіча да сваіх абавязкаў, поўная самааддача настаўніцкай працы мелі добрыя вынікі, аб чым сведчаць сцэны некалькіх экзаменаў, якія вучні маладога настаўніка вытрымалі на «выдатна». Тут праяўляецца коласаўскае майстэрства ў стварэнні разнастайных тыпаў настаўніцтва: былі такія, як Лабановіч, што былі ўпэўнены ў якасці і трываласці ведаў сваіх вучняў і таму трымаліся з гонарам, але былі і тыя, хто ўсведамляў свае пралікі і імкнуўся несумленна іх выправіць у ходзе самога экзамену: «Кажаноўскі настаўнік, Філюк, стаў воддаль ад сваіх вучняў, як бы вельмі спакойны за іх навуку і веды. Але там, дзе вучні павінны былі паставіць коску, ён браў сябе за кончык вуха, пазіраў кудысь у прасторы, як бы заняты нейкай думкаю, і пакручваў вуха. Калі трэба было паставіць дзве кропкі, Філюк праціраў вочы, як бы ў іх набілася пылу. Кропка і коска – чухаліся вока і кончык носа. А калі ўжо трэба было паставіць клічнік, то, падняўшы ўгару палец, Філюк чухаў ім брыво...» [1, с. 151–152].

Настаўнік, паводле Якуба Коласа, павінен выконваць не толькі вучэбную работу, але і быць выхавателем, чуйным псіхолагам. Асвета,

паводле пісьменніка, заключаецца не толькі ў тым, каб даваць веды пра навакольны свет, чалавека ў ім, але і тлумачыць дарослым сялянам, чаму навучанне патрэбна не толькі хлопчыкам, але і дзяўчынкам, змяняць сялянскім дзецям бацькоў, калі ў гэтым ёсць патрэба ці бацькі не прытрымліваюцца санітарна-гігіенічных нормаў, як гэта было, напрыклад, у Выганаўскай школе, калі настаўніку давялося змагацца з антысанітарый і самому выводзіць паразітаў з дзіцячых валасоў, альбо аказаць пасільную дапамогу, купіўшы новую кашулю хлопчыку-сіраце Алесіку Грылюку, маці якога памерла. Маральную адказнасць адчувае герой і за дарослых палешукоў, узбуджаных і расхваляваных рэвалюцыйнымі падзеямі. Таму імкнецца пашырыць асвету і пісьменнасць не толькі сярод дзяцей, але і сярод дарослых, аб чым сведчаць яго вечаровыя заняткі з Аксёнам Калем, што шукае справядлівасці, змагаючыся ў судах з панам Скірмунтам за затокі, што, паводле вопісаў, належалі сялянам, але незаконна былі выкрадзены ў іх.

Сваю задачу як настаўніка Лабановіч бачыў не толькі ў тым, каб навучыць дзяцей пісаць і чытаць, пісьменна выказаць свае думкі, але і сфарміраваць іх эстэтычныя густы, выхаваць паважлівае і ашчаднае стаўленне да ўсяго жывога ў свеце. Значнае месца ў педагагічнай сістэме маладога настаўніка займала экалагічнае выхаванне, фарміраванне дзіцячай асобы, якая жыве ў поўнай гармоніі з прыродным светам. Задумаўшы азеляніць і ўпрыгожыць школьны двор, настаўнік дае вучням заданне накапаць у лесе маладзенькіх дрэўцаў і даручае догляд за імі самім вучням [1, с. 133–134]. Так настаўнік выходзіць адказнасць у вучняў, клопат пра захаванне ўсяго жывога, фарміраваў навыкі правільнага вядзення гаспадаркі.

Цікаваць да роднай зямлі, жаданне наладзіць сумесна з іншымі маладымі настаўнікамі краязнаўчую экспедыцыю характэрна і для самога настаўніка, бо, лічыць Якуб Колас, без працы над сабой, прагі да самаўдасканалення, без «маральнай чысткі» не можа быць сапраўднага настаўніка, дзейснага, актыўнага, здольнага супрацьстаяць «балотнай інтэлігенцыі»: «...Мы б раскатурыхалі б соннае балота нашага настаўніцтва, бо жыць так, як жывём мы, адарвананы адзін ад аднаго, жыць без жывой ідэі, так жыць нельга, бо для гэтага трэба наўперад задушыць у сабе голас сумлення, голас доўгу перад народам» [1, с. 74].

Такім чынам, Якуб Колас у трылогіі «На ростанях» стварае мастацкую канцэпцыю фарміравання і сталення нацыянальнай інтэлігенцыі, у прыватнасці настаўніцтва, і па-мастацку пераканальна вырашае разнастайныя педагагічныя праблемы, якія ўзніклі ў дзейнасці цэнтральнага персанажа твора Андрэя Лабановіча.

### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Колас, Я. На ростанях: трылогія. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 662 с.
2. Ляшук, В. Я. Вывучэнне трылогіі Якуба Коласа «На ростанях» у школе. – Мінск, 2001. – 77 с.
3. Беларуская літаратура і свет: ад эпохі рамантызму да нашых дзён: папулярныя нарысы / Л. П. Баршчэўскі, П. В. Васючэнка, М. А. Тычына. – Мінск: Радыёла-плюс, 2006. – С. 181–190.

УДК 821.161.3

Е. А. Темушева (Беларусь, г. Мінск)

## ФЕНОМЕН РУССКОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В КУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ БЕЛАРУСИ

**Анотацыя.** В статье исследуются корни феномена русскоязычной литературы Беларуси, рассматривается его положение в современном культурном пространстве, очерчиваются основные особенности творчества его ведущих представителей.

**Ключевые слова:** русскоязычная литература Беларуси, белорусская народность, культурное наследие, национальная литература, русскоязычная поэзия Беларуси, современная русскоязычная драматургия.

Русскоязычная литература Беларуси занимает особое место в современном культурном пространстве. Специфичность социально-исторических условий ее возникновения и развития обусловили амбивалентный статус русскоязычной литературы Беларуси, повлекший после распада Советского Союза определенную изолированность русскоязычных авторов от литературного процесса страны.

Как отмечает А. Н. Андреев, «до распада Советского Союза практически все, что выходило в Беларуси на русском языке, втягивалось в русское, русскоязычное культурное пространство, и белорусской литературой считалась литература на белорусском языке... С появлением государства Республика Беларусь, в котором существуют два государственных языка, ситуация существенным образом изменилась. Написанное в Беларуси на русском языке становится уже не только русским, но и белорусским» [1].

К началу XXI века очевидным стало то, что помимо белорусскоязычной литературы в Республике Беларусь растет и развивается русскоязычная ветвь, правомерно претендующая на равноправное положение второй национальной литературы.

В XVIII–XX веках многие белорусы создавали свои произведения и научные труды в том числе и на русском языке. Приведем несколько примеров.

Литератор, историк и этнограф *Адам Гонорий Киркор* родился в 1818 году в д. Сливино Могилевской губернии, учился в Могилевской и Виленской гимназиях. До 1868 г. жил и работал в Вильно, публиковал научные труды на польском, русском, литовском языках. «В дальнейшем Адам Карлович жил за пределами белорусских и литовских земель, однако его научные интересы по-прежнему были связаны с изучением исторического прошлого данных территорий» [9, с. 67]. Главный фундаментальный труд Адама Киркора – собрание очерков об истории, о культуре и краеведении Литвы и Беларуси, вошедших в третий том издания «Живописная Россия» – был написан на русском языке.

*Павел Михайлович Шпилевский* (1823–1863), уроженец д. Шепиловичи (Минская губерния), целью своей научной и творческой деятельности видел популяризацию народного культурного наследия белорусов. Его труды, посвященные истории и мифологии Беларуси («Описание посольства Льва Сапегы в Московию», «Исследование о вовкалаках на основании белорусских поверий», «Белоруссия в характеристических описаниях и фантастических сказках», «Путешествие по Полесью и Белорусскому краю», «Белорусские пословицы» и т. д.) были написаны на русском языке. И хотя достоверность многих изложенных этнографом фактов поставлена под сомнение, роль работ Павла Михайловича Шпилевского в становлении национального самосознания очень велика. [5]

*Евфимий (Ефим) Федорович Карский*, филолог, палеограф, этнограф, академик Петербургской Академии наук, ректор Императорского Варшавского университета, родился в 1860 году в селе Лаша Гродненской губернии. Окончил Минскую духовную семинарию, Нежинский историко-филологический институт. После семи лет преподавания во 2-й Виленской гимназии был приглашен в Императорский Варшавский университет. В 1903 году Ефим Федорович осуществляет этнографическую экспедицию по Беларуси, результатом которой становится масштабный труд – трехтомник «Белорусы», посвященный языку, культуре и истории белорусов.

Уроженец г. Речицы, *Митрофан Викторович Довнар-Запольский* (1867–1834), этнограф, фольклорист, выдающийся ученый и педагог, основоположник белорусской национальной историографии посвятил свою жизнь исследованию белорусской истории и культуры. В работе «Основы государственности Беларуси» (1919 г.) М. В. Довнар-Запольский «...обосновывал два важнейших положения: бело-русы с самой далекой древности имели свою государственность и они имеют право на ее восстановление» [4, с. 28].



Работы представленных выше авторов объединяет то, что, написанные и изданные на русском языке, они тематически связаны с белорусскими землям. Итогом их творчества было не только возрастание интереса к белорусской истории и культуре в Российской империи, но и рост национального самосознания белорусского народа.

В середине прошлого столетия на культурной арене Белорусской ССР возникла блестящая плеяда писателей-билингвов (В. Быков, А. Адамович, И. Шамякин и другие), которые равноценно писали на обоих языках. Их творчество дало мощный импульс для развития как русскоязычной литературы Беларуси, так и белорусскоязычной.

Заметным явлением в 1980-е годы стала андеграундная поэзия Г. Трестмана, А. Жданова, Д. Строцева, Е. Казанцевой и других поэтов, творчество которых объединяется названием «минская школа» (термин, введенный в культурный обиход Д. Строцевым, утвержденный в научной литературе И. С. Скоропановой [8]).

Отдельно стоит фигура Вениамина Блаженного (Айзенштадта) (1991–1999) – минского поэта, очень мало издающегося при жизни, до семидесяти лет не принадлежащего ни к каким писательским союзам и объединениям, однако оказавшего большое влияние и на русскоязычную поэзию Беларуси, и на русскую поэзию. Вениамин Блаженный состоял в переписке с Б. Пастернаком, Ю. Олешей, В. Шкловским, Т. Бек, А. Тарковским и другими выдающимися автора-ми, которые высоко ценили его творчество. А. Тарковский писал В. Блаженному: «Ваши стихи опять потрясли меня. Ваши стихи читаю и перечитываю» [2, с. 25].

Сегодня русскоязычная литература Беларуси уверенно развивается, пополняется новыми именами и авторами, завоевывает внимание ученых, литературных критиков и читателей, доказывая свое право называться национальной литературой. Творчество русскоязычных авторов было высоко оценено за пределами Беларуси.

Можно привести несколько ярких примеров:

– драма Е. Поповой «Баловни судьбы» отмечена Первой премией на Первом европейском конкурсе пьес в Германии (Кассель, 1994 г.), а в 2002 году ее имя включено в английскую энциклопедию «2000 выдающихся европейцев 21 века»;

– пьеса «Пьемонтский зверь» А. Курейчика стала победителем конкурса Министерства культуры России и МХАТа им. А. П. Чехова на лучшую современную пьесу (2002 г);

– поэт А. Аврутин является Первым лауреатом международной литературной премии имени Симеона Полоцкого (Москва, 2004 г.),

его книга «Наедине с молчанием» по решению редакционного Совета международного «Альманаха поэзии» в Сан-Хосе (Калифорния, США) признана лучшим поэтическим сборником на русском языке из числа изданных в 2005 – 2007 гг.;

– в 1998 г. имя писателя Н. Чергинца внесено в Книгу рекордов Гиннеса за разноплановые достижения в области культуры и науки; за значительный вклад в художественную литературу Н. Чергинцу присвоено звание «Международный профессионал 2005 года»;

– в 1998 г. С. Алексиевич получает главную премию Лейпцигской книжной премии, в 1999 г. – премию Гердера (Австрия), в 2001 г. – премию имени Ремарка, в 2011 году – премию имени Рышарда Капуцинского (Польша).

Вершиной мирового признания русскоязычной литературы Беларуси становится присуждение С. Алексиевич Нобелевской премии по литературе.

Но вопрос о признании русскоязычных авторов в Беларуси до настоящего времени остается открытым. Писатель и ученый А. Н. Андреев в статье «Русская (русскоязычная) литература Беларуси; проблемы становления» [1] говорит о «роковой невостребованности... творчества, которое по своим художественным достоинствам явно заслуживает внимания». Однако следующие факты свидетельствуют о возрастающем интересе к феномену русскоязычной литературы Беларуси:

- с каждым годом издается все больше книг русскоязычных авторов. Важными событиями становятся появления антологии «Современная русская поэзия Беларуси» (2003 г.), хрестоматии «Минская школа на рубеже XX–XXI века» (2007 г.), сборника «Современная русскоязычная драматургия Беларуси» серии «Школьная библиотека» (2010 г.). Центральным печатным изданием для русскоязычных писателей Беларуси является журнал «Неман». С 1999 года выходит ориентированный на русскоязычных авторов негосударственный литературно-художественный журнал «Новая Немига литературная» (до 2007 года – «Немига литературная»);

- появляются научные публикации, посвященные творчеству русскоязычных писателей Беларуси. Наиболее масштабным исследованием стал сборник трудов кафедры русской литературы филологического факультета Белорусского государственного университета «Русскоязычная литература Беларуси» под редакций заведующего кафедрой, профессора, доктора филологических наук С. Я. Гончаровой-Грабовской [7]. В него вошли научные статьи ученых кафедры о творчестве наиболее

значимых русскоязычных авторов: Э. Скобелева, Е. Поповой, А. Андреева, В. Блаженного, К. Михеева, Д. Строчева, Б. Спринчана, А. Курейчика, Д. Балыко и других;

- русскоязычная литература с 2006 года становится частью учебной программы учебного предмета «Русская литература» [10];

- в сети Интернет появляются сайты русскоязычных писателей Беларуси (А. Жвалевского (<http://az-book.info/books/>), А. Андреева ([anandreev.com](http://anandreev.com)), К. Стешика (<http://steshik-drama.narod.ru>), Д. Балыко ([diana-balyko.com](http://diana-balyko.com)), А. Курейчика ([www.kureichik.ru/sait.html](http://www.kureichik.ru/sait.html))). Они отличаются высокой посещаемостью и насыщены читательскими откликами. В 2011 году был создан белорусский литературный портал Литкритика.by ([litkritika.by](http://litkritika.by)). Существует также электронная версия журнала «Неман» (<http://www.neman.lim.by>).

В пространстве русскоязычного творчества равноправно представлены и проза, и поэзия, и драматургия.

Современная русскоязычная литература Беларуси развивается в русле традиций русской и белорусской литературы, осваивая все больше тем, жанров и стилей. Русскоязычные писатели создают исторические повести («Радимичи», «На перепутье двух дорог» Н. Голубевой, «Княгиня Менжинская» Ю. Татарина, «Князь Мстиславский» О. Ждана), детективную и криминальную прозу («Выстрел в прошлое», «Рискованная игра», «За секунду до выстрела» Н. Чергинца, «Записки «черного полковника», «Миллениум в Авсюках: Святочный детектив» С. Трахименка), «женскую» прозу («Площадь согласия», «Территория души» Н. Батраковой, «Поцелуй аиста» Т. Лисицкой, «Танцует осень» С. Климковича), «белорусское фэнтези» («Белорские хроники» О. Громыко, «Гонитва» Н. Ракитиной). Ярко представлена детская («Приключения Арбузика и Бебешки», «Властелин времени» Э. Скобелева, «Между А и Б», «Как я был вундеркиндом» В. Машкова, «Приключения Шурки и Лерки», «Господин столетний шкаф» В. Квилории, «Праздник продолжается, или Щенок, велосипед и шишка на лбу» О. Ждана) и подростковая (Гимназия № 13, «Шекспиру и не снилось», «Здесь вам не причинят никакого вреда», «Время всегда хорошее» А. Жвалевского и Е. Пастернак) литература.

Центральной темой русскоязычной литературы Беларуси является Великая Отечественная война на территории Беларуси и осмысление ее последствий («У войны не женское лицо», «Последние свидетели» С. Алексиевич, «Посеешь ветер» А. Сульянова, «Родная кровинка» С. Трахименка, «Вам задание» Н. Чергинца).

Русскоязычная поэзия Беларуси, по мысли О. А. Лавшук, «представляет собой пеструю картину: это поэты разного возраста... и мироощущения... Это разнообразие жанров – от классических ямбов до стихов-однострочников... Это поэты, которые издали уже не один сборник, и поэты, стихи которых можно прочесть только в сетевых журналах, или представленные единственным стихотворением в антологиях. Следование традициям и нарастание новых качеств, разнообразие художественных тенденций и методов творчества ярко проявляются в современной поэзии. Русскоязычная поэзия Беларуси полифонична, многожанрова, полистилистична...» [6, с. 71]. Как общую особенность русскоязычной лирики И. Н. Говзич называет «...философичность, интеллектуальность, ассоциативность образности и метафоричность» [3, с. 317]. В качестве примера яркого воплощения данных черт приводится творчество А. Аврутина, Ф. Мыслицкого, Д. Строцова, С. Евсевой, А. Скоринкина, Ю. Сапожкова и других.

Современная русскоязычная драматургия также представлена авторами разных поколений. С. Я. Гончарова-Грабовская, исследуя русскоязычную драматургию Беларуси, отмечает ее развитие «в русле реализма (Е. Попова, А. Делендик, С. Бартохова, Д. Балыко), постреализма (Е. Попова, Н. Халезин, К. Стешик), модернизма, неомодернизма (А. Курейчик, А. Щуцкий), авангардизма (Д. Строцев)» [7], особо подчеркивая широкий жанрово-стилевой диапазон творчества драматургов (социально-бытовая, историческая драма, пьеса-притча, пьеса-сказка, римейк, драма абсурда, монодрама и т. д.). Современная русскоязычная драматургия, развиваясь в русле белорусской драматургии, «находится в интерактивной связи с русской, открывая новые возможности для взаимодействия двух славянских литератур» [7].

Таким образом, можно констатировать, что русскоязычная литература Беларуси представляет собой яркий культурный феномен, требующий осмысления и изучения. Возрастающая популярность русскоязычной литературы Беларуси свидетельствует о её актуальности и востребованности.

#### Список использованной литературы

1. Андреев, А. Н. Русская (русскоязычная) литература Беларуси: проблемы становления // ЛитКритика.by. Белорусский литературный портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.litkritika.by/categories/literatura/11/856.html>. – Дата доступа: 02.12.2018.
2. Гнилomedов, В. В. На рубеже времен: русскоязычная поэзия Беларуси. – Минск: Галіяфы, 2013. – 175 с.
3. Русскоязычная литература Беларуси // Русская литература. Учебное пособие для 11 класса общеобразовательных учреждений с белорусским и русским языками обучения /

Н. И. Мищенко [и др.]; под редакцией Н. И. Мищенко, Т. Ф. Мушинской. – Изд. 4-е. – Минск, 2010. – С. 314–321.

4. Довнар, Т. И. Особенности исторической эволюции белорусской государственности // Теоретико-методологические и конституционные основы развития системы права Республики Беларусь: сб. статей / Бел. гос. ун-т. – Минск: Право и экономика, 2011. – С. 14–37.

5. Кузнецова, С. Фарміраванне нацыянальнай свядомасці: феномен Паўла Шпілеўскага // Беларусіка-Albaruthenika: Кн. 2 / Нац. навук.-асв. цэнтр імя Ф. Скарыны. – Минск, 1993. – С. 355–359.

6. Лавшук, О. А. Жанровая картина современной русскоязычной поэзии Беларуси // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А. А. Куляшова: навук.-метад. часопіс. – 2010. – № 1. – С. 70–80.

7. Русскоязычная литература Беларуси конца XX – начала XXI века: сб. науч. статей / [редкол.: С. Я. Горчарова-Грабовская (ответственный редактор), И. С. Скоропанова, У. Ю. Верина]. – Минск: РИВШ, 2010. – 205 с.

8. Скоропанова, И. С. «Минская школа» на рубеже XX–XXI вв.: хрестоматия. – Минск: БГПУ – ИСЗ, 2007. – 190 с.

9. Тубелевич, В. И. Адам Киркор как исследователь христианства Великого Княжества Литовского // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А, Гуманитарные науки: науч.-теор. журнал. – 2014. – № 9. – С. 67–70.

10. Учебная программа по учебному предмету «Русская литература» для V–XI классов учреждений общего среднего образования // Национальный образовательный портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.adu.by/ru/homepage/obrazovatelnyj-protsess-2017-2018-uchebnyj-god/202-uchebnye-predmety-v-xi-klassy/1272-russkaya-literatura.html>. – Дата доступа: 10.09. 2017

УДК 82–92+821.581

М. В. Трус (Беларусь, г. Мінск)

## ЧАСОПІС «ПОЛЫМЯ» І ЯГО РОЛЯ ВА ЎМАЦАВАННІ БЕЛАРУСКА-КІТАЙСКАГА КУЛЬТУРНАГА ДЫЯЛОГУ ў XXI СТАГОДДЗІ

**Анотацыя.** У артыкуле разглядаюцца асноўныя прынцыпы рэдакцыйнай палітыкі часопіса «Полымя», арганізацыі сістэмнай працы ў справе знаёмства беларускай чытацкай аўдыторыі з гісторыяй кітайскай літаратуры, яе мастацкай рэцэпцыяй і навуковым асэнсаваннем. Прадэманстраваны вопыт актуалізацыі рэсурснага патэнцыялу выдання, наватарскіх падыходаў і калегіяльнага медыйнага супрацоўніцтва.

**Ключавыя словы:** кітайская літаратура, мастацкі пераклад, кніжная серыя, літаратурнаўчы аналіз.

Ва ўступным слове да кнігі «Беларуска-кітайскія адносіны ва ўспамінах беларускіх паслоў» (2017) Міністр замежных спраў Рэспублікі Беларусь Уладзімір Макей адзначыў: «Станоўчая дынаміка развіцця беларуска-кітайскіх адносін уяўляе сабой яркі прыклад таго, як несупастаўляльныя па сваіх памерах краіны, з рознымі культурнымі

традыцыямі, але ў той жа час блізкія па духу, могуць паспяхова супрацоўнічаць у самых розных галінах» [1, с. 3].

Дзейнасць часопіса «Польмя» знаходзіцца ў агульным рэчышчы дзяржаўнай і міжнароднай палітыкі Беларусі. На яго старонках публікуюцца матэрыялы, якія маюць вельмі важнае значэнне ў міжкультурным – творчым і навуковым – дыялогу, рэалізуюць патэнцыял народнай дыпламатыі. Многае з падрыхтаванага ў сценах рэдакцыі выходзіць за межы звычайнай дзейнасці перыядычнага выдання, набывае не толькі часопісны, але і кніжны фармат, годна рэпрэзентуецца ў беларускіх і замежных СМІ, заўважна фігуруе як факт актуальнага міжкультурнага дыялогу.

Мэта нашага артыкула – азнаёміць з некаторымі ўнутранымі механізмамі рэдакцыйнай палітыкі і калегіяльнага супрацоўніцтва, наватарскімі падыходамі часопіса «Польмя» ў справе знаёмства беларускай чытацкай аўдыторыі з лепшымі здыбыткамі кітайскай літаратуры, вопытам мастацкай рэцэнцыі і навуковага асэнсавання культуры Паднябеснай.

**Часопіс «Польмя» ўчора і сёння.** Літаратурна-мастацкія перыядычныя выданні на сучасным этапе з’яўляюцца захавальнікамі культуры, маюць вялікае значэнне для стварэння адзінай сацыякультурнай прасторы. Яны фарміруюць уяўленне сучаснікаў пра літаратурныя аўтарытэты, крытэрыі і механізмы актуальных літаратурна-крытычных ацэнак, структуру і дынаміку літаратурнага працэсу.

Часопіс «Польмя» – найстарэйшае беларускае літаратурна-мастацкае выданне (выходзіць са снежня 1922 года), чья гісторыя звязана з лепшымі дасягненнямі айчынай літаратуры. На яго старонках упершыню былі надрукаваныя многія хрэстаматыійныя творы народных пісьменнікаў Беларусі: Якуба Коласа, Івана Мележа, Івана Шамякіна, Янкі Брыля, Максіма Танка. Сёння часопіс падтрымлівае і памнажае лепшыя традыцыі, закладзеныя папярэднікамі. Тут друкуюцца творы прадстаўнікоў розных пісьменніцкіх генерацый, крытычныя публікацыі асэнсоўваюць асноўныя праблемы сучаснага літаратурнага працэсу. Сярод важнейшых задач рэдакцыі: адлюстраванне сучаснага літаратурнага жыцця ў яго шматстайнасці, гуртаванне літаратурных пакаленняў, знаёмства чытачоў з лепшымі ўзорами сучаснай беларускай і замежнай літаратуры.

З 2012 года часопіс «Польмя» ўваходзіць у склад найбуйнейшай у краіне Рэдакцыйна-выдавецкай установы «Выдавецкі дом “Звязда”», заснаванай Міністэрствам інфармацыі Рэспублікі Беларусь, што аб’яднала кнігавыдавецкі аддзел, а таксама перыядычныя выданні: грамадска-палітычную газету «Звязда», штотыднёвік «Літаратура і мастацтва», літаратурна-мастацкія часопісы «Польмя», «Маладосць», «Нёман»,

«Бязрозка», сатырычны часопіс «Вожык», экалагічны часопіс «Родная прырода», жаночы часопіс «Алеся», грамадска-палітычны часопіс «Беларусь», інфармацыйна-асветную газету для беларусаў за мяжой «Голас Радзімы». Заснавальнікі часопіса «Польмя»: Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь; Грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі»; Рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Выдавецкі дом “Звязда”».

**Навуковая апрабцыя.** Часопіс «Польмя» ўключаны ў Пералік навуковых выданняў ВАК Рэспублікі Беларусь для публікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў па філалагічных навук (літаратуразнаўства). У склад рэдакцыйнай калегіі, якую ўзначальвае акадэмік НАН Беларусі Уладзімір Гніламедаў, уваходзяць вядучыя навукоўцы, прадстаўнікі розных навуковых і адукацыйных устаноў нашай краіны.

Наўнасць у часопісе рубрыкі «Навуковыя публікацыі» – беспрэцэдэнтная з'ява ў гісторыі літаратурна-мастацкай перыёдыкі. Гэта заўважна адбываецца на іміджы выдання, спрыяе актывізацыі і праблемна-тэматычнаму пашырэнню сучаснага літаратуразнаўчага дыскурсу ў Беларусі. Паколькі тыраж часопіса істотна перавышае тыражы профільных уласна навуковых выданняў, прапанаваныя публікацыі зыходна ахопліваюць значна шырэйшую чытацкую аўдыторыю, спрыяюць не толькі апрабцы вынікаў навуковых дасягненняў канкрэтных вучоных, але і папулярызацыі навукі наогул. Толькі ў часопісе «Польмя» рознажанравая творчая практыка суседнічае з кампетэнтным літаратуразнаўчым асэнсаваннем. Тым самым фарміруецца ўнікальнае інтэлектуальнае поле аналітычнага стаўлення і ўзаснага ўзбагачэння. Рэдакцыйная палітыка часопіса заключаецца ў запрашэнні да супрацоўніцтва вядомых аўтараў, а таксама адкрыцці новых перспектывіўных імёнаў у навуцы.

На старонках выдання апрабоўваюцца таксама вынікі навуковых даследаванняў грамадзян замежных краін – Ірана, Казахстана, Кітая, Украіны і інш.

За 2018 год у рубрыцы «Навуковыя публікацыі» надрукавана 18 артыкулаў, якія належаць пяру прадстаўнікоў Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, розных ВНУ нашай краіны (у іх ліку адна грамадзянка Кітая). Усё тэксты створаны ў рэчышчы актуальнасці і навізны, архіўнага адкрыцця, новых ракурсаў бачання мінулага і сучаснасці. Многія не пазбаўлены палемічнага запалу, заклікаюць да дыскусій. Сярод традыцыйных тэматычных блокаў вылучаецца кітайскі.

Аспірантка кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі БДУ Чжан Хаянь прадставіла артыкул «Чэн'юй як элемент нацыянальнай моўнай карціны свету: ад старажытнай літаратуры да сучаснай журналістыкі» [5],

у якім даследуюцца вытокі ўзнікнення ўстойлівых выразаў, іх метафарычная вобразнасць. Раскрываецца філасофскі сэнс кітайскіх ідыём праз прытчавую літаратурную форму. Аўтар аналізуе асаблівасці выкарыстання чэн'юяў у кітайскай старажытнай літаратуры, журналістыцы і ў такім папулярным сегменце нацыянальнага медыяландшафту, як гарадская газета. Прыводзяцца прыклады выкарыстання старажытных вобразных выразаў, якія характарызуюцца метафарычнасцю, утрымліваюць важны філасофска-маральны сэнс у сучасным нацыянальным культурным кантэксце.

Артыкул аспіранткі кафедры кітайскай філалогіі БДУ Веранікі Жукавец «Паэзія Мэн Хаажаня: беларуска-кітайскі дыялог» прысвечаны разгляду творчасці аднаго з выбітных паэтаў эпохі Тан. Аўтарам праведзена супастаўленне перакладаў на беларускую мову двух самых вядомых вершаў Мэн Хаажаня – «Вясновая раніца» і «Спыніўся на начлег на рацэ Цзяньдэ», здзейсненых Ігарам Бабковым і Міколам Мятліцкім. Пасля тэксталагічнага аналізу прапануюцца наступныя высновы: «На беларускую мову творы Мэн Хаажаня, якія спалучаюць у сабе прастату і высокі стыль, разнастайнасць паўсядзённых тэм і глыбокую філасофію жыцця, адаптавалі В. Радунь, А. Бадак, Д. Нечыпарук, Ю. Алейчанка. Тэндэнцыя адраджэння цікавасці да класічнай кітайскай паэзіі ў культурнай прасторы Беларусі, несумненна, з'яўляецца адной з адметных рысаў працэсу асэнсавання дасягненняў літаратуры Паднябеснай. Падобныя літаратурныя сувязі дазваляюць пашырыць ракурс духоўна-эстэтычнага ўспрымання і здабыць разуменне аб падабенстве першаасноў літаратуры ў яе агульначалавечым пачатку» [3, с. 137].

**Мастацкае перастварэнне.** Пачатак актыўнай перакладчыцкай працы з кітайскай на беларускую мовы звязаны з дзейнасцю вядомага беларускага паэта Міколы Мятліцкага, галоўнага рэдактара часопіса «Полымя» ў 2002–2014 гадах. На старонках выдання пабачылі свет наступныя падборкі яго перакладаў:

– «3 кітайскай паэзіі» (Цюй Юань, Цао Чжы, Сун Цзы Хоу, Тао Юаньмін) (2011, № 11);

– «3 кітайскай паэзіі эпохі Сун» (Лю Юн, Оуян Сю, Ван Аньшы, Су Шы, Хуан Ціньцзянь, Чжау Баньянь, Лі Цынчжао, Чэнь Юйі) (2012, № 7);

– «3 кітайскай паэзіі» (У Цзао, Хуан Цзуньсянь, Цю Цзінь, Го Можо, Чжу Сян, Ай Цін, Бян Чжылінь) (2012, № 11).

Вынік перакладчыцкай дзейнасці быў прадстаўлены шырокай чытацкай аўдыторыі ў кнізе «Пад крыламі Дракона: Сто паэтаў Кітая» (Мінск: Выдавецкі дом «Звязда», 2012), за якую Мікола Мятліцкі атрымаў у 2014 годзе спецыяльную прэмію Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь



у галіне літаратуры. Наступны важкі плён перакладчыка пабачыў свет зусім нядаўна: анталогія «Пялёсткі лотаса і хрызантэмы: 100 паэтаў Кітая XX стагоддзя» (Мінск: Мастацкая літаратура, 2018).

Цяпер часопіс «Польмя» ўзначальвае Алена Мальчэўская, адказны сакратар выдання – Юлія Алейчанка — курыруе рубрыку «Галасы свету», дзе рэгулярна змяшчаюцца пераклады з кітайскай літаратуры, кардынуе падрыхтоўку, прэзентацыю большасці выданняў кніжнай серыі «Светлыя знакі: паэты Кітая».

Стараннямі рэдакцыі выпрацаваўся адмысловы алгарытм рэпрэзентатывнай дзейнасці. Пры адрасным супрацоўніцтве са спецыялістамі-гуманітарыямі рыхтуюцца і ажыццяўляюцца: 1) падбор тэкстаў; 2) падраджковы і мастацкі пераклады; 3) падтэкставыя заўвагі і каментарыі; 4) уступны артыкул, які ўтрымлівае агульную інфармацыю пра творчасць аўтара, яго месца ў гісторыі кітайскай літаратуры і міжкультурным дыялогу. Такім чынам на старонках выдання не толькі з’яўляецца самадастатковая, комплексная публікацыя, але і закладваецца аснова для асобнага зборніка, у які ўключаюцца таксама іншыя творы, перакладзеныя на беларускую мову ў ранейшы час. Рэдакцыя рупіцца пра вядомасць вынікаў сваёй дзейнасці ў рэспубліканскіх СМІ, размяшчэнні матэрыялаў на інтэрнэт-партале «Сугучча. Літаратура і публіцыстыка краін Садружнасці».

**Ад часопіснага да кніжнага фармату.** Кніжная серыя «Светлыя знакі: паэты Кітая» была заснавана ў 2014 годзе па ініцыятыве і пры фінансавай падтрымцы Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь – з выразнай перспектывай маштабнага міжнароднага праекта. У прадмове «Мастак гор і вады» да першай кнігі – «Альтанка ля возера» – Алесь Карлюкевіч пісаў: «Ван Вэй, вершамі якога ў перакладах Рыгора Барадзіліна, Міколы Мятліцкага і Таццяны Сівец адкрываецца выдавецкая серыя “Светлыя знакі: паэты Кітая” (так у перакладзе з кітайскай гучыць слова “іерогліфы”), жыве, існуе, крынічыць даўнімі думкамі ў паэтычным Космасе ўсяго свету ўжо болей як 1300 гадоў. <...> “Светлыя знакі”, іерогліфы ідуць рашуча ў свет беларускага мастацкага слова» [2, с. 5, 8].

На дадзены момант выйшла 13 кніг, якія прадстаўляюць творчасць кітайскіх паэтаў розных эпох: Ван Вэй, Ду Фу, Ай Ціна, Лі Бо, Лі Хэ, Лі Цынчжао, Ван Гачжэня, Мэн Хаажаня і інш.

Падрыхтоўку выданняў кантралюе аўтарытэтны міжнародны рэдакцыйны савет: Лілія Ананіч, Аляксандр Карлюкевіч, Алесь Бадак, Вольга Аляксеева, Таццяна Сівец, Юлія Алейчанка (Беларусь), Лю Сулін, Чжан Хунбо, Лю Мяо, Чжан Хуэйцынь, Гао Ман (Кітай), Чынгіз Алі аглу (Азербайджан), Алібек Аскараў, Жанат Сейдуманай (Казахстан).

Падрыхтоўка перакладаў вядзецца ў цесным супрацоўніцтве з Рэспубліканскім інстытутам кітаязнаўства імя Канфуцзя БДУ, кафедры кітайскай філалогіі філалагічнага факультэта БДУ.

Над мастацкімі перакладамі працуюць прадстаўнікі розных пакаленняў беларускіх паэтаў: Мікола Мятліцкі, Навум Гальпяровіч, Леанід Дранько-Майсюк, Алесь Бадак, Рагнед Малахоўскі, Таццяна Сівец, Юлія Алейчанка, Алена Раманоўская, Валерыя Саротнік, Дар’я Нечыпарук і інш.

Пераклады робяцца або непасрэдна з мовы арыгінала, або па падрабязна каментаваным падрадкаўніку з кітайскай. Арганізатарам перастваральнай працы на розных этапах яе выканання нязменна выступае Юлія Алейчанка. Падрадкавыя, а таксама некаторыя мастацкія пераклады былі ажыццёўлены выпускнікамі аддзялення кітайскай філалогіі філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта – Аленай Раманоўскай, Дар’яй Нечыпарук, Веранікай Жукавец, якія звязалі з сінталогіяй сваю далейшую адукацыю і прафесійную выкладчыцкую дзейнасць на профільных кафедрах БДУ.

Дар’я Нечыпарук, выкладчык кафедры кітайскай філалогіі БДУ, апублікавала на старонках «Польмя» рэцэнзію на адну з кніг «Светлых знакаў...», у якой сярод іншага адзначыла: «Зборнік перакладаў вершаў Лі Хэ “Песня бамбукавай флейты” – увасабленне росквіту цесных літаратурных сувязей. Варта ганарыцца тым фактам, што пераклады твораў кітайскай літаратуры выконваюцца наўпрост з мовы арыгінала на беларускую без выкарыстання мовы-пасрэдніка, што забяспечвае максімальную набліжанасць да арыгінала» [4, с. 184].

Афармленне шэрагу кніг серыі «Светлыя знакі: паэты Кітая» (кнігі Лі Цінчжаа, Ван Гачжэня, Мэн Хаажаня, Сюй Чжымо) ажыццявіў мастак Каміль Камал, у творчасці якога «кітайскі цыкл» займае вельмі заўважнае месца. Падчас прэзентацый глядачы мелі магчымасць пазнаёміцца і з выставай графічных работ вядомага мастака, які па-філасофску пераасэнсоўвае кітайскую рэчаіснасць у ілюстрацыях да перакладных кніг.

Прэзентацыі кожнай кнігі з названай серыі (як правіла, у фармаце літаратурна-мастацкіх і музычных вечарын) праводзяцца на самых прэстыжных культурных пляцоўках Мінска: у Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, ДOME дружбы, галерэі «Універсітэт культуры» і інш. У іх бяруць удзел прадстаўнікі дыпламатычнага корпусу, міністэрстваў інфармацыі і культуры, выдавецтваў і літаратурна-мастацкіх выданняў, устаноў адукацыі, а таксама Рэспубліканскага інстытута кітаязнаўства імя Канфуцзя.

Выдавецкі дом «Звязда» выпусціў 10 кніг серыі «Светлыя знакі: паэты Кітая». Далей гэтую эстафету падхапіла выдавецтва «Мастац-

кая літаратура», дзе выйшлі наступныя тры кнігі: Су Шы «Подых усходняга схілу»; «Храм на вяршыні гары» (кітайскай паэзія VII–XX стагоддзяў у перакладах народнага паэта Беларусі Рыгора Барадзіна, 2018); Ван Цянчжаа «Метафара белага снегу» (2018). Часопіс «Польмя» пры гэтым захаваў сваю базавую ролю арганізатара і першапублікатара мастацкіх перакладаў, крытычных і навуковых матэрыялаў.

Шматгранная дзейнасць часопіса «Польмя» ў рэчышчы ўмацавання беларуска-кітайскага культурнага дыялогу працягваецца. Яна мае сістэмны характар, выдавочную тэндэнцыю да ўмацавання літаратуразнаўчай аналітыкі. Кітайскі вектар супрацоўніцтва нязменна абапіраецца на аўтарытэт выдання, яго моцныя традыцыі, падтрымку кіраўніцтва Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь і Выдавецкага дома «Звязда», ухвальныя водгукі вялікай чытацкай аўдыторыі.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Белорусско-китайские отношения в воспоминаниях белорусских послов: к 25-летию установления дипломатических отношений / сост. А. Тозик; под общ. ред. А. А. Тозика. – Минск: Звязда, 2017. – 216 с.
2. Ван Вэй. Альтанка ля возера: зборнік паэзіі / уклад.: А. Карлюкевіч, В. Аляксеева; прадм. А. Карлюкевіча. – Мінск: Звязда, 2014. – 64 с. – (Светлыя знакі: паэты Кітая).
3. Жукавец, В. Паэзія Мэн Хаажаня: беларуска-кітайскі дыялог // Польмя. – 2018. – № 1. – С. 134–138.
4. Нечыпарук, Д. Белая яшма па шоўку чырвоным... // Польмя. – 2016. – № 6. – С. 182–184.
5. Чжан Хаянь. Чэн'юй як элемент нацыянальнай моўнай карціны свету: ад старажытнай літаратуры да сучаснай журналістыкі // Польмя. – 2018. – № 9. – С. 106–111.

УДК.378.14.14.(043.3)

Т. Н. Чечко, М. Г. Лобан (Беларусь, г. Мозырь)

### ПОПУЛЯРИЗАЦИЯ ЛИТЕРАТУРНОГО НАСЛЕДИЯ БЕЛАРУСИ И КИТАЯ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ

**Анотацыя.** В статье представлен образовательный потенциал восточнославянской и китайской литератур, проанализированы особенности художественного воплощения ментальных свойств женщины в произведениях древней восточнославянской литературы и охарактеризован загадочный трехмерный образ «женщины земной, женщины – «прекрасной дамы» и женщины-феи» на материале китайской литературы.

**Ключевые слова:** художественное восприятие женских образов, принципы народной этики и эстетики, образовательный потенциал литературы.

Современное общество предъявляет особые требования к педагогу XXI века. Чтобы быть востребованным учителем-словесником, сегодня недостаточно оперировать знанием конкретной предметной области, а важно также владеть приемами драмогерменевтики, педагогики искусства, лингводидактики, культурологии. Дисциплины филологического цикла в стенах педагогического университета являются важнейшим средством воспитания личности через предмет. Использование взаимосвязей между ними, а также преподавание в широком культурологическом аспекте позволяют углубить понимание многих языковых и литературных явлений и постичь глубинные ценности других культур. В данном случае мы попытаемся выявить особенности художественного восприятия образа женщины в произведениях древней восточнославянской литературы и раскрыть загадочный трехмерный образ «женщины земной, женщины – «прекрасной дамы» и «женщины-феи» на материале китайской литературы.

Литературное наследие Беларуси базируется на устоявшихся принципах восточнославянского миролюбивого, поликультурного мышления, запечатленного в том числе и в женских образах древней восточнославянской литературы. Ментальные черты носителя культуры, представленные в литературных текстах, являются ведущим средством раскрытия особенностей национального самосознания и способом создания традиционной картины мира. Это своеобразное мирозерцание, «соединяющее... интеллектуальные, духовные и волевые качества национального характера в типичных его проявлениях» [4, с. 148].

На характер поведения и речемышления восточнославянской женщины прямое воздействие оказывают принципы народной этики и эстетики. И, прежде всего, принцип обобщающей идеализации. Восточнославянские женщины – обладательницы особого дара речи, полной поэзии, остроумия, загадок, неуловимых намеков. Их язык отличается высокой духовностью, передаёт идеальные устремления, милосердие и скромность, душевную щедрость. В легендах, былинах, сказках, песнях, других фольклорных жанрах *«всякое дело, мысль или слово... окрашены нравственным идеалом. Нет ничего, что не сопрягалось бы с моральным в поведении и мыслях человека... В оценке действия присутствует критерий “хорошо” – “плохо”, а в оценке его результата критерий “красиво” – “некрасиво”»* [4, с. 123].

В «Житии Евфросиньи Полоцкой» все действия главной героини окрашиваются в морально-этические тона. Посвятив свою жизнь делам благочестия, ютясь в келье Полоцкого монастыря, она переводит и переписывает священные книги для приходов, организует два монастыря –

женский и мужской. Божественные силы дарят Евфросинье вещие сны, видения. Её нравственная стойкость, скромность и подвижничество получают достойную оценку: «*Праведнии бо по смерти живи суть*» [1, с. 111].

В «Повести временных лет» красивой и загадочной речью пленяет князя Игоря, перевозя его в лодке, вещая и мудрая Ольга. Она не только преподносит достойный урок убийцам своего мужа, но и *«переклюкивает»* (оказывается хитроумнее) самого византийского императора. Своим государственным умом она задолго до восхождения на киевский престол князя Владимира, внука своего, понимает: без веры в единого Бога невозможно единство славянских племен и единое общеславянское государство; вера греков открывает русичам пути к европейской культуре.

С иным типом повествования, не сюжетным, эпическим, а лирическим, мы имеем дело в плаче Ярославны из «Слова о полку Игореве». Ярославна – подлинно песенная героиня. Она готова полететь чайкой хоть в ад, лишь бы только спасти Игоря. Читая «Слово...», мы оказываемся словно в эпицентре переживаний, нежных, трогательных чувств женщины, теряющей своего близкого. Она не остается наедине со своим горем, а выходит на Путивльский вал, трижды обращается к силам природы: с упреками за поражение мужа – к солнцу и ветру, за помощью – к Днепру. И природа откликается на её призыв, помогает бежать Игорю из плена. Автор плача обходится без «авторских метафор», использует типично народные обороты речи.

Поставленная перед выбором – любимый муж или власть, почести и богатство – рязанская крестьянка Феврония, ставшая женой муромского князя Петра (из «Повести о Петре и Февронии»), без колебания выбирает мужа. И когда приходит пора, умирает вместе с ним, в один день и час. Остроумно и находчиво отводит она предьявляемые ей неисполнимые требования такими же неисполнимыми встречными требованиями. Своей иносказательной, загадочной речью, *«странными глаголами»* она озадачивает, ставит в тупик своего гостя – посланца князя Петра (*«сего не вем, что глаголеши... ни единого слова от тебе разумех!»*). Устная народная поэзия входит в её речь через загадки – особую опосредованную форму выявления характера этой «мудрой девы».

Таким образом, отличаясь в пределах восточнославянского национального типа характерами, все женщины, о которых речь шла выше, являются воплощением благочестия, силы, красоты и бессмертия все преодолевающей женской любви.

Не менее многогранен и образ китайской женщины, запечатленный в письменных памятниках разных эпох.

Экзотическая красота китайской девушки всегда восхищала и завораживала: невысокая, гибкая, как тростинка, фигура с маленькими, изящными ручками, с тонкой шеей, узкие глаза мерцают загадкой Востока, тонкий стан обвивает легкое платье из почти прозрачной материи радужных цветов... Китайские девушки от природы наделены выдержкой, осторожностью, милой застенчивостью, сдержанностью [5].

В древнейшем поэтическом памятнике «Шицзипе» представлены песни, из которых перед читателем предстают различные поэтические образы: девушки, желающей выйти замуж; любовника, очарованного неземной красотой своей милой; покинутой жены, которая в долгом ожидании сетует на свою судьбу; разлученных супругов, страстных любовников [7]. При всем разнообразии лирических песен «Шицзина» можно выделить одну общую для них всех черту: женщина предстает перед нами равноправной личностью, наделенной не только физической красотой, но и высокими нравственными достоинствами («Вышла на небо луна», «Есть у восточных ворот водоем», «Вот из восточных ворот выхожу», «Песня танцора»). В «Шицзине» достаточно развернуто представлены два женских портрета – *достойной спутницы своего мужа, и прекрасной девушки-возлюбленной* («С супругом вместе встретишь старость ты», «Ты величава собой» и др.). Это поистине гимны радостям любви земной, счастью совместной жизни.

Широко представлено в памятниках китайской словесности и иное восприятие любви – любви-идеала, любви-сна, воспоминания, недоступного в обыденной жизни. Героиней таких произведений нередко оказывалась женщина-фея, наделенная сверхъестественной красотой и могуществом. *Образ женщины-феи* складывался на основе гимнов различным божествам и духам, отражающих, в первую очередь, отношения между людьми. Божественная любовь духов была подобна земным чувствам: героини гимнов страдают в разлуке, тоскуя о любимых так же, как и люди. Но божественная любовь, перенесенная вновь в мир людей, сохранила свою высшую, божественную сущность – она стала истинным критерием настоящего чувства. Так, в поэмах Сун Юя (290–223 г. до н. э.) «Горы высокие Тянь», «Святая фея» [3, с. 50–70] речь идет о любви святой феи, повелительницы горы Ушань, к удельному князю. Эта любовь-видение воспринимается и князем, и всеми окружающими как величайшая милость, удостоиться которой может далеко не каждый смертный. Женщина и все, что ее окружает, становится предметом эстетического наслаждения, а неземная любовь, как и чудесная природа, – средством вдохновения в мирской суете [3].

Художественные портреты китайских женщин при их внешней легкости, изяществе и покорности содержат глубинную тайну – необъяснимую силу вдохновения и непостижимую силу духа в ее поистине мужественном воплощении. Так, в книгах Древних Од встречается информация о знаменитой Ханьской династии, которая правила Китаем четыреста лет. Среди мудрых правителей упоминается и императрица Люй-Тай-Хоу, известная в истории под именем Гао-Хоу. Жена основателя династии, представительница из просто народа, наделена властным, решительным, по праву, императорским характером. По ее приказу были умерщвлены воеводы, которые угрожали целостности империи. Императрица Ту (ум. в 135 г. до Р. Х.) правила Китаем сорок лет и была поклонницей политической философии Лао-Цзы, заповедав наследникам идти путями, указанными философом. Благодаря мудрой государственной политике воздержания от ненужных войн, она к концу своего долгого царствования привела Китай в состояние завидного материального благополучия и собрала материальные ресурсы, которые помогли ее внуку, Сяо-У-Ди, вести политику широких завоеваний и очертить границы тогда уже великой империи. Величие китайских женщин удивительно и в плане проявления широты таланта. Незаурядным литературным талантом и чертами подлинного государственного гения была наделена и выдающаяся китаянка, императрица У-Чжао (660–705 по Р. Х.). Она правила 45 лет подряд и после тридцатилетнего царствования приказала объявить себя не императрицей – регентшей, как считалось по Танской династии, а императором, основателем новой династии Чжоу. У-Чжао вела политику смелых завоеваний и содействовала культурному прогрессу Китая.

Изучение филологических дисциплин в педагогическом вузе не может и не должно быть самоцельным явлением. Его необходимо подчинить, начиная с младших курсов, развитию обобщенных, интегрированных знаний и аналитико-синтетических умений в широком культурологическом контексте. Ведь от уровня овладения интегративно-целостными дидактическими единицами – компетенциями – напрямую зависит смысл и результат профессиональной деятельности учителя-словесника в условиях современной поликультурной школы.

#### Список использованной литературы

1. Анталогія даўняй беларускай літаратуры XI – першай паловы XVII ст. / НАН Беларусі, Ін-т літаратуры імя Я. Купалы; навук. рэд. В. А. Чамярыцкі. – 2-е выд., выпр. – Мінск: Беларуская навука, 2005. – 1015 с.
2. Васильев, В. П. Очерк истории китайской литературы // Всеобщая история литературы. – СПб., 1880. – 472 с.

3. Васильев, Л. С. Некоторые особенности системы мышления, поведения и психологии в традиционном Китае // Китай: традиция и современность. – М., 1976. – 230 с.
4. Колесов, В. В. «Жизнь происходит от слова...». – СПб: «Златоуст», 1999. – 368 с.
5. Кравцова, М. Е. «Красавица» – женский образ в китайской лирике (поэзия древности и раннего средневековья) // Проблема человека в традиционных китайских учениях [Электронный ресурс]. – М.: Наука, 1983. – С.153–162. – Код доступа: <http://www.russianshanghai.com/articles/post4777>. – Дата доступа: 17.01.2017.
6. Слово о полку Игореве / вступит. ст., ред. текста, досл. и объяснит. пер. с древнерус., примеч. Д. С. Лихачева; грав. В. А. Фаворского и М. И. Пикова. – М.: Дет. лит., 1986. – 221 с.

УДК 821.161.3

А. В. Шарапова (Беларусь, г. Магілёў)

## ФОРМА- І СЭНСАЎТВАРАЛЬНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ТВОРАЎ ЯКУБА КОЛАСА ДЛЯ ДЗЯЦЕЙ: СПЕЦЫФІКА ВЫВУЧЭННЯ ВА ЁСТАНОВАХ СЯРЭДНЯЙ СПЕЦЫЯЛЬнай АДУКАЦЫІ (ДЫСЦЫПЛІНА «БЕЛАРУСКАЯ ДЗІЦЯЧАЯ ЛІТАРАТУРА»)

**Анагатыя.** У артыкуле прапануецца сістэма метадычных рэкамендацый па правядзенні заняткаў, прысвечаных Якубу Коласу. Мастацкі твор – гэта адзінства зместу, мастацкай структуры і ўспрымання, таму ўсе практыкаванні і заданні маюць на мэце даследаванне форма- і сэнсаўтваральных асаблівасцяў тэкстаў пісьменніка для дзіцячага чытання. Паказваецца фарміраванне Якубам Коласам традыцый беларускай дзіцячай літаратуры, засваенне новых тэм, вобразаў, жанравых форм.

**Ключавыя словы:** форма і сэнс твора, літаратурны жанр, жанравыя формы, аповесць, апавяданне, казка.

Літаратурная адукацыя навучэнцаў устаноў сярэдняй спецыяльнай адукацыі – гэта арганізаваная форма педагагічнага ўздзеяння на асобу, якая можа разглядацца як узаемасувязь розных элементаў педагагічнай сістэмы, скіраваных на падрыхтоўку спецыяліста і развіццё асобы і грамадзяніна. Тыповая вучэбная праграма па вучэбнай дысцыпліне «Беларуская дзіцячая літаратура» прафесіянальнага кампанента тыпавога вучэбнага плана па спецыяльнасці 2–01 02 01 «Пачатковая адукацыя» (далей – Праграма) арыентуе выкладчыка на фарміраванне сярод іншых такіх кампетэнцый, як веданне на ўзроўні разумення асноўных літаратурных жанраў, жыцця і творчасці беларускіх дзіцячых пісьменнікаў у кантэксце канкрэтнай гістарычнай эпохі; жанравых асаблівасцяў творчасці беларускіх дзіцячых пісьменнікаў; уменне вызначаць жанрава-стылёвыя асаблівасці літаратурных твораў, аналізаваць творы з улікам іх ідэйна-мастацкай цэласнасці і спецыфікі аўтарскай пазіцыі,



актуальнасці, даступнасці і цікавасці для малодшых школьнікаў, а таксама складаць планы-канспекты ўрокаў, рэцэнзіі на мастацкі твор, анатыцы кнігі, пісаць рэфераты і інш. [3, с. 2–3].

У такім кантэксце важным элементам педагагічнай сістэмы з'яўляецца асэнсаванне літаратурнай спадчыны Я. Коласа. Улічваючы спецыфіку творчасці пісьменніка, вывучэнне названай тэмы мэтазгодна праводзіць па жанрава-тэматычным прынцыпе. Зыходзячы з гэтага, навучэнцам згадваюцца такія паняцці, як «літаратурны род», «эпас», «лірыка», «літаратурны жанр», «аповяданне», «казка», «паэма», «верш», «адухаўленне», «параўнанне», «эпітэт»<sup>1</sup>, «гіпербала» і інш. Для замацавання атрыманых ведаў ім прапануецца зрабіць запіс азначэнняў тэрэтычных паняццяў у сшыткі для самападрыхтоўкі або ўзнавіць ужо вядомыя для іх і запісаныя азначэнні. Падобная работа, што выконваецца па сістэме перспектывных ліній, прадугледжвае паэтапае фарміраванне ў будучых педагогаў кампетэнцый аналізу мастацкага твора з пункту гледжання яго жанравых асаблівасцяў. Важна, каб навучэнцы ўсведамлялі, на якім этапе вучэбнай і працоўнай дзейнасці ім спатрэбяцца гэтыя ўменні і навыкі.

На вывучэнне творчасці Якуба Коласа Праграмай адводзіцца дзве аўдыторныя гадзіны – гэта практычныя заняткі. Пры выкладанні дысцыпліны «Беларуская дзіцячая літаратура» намі выпрацавана сістэма работы, што прадугледжвае пры падрыхтоўцы да практычных заняткаў выкананне пэўнага комплексу заданняў, часам апераджальнага характару [напрыклад, крыніцы 4; 5 і інш.]. На практычных занятках навучэнцам прапаноўваюцца наступныя пытанні для вывучэння і абмеркавання, а таксама практыкаванні да іх.

### **1. Старонкі біяграфіі Якуба Коласа (1882–1956). Клопаты пісьменніка аб развіцці беларускай нацыянальнай літаратуры для дзяцей.**

*Практыкаванне 1.* Зрабіце да заняткаў апераджальныя заданні, звязаныя з жыццём і творчасцю пісьменніка, якія грунтуюцца на асэнсаванні адпаведнага артыкула ў вучэбным дапаможніку «Беларуская дзіцячая літаратура» [1, с. 78–89] і запаўненні храналагічнай табліцы<sup>2</sup>.

---

1 У дадзеным выпадку значную дапамогу навучэнцам у працэсе іх тэрэтычнай падрыхтоўкі можа аказаць наступная крыніца: Беларуская дзіцячая літаратура ў тэрмінах і паняццях: дапаможнік / А. М. Макарэвіч, В. І. Караткевіч; пад агул. рэд. А. М. Макарэвіча. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2014. – 140 с.

2 Метадычныя матэрыялы да курса (узор храналагічнай табліцы, схемы аналізу мастацкага твора, план напісання анатыцы, рэцэнзіі, спісы мастацкіх тэкстаў для чытання і завучвання на памяць, планы практычных заняткаў, алгарытмы напісання планаў-канспектаў урока, парады па арганізацыі самастойнай работы і інш.) выдаюцца навучэнцам на ўступных занятках па дысцыпліне.

ДАТА	ФАКТЫ ЖЫЦЦЯ І ТВОРЧАСЦІ	ЗАЎВАГІ
------	-------------------------	---------

Асаблівая ўвага звяртаецца на перыяд 1921–1922 гг. – гэта час актыўнага супрацоўніцтва пісьменніка з часопісам для дзяцей «Зоркі». Названае выданне спрыяла станаўленню і развіццю айчыннай літаратуры для дзяцей, у ім публікаваліся многія вядомыя аўтары, у тым ліку, і Якуб Колас. Імкненне стварыць новую дзіцячую літаратуру вызначыла для пісьменніка новыя шляхі ў творчасці.

**Практыкаванне 2.** Звярніцеся да публіцыстычных выказванняў Якуба Коласа пра месца і ролю літаратуры ў сістэме нацыянальнай адукацыі і выхавання, а таксама да артыкула: Глінская, Л. І. З любоўю да дзяцей: Якуб Колас і дзіцячая літаратура // Пачатковая школа. – 2002. – № 7. – С. 29–31. Вылучце на аснове асэнсаванага матэрыялу асноўныя патрабаванні пісьменніка да беларускай дзіцячай літаратуры.

**Практыкаванне 3** (высокага (прадуктыўнага творчага) узроўню). Звярніцеся да факсімільнага выдання кнігі «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», прачытайце яго, разгледзьце вокладку. Падумайце, які прынцып выкарыстоўвае Якуб Колас пры вылучэнні асобных раздзелаў падручніка, наколькі магчыма выкарыстанне тэкстаў з гэтага падручніка ва ўстановах дашкольнай адукацыі. Абгрунтуйце свой адказ з метадычных пазіцый. Параўнайце «Другое чытанне для дзяцей беларусаў», што ўяўляе сабой хрэстаматыю для вучняў II класа, з сучаснымі чытанкамі для гэтага ж узросту.

## **2. Псіхалагізм апавяданняў «Страшнае спатканне» (1921), «Чоран» (1921)<sup>1</sup>.**

**Практыкаванне 1.** Прачытайце мастацкія тэксты, зрабіце іх літаратурнаўчы аналіз па папярэдне прапанаванай схеме.

**Практыкаванне 2.** Вызначце, чаму менавіта псіхалагізм, а таксама лірызм, эмацыйнасць з’яўляюцца канцэпцыйнымі для названых мастацкіх тэкстаў? Пацвердзіце свае разважанні цытаваннем урыўкаў з мастацкіх тэкстаў.

**Практыкаванне 3.** Ахарактарызуйце ролю мастацкай дэталі (славеснай, партрэтнай, псіхалагічнай, пейзажнай і іншых) у апавяданнях. Якая яе роля ў стварэнні мастацкага вобраза? Прывядзіце прыклады.

**Практыкаванне 4.** Сфармулюйце ідэю твораў, падмацуйце яе цытатай. Паспрабуйце праілюстраваць апавяданні.

<sup>1</sup> Пры магчымасці можна пашырыць спіс апавяданняў Я. Коласа для чытання наступнымі тэкстамі: «У старых дубах» (1912), «Дзеравеншчына» (1912), «Сірата Юрка» (1914), «Наталька, Джон і муха» (1921).

### **3. Прырода і дзеці ў вершах розных часоў («На полі вясною», «На рэчцы зімою», «Ручай» і іншыя).**

*Практыкаванне 1.* Падрыхтуйцеся да выразнага чытання твораў.

*Практыкаванне 2.* Ахарактарызуйце мову вершаў. Звярніце ўвагу на мастацкія тропы (эпітэты, метафары, параўнанні, гіпербалы і іншае) і стылістычныя фігуры (паўторы, супастаўленні, супрацьпастаўленні і іншае). Вызначце, у якіх творах найбольш паказальна выкарыстоўваецца такі прыём, як персаніфікацыя (адухаўленне). З якой мэтай ён выкарыстоўваецца? Як мастацкая выразнасць уплывае на асэнсаванне тэкстаў дзецьмі дашкольнага і малодшага школьнага ўзросту?

*Практыкаванне 3.* Зрабіце тэзісны канспект наступнай крыніцы: Емяльянаў, А. С. Прырода і поры года ў паэзіі Я. Коласа для дзяцей // Веснік Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава. – 2003. – № 2 (28). – С. 83–89.

### **4. Свет дзіцячай душы ў вершаваным апавяданні «Савось-распуснік».**

*Практыкаванне 1.* Прачытайце твор. Вызначце яго найбольш паказальныя мастацкія асаблівасці. Звярніце ўвагу на насычанасць тэксту дыялогамі. Гэта сведчыць пра магчымасць інсцэніроўкі тэкстаў. Прадумайце, якім чынам можна яе рэалізаваць ў навучальнай установе. Раскажыце, што будучы рабіць героі, якім чынам рухацца, які будзе агульны фон і іншае.

*Практыкаванне 2.* Ахарактарызуйце сюжэтныя асаблівасці твора. Вызначце элементы сюжэта, асаблівую ўвагу звярніце на кульмінацыйны момант. Падумайце, чаму ў названым творы аўтар пазбягае маралізатарства, дазваляючы дзецям самім прыходзіць да пэўных высноў.

### **5. Выхаваўчы пафас паэмы-казкі «Рак-вусач» (1926).**

*Практыкаванне 1.* Прачытайце казку. Вызначце, у чым адрозненне паміж апрацоўкай народных казак і стварэннем уласна літаратурных казак.

*Практыкаванне 2.* Назавіце тыя чалавечыя якасці, што выходзіць казка Якуба Коласа. Растлумачце свой адказ, прывядзіце прыклады.

*Практыкаванне 3.* Складзіце комікс паводле казкі «Рак-вусач», які можа стаць асновай дзіцячай гульні.

### **6. Пазнавальнае значэнне паэмы «Міхасёвы прыгоды» (1934).**

*Практыкаванне 1.* Прачытайце паэму, вызначце прататыпную аснову твора.

*Практыкаванне 2.* Ахарактарызуйце кампазіцыйныя асаблівасці твора. Дакажыце, што менавіта падобны спосаб разгортвання дзеяння найбольш спрыяе дзіцячаму ўспрыманню.

*Практыкаванне 3.* Размеркаваўшыся на міні-групы, зрабіце прэзентацыю асобных раздзелаў паэмы, перш за ўсё тых, што найбольш інфармацыйна насычаны: «Рыбацтва», «Грыбы», «Успаміны аб горадзе».

### **7. Вобразы дзяцей у паэме «Новая зямля» (1923).**

Для выканання гэтага задання рэкамендуецца падзяліць студэнтаў на міні-групы (па 3–4 студэнты), кожная з якіх выбірае той ці іншы дзіцячы вобраз паэмы. Спэцыялісты прадугледжвае работу з тэкстам і адказ на пытанне: якімі вобразна-выяўленчымі сродкамі карыстаецца пісьменнік пры стварэнні вобразаў дзяцей у сваёй творчасці. Перамагае міні-група, што дала найбольш поўны, падмацаваны прыкладамі і па-мастацку выразны адказ.

Пасля вывучэння тэмы «Якуб Колас» мэтазгодна прапанаваць працаваць план-канспект і тэхналагічную карту заняткаў з выкарыстаннем твора (па выбары навучэнца) з пераліку тэкстаў пісьменніка, прапанаваных для вывучэння ў пачатковай школе. У 2 класе – гэта вершы «Адлёт жураўлёў», «Песня аб вясне», казка «Два маразы», апавяданне «Прылёт птушак», у 3 – апавяданні «Ясныя дні восені», «Ластаўкі», «Вясна», верш «Зіма», у 4 класе прапануецца верш «Усход сонца».

Таксама з мэтай выяўлення эмацыйнага стану навучэнцаў пасля вывучэння тэмы можна рэкамендаваць напісаць невялікае эсэ «Якуб Колас і дзеці».

Для праверкі ведаў навучэнцаў па творчасці Якуба Коласа мэтазгодна выкарыстаць комплекс тэставых заданняў, у якіх на адно пытанне даецца чатыры варыянты адказаў, і неабходна выбраць адзін правільны адказ.

#### **1. Адзначце гады жыцця Я. Коласа:**

- |               |                 |
|---------------|-----------------|
| а) 1882–1956; | в) 1886–1941;   |
| б) 1883–1971; | г) 1904 – 1979. |

#### **2. Назавіце сапраўднае імя і прозвішча Я. Коласа:**

- |                         |                    |
|-------------------------|--------------------|
| а) Іван Фёдараў;        | в) Іван Луцэвіч;   |
| б) Канстанцін Міцкевіч; | г) Самуіл Плаўнік. |

#### **3. Па адукацыі Я.Колас быў:**

- |               |                     |
|---------------|---------------------|
| а) журналіст; | в) каморнік;        |
| б) настаўнік; | г) не меў адукацыі. |

**4. Як называўся першы беларускі часопіс для дзяцей, з якім супрацоўнічаў Я. Колас?**

- а) Лучынка; | в) Беларускі піянер;  
б) Вясёлка; | г) *Зоркі*.

**5. Для якога класа прызначана хрэстаматыя Я. Коласа «Другое чытанне для дзяцей беларусаў»?**

- а) I; | в) III;  
б) II; | г) IV.

**6. У апавяданні Я. Коласа «Страшнае спатканне» Тараска крывую бярэзінку палічыў за:**

- а) мядзведзя; | в) дзіка;  
б) *ваўка*; | г) лася.

**7. У апавяданні Я. Коласа «Чоран» бычка прадалі з-за таго, што:**

- а) сям'я пераязджала ў горад; | в) загадаў пан;  
б) *не было чым карміць*; | г) бычок захварэў.

**8. Якім мастацкім тропам з'яўляюцца выдзеленыя радкі з верша Я. Коласа «На полі вясною»: Люблю я прыволле // Шырокіх палёў, // Зялёнае мора // *Рэчаных каласоў*?**

- а) параўнанне; | в) *метафара*;  
б) метанімія; | г) эпітэт.

**9. Якім мастацкім тропам з'яўляюцца радкі з верша Я. Коласа «На рэчцы зімою»: Эх ты, лёд-гвалтоўнік! // Што ты вытвараш? // Ты нашто вадзіцу // *Крыўдзіш і ўшчуваеш*?**

- а) *увасабленне*; | в) параўнанне;  
б) эпітэт; | г) адухаўленне.

**10. Якім мастацкім тропам з'яўляецца выдзеленае слова з верша Я. Коласа «Ручай»: Між алешын, кустоў, // Дзе пня салавей, // І шуміць і грыміць // *Срэбразвонны ручэй*?**

- а) *эпітэт*; | в) гіпербала;  
б) параўнанне; | г) літота.

**11. У вершаваным апавяданні Я. Коласа «Савось-распуснік» галоўны герой хоча:**

- а) купіць ката; | в) *нацкаваць на ката сабаку*;  
б) прадаць ката; | г) накарміць ката.

**12. У вершаваным апавяданні Я. Коласа «Савось-распуснік» кот знайшоў ратунак:**

- |                      |                           |
|----------------------|---------------------------|
| а) на галаве Антона; | в) на галаве дзеда Паўла; |
| б) на галаве Савося; | г) на галаве Рудзькі.     |

**13. Што зрабілі рыбы, калі Рак-вусач занудзіўся з аднайменнай казкі Я. Коласа?**

- |                            |                       |
|----------------------------|-----------------------|
| а) паклікалі ўрача;        | в) склікалі нараду;   |
| б) паклалі яго ў бальніцу; | г) пакінулі ў спакоі. |

**14. Хто дапамог Раку-вусачу з аднайменнай казкі Я. Коласа выйсці з дэпрэсіі?**

- |            |           |
|------------|-----------|
| а) жыта;   | в) чарот; |
| б) карась; | г) качка. |

**15. Ехаць у вёску Міхасю з паэмы Я. Коласа «Міхасёвы прыгоды»:**

- |                        |                           |
|------------------------|---------------------------|
| а) параілі сябры;      | в) парэкамендавалі ўрачы; |
| б) прапанавалі бацькі; | г) загадалі камандзіры.   |

**16. Як звалі братоў Міхася з паэмы Я. Коласа «Міхасёвы прыгоды»?**

- |                    |                    |
|--------------------|--------------------|
| а) Даніла і Юрка;  | в) Толік і Валік;  |
| б) Косцік і Валік; | г) Пятрок і Ігнат. |

**17. Які персанаж паэмы Я. Коласа «Новая зямля» імкнуўся пазбавіцца ад падручніка «Начаткі»?**

- |             |             |
|-------------|-------------|
| а) Уладзік; | в) Кастусь; |
| б) Алесь;   | г) Яська.   |

**18. Хто такі дарэктар (паэма Я. Коласа «Новая зямля»)?**

- |                        |  |
|------------------------|--|
| а) галоўны на бровары; | в) настаўнік-падлетак, што некалькі гадоў вучыўся ў школе; |
| б) школьны настаўнік;  | г) намеснік ляснічага.                                     |

**19. Што варыў дзядзька Антось пляменнікам у раздзеле «Дзядзька-кухар»?**

- |                          |                             |
|--------------------------|-----------------------------|
| а) верашчаку;            | в) клёцкі ў бярозавым соку; |
| б) мачанку з баравікамі; | г) узвар.                   |

**20. Суаднясіце назву твора Я. Коласа з яго жанравым і фармальным азначэннем:**

- |                 |                 |
|-----------------|-----------------|
| А) Рак-вусач;   | 1) апавяданне;  |
| Б) Новая зямля; | 2) паэма;       |
| В) Чоран;       | 3) верш;        |
| Г) Ручай.       | 4) паэма-казка; |
|                 | 5) аповесць.    |

- |                 |                 |
|-----------------|-----------------|
| а) А2 Б4 В3 Г5; | в) А4 Б1 В3 Г2; |
| б) А4 Б2 В1 Г3; | г) А1 Б2 В3 Г4. |

**21. Устанавіце адпаведнасць паміж творамі Я. Коласа і іх тэматыкай:**

- |                        |  |
|------------------------|--|
| А) На рэчцы зімою;     | 1) недапушчальныя паводзіны падлеткаў; |
| Б) Страшнае спатканне; | 2) узаемадапамога ў калектыве;         |
| В) Савось-распуснік;   | 3) характэрнае зімовае прыроды;        |
| Г) Рак-вусач.          | 4) перавелічэнне небяспекі;            |
|                        | 5) школьнае сяброўства.                |

- |                 |                 |
|-----------------|-----------------|
| а) А3 Б4 В1 Г2; | в) А2 Б1 В3 Г4; |
| б) А1 Б2 В3 Г4; | г) А5 Б2 В4 Г1. |

**22. Літаратурная прэмія імя Якуба Коласа прысуджаецца за лепшы:**

- |                            |                        |
|----------------------------|------------------------|
| а) <i>празаічны твор</i> ; | в) драматургічны твор; |
| б) паэтычны твор;          | г) дзіцячы твор.       |

Такім чынам, сістэма апераджальных заданняў дае магчымасць навучэнцам спрагназаваць уласны ўзровень сваіх вучэбных дасягненняў і супаставіць іх з крытэрыямі вучэбных патрабаванняў. Прапанаваная метадыка вывучэння тэмы «Якуб Колас» з улікам жанравай спецыфікі спрыяе фарміраванню ў будучых педагогаў навучальных устаноў вучэбных алгарытмаў, уменняў і навыкаў працы з мастацкім твораў, улічваючы ўзроставыя асаблівасці рэцыпіентаў і адукацыйныя задачы, якія стаяць перад настаўнікам. Названыя кампетэнцыі замацоўваюцца ў бліжэйшай перспектыве падчас педагагічнай і метадычнай практык.

**Спіс выкарыстанай літаратуры**

1. Беларуская дзіцячая літаратура : вучэб. дапаможнік / А. М. Макарэвіч [і інш.]; пад агулн. рэд. А. М. Макарэвіча. – Мінск: РІПА, 2016. – С. 78–89.

2. Беларуская дзіцячая літаратура ў тэрмінах і паняццях: дапаможнік / А. М. Макарэвіч, В. І. Караткевіч; пад агул. рэд. А. М. Макарэвіча. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2014. – 140 с.

3. Тыпавая вучэбная праграма па вучэбнай дысцыпліне «Беларуская дзіцячая літаратура» прафесіянальнага кампанента тыпавага вучэбнага плана па спецыяльнасці 2–01 02 01 «Пачатковая адукацыя» для рэалізацыі адукацыйнай праграмы сярэдняй спецыяльнай адукацыі, якая забяспечвае атрыманне кваліфікацыі спецыяліста з сярэдняй спецыяльнай адукацыяй / склад. І. Г. Лабёнак. – Мінск: РІПА, 2014. – 46 с.

4. Шарапава, А. В. Жанрава-стыльовыя асаблівасці творчасці Станіслава Шушкевіча для дзяцей і асаблівасці яе вывучэння // Куляшоўскія чытанні: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Магілёў, 20–21 красавіка 2017 г. / пад рэд. В. М. Шаршнёвай. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. – С. 78–83.

5. Шарапава, А. В. Вывучэнне творчасці Віталія Вольскага ў кантэксце вучэбнай дысцыпліны «Дзіцячая літаратура»: тэарэтычны і жанравы аспекты // Беларуская літаратура ў культурнай прасторы сучаснага грамадства: матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі да 120-годдзя з дня нараджэння Кандрата Крапівы (Мінск, 3–4 сакавіка 2016 г.) / Цэнтр даследаванняў бел. культуры, мовы і літ. Нац. акадэміі навук Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2016. – С. 210–214.

УДК 811.161.3'36

В. М. Шаршнёва (Беларусь, г. Магілёў)

## СТЫЛІСТЫЧНАЯ ФУНКЦЫЯ АФАРЫЗМАЎ У ПАЭМЕ Я. КОЛАСА «НОВАЯ ЗЯМЛЯ»

**Анацыя.** У артыкуле ідзе гаворка пра індывідуальна-аўтарскае выкарыстанне афарызмаў у паэме Я. Коласа «Новая зямля». Разнастайныя паводле паходжання, структуры і спосабаў функцыянавання афарызмы характарызуюцца як неад’емны складнік ідэя-стылю паэта.

**Ключавыя словы:** афарызм, афарыстыка, прыказка, прымаўка, стылістычная функцыя, ідыястыль.

Вывучэнне афарыстычнага багацця мовы беларускай літаратуры з’яўляецца адной з актуальных праблем беларускага мовазнаўства. Прычым вывучэнне не толькі аўтарскіх інавацый, як гэта сцвярджае А. Я. Міхневіч у энцыклапедыі «Беларуская мова» [2, с. 61], але і «агульнаўжывальнай, і дыялектнай, і жаргоннай афарыстыкі (найперш з фонду адпаведных прыказак і прымавак, крылатых выразаў), разнастайных афарыстычных рэмінісцэнцый з літаратурных тэкстаў беларускіх і замежных аўтараў, а таксама шматлікіх індывідуальна-аўтарскіх перафразаванняў і перайманняў афарызмаў, у межах як асобных ідыястыляў, так і цэлых гістарычных перыядаў развіцця беларускай літаратуры і літаратурнай мовы» [1, с. 5].

Паколькі афарыстыка зусім маладая філалагічная дысцыпліна, то і тлумачэнне яе даецца далёка не ва ўсіх тэрміналагічных слоўніках і даведніках. Так, напрыклад, паводле В. Рагойшы, «афарыстыка – сукупнасць трапных, яскравых, лаканічных, часам дасціпных выказван-



няў, у якіх увасоблены значныя жыццёвыя назіранні і развагі. Да афарыстыкі адносяцца народныя выслоўі, прыказкі і прымаўкі, афарызмы, крылатыя словы, досціпы, парадоксы. Афарызмы сустракаюцца ў літаратурных творах розных жанраў, прычым як у мове аўтараў, так і ў мове літаратурных персанажаў» [3, с. 47].

Афарыстыка, выслоўнасць Я. Коласа ярка стылістычна афарбавана – гэта перш за ўсё тэкст, думка, развага-ацэнка. Тэкст паэмы «Новая зямля» (як, зрэшты, і іншыя творы Я. Коласа) утрымлівае шмат афарызмаў, сапраўды вартых таго, каб іх ведала і ўжывала як мага больш беларусаў і носьбітаў іншых культур. Напрыклад: *Дарогі заўжды свежы, новы // І мнагадумны, настраёвы, // Іх ні прайсці, ні азірнуць, // Яны сваім жыццём жывуць* (XXVI); *Ды што краса без аўладання? // Адно пустое парыванне* (XXVI); *Жывую сілу // Не запраторыш ты ў магілу* (XIX); *Зімой цяпла чакаць не варта* (XXI) і інш.

Праблема апісання стылістычнай афарбаванасці афарыстыкі паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» звязана не толькі з надзвычайным багаццем зместу і разнастайнасцю моўных і паэтыка-стылістычных формаў яго адлюстравання, але і шматлікасцю тыпаў афарыстычных адзінак паводле іх генезісу, структуры і спосабаў функцыянавання.

Сярод афарызмаў мовы твораў пісьменніка Я. Я. Іваноў прапануе вылучаць тры вялікія групы афарыстычных адзінак з агульнымі стылістычнымі характарыстыкамі: «моўныя афарызмы (парэміі і крылатыя выразы), разавыя цытаты (рэмінісцэнцыі з літаратурных ці фальклорных тэкстаў) і аўтарскія інавацыі» [1, с. 5].

Найбольш пашыранымі па колькасці моўнымі афарызмамі ў мове паэмы Я. Коласа «Новая зямля» з’яўляюцца прыказкі, прымаўкі, народныя прыкметы, прымхі, т. зв. «гаспадарчыя» выслоўі, а таксама іншыя ўстойлівыя фразы фальклорнага паходжання. Параўн.: *Куцця. Марозна. Хмурнавата. // Сняжок падкідвае заўзята; // Снег на куццю – грыбы на лета, // Такая матчына прымета, // А сцежкі чорны – ягад многа; // Ну, і за гэта хвала богу.* («Новая зямля») – *Снег на куццю – грыбы на лета* (народная прыкмета) [4, с. 216].

Адносна невялікую, але не менш значную частку моўных афарызмаў паэмы складаюць крылатыя выразы з фальклорных тэкстаў неафарыстычнага жанру: песні (*Сядзіць дома. Як пужала, // Не з кім слова мовіць; // Ой, жаніся ж: часу мала, // Старасць цябе зловіць! // Пастарэеш, небарака, // Дзеўкі ўсе зракуцца, // А ты будзеш, як сабака, // Туляцца і гнуцца, // І падлізваць будзеш місы, // Не свае – чужыя!.. // Дык жаніся, Кандрат лысы, // Жанецся, дурныя!; Пі гарэлку, мой суседзе, // Покі*

*п'ецца!* // *Конь да дому сам заедзе, // Не саб'ецца!*); праклёны (*Згарыць яна няхай, такая // І служба гэта, і пасада, // І гэта крыўда, й гэта здрада, // І гэта панская адплата!.. // Няхай яна будзе праклята!..; Ах ты, вар'яце безлітосны! // За што ты лаеш? за што хаеш? // То да мяне ты, скажы, маеш? // Чаго чапляешся слатою, // Каб ты не ведаў век спакою! // А прападзі ты, гад шалёны!*).

Шмат крылатых афарызмаў (як і ўвогуле крылатых слоў) у мове твораў Я. Коласа паходзяць са Святога Пісання ці па яго матывах. Яны выкладзены простымі людзьмі і таму маюць прастамоўную афарбоўку: *Бог мужчыну стварыў. // Потым памыліўся; // Драў чупрыну Адам, // Што з Евай жаніўся; Звяры Вялікдзень чуюць, птушкі, // І хвоі гэтыя, і елі, // Ліхія людзі падабрэлі, // Бо святам божым ўсюды вее; ... Ўжо «алялюя» адспявалі...*

Найбольш важнае месца ў афарыстыцы мовы твораў пісьменніка, безумоўна, займаюць індывідуальна-аўтарскія афарызмы, якія маюць адметныя прыкметы народнай гаворкі, бо іх аўтарамі з'яўляюцца простыя людзі, сяляне, сярод якіх вырас Я. Колас, і таму добра ведаў іх мову. Многія афарыстычныя наватворы з паэмы «Новая зямля» набылі крылатасць у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Параўн.: *Забілі зайца, не забілі, // Але ж, брат, гуку нарабілі; Мой родны кут, як ты мне мілы, // Забыць цябе не маю сілы; Назад не прыйдзе хваля тая, // Што з быстрой рэчкай уплывае; Хоць, праўда, хлеб ядуць і з вуды, // Але не ўсе і не заўсюды і інш.* [4, с. 36–38, 69–70, 92–94, 96, 141–142]. Працываганьня афарызмы з'яўляюцца настолькі распаўсюджанымі, што асацыяцыя такіх выразаў з твораў ці нават мовай пісьменніка знікла, і яны сталі ўспрымацца як прыказкі.

Камунікацыйная выразнасць афарызма звязана з выкананнем камунікацыйнага задання і грунтуецца на выразнай накіраванасці элементаў яго структуры. Спецыфічным фактарам камунікацыйна-мадальнай выразнасці афарызмаў выступае тыпізаванасць іх абагульнена-сэнсавай і тыповай структуры. Афарызмам Я. Коласа ўласцівы пэўны набор семантыка-маўленчых мадэляў. У адпаведнасці з гэтымі мадэлямі можна вылучыць наступныя абагульнена-сэнсавыя разрады афарызмаў: 1) з найбольш выражанай дыдактычнай накіраванасцю зместу: прадпісальныя і ацэначныя; 2) з пункту погляду тыпаў логіка-сэнсавых адносін, уласцівых афарыстычнаму сужэнню: афарызмы-характарыстыкі (афарызмы-азначэнні, афарызмы-ўласцівасці, афарызмы-залежнасці, афарызмы-параўнанні, афарызмы-супярэчнасці); афарызмы-сентэнцыі; афарызмы-меркаванні.

Афарызмы з **найбольш выражанай дыдактычнай накіраванасцю зместу** адрозніваюцца найбольш выразнай мадальнасцю: па сутнасці, усе прадпісанні і ацэнкі ідуць непасрэдна ад аўтара, нават калі яны выказаны вуснамі яго персанажаў.

**Прадпісальныя** афарызмы ўказваюць на неабходнасць пэўнага дзеяння, напрыклад: *А хочаш ты, каб было ціха, // На чым сядзіш, таго глядзі ты!* (II); *Маўчы, калі ёсць хлеб у роце!* (II) і інш. **Ацэначныя** афарызмы даюць пэўную абагульняльную ацэнку чалавеку (*А дзядзька сам – цар без кароны // І выгляд – мокрае вароны!* (II)); жывой істотце (*Шчупак – жывучая, брат, юха! // Такі жывучы – дзяржы вуха! // Ён пяць кручкоў глыне – і не знайся... (II)*); прадмету (*Хлеб служачы // Не надта добры хлеб – сабачы!* (X)); з’яве прыроды (*Мароз – штукакар і жарты любіць (XIX)*); *Ну ж і мароз – аж нос зрывае!* (XIX)), дзеянню (*Купіць касу – о, гэта штука!* (XXV)); *Павее ветрык – што за пахі!* (XXV), часу (*Эх, час касьбы, вясёлы час!* (XXV)); *Ой, час гарачы, ой, час цяжкі!* (XXV)) і інш.

**З пункту погляду тыпаў логіка-сэнсавых адносін**, уласцівых афарыстычнаму сужэнню, сярод коласаўскіх афарызмаў найбольш выразныя афарызмы-характарыстыкі, афарызмы-сентэнцыі, афарызмы-меркаванні. Да **афарызмаў-характарыстык** у сваю чаргу можна аднесці **афарызмы-азначэнні** (*І ручак некалі злажыць – // Жыццё жаночае такое!* (II); *Ой, ды й язык жа ты жаночы: // Ці ёсць, ці не прычына тая // Ёсць роўна менціць і кусае* (XII)); **афарызмы-ўласцівасці** (*Гаршчок агорнуты пашанай, // Хоць ён фаміліі глінянай* (XX); *Бо неба жорстка, неба глуха // І не прыклоніць свайго вуха, // Хоць ты прасі, хоць ты малі, // Хоць грудзі рві і сэрца выні // Ты не кранеш яго цвярдзіні, // Яно далёка ад зямлі, // Яно зацята, бо нямое, // Яно маўкліва, бо пустое* (XXX)); **афарызмы-залежнасці** (*Снег на Куццо – грыбы на лета* (XX); *Хто з грашамі // І мажа збоку, – той і едзе, // Так вось і робіцца, суседзе* (XXVIII)); **афарызмы-параўнанні** (*Эх, луг шырокі! Як жывы, ты, // Праменнем сонейка заліты... (I)*); *Як рэпу грыз, – даруй грэх, божа! // Не гаварыў, а сек языкам!* (II)); **афарызмы-супярэчнасці** (*Каса не косіць – каса брые // І шчытнякі бярэ сухія* (XVI); *І як ні кляў ён гэту п’яўку, // Ды мусіў даць рубля за спраўку* (XXVIII)).

Даволі значнае месца ў паэме «Новая зямля» займаюць **афарызмы-сентэнцыі** (*...І такая // Ёсім бедным доля выпадае: // Прайсці свой круг, прамарнавацца // І невядомымі астацца // Ды быць забытым і тут ўсімі // І сваякамі і чужымі; Ох, браце: смерць не разбірае // І не глядзіць нікому ў зубы: // Гадзюкаю, брат, з-пад падрубы // Знячэўку ўсадзіць*

сваё джала, // Ці многа жыў, ці жыў ты мала, // Ці ты багаты, ці ты бедны (VIII)). Філасофскія разважанні Я. Коласа на маральна-этычную тэматыку даволі разнастайныя як па форме, так і па змесце, закранаюць усе сферы чалавечага жыцця (сацыяльную, духоўную, асабістую), прымушаюць разам з аўтарам абдумаць сэнс сваіх штодзённых патрэб і імкненняў, а таксама жыцця наогул.

**Афарызмы-меркаванні** вельмі блізкія да сентэнцый (*О, як бы я хацеў спачатку // Дарогу жыцця на парадку // Прайсці яшчэ раз, азірнуцца, // Сабраць з дарог каменні твая, // Што губяць сілы маладыя, – // К вясне б маёй хацеў вярнуцца* (I); *Калі сядзець ды так гадаці, – // Не выседзіш нічога, маці. // Не бойся: людзі не сядзяць, // Зямля не будзе нас чакаць* (III)). Афарызмы-меркаванні выказваюць пажаданні аўтара або змяшчаюць дапушчэнні наконт таго, як маглі б скласціся абставіны пры зменах абставінаў.

Увогуле варта адзначыць, што часам бывае складана аднесці афарызм да той ці іншай групы, часта бываюць выпадкі, калі адзін і той жа афарызм можна аднесці да некалькіх груп. Напрыклад, афарызм *Дарогі, вечныя дарогі! // Знаць, вам спрадвеку самі богі, // Калі красёнцы жыцця ткалі, // І вашы лёсы вызначалі, // Няма канца вам, ні супыну; // Вы жывы кожную часіну, // То задуменны, смутна строгі, // Як след захаванай трывогі, // То поўны чараў спадзявання, // То страхаў цёмнага знікання, // Калі душа свой лёс працуе // І ноч нябыту зацяняе...* (XXVII) можна адначасова ўспрымаць як афарызм-азначэнне і як афарызм-сентэнцыю. Усё гэта яшчэ раз пацвярджае змястоўнае багацце коласаўскай афарыстыкі, падкрэслівае абдуманасць і значнасць кожнага выказвання, кожнага радка, кожнага слова паэмы.

Пры стварэнні афарызмаў Я. Колас выкарыстоўвае самыя разнастайныя мастацка-стылістычныя сродкі выяўленчай выразнасці – тropy і фігуры. Афарыстыка паэмы насычана такімі трыпамі, як эпітэт, метафара, метанімія, сінекдаха, перыфраза, параўнанне, антытэза, гіпербала, літота, парадокс. Сярод стылістычных фігур аўтар аддае перавагу такім, як анафара, градацыя, паралелізм, перыяд, полісіндэтон, шматпрыназоўнікаваць, інверсія, сегментацыя, парцэляцыя.

Працытаваныя прыклады даюць падставы сцвярджаць, што афарызмы Я. Коласа у значнай ступені валодаюць такімі стыльвымі рысамі, як экспрэсіўнасць, якая праяўляецца ва ўзмацненні выразнасці, яркасці выказвання і рэалізуецца праз арыгінальнасць, вобразнасць, эмацыянальнасць; арыгінальнасць, што ўспрымаецца як падкрэсленая незвычайнасць афарызма ў семантычным і моўным плане; вобразнасць,

якая выконвае ў афарызмах шэраг функцый: дапамагае паведаміць новыя звесткі аб прадмеце, перадаць арыгінальнае аўтарскае бачанне з'яў, эмацыянальныя адносіны да іх, аказаць уздзеянне на чытача, дасягнуць нагляднасці пэўнай характарыстыкі або ацэнкі, канкрэтнасці ў перадачы абстрактнага, сцісласці пры выкладзе думкі і інш.; інфармацыйная шчыльнасць праяўляецца пры ўзаемадзеянні сцісласці і інфармацыйнай насычанасці слоў ці іх спалучэнняў, прычым сцісласць успрымаецца як колькасная характарыстыка афарызмаў паводле аб'ёму, а інфармацыйная насычанасць прадугледжвае здольнасць слоў (ці іх спалучэнняў) несці адначасова некалькі відаў інфармацыі. Па сутнасці, можна гаварыць пра тое, што афарыстыка паэмы з'яўляецца выразным сродкам фарміравання індывідуальнага аўтарскага стылю паэта.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Іваноў, Я. Я. Афарыстыка мовы мастацкага твора. Паэма Якуба Коласа «Новая зямля»: лексікаграфічны аспект: дапаможнік. – Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. – 84 с.
2. Міхневіч, А. Я. Афарызмы // Беларуская мова: энцыклапедыя / пад рэд. А. Я. Міхневіча; рэдкал.: Б. І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1994. – С. 60–61.
3. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах. – Мінск: БелЭн, 2001. – 384 с.
4. Крынічнае слова: беларускія прыказкі і прымаўкі / І. [Р.] Шкраба, Р. [В.] Шкраба; прадм. і ўступ. артыкул Р. Шкрабы. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 286 с.

УДК 338.482

В. В. Шахаб, К. С. Шахаб (КНР г. Цяньцзінь)

### ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ ЯК ЭКСКУРСІЙНА-ТУРЫСТЫЧНЫ АБ'ЕКТ

**Анотацыя.** Багатыя асветніцкія традыцыі нашай краіны дазваляюць развіваць такі напрамак культурнага турызму, як літаратурны. У артыкуле на прыкладзе літаратурнай спадчыны Ушацкага раёна Віцебскай вобласці паказаны патэнцыяльныя магчымасці літаратурнага турызму. Творчасць беларускіх пісьменнікаў з'яўляецца неацэнным скарбам беларускага народа, а літаратурны феномен Ушаччыны і некаторых іншых рэгіёнаў краіны мае трывалыя карані, уяўляе навуковую каштоўнасць і становіцца аб'ектам вывучэння для зацікаўленых сучаснікаў.

**Ключавыя словы:** літаратурны турызм, турыстычны маршрут.

Вывучэнне літаратурнай спадчыны беларускіх пісьменнікаў з'яўляецца надзвычай важным фактарам фарміравання свядомасці беларусаў, падмуркам для ўмацавання нацыі і забеспячэння прагрэсіўнага развіцця краіны на аснове агульнай нацыянальнай ідэі. На працягу многіх стагоддзяў асноўнай задачай літаратуры было мастацкае адлюстраванне

чалавечага жыцця, даследаванне менталітэту народа, шляхоў станаўлення яго маральнага і духоўнага светапогляду.

Вывучэнне літаратурнай спадчыны Беларусі мае багатыя асветніцкія традыцыі, а сістэматызаваныя літаратурныя звесткі запатрабаваны ў многіх сферах. Адной з іх з’яўляецца культурна-пазнавальны, у прыватнасці літаратурны турызм, які імкліва набірае папулярнасць ва ўсім свеце, але не атрымаў яшчэ шырокага развіцця ў нашай краіне. Між тым наша зямля дала жыццё многім знакамітым літаратурным дзеячам, якія з удзячнасцю ўслаўлялі сваю родную зямлю не толькі ў Беларусі, але і па-за яе межамі.

Літаратурны турызм як разнавіднасць культурнага турызму, як правіла, звязаны з месцамі і падзеямі, якія апісаны ў літаратурных творах, а таксама з жыццём аўтараў гэтых твораў. Літаратурныя турысты звычайна жадаюць даведацца, які ўплыў аказвала навакольнае асяроддзе на таго ці іншага пісьменніка і яго творы і як самі творы фарміравалі само навакольнае асяроддзе і светапогляд яго жыхароў. Акрамя падарожжа па літаратурных сцежках, турыстаў цікавіць наведванне кнігарняў і набыццё кніг, удзел у семінарах, літаратурных чытаннях, сустрэчы з літаратуразнаўцамі.

У краінах свету, якія ашчадна ставяцца да сваёй літаратурнай спадчыны, існуюць спецыяльныя літаратурныя туры і літаратурныя гіды. І Беларусь не выключэнне, бо ўжо з 70-х гадоў мінулага стагоддзя рабіліся спробы паказаць беларускі літаратурны рэгіянальны феномен. Мы таксама зрабілі спробу даследаваць літаратурную спадчыну Ушацкага раёна Віцебскай вобласці і стварыць адпаведны літаратурны маршрут.

Ушаччына як аб’ект даследавання была абрана невыпадкова, Патрыятычная і легендарная, жыццялюбная і песенная, жартаўлівая і годная, яна стала пунктам адліку ўсіх зямных каштоўнасцяў для многіх пісьменнікаў і паэтаў, якія не толькі нарадзіліся на гэтай зямлі, але і былі ўзгадаваны ёй. Ва Ушацкім раёне Віцебскай вобласці функцыянуюць такія экскурсійна-турыстычныя аб’екты, як хата-музей Петруся Броўкі ў вёсцы Пуцілкавічы, адноўленая бацькоўская сядзіба Васіля Быкава ў вёсцы Бычкі, мемарыяльны комплекс «Прарыў», музей вайсковай славы ў г. п. Ушачы. У вёсцы Старына ўстаноўлена мемарыяльная пліта ў гонар Еўдакіі Лось, у в. Глыбачка захаваўся надмагільны помнік Ф. Тапчэўскаму. Шэраг цікавых экспанатаў маюць музеі Ушацкай, Кубліцкай і Вялікадолецкай сярэдніх школ.

Праведзеная работа – даніна памяці нашым продкам: дзеду і прадзеду Карабаню Алесю Антонавічу, які працаваў дырэктарам Ушацкай сярэдняй школы, бабулі і прабабулі, Карабань Ефрасінні Міхайлаўне,

настаўніцы той жа школы, якія аказалі значны ўплыў на станаўленне сваіх вучняў – беларускіх паэтаў Рыгора Барадудзіна і Еўдакіі Лось.

Прадметам даследавання стала літаратурная спадчына Ушацкага раёна Віцебскай вобласці як экскурсійна-турыстычны аб’ект; крыніцазнаўчай базай – літаратурныя і біяграфічныя артыкулы, нарысы, мастацкія творы пісьменнікаў, музейныя экспанаты. Для стварэння маршруту было праведзена інтэрв’юіраванне беларускіх паэтэс Барадзёнак Тамары Дзмітрыеўны і Варатынскай Галіны Аляксандраўны, членаў Саюза пісьменнікаў Беларусі, жыхароў г. п. Ушачы.

У выніку даследавання была падрыхтавана інфармацыйная база для турыстаў, распрацаваны скарачаны тэкст і тэхналагічная карта экскурсійна-турыстычнага маршруту «Літаратурная Ушаччына», які прысвечаны наступным майстрам беларускага мастацкага слова: Атрашкевічу Валерыю Іосіфавічу (Красная Горка), Аўласенку Генадзю Пятровічу (Ліпавец), Барадзёнак Тамары Дзмітрыеўне (Матырына), Барадудзіну Рыгору Іванавічу (Гарадок), Броўку Пятру Усцінавічу (Пуцілкавічы), Быкаву Васілю Уладзіміравічу (Бычкі), Варатынскай Галіне Аляксандраўне (Ваўчо), Вярэга-Дарэўскаму Арцёму Ігнатавічу (Кублічы), Знаёмаму Сяргею (Клопаву Сяргею Дзмітрыевічу) (Звонь), Лось Еўдакіі Якаўлеўне (Старына), Міранавічу Міхасю Канстанцінавічу (Старына), Пшчолку Аляксандру Раманавічу (Чарсцвяды), Тапчэўскаму Феліксу Феліксавічу (Будзішча (Лёсава), Якутаву Уладзіміру Дзмітрыевічу (Рацькава), Законнікаву Сяргею Іванавічу (вырас у вёсцы Глыбачаны). Маршрут уключае ў сябе таксама наведванне мемарыяльнага комплексу «Прарыў» (сведчанне гераічных старонак ушацкай зямлі, якім прысвечаны шэраг твораў вышэйзгаданых пісьменнікаў), Ушацкай сярэдняй школы, а таксама сустрачу з сучаснымі паэтамі.

Экскурсійны літаратурны маршрут па літаратурнай Ушаччыне не толькі знаёміць наведвальнікаў з літаратурнай спадчынай пісьменнікаў, але і паказвае значныя турыстычныя аб’екты раёна, паглыбляе веды турыстаў пра развіццё літаратурнага працэсу на сучасным этапе.

Разглядаючы як экскурсійна-турыстычны аб’ект усю Беларусь, варта згадаць, што яшчэ ў 70-я гады ХХ стагоддзя на старонках айчыннага перыядычнага друку ўжо гучала пытанне тэрытарыяльнай кансалідацыі літаратурных мясцін. У газеце «Літаратура і мастацтва» быў змешчаны артыкул П. Ліпая «Уздзеншчына. Парнас беларускі», дзе аўтар далікатна і з трапяткой павагай разважае, як можна і патрэбна шанаваць нашу літаратурную спадчыну: «Калыска Нёмана... А дзе ж, як не над калыскай, складаюцца самыя шчырыя, самыя чароўныя песні? Можа таму так



прывольна і шырока струменіць з уздзенскай зямлі і іншая песенная рака. У звонкай плыні яе пераплялося траха не паўтара дзясятка галасоў, і высока лунаюць яны пад небам бацькаўшчыны нашай.

Мудрая і дасціпная, сатканая з непераймальна-народнага гумару байка Кандрата Крапівы...

Непаўторная, крышталёва-чыстая, як нёманская хваля, лірыка Паўлюка Труса...

Узнёслая і мужная, поўная нязгаснай сыноўняй любові песня Пятра Глебкі...

Тут, дзе «сама зямля, браткі, спявае», што ні вёска – то альбо паэт, альбо прэзаік, альбо драматург. І што ні імя – самабытны, глыбокі, адметны талент. З Чурылава і Замосця – Алесь Якімовіч і Ілля Гурскі. З Рудкова і Прусінава – Сымон Баранавых і Алесь Пальчэўскі. З Дуброўкі – Антон Бялевіч, з Забалоцця – Алесь Махнач, з Лошы – Кастусь Шавель. А з Нізка, таго самага, адкуль Крапіва і Трус – Лідзія Арабей. З мястэчка ж Пясочнага, што на процілеглым, «капыльскім» беразе Нёмана – яшчэ два ўздзенцы – Анатоль Астрэйка і Адам Русак.

А што ж, калі паклікаць сюды яшчэ і маладзейшых, пачаткоўцаў? Бо, як вядома, «лесу без падлескаў не бывае...» [1] Аўтар артыкула прапаноўваў стварыць на тэрыторыі Уздзенскага раёна аб'яднаны літаратурны музей пісьменнікаў-уздзенцаў, праводзіць там літаратурныя сустрэчы, імпрэзы, семінары творчай моладзі, магчыма, пабудаваць дом адпачынку з аляяй ганаровых гасцей – літаратараў з суседніх краін і штогод ладзіць масавыя святы беларускай паэзіі.

Адзначаючы выдатнае геаграфічнае становішча Уздзеншчыны, П. Ліпай звяртаў увагу на тое, што побач Случчына, Стаўбцоўшчына і Навагрудчына – мясціны, якія далі нашай і сусветнай літаратуры шэраг выбітных імёнаў (Кузьма Чорны, Якуб Колас, Адам Міцкевіч і інш.). Улічваючы імклівае развіццё турызму ў нашай краіне, літаратурныя маршруты па згаданых мясцінах былі б цалкам мэтазгоднымі. Акрамя прыгожых ландшафтаў, наведвальнікі ўбачаць малую радзіму выбітных майстроў слова, пройдуць цікавымі літаратурнымі сцежкамі, атрымаюць майстар-класы ад сучасных пісьменнікаў.

Такім чынам, літаратурна-турыстычная дзейнасць у Беларусі набывае новыя абрысы. Яна не толькі спрыяе стварэнню станоўчага іміджу краіны і яе аўтарытэту ў свеце, але і дае моцны штуршок для маладых аматараў слова, дапамагае пераасэнсоўваць літаратурныя набыткі мінулага на карысць перспектыўнаму развіццю сучаснай літаратурна-мастацкай думкі.



### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Ліпай, П. Уздзешчына. Парнас беларускі [Электронны рэсурс]. – Код доступу: [https://istoknemana.ucoz.org/publ/vytok\\_njomana\\_uzdzeshchyna\\_2013\\_g/vytok\\_njomana\\_uzdzeshchyna\\_7\\_aprel\\_2013\\_g/uzdzeshchyna\\_parnas\\_belaruski/18-1-0-103](https://istoknemana.ucoz.org/publ/vytok_njomana_uzdzeshchyna_2013_g/vytok_njomana_uzdzeshchyna_7_aprel_2013_g/uzdzeshchyna_parnas_belaruski/18-1-0-103).

УДК 821.161.3, 316.7

И. Л. Шевлякова-Борзенко (КНР, г. Хучжоу)

## МЕНТАЛЬНЫЙ ПОРТРЕТ БЕЛОРУСОВ В ТВОРЧЕСТВЕ ЯКУБА КОЛАСА: КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ЛИТЕРАТУРНОЙ КЛАССИКИ

**Аннотация.** На основе уточнения в междисциплинарном ключе содержания и границ понятий «национальный менталитет» и «национальный характер» описан ментальный портрет белорусов, определены точки схождения национальных характеров белорусов и китайцев. Творчество Якуба Коласа рассматривается не только как уникальный художественно-эстетический феномен, но и как явление, содержащее чрезвычайно широкие возможности для репрезентации специфики белорусской ментальности в инокультурной среде.

**Ключевые слова:** национальный менталитет, национальный характер, ментальный портрет, межкультурная коммуникация, коммуникативный потенциал, белорусская классическая литература, Якуб Колас.

Процесс межкультурной коммуникации всегда сопряжен со своего рода «переложением» языка одного мира на язык другого. При этом глубинная суть проблемы заключается не столько в сложностях рационального погружения в другую культуру (ее изучения, понимания), сколько в необходимости «вчувствоваться», психологически «встроиться» в совершенно иную ментальную среду.

Изучение факторов, обуславливающих успешность межкультурной коммуникации на уровне национальных общностей, заставляет с особым вниманием отнестись к понятию *национального характера*. Причем в контексте разговора о *коммуникативном потенциале литературной классики*, который может быть востребован для целей межкультурного общения, рассмотрение этого понятия неизбежно будет разворачиваться в пространстве междисциплинарных исследований.

Мы полагаем целесообразным рассматривать национальный характер как комплекс чувств, эмоций, стремлений, мотивов и поведенческих привычек, который составляет своего рода «психологический колорит» того или иного народа. Этот «психологический колорит» формируют «проявляющиеся бессознательно своего рода узлы народной психики, предопределяющие самый вероятный вариант практического выбора

в тех или иных условиях» [1]. В аксиологическом аспекте национальный характер представляет собой духовно-нравственные ориентиры, то есть совокупность коллективных идеалов, ценностей и установок, которые спонтанно (бессознательно) выражаются в манере поведения, повторяющихся реакциях и поступках представителей этого народа.

Наряду с понятием национального характера в данном контексте будет востребовано и понятие *национального менталитета*, под которым, как правило, понимается относительно устойчивая целостность социально-психологических параметров (качеств и черт), которые определяют специфический для каждой общности тип мировосприятия и самоидентификации. Если национальный характер является концентрированным воплощением психологических стереотипов поведения, то понятие национального менталитета связано преимущественно с когнитивной, концептуализирующей, оценочной деятельностью сознания. С точки зрения этнопсихологии, это «специфический способ восприятия и понимания действительности, определяемый совокупностью когнитивных стереотипов сознания» [1], или стереотипов мышления. Ключевыми параметрами менталитета являются его устойчивость, константность – и динамичность, то есть при сохранении «ядра», базовых компонентов под влиянием изменяющихся факторов «структура менталитета эволюционирует, в ней ослабляются одни и усиливаются другие характеристики» [3, с. 35]. Понятие менталитета является более широким, включая национальный характер в качестве одного из структурообразующих компонентов.

Белорусский национальный менталитет (и характер как его эмоционально-психологическая «материализация») складывался под влиянием комплекса природно-климатических, геополитических, социокультурных, хозяйственно-экономических факторов. Наиболее полный ментальный портрет белорусов сегодня моделируется в пространстве междисциплинарных исследований.

Терминологически по-разному, но практически всегда фиксируется так называемая флуктуация между Востоком и Западом, сформированная под влиянием особого геополитического положения Беларуси. В течение всей истории становления своей государственности и культурной уникальности страна неизменно оказывалась на своеобразном «перекрестке» геополитических, экономических, социокультурных процессов. Это привело к формированию онтологии «межбытия», когда действительность воспринимается как некое пограничье, где может произойти всё что угодно. Такое восприятие мира, с одной стороны, выражается в специфически

белорусском катастрофизме: речь идет о постоянной внутренней готовности к худшему и поисках внутренних ресурсов противостоять этому возможному худшему. С другой стороны, это обуславливает другую важную черту менталитета белорусского народа – «отсутствие у него мессианского сознания, чувства национального превосходства над другими народами, национальной исключительности» [2, с. 204]. Национальный характер белорусов отличают миролюбие, гостеприимство, доброжелательность, гуманность, милосердие, толерантность, которая «проявлялась не только в терпимости, уважении культуры и обычаев соседей, но и в устойчивости к их насильственному воздействию» [3, с. 151].

Именно природно-климатические условия, в которых формировался белорусский этнос («кормящий ландшафт», по терминологии известного философа Льва Гумилёва), оказали определяющее значение на формирование доминантных черт белорусской ментальности. В их числе одной из первых стоит назвать синкретичность – «слитность» с природой, неотделимость человека от окружающего его мира, корнями уходящая в дохристианские языческие верования; на уровне национального характера она проявляется в искренности и непосредственности выражения эмоций, а также почитании предков.

Особой чертой национального характера является удивительная по силе любовь к родной земле, к месту, где родился и вырос. Белорус склонен «присваивать» родную землю прежде всего на эмоциональном уровне, хотя желание материального обладания собственным наделом земли заложено в белорусе на уровне подсознательном, в глубинных ментальных структурах.

Преимущественно равнинный ландшафт, обилие лесов, болот, рек и озер и при этом необходимость жить в условиях рискованного земледелия (когда всего лишь один неурожай мог обречь весь род на вымирание) сформировали такие черты национального характера, как спокойствие, рассудительность, жизнестойкость, психоэмоциональная выносливость, и, безусловно, почти безграничная готовность трудиться много и постоянно. При этом одной из важнейших черт в ментальном автопортрете китайцев является трудолюбие. Исторически это связано «с условиями материальной жизни, своеобразием развития, природно-климатическими особенностями, что обусловило общие психологические характеристики народа. В частности, необходимость строить ирригационные сооружения и связанный с этим тяжелый, титанический труд, послужили причиной того, что община и коллективная работа играли и играют огромную роль» [4].

Помочь белорусам и китайцам «вчувствоваться» в культуры друг друга должно наличие таких схожих качеств, как терпеливость, жизнестойкость, умение ждать, преодолевать преграды без жалоб и нареканий, почитание предков, гостеприимство и др. Особой точкой соприкосновения может стать коллективизм. Согласно результатам различных исследований, «как на идеальном, желательном уровне, так и в самооценке белорусы отличаются от поляков, литовцев, немцев, американцев повышенным коллективизмом. <...> такие сферы жизнедеятельности, как производство, сложные, важные жизненные ситуации в личной жизни, защита Родины и преодоление препятствий в критические периоды развития общества в мирное время современными белорусами воспринимаются как совместные, коллективные» [3, с. 195].

Даже краткий обзор ряда совпадающих (хотя и сохраняющих свою специфику) черт национальных характеров белорусов и китайцев в целом позволяет говорить о наличии широких возможностей условиях для резонирования ментальностей – при условии обращения к эффективным способам и инструментам межкультурной коммуникации. В данном случае сфокусируем внимание на коммуникативном потенциале литературной классики.

В творчестве Якуба Коласа (Константина Михайловича Мицкевича, 1882–1956) уже в первые десятилетия XX века стала формироваться художественная версия ментального портрета белорусского народа, которой национальная культурная традиция прежде не имела в таком обобщенно-концептуализированном и одновременно художественно-детализированном виде. Этнопсихологическая модель самоидентификации белорусов в результате художественной концептуализации как бы «переводится» в образно-символическую картину мира. Следует обратить внимание на то, что в поэзии и прозе Якуба Коласа самоидентификационная модель белорусов представлена в ее классическом виде. То есть, по нашему мнению, ему удалось зафиксировать в художественно-эстетическом коде упомянутое выше «ядро» национального менталитета.

Особенностью белорусской литературной классики является доминирование в ней реалистической эстетики и поэтики. Здесь нам кажется важным акцентировать внимание на том, что «поэтические идеалы общенационального масштаба Якуб Колас смог естественным образом соединить с реалистическим пафосом, выраженном в стремлении преодолевать негативные результаты подневольного положения белорусов как нации и создавать поэтическую мифологию белорусской действительности» [5, с. 103]. В случае с художественной концептуализацией такой

черты национального характера, как привычка к труду, Якуб Колас обращается к поэтике классического («строгого» в точности воспроизведения действительности в формах самой действительности) реализма. Однако писателю удается наполнить типичный для Беларуси начала XX века экзистенциальный пейзаж новым звучанием, новой мелодикой, в которой интонации обреченности и безысходности не заглушают внутренней силы и готовности бороться за собственное достоинство. В определенном смысле, образы-символы и образы-мотивы, в которых «овеществляются» с помощью средств художественной выразительности ключевые черты ментального портрета белорусов, являются своего рода идейно-ценностным «остовом» любого произведения Якуба Коласа. Впрочем, особое место здесь принадлежит жемчужинам белорусской классической литературы – поэтическим эпосам «Новая земля» («*Новая зямля*») и «Сымон-музыкант» («*Сымон-музыка*»). Их художественно-эстетическая масштабность различается по своей интенциональности, стремлению вобрать макрокосм национального бытия (в первом случае) – и выразить тончайшие детали микрокосма духовно-душевной жизни (во втором произведении). Однако обе поэмы могут быть прочитаны как энциклопедии национальной ментальности и характера: их содержательная густота, фактографическая насыщенность органично присваиваются читателем благодаря суггестивному воздействию коласовской поэтики, которую мы позволим себе определить как «*поэтику полноты бытия*».

Подобно тому, как сам Якуб Колас воплощал собой, своей жизнью и творчеством «меру, гармонию, равновесие, простоту, ясность» [5, с. 104], сформированный им «великий стиль» оказался стилем не только синтетическим, но и синкретическим. Этот синкретизм возникает из уникального сочетания простоты и сложности, рациональности и эмоциональности, панорамности художественного взгляда и внимания к деталям, эпичности и поэтичности.

Что позволяет нам предположить, будто белорусская литературная классика вообще может быть интересна в Китае, например, китайским студентам, изучающим один из славянских языков?

По замечанию самих китайцев, «китайская история сильно мифологизирована. Основная часть исторических событий в Китае стала сюжетами художественных произведений. <...> Для китайцев эти книги служат не столько для изучения исторических событий, сколько для подражания в современности» [4]. Неомифологичность, мифологизированный историзм называют и одним из свойств белорусского миропонимания и мироощущения. В литературном пространстве это привело

к тому, что в конце XX – начале XXI века история становления белорусов как национальной общности стала предметом особо пристального внимания писателей разных поколений. Однако именно литературная классика, особенно та ее часть, которая вошла в так называемый школьный канон, в сознании большинства современников репрезентирует «канонический» же образ белоруса, его «классический» национальный характер в исторической ретроспективе.

Изучение историко-литературных работ китайских и зарубежных исследователей, посвященных китайской художественной словесности XX века, а также некоторые изыскания в сфере читательских интересов и практик китайских студентов, изучающих русский язык в Университете Хучжоу (провинция Чжэцзян), позволяют сделать несколько предварительных выводов.

Во-первых, китайская национальная литература, обладающая всеми чертами литературы классического типа, в целом ориентирована на реалистический способ художественной концептуализации действительности, хотя в разных сегментах этой полифонической литературной традиции с успехом осваиваются методы нереалистического письма (типологически схожая ситуация складывается в белорусском литературном пространстве).

Во-вторых, читательский кругозор и компетентность китайских студентов формируются, как правило, на основе «больших историй» – прежде всего, социально-психологических повествований, обогащенных традициями философской и исторической прозы, где общезначимое тесным образом переплетено с историями личными, «частными», но чаще всего типичными, узнаваемыми.

То есть можно предположить, что образовательное измерение межкультурной коммуникации будет наиболее эффективным как раз в случае обращения к инокультурному классическому канону, в случае с литературным материалом – к произведениям национальной классики XX века, поскольку именно он обладает наиболее значительным коммуникативным потенциалом.

#### **Список использованной литературы:**

1. Белая, Е. Н. Теория и практика межкультурной коммуникации: учеб. пособие [Электронный ресурс]. – М.: ФОРУМ, 2011. – 208 с. – Режим доступа: <https://lektisii.org/10-90814.html>. – Дата доступа: 07.05.2019.

2. Дубовік, А. І. Асабліваści нацыянальнага характару беларусаў // XXI век: актуальныя праблемы гістарычнай навуки: матэрыялы міжнароднага навучнага канфэрэнса, прысвечанага 70-лліццю іст. фак. БГУ. Мінск, 15–16 апр. 2004 г. / редкол.: В. Н. Сідорцов. (отв. ред.) и др. – Мінск: БГУ, 2004. – С. 203–205.

3. Кириенко, В. В. Белорусская ментальность: истоки, современность, перспективы. – Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2009. – 319 с.: ил.: 2 карты.

4. Стой, Х. Особенности китайского национального характера (часть 2) // Молодой ученый [Электронный ресурс]. – 2011. – № 3. – Т. 2. – С. 100–192. – Режим доступа: <https://moluch.ru/archive/25/2645/>. – Дата доступа: 25.04.2019.

5. Тычына, М. А. Якуб Колас: нацыянальная класіка ў беларускай і сусветнай літаратуры // Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2017. – № 3. – С. 103–113.

УДК 373.167.1:82

Г. М. Юстинская (Беларусь, г. Минск)

## ЧИТАТЕЛЬ – ЭТО КУЛЬТУРНЫЙ СТАТУС: ОСОБЕННОСТИ ЛИТЕРАТУРНОГО РАЗВИТИЯ БЕЛОРУССКИХ ШКОЛЬНИКОВ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

**Аннотация.** Перед системой литературного образования с особой остротой встает проблема, связанная с изменением статуса литературы в формировании ценностных, социокультурных ориентаций учащихся в условиях компьютеризации общества. В статье обучение литературе в учреждениях общего среднего образования рассматривается как важнейшая составляющая образовательного процесса, направленное на формирование у школьников мотивации, устойчивого интереса к чтению, читательских компетенций, самостоятельной читательской деятельности и в целом на литературное развитие в условиях информатизации общества.

**Ключевые слова:** литературное образование, литературное развитие, читательские компетенции, литературоцентрированные проекты, информатизация общества.

**Постановка проблемы.** В эпоху широкомасштабного использования информационных ресурсов отличительными чертами нового поколения школьников стали клиповое и визуальное мышление, острая потребность учащихся в быстрой коммуникации, стремление упростить и символизировать понятия и образы, воспринимаемые школьниками с высокой скоростью, эмоционально и ассоциативно.

Анализ социально-экономических факторов, результаты мониторинговых исследований позволили выявить ряд **противоречий**:

1) между темпами процессов информатизации всех сфер жизнедеятельности общества и цифровизацией школьного образования, включая литературное;

2) между растущими требованиями социального заказа на подготовку компетентных, мотивированных на профессиональное обучение и развитие, успешно включающихся в практико-ориентированную деятельность выпускников школ и недостаточным использованием

образовательного потенциала учреждений общего среднего образования для повышения качества образования;

3) между профессиональной готовностью педагога и учебно-методическим обеспечением литературного образования, в недостаточной степени отвечающим запросам «цифрового» общества.

**Анализ научных исследований.** В настоящее время ученые и педагоги продолжают исследовать проблему повышения качества образования, включая литературное. В научных трудах активно разрабатываются аспекты данной проблемы. Вопросы формирования профессиональной компетентности преподавателя исследуют О. Л. Жук, И. И. Казимирская, В. П. Тарантей, И. И. Цыркун и др.; проблемы содержания литературного образования нашли отражение в работах Т. Ф. Мушинской, Г. А. Обернихиной, Е. В. Перевозной, О. В. Проскалович, Л. И. Шевцовой и др.; вопросы теории литературы анализируются А. Н. Андреевым, Б. В. Томашевским, В. И. Тюпой. Анализ научных трудов, посвященных аспектам формирования читательских знаний, умений и навыков, а также литературных способностей подтверждает, что читательские компетенции и способности учащихся формируются, в первую очередь, в процессе активного познания литературы как искусства слова посредством осмысления литературно-художественных текстов (Т. Г. Галактионова, Н. Н. Ковалева, Н. И. Кудряшев, В. Г. Маранцман, Н. Д. Молдавская, З. Я. Рез).

С учетом необходимости разрешения ряда учебно-педагогических противоречий проанализируем результаты республиканского мониторинга в рамках рассматриваемой проблемы.

**Основное содержание. Мониторинговые исследования.** Одним из компонентов национальной системы оценки качества образования является мониторинг качества общего среднего образования. В рамках республиканского мониторинга качества общего среднего образования в 2014/2015, 2015/2016, 2016/2017 гг. изучался уровень сформированности читательских умений учащихся 11–14 лет, включающих поиск информации, заданной в явном виде, формулирование простых выводов, интегрирование и интерпретирование информации, анализ и оценка содержания текста. Актуальность мониторинговых исследований обусловлена утверждением ученых и педагогов о том, что «к моменту окончания начальной школы и перехода в базовую школу учащиеся должны овладеть чтением до такой степени, чтобы оно стало средством их дальнейшего обучения» [1, с. 41].

Определено, что на уровень литературного развития учащихся оказывают влияние следующие факторы: отношение школьников к чтению;



оценка собственных учебных достижений; организация работы с текстом на учебном занятии; количество времени, которое ученики в свободное время уделяют чтению.

Диагностический инструментарий для мониторинга читательских умений учащихся был разработан с учетом подходов, принятых в международном исследовании качества чтения и понимания текста (читательской грамотности) PIRLS, PISA.

По результатам мониторинга, с заданиями, которые требовали умений интегрировать и интерпретировать информацию, анализировать и оценивать содержание текста, успешно справилась в среднем только третья часть респондентов.

Результаты изучения уровня сформированности читательских умений в 2016/2017 учебном году оказались ниже результатов аналогичных исследований в 2015/2016 учебном году [4]. Успешнее с заданиями исследования справились учащиеся, предпочитающие читать литературные произведения в полном объеме, ученики, которые при подготовке доклада или сообщения прибегают к различным источникам информации (Интернету, электронным образовательным ресурсам, дополнительным учебным пособиям, справочникам и т. д.).

Ошибки учащихся при выполнении заданий были обусловлены: 1) неумением внимательно (вдумчиво) читать текст; 2) непониманием либо невнимательным прочтением условия задания; 3) несформированностью умения обращаться к текстовым материалам в поисках ответа на заданный вопрос; 4) отсутствием умения делать умозаключения на основе прочитанного; 5) низким уровнем сформированности умения логично излагать собственные мысли в письменной форме; 6) незнанием лексического значения отдельных слов; 7) неумением выделять главное, определять тему (основную идею) текста; 8) непониманием, как устанавливать причинно-следственные связи между единицами информации в тексте и связывать их в единое целое; 9) трудностями, связанными с письменным высказыванием своих оценочных суждений и аргументированием их; 10) бедностью словарного запаса [4].

Основные затруднения в процессе формирования читательских умений учащихся около трети опрошенных учителей связывают с отсутствием методической литературы по данному направлению, дефицитом знаний в исследуемой области. Педагоги отмечают, что редко используют в педагогической практике задания, в которых необходимо сравнить содержание прочитанного с жизненным опытом учащихся;

спрогнозировать дальнейшие события произведения, выявить специфические характеристики художественных текстов (структуры, стиля и др.).

Результаты диагностической работы демонстрируют низкую эффективность предпринимаемых учителями усилий по формированию читательских умений учащихся. К тому же, мониторинговые исследования по вопросу повышения эффективности формирования читательских умений у учащихся свидетельствует о неполном понимании педагогами понятий «читательские умения», «читательские компетенции», «читательская грамотность» и своей роли в ее формировании.

Уточним, что в международных исследованиях под грамотностью чтения понимается «способность учащихся к осмыслению письменных текстов и рефлексии на них, к использованию их содержания для достижения собственных целей, развития знаний и возможностей для активного участия в жизни общества» [2]. Также, анализ результатов международных исследований читательской грамотности позволяет подтвердить вывод о связи между отношением учащегося к чтению и уровнем его литературного развития [3]. Тот факт, что учащиеся читают для собственного удовольствия, очень важен, так как чтение не по принуждению порождает внутреннюю мотивацию и служит прочной основой для формирования читательской активности.

Таким образом, результаты ряда мониторинговых исследований качества общего среднего образования указывают на комплексный характер проблемы, связанной с литературным развитием школьников, и позволяют сделать вывод о том, что больше половины респондентов не владеют чтением в такой степени, чтобы использовать его как средство успешного обучения [5].

На основании результатов научных и мониторинговых исследований можно сделать вывод о том, что с целью повышения качества литературного образования необходимо разрабатывать учебно-методическое обеспечение с акцентом на пособия на интерактивной основе: справочники, учебную литературу и др., а также электронное обеспечение с возможностью открытого доступа к учебно-методическому материалу и свободному участию в виртуальных литературоцентрированных проектах.

*Литературоцентрированные интернет-проекты.* Интернет-проекты представляют основу: 1) для обучения осознанному и активному восприятию художественных текстов; 2) для накопления личного читательского опыта через формирование целевых установок на постижение нравственно-философских проблем произведений, анализ, обобщение и интерпретацию прочитанного; 3) для развития саморегуляции и са-

морerefлексии учащихса через создание текстов в различных текстовых и визуальных форматах; 4) для воспитания мотивационно-ценностных ориентаций, личностного и профессионального самоопределения на основе самостоятельной читательской деятельности.

В настоящее время ИТ-технологии обеспечивают образовательную деятельность учащихся в электронной среде, включая работу с информацией разных видов в глобальных компьютерных сетях и решение практических задач из реальной жизни. Применение интернет-технологий в обучении литературе обеспечивает развитие компьютерной грамотности учащихся, литературной эрудиции, умений ориентироваться в историко-литературном процессе и использовать в учебных целях вне-текстовый материал разных стилей, жанров и форматов.

Так, научно-методическим учреждением «Национальный институт образования» Министерства образования Республики Беларусь был реализован масштабный интернет-проект – виртуальная выставка «Фэст буктрэйлераў па творах Янкі Купалы і Якуба Коласа». К участию в мероприятии приглашались дошкольники, учащиеся I–XI классов учреждений общего среднего образования, обучающиеся учреждений профессионально-технического и среднеспециального образования, воспитанники учреждений дополнительного образования детей и молодежи, все заинтересованные, которые любят и читают произведения великих белорусских классиков.

Основными задачами мероприятия являлись:

- создание необходимых условий для поддержки одаренных детей;
- формирование и развитие интереса к учебному предмету «Белорусская литература», в том числе творчества белорусских писателей Янки Купалы и Якуба Коласа;
- стимулирование проектно-исследовательской деятельности школьников и учащейся молодежи;
- популяризация творчества белорусских писателей Янки Купалы и Якуба Коласа;
- поддержка творческих инициатив, содействие развитию читательских компетенций участников выставки.

Для участия в виртуальной выставке было необходимо выполнить творческую работу – «буктрэйлер, які ўяўляе сабой кароткі відэаролік, дзе ў адвольнай мастацкай форме распавядаецца пра твор Янкі Купалы ці Якуба Коласа; буктрэйлер можа быць выкананы ў любым жанры: мультфільм, анімацыя, кароткаметражны фільм, слайд-шоў, відэафільм, відэаперформанс (відэапастаноўка), рэкламны ролік, камп'ютарная графіка, відэакліп, музычны кліп і інш» [6].

На выставку было представлено более 400 работ участников из разных регионов Беларуси. Победителями конкурса стали интернет-проекты: буктрейлер «Якуб Колас. „Сымон-музыка“» (г. Скидель); буктрейлер «Якуб Колас. „Новая зямля“» (г. Осиповичи); буктрейлер по произведению Якуба Коласа «Савось-распуснік» (д. Борщевка Гомельской обл.); анимационный мультфильм «Якуб Колас. „Хмарка“» (д. Лясковичи Гомельской обл.); буктрейлер «Творы Купалы чытайце, скарбы родай зямлі адкрывайце!» (г. Брест); анимационный ролик по стихотворению Янки Купалы «Вясна» (г. Дзержинск); буктрейлер «Якуб Колас. Байка „Конь і сабака“» (г. Пинск); буктрейлер по отрывку «Дзядзька-кухар» из поэмы «Новая зямля» Якуба Коласа (г. Логойск); буктрейлер «Непаўторны свет маленства: вобразы дзяцей у паэме Я. Коласа „Новая зямля“» (д. Турковская Витебской области); буктрейлер «Зло – не заўсёды зло» (г. Минск).

Проведение подобных интернет-проектов ведет к открытию новых перспектив повышения качества обучения и воспитания учащихся на основе развития читательских и писательских способностей учащихся, выстраиванию новых отношений между учителем и учеником, где учащийся занимает позицию соавтора-соучителя.

**Выводы.** Решить проблемы литературного развития белорусских школьников, реализовать социальный заказ на подготовку компетентных читателей в условиях информатизации общества призвано учебно-методическое обеспечение нового поколения. Учебно-методическое и электронное обеспечение предоставляет возможность учащемуся осознать границу своих знаний и умений, оценить динамику образовательных результатов, понять значимость чтения и изучения литературы для своего дальнейшего развития, самовоспитания, эстетического и интеллектуального удовлетворения. В связи с этим, авторам-разработчикам следует активно включать в состав учебно-методических комплексов задания по литературному творчеству, призванные вовлечь учащихся в учебно-исследовательскую и проектную деятельность.

#### Список использованной литературы

1. Качество чтения и понимания текста / Г. С. Ковалева, Г. А. Цукерман // Оценка качества образования. – 2008. – № 2. – С. 41–48.
2. Основные результаты международного исследования образовательных достижений учащихся PISA–2006 [Электронный ресурс] / Г. С. Ковалева [и др.] // Центр оценки качества образования ИСМО РАО. – Режим доступа: [www.centeroko.ru/public.html](http://www.centeroko.ru/public.html). – Дата доступа: 02.05.2019.
3. Основные результаты международного исследования читательской грамотности PIRLS–2011. Аналитический отчет [Электронный ресурс] // Центр оценки качества образования ИСМО РАО. – Режим доступа: [www.centeroko.ru/public.html](http://www.centeroko.ru/public.html). – Дата доступа: 02.05.2019.

4. Рекомендации по итогам изучения качества образования в учреждениях общего среднего образования [Электронный ресурс] // Национальный образовательный портал. – Режим доступа: <http://monitoring.adu.by/index.php/ru/rezal-po-monitoring>. – Дата доступа: 02.05.2019.

5. Цукерман, Г. А. Оценка читательской грамотности [Электронный ресурс] // Центр оценки качества образования ИСМО РАО. – Режим доступа: [http://www.centeroko.ru/pisa09/pisa09\\_pub.html](http://www.centeroko.ru/pisa09/pisa09_pub.html). – Дата доступа: 02.05.2019.

6. Юстинская, Г. М. Виртуальная выставка «Фэст буктрейлераў па творах Янкі Купалы і Якуба Коласа» [Электронный ресурс] // Национальный образовательный портал. – Режим доступа: <https://www.adu.by/ru/homepage/novosti/distantsionnye-obrazovatelnye-meropriyatiya-olimpiady-konkursy-tumiry-i-dr/1590-virtualnaya-vystava-fest-buktrejlera-pa-tvorakh-yanki-kupaly-i-yakuba-kolasa.html>. – Дата доступа: 02.05.2019.

УДК 172.15–057.875(510)

Чжан Пэйюань (КНР, г. Шилин-Гол),  
Ю. В. Погोलков (Беларусь, г. Брест)

## ПАТРИОТИЧЕСКИЕ ТРАДИЦИИ ЯКУБА КОЛАСА В ТВОРЧЕСТВЕ КИТАЙСКИХ СТУДЕНТОВ

**Аннотация.** В статье представлен опыт работы с творческой китайской молодёжью – студентами-экономистами Брестского государственного технического университета (Беларусь). Рассмотрены взаимосвязи между духовными традициями классика белорусской поэзии Якуба Коласа и нравственно-художественными поисками творческой молодёжи из Китайской народной республики. В качестве источника в статье выступает фрагмент из поэмы Якуба Коласа «Новая земля». Наблюдения и выводы авторов статьи иллюстрируются лирическими произведениями китайских студентов.

**Ключевые слова:** творческая молодежь, патриотизм, традиции.

Иностраннный студент – это не только будущий специалист, постигающий комплекс профессиональных знаний. Прежде всего это юный человек, в силу обстоятельств оторванный от родного дома и формирующийся как личность в среде с необычным для него менталитетом. Он поставлен перед необходимостью «наводить мосты» между двумя духовными действительностями: родной и приобретённой, а значит, осмысливать общечеловеческие нравственные проблемы.

Восстановлению душевного равновесия зарубежного гостя во многом помогает прикосновение к сфере искусства. Некоторые иностранцы пробуют свои силы в литературном творчестве. В докладе мы обобщили опыт работы с творчески одарёнными китайскими студентами-экономистами Брестского государственного технического университета. Собственно, не весь опыт, а ту его часть, которая связана с духовным наследием одного из классиков белорусской поэзии – Якуба Коласа.

Наша статья подписана двумя фамилиями недаром: студентка Чжан Пэйюань (ныне – сотрудница университета в Китае) в студенческие годы была не только автором литературных произведений, но и организатором творческой работы китайских студентов, публиковалась в университете и брестской городской прессе, участвовала в научной работе. После окончания университета она не потеряла духовных связей с альма-матер, сама преподаёт на родине, укрепляет познания в области русского языка, продолжает литературно-художественную и научно-исследовательскую деятельность, способствует развитию творческих способностей теперь уже её собственных учеников.

Обратимся к этапам работы с молодыми поэтами. На одной из бесед с китайскими студентами было рассказано о таких явлениях поэтической формы, как «художественный образ», «лирический герой», «поэтическая традиция», «национальное своеобразие лирики» и т. д. Была разъяснена сущность патриотизма в его соотнесённости с понятием «национализм», сообщено о патриотической теме в мировой литературе вообще и в белорусской поэзии в частности. В качестве примера этой темы была представлена поэма классика белорусской литературы Якуба Коласа «Новая земля». Студенты познакомились с личностью поэта и с духовным своеобразием «Новой земли». Особое внимание было обращено на вступительные строки:

*Мой родны кут, як ты мне мілы!*

*Забьць цябе не маю сілы!*

*Не раз, утомлены дарогай,*

*Жыццём вясны мае убогай*

*К табе я ў думках залятаю*

*І там душою спачываю.*

*О, як бы я хацеў спачатку*

*Дарогу жыцця па парадку*

*Прайсці яшчэ раз, азірнуцца,*

*Сабраць з дарог каменні тья,*

*Што губяць сілы маладыя, –*

*К вясне маёй хацеў вярнуцца.*

После глубокого знакомства с приведенным текстовым фрагментом (а затем и с его русским переводом) студентам был задан вопрос: «Что в словах Якуба Коласа сказано лично о вас, о каждом из китайских студентов?» Поначалу вопрос этот показался странным: белорусский классик никогда в Китае не был и поэтому лично о каждом из иностранных студентов написать не мог. Но постепенно сущность вопроса становилась ясной. Слуша-

тели выяснили, что каждый из присутствующих имеет свой «родны кут» – место, где он родился, прожил детские и юношеские годы. Осмысливались и слова «як ты мне мілы»: к своей родине следует относиться так же, как человек относится к своим родителям – с благодарностью и поклонением. От родины и родителей следует ожидать совета и помощи.

Но кроме этих чувств сын, дочь должны ощущать свою ответственность за родителей и родину и никогда о любви к родителям и родине не забывать: «Забыць цябе не маю сілы». В любви к родине человек, уехавший далеко от родного дома, должен отдыхать душой: «К табе я ў думках залятаю і там душою спачываю». Получилось, что белорусский поэт рассказывал китайским студентам о той правде, которая была дорога и понятна сердцу каждого из них.

Слушателях захотелось вслед за Якубом Коласом обратиться к родине и к человеку, который более всего родину воплощает: к маме. Студентка Гай Шубо сказала:

*Моя мама, моя милая мама!  
Нет слов описать все чувства,  
Когда я прижимаюсь к вам.  
Храните себя: вы – моё счастье.  
Вы очень дороги мне  
Особенно тогда,  
Когда в жизнь приходит ненастье.  
Мама! Вместе с вами  
Мы сможем пройти все снега!*

Гай Шубо обращалась лично к своей маме, но оказалась, что говорит она о том, что живёт в сердце любого человека земли и, в частности, в приведенном выше отрывке из поэмы Якуба Коласа.

Так случилось, что беседа о «Новой земле» и патриотической сущности поэзии совпала с трагической датой в истории Китая: 10 апреля 2010 года произошло страшное землетрясение; город Я-ань был стёрт с лица земли. Студентка Чжан Пэйюань тогда написала стихотворение «Реквием по погибшим в Я-ане». Вот отрывок из этого произведения:

*Я-ань, не плачь! Когда лил страшный дождь, когда мир стал серым от дикого вторжения, когда в жутких обвалах раскальвалась грудь земли, в душу пришёл ужас. Он не оставил времени для грусти. Было слишком поздно, чтобы вмешаться. И только в сердце моём ты, Я-ань, оставался радостным и спокойным.*

*Я-ань, крепись: через тысячи километров я шлю тебе тепло сердечного спасения. Я-ань, не плачь!..*

С чтением «Реквиема» Чжан Пэйюань часто выступала перед любителями поэзии и всегда встречала взаимопонимание и сочувствие. Внимательно воспринимала студенческая (белорусская и иностранная) аудитория и другие произведения Чжан Пэйюань, например, лирические очерки, посвящённые столице Китая Пекину:

*Когда смотришь на прекрасные уголки Пекина, думаешь: уголки эти – явления божества. Люди верят в бога. Верят в то, что любое добро будет оплачено добром, а злу воздастся наказанием. Но по-настоящему ли мы верим? Ведь если бы все верили по-настоящему, то в мире навсегда воцарился бы мир. Если бы чистые сердца свободно дышали идеальной любовью, то надо ли было нам бояться конца света?*

Эти строки объединяли слушателей в общем чувстве любви к родине. Слушатели ощутили чувство своей ответственности за судьбу родины. Чувство на пределе сердечного переживания.

Предельный накал чувства родины. Может быть, в этой особенности строк Якуба Коласа гости из Китая увидели своё душевное совпадение с поэзией Беларуси – страны, так ласково встретившей их. Именно такое совпадение прозвучало в стихотворении студента Ван Цзешуя «Я люблю Беларусь»:

*Есть страна, которая называется Беларусь. Есть город, который называется Брест. Есть университет, который называется БрГТУ. И я, китайский студент, здесь учусь. За два года учёбы я полюбил эту страну, этот город, этот университет.*

*Здесь тихо. Здесь красиво. Здесь свежий воздух. Здесь девушки красивые. Здесь парни крутые. Здесь пожилым людям спокойно, и природа Беларуси добрая.*

*Хотя это не в моей стране, но мне нравится. Мне хорошо с беларусами. Я люблю Беларусь.*

Когда на встречах с творческой молодёжью мы осмысливали стихотворение Ван Цзешуя, было отмечено, что этот юный китайский поэт сумел высказать одну из главных особенностей патриотического чувства: его обязательную связь с проблемой всечеловеческого единства. Лирический герой стихотворения юноши радостно переживает свою личную «включённость» в многообразный мир человеческого бытия, воспринимает эту «включённость» как право на нравственную оценку происходящего.

В выражении «Я люблю Беларусь» «Я» и «Беларусь» закономерно выступают как две равные гуманистические философемы бытия. По сути дела, это выражение студента Ван Цзешуя перекликается с со-



отнесённостью «Я» и «мир» в колосовском образе «Мой родны кут»: в нём «мой» и «кут» – такие же одинаково значительные философемы.

Следующим этапом осмысления патриотических мотивов в творчестве белорусского классика творческой молодёжью стала подготовка китайскими студентами стихов, посвящённых теме весны и любви. Студентка Дуань Цзи Хун написала стихотворение «О любви»:

*Любовь – акт веры;  
Она придаёт храбрым  
Невиданную жизненную силу  
Для того, чтобы жить счастливо.  
Я хочу идти с любовью рука об руку:  
Ведь любовь позволяет людям  
Не стареть никогда.*

Обсуждая стихотворение Дуан Цзи Хун с китайскими студентами в контексте приведенных выше строк Якуба Коласа, мы обратили внимание, что лирический герой белорусского мастера насыщает своё высказывание именно чувством любви во всех её многогранных проявлениях.

Приблизил китайских студентов к образам Якуба Коласа и образ весны. О весне студентка Чжао Вэньна сказала так:

*Первые капли дождя сломали холод зимы.  
Первые травинки преподносят весне свои подарки.  
Всё постепенно...  
Кажется, что я слышу голос цветов  
И понимаю движение жизни.*

В этом стихотворении слышно единство человека со всем миропорядком природы и родины.

Подводя итог сказанному, выскажем следующее: поэтическое творчество помогает студентам-иностранцам приблизиться к далёкой родине; облегчает пути к осознанию культуры страны пребывания; приближает к традициям национальной и общечеловеческой поэзии; сближает гостей Беларуси со всей интернациональной молодёжью университета; обогащает душу каждого пишущего.

Поэзия Якуба Коласа наряду с другими творениями белорусских поэтов помогает иностранному студенту ощутить себя творцом и свидетелем красоты мира. Приведенные примеры творчества китайской творческой молодёжи это ощущение великолепно подтверждают.

## ТВОРЧАЯ СПАДЧЫНА ЯКУБА КОЛАСА ПРЫ ВЫВУЧЭННІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ КІТАЙСКІМІ СТУДЭНТАМІ

**Анотацыя.** У артыкуле разглядаюцца некаторыя асаблівасці засваення беларускай мовы кітайскімі студэнтамі падчас працы з паэтычнымі творамі Якуба Коласа, звяртаецца ўвага на тое, што засваенне моўных адзінак, у прыватнасці безэквівалентнай лексікі і фразеалагізмаў, якія валодаюць багатай кумулятыўнай функцыяй, дазволіць навучэнцам глыбей спасцігнуць культуру беларускага народа.

**Ключавыя словы:** камунікатыўная кампетэнцыя, тэкстацэнтрычны падыход, комплексная праца з тэкстам, дыялог культур, безэквівалентная лексіка.

Ацэньваючы адукацыйны, развіццёвы і выхаваўчы патэнцыял беларускай мовы як сацыякультурнага асяроддзя, вучоныя падкрэсліваюць, што якраз яна прадвызначае характар светаўспрымання і светабачання, ментальныя асаблівасці беларуса, з'яўляецца «сродкам захавання этнічнай памяці і гуманых нацыянальных традыцый, пад уздзеяннем якіх вякамі фарміравалася і фарміруецца духоўнасць людзей» [4, с. 15].

У адпаведнасці з сучаснымі напрамкамі метадычнай навукі навучанне беларускай мове як замежнай разглядаецца як дыялог дзвюх культур у межах міжкультурнай камунікацыі. Практычная значнасць праблемы фарміравання ведаў пра культуру той краіны, чыю мову ты вывучаеш, надзвычай высокая, таму што дасканалае веданне замежнай мовы, уменне весці дыялог з яе носьбітамі як прадстаўнікамі іншай культуры, несумненны паказчык высокаразвітой, гуманнай асобы. На думку А. М. Джух, «кожны ўрок замежнай мовы – гэта скрыжаванне культур, гэта практыка міжкультурнай камунікацыі, таму што кожнае замежнае слова адлюстроўвае замежны свет і замежную культуру: за кожным словам стаіць абумоўленае нацыянальнай свядомасцю <...> уяўленне пра свет» [2, с. 132].

Выкарыстанне тэкстацэнтрычнага падыходу як прыярытэтнага ў практыцы навучання замежных студэнтаў дае магчымасць фарміраваць камунікатыўную кампетэнцыю на тэкстах розных стыляў, тыпаў і жанраў. Таму падчас навучання беларускай мове як замежнай актыўна практыкуецца комплексная праца з тэкстам. Аднак, як ужо адзначалася вышэй, для навучэнцаў надзвычай важна звязць атрыманыя веды пра мову з беларускай культурай, нашымі старадаўнімі традыцыямі.

Нягледзячы на тое, што мастацкі тэкст не з'яўляецца дастаткова поўнай крыніцай інфармацыі пра культуру той ці іншай краіны, ён шырока прымяняецца ў практыцы навучання беларускай мове іншафонаў, таму

што без чытання арыгінальных тэкстаў, якія валодаюць багатым культурным патэнцыялам, моцнай сілай эмацыянальнага ўздзеяння, нельга на дастаткова высокім узроўні вывучыць тую ці іншую замежную мову.

З пачуццём асаблівага творчага натхнення адбываецца назіранне за моўнымі з’явамі ў творах класікаў беларускай літаратуры, і ў першую чаргу творчай спадчыне Якуба Коласа. Коласаўскія творы, у якіх акумуляваны народны вопыт, народная філасофія і стаўленне да жыцця, прымушаюць па-іншаму ставіцца да прапанаванай для аналізу моўнай адзінкі, развіваюць інтэлект, моўнае чуццё, маўленчы апарат студэнтаў, выклікаюць цікавасць і ствараюць творчы настрой.

Багаты лінгвакраіназнаўчы матэрыял шырока пададзены ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля». Асаблівую цікавасць у замежных навучэнцаў, якія засвойваюць мову на прасунутым і павышаным узроўнях, выклікае праца на аснове раздзелаў «Раніца ў нядзельку» і «За сталом».

Іншафонам (нават тым, хто ўжо добра валодае беларускай мовай) дастаткова складана аналізаваць паэтычныя тэксты, асабліва ўрыўкі ці раздзелы з паэм, таму што, аналізуючы асобныя складнікі, трэба не забывацца пра адзінства тэксту, у якім форма заўсёды напоўнена глыбокім зместам. Таксама варта помніць і пра тое, што ў вершаваным творы могуць сустракацца лексічныя адзінкі з пэўнымі адхіленнямі ад нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы.

У сувязі з вышэйадзначаным эфектыўнай будзе праца па прачытанні ўсёй паэмы «Новая зямля», вызначэнні тэмы і асноўнай думкі, закладзенай у гэтым творы. Абмеркаванню зместу раздзелаў паэмы папярэднічае экскурсія ў музей імя Я. Коласа, прагляд відэафільма, прысвечанага жыццю і творчасці знакамітага беларускага пісьменніка, гутарка на тэму «Пясняр беларускай зямлі».

Заняткі мэтазгодна пачаць з успрымання на слых песні «Мой родны кут, як ты мне мілы» ў выкананні ансамбля «Песняры», тлумачэння тэмы і ідэі паэмы «Новая зямля». З улікам таго, што ўспрыманне тэксту пры чытанні садзейнічае паспяховаму авалоданню уменнямі і навыкамі, звязанымі з аўдзіраваннем, вусным і пісьмовым маўленнем, замежным студэнтам прапануецца падрыхтавацца да выразнага чытання урыўкаў з раздзела «Раніца ў нядзельку» і «За сталом». Прачытаныя тэксты, дзякуючы свайму эстэтычнаму ўздзеянню, створаць на занятках пэўны культуралагічны фон, на аснове якога можна пачынаць комплексную працу з тэкстам. Пры гэтым выкладчык не забывае выпраўляць арфаэпічныя і акцэнталагічныя памылкі ў маўленні іншафонаў, засяроджваецца на вымаўленні спецыфічных беларускіх гукаў у словах.

Перашапачаткова прапануюцца пытанні і заданні на ўсведамленне зместу тэксту, што, безумоўна, будзе садзейнічаць развіццю маўлення і папаўненню звестак пра культурныя традыцыі беларускага народа:

1. Узгадайце, як у беларускай мове называюцца дні тыдня. Чаму нядзелю Я. Колас называе святым днём?

2. Што для беларусаў значаць уласны дом, сям'я? Якія вобразы нацыянальнай культуры стаяць за гэтымі паняццямі? Што вы ўкладасце ў паняцце «дом»? Што можаце расказаць пра асаблівасці сямейнага ўкладу ў вашай краіне?

3. Які быў склад сям'і Міхала? Раскажыце пра ролю кожнай асобы ў сям'і, іх абавязкі і занятак. Якая роля адводзілася жанчыне ў сям'і?

4. Якія беларускія стравы і дзе гатаваліся на сняданне? Як дзеці рэагавалі на скавародны звон, штучна створаны дзядзькам Антосем? Які посуд і хатняе начынне выкарыстоўваліся для замешвання цеста, прыгатавання верашчакі, выпякання бліноў і аладак, падачы розных страў на стол?

5. Раскажыце пра снеданне ў сям'і Міхала? Якія сталовыя прыборы выкарыстоўваліся падчас снедання? Дзе і як елі малыя дзеці? Як паводзілі сябе дзеці і дарослыя за сталом? Якая стравы была найсмачнейшай для ўсіх і падавалася на дэсерт?

6. Якія асаблівасці нацыянальнага характару беларуса паказаны праз эпізод з апошняй скваркай?

7. З якой мэтай Я. Колас выкарыстоўвае ў тэксце прастамоўныя словы? Наколькі арганічна яны ўпісваюцца ў кантэкст?

Асаблівая ўвага падчас працы з тэкстам надаецца слоўнікавай рабоце: тлумачацца незразумелыя словы, выяўляецца так званая безэквівалентная лексіка. Як адзначае Ван Хуа, «лексіка, якая адлюстроўвае нацыянальную культуру <...>, непасрэдна і прама адлюстроўвае пазамоўную рэчаіснасць, фіксуе і перадае з пакалення ў пакаленне асаблівасці прыроды, звычаі, стаўленне людзей да навакольнага свету, грамадскі лад розных краін» [1]. Так, напрыклад, падчас працы з кітайскімі студэнтамі варта засяродзіцца на лексічных адзінках, што называюць побытавыя рэаліі: назвы страў нацыянальнай кухні (*верашчакі, мачанка, здор* і інш.); найменні адзення і абутку (*лапці, ануча, камізэлька* і інш.); назвы посуду і хатняга начыння (*дзежка, чапала, услон* і інш.); назвы асоб (*дружка* і інш.).

Значэнні слоў тлумачацца пры дапамозе вядомых прыёмаў: шляхам дэманстрацыі прадмета (пры дапамозе мультымедычных сродкаў, паказу малюнкаў і інш.), шляхам апісання прадмета; праз падбор аднакаранёвых

лексічных адзінак, сінонімаў і інш. Цікаваць выклікае і праца з энцыклапедычнымі даведнікамі, тлумачальным, этымалагічным і іншымі слоўнікамі. Асабліва ўвага звяртаецца на вымаўленне гукаў [ч], [р], [ц’], [дз’], спалучэння [шч] і інш. Надзвычай карыснай будзе праца з лінгвакультуралагічнымі даведнікамі, зварот да беларускіх павер’яў і паданняў.

Так, іншафонам можна прапанаваць шляхам падбору роднасных лексічных адзінак растлумачыць значэнні слоў *вераішчака* (ад *вераішчаць*) і *мачанка* (ад *мачаць*) і на аснове матэрыялу тэксту паспрабаваць вызначыць, з якіх кампанентаў складаецца страва; засяродзіць увагу на лексеме *дружка* (ад *друг* – *сяброўка маладой у час вясельнага абраду*) і звярнуцца да нацыянальных асаблівасцей абраду вяселля.

Для разумення значэння слова *ануча*, у якім яно ўжыта ў коласаўскім кантэксце, мэтазгодна засяродзіцца на адным з яго значэнняў, у якім адлюстравалася нацыянальна-культурная традыцыя беларускага народа: *ануча – кавалак тканіны для абгортвання ног, што выкарыстоўваўся для таго, каб потым абуць лаці* [6, с. 59].

Пры тлумачэнні значэння слова *дзежка* варта звярнуцца да працы У. Коваля «Чым адгукаецца слова: фразеалогія ў павер’ях, абрадах і звычаях». Даследчык засяроджае ўвагу на тым, што ў беларускага народа дзяжа асацыіруецца з жаночым пачаткам; *дзежку*, у якой не расло, не «нараджалася» цеста, называлі *дзежуном*, а для таго, каб *дзяжа* стала «плоднай», трэба было дабавіць у яе цотную клёпку. Адсюль і фразеалагізм *клёпкі ў галаве не хапае*, які ўжываецца пры характарыстыцы неразумнага, недалёкага, дзівакаватага чалавека [3, с. 42].

Мэтазгодна звярнуць увагу і на слова *скорам*, якое мае значэнне ‘*скаромная (малочная ці мясная) ежа*’ [6, с. 604], прапанаваць патлумачыць беларускую прыказку *Чым такі скорам, то лепш нішчымніца* і адказаць на пытанні: *Калі беларусу нельга было есці скаромную ежу? З чым гэта звязана?*

Прымаючы пад увагу меркаванне В. У. Протчанкі, што «спецыфіку мовы трэба шукаць не ў назвах, не ў асобных словах, а ў іх спалучэннях, меркаваннях і думках, выражаных з дапамогай моўных сродкаў, якія выпявалі вякамі» [4, с. 101], варта засяродзіцца на коласаўскім «*ды хлеба з зайчыка краюшак...*». Мэтазгодна звярнуцца да нацыянальна-культурнага кампанента фразеалагізма *зайцаў хлеб* і прапанаваць знайсці яго значэнне па тлумачальным слоўніку, дзе *зайцаў хлеб – рэшткі ежы, прывезеныя дадому з лесу, лугу, якую прапануюць з’есці дзецям* [6, с. 37]. Да месца будзе каментарый са спасылкай на народныя ўяўленні пра невыпадковаць выкарыстання прыметніка *зайцаў* з назоўнікам *хлеб*,

паведамленне пра тое, што разам з зайчыкавым хлебам дзецям павінны былі перадацца спрыт, жвавасць і жыццяздольнасць зайца.

Пры аналізе тэксту прапануецца разгледзець і спецыфічныя беларускія фразеалагічныя адзінкі *даць пудла* і *выяда сэрца*, значэнне якіх перададзена ў коласаўскіх *не спудлюю* і *сэрца ад'ядае*. Так, фразеалагізм *даць пудла* паходзіць з мовы паляўнічых, дзе *пудла* ўжывалася як вытворнае ад *спудзіць*, *спужаць* (зайца, лісу і інш.). Калі паляўнічы страляў, але не трапляў у цэль, то пра такога гаварылі *даў пудла*.

Падчас тлумачэння значэння фразеалагізма выяда сэрца студэнтам прапануецца прывесці прыклады фразеалагізмаў з кампанентам «сэрца» ў кітайскай мове і параўнаць іх значэнні з адпаведным беларускім фразеалагізмам.

Пажадана звярнуць увагу на тое, якія ўяўленні беларускага народа адлюстраваліся і ў параўнальных канструкцыях, ужытых Я. Коласам: *валачэціца, як хвост* (Юзкі), *плылі, як гускі маладыя* (хмаркі), *жартуе з верабінай, як голец-хлопец* (вечер), *ідуць, як дзве дружкі* (пярэзімкі-цялушкі), *грыз псалмы, як рэпу* (Антось), *тоўсты, бы япрук* (шчупак), *лузаць, як арэхі* (шчупакоў), *лезуць, як рой пчаліны* (авадні), *дзяцей, як снапоў на току* і інш.

У якасці дамашняга задання прапануецца, карыстаючыся лексікаграфічнымі крыніцамі, запісаць беларускія прыказкі і прымаўкі на тэму «Праца», «Сям'я» і паспрабаваць падабраць да іх адпаведнікі з роднай мовы. Адным з заданняў на развіццё маўлення будзе падрыхтоўка выказвання на тэму паводле адной з прыказак.

Такім чынам, творы Якуба Коласа з выразным этнакультуралагічным зместам дапамагаюць выкладчыку, не паслабляючы ўвагі да лінгвістычных ведаў і функцыянальна-семантычнага засваення моўных адзінак, развіваць моўную здагадку і актуалізаваць у свядомасці замежных студэнтаў экстралінгвістычную інфармацыю. Праца з коласаўскімі тэкстамі пры вывучэнні беларускай мовы дапаможа іншафонам далучыцца да культуры і гісторыі Беларусі, пераканацца ў прыярытэце каштоўнасцей нацыянальнай культуры, ідэнтыфікаваць сябе як полікультурную асобу.

#### Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Ван Хуа. Изучение национально-культурной коннотативной лексики в русском и китайском языках [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://psibook.com/linguistics/izuchenie-natsionalno-kulturnoy-konnotativnoy-leksiki-v-russkom-i-kitayskom-yazykah.html>. – Дата доступа: 24.05.2019.
2. Джух, Е. Н. Роль социокультурного компонента при обучении студентов переводу // Язык и межкультурные коммуникации: сб. науч. ст. / редкол. В. Д. Старичёнок [и др.]; отв. ред. В. Д. Старичёнок. – Минск: БГПУ, 2007. – С. 132–133.

3. Коваль, У. І. Чым адгукаецца слова: фразеалогія ў павер'ях, абрадах і звычаях. – Мінск: Народная асвета, 1994. – 48 с.

4. Протчанка, В. У. Актуальныя праблемы тэорыі і практыкі навучання беларускай мове. – Мінск: НІА, 2001. – 212 с.

5. Роўда, І. С. Лексічныя лакуны беларускай мовы // Роднае слова. – 1993. – № 10. – С. 34–38.

6. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы / пад рэд. М. Р. Судніка, М. Н. Крывіко. – 3-е выд. – Мінск: БелЭН, 2002. – 784 с.

УДК 371.3

М. Г. Яленскі, Н. М. Антановіч,  
Н. У. Антонова (Беларусь, г. Мінск)

### СУЧАСНЫ ПОГЛЯД НА «МЕТОДЫКУ РОДНОЙ МОВЫ» ЯКУБА КОЛАСА

**Анотацыя.** У артыкуле разглядаюцца метадалагічныя і метадычныя падыходы да навучання мове, выказаныя К. М. Міцкевічам у «Методыцы роднай мовы», іх асэнсаванне з пазіцыі сённяшняга дня.

**Ключавыя словы:** «Методыка роднай мовы», навучанне мове, навучанне грамаце.

Навучанне мове – складаны і працяглы працэс. Вучоныя, практыкі стагоддзямі шукаюць найбольш эфектыўныя шляхі выкладання мовы. Многія з іх добра ўсведамлялі, што лепшым метадам будзе той, які «не гвалтуе здзіцячай прыроды і ідзе на спатканне яе патрэбам» [2, с. 348]. Гэтыя словы належаць славутаму беларускаму пісьменніку і педагогу Канстанціну Міхайлавічу Міцкевічу – Якубу Коласу.

Як спробу метадалагічнага і метадычнага ўпарадкавання навучання мове разглядаў Якуб Колас сваю «Методыку роднай мовы». Гэта быў першы метадычны дапаможнік для настаўнікаў, у якім знайшлі адлюстраванне не толькі асабісты педагогічны вопыт аўтара як настаўніка, але і дасягненні айчынай метадычнай навукі таго часу. У «Методыцы роднай мовы» ён імкнуўся не навязваць тыя ці іншыя метады навучання, а даць настаўніку магчымасць выбару. Многія думкі Якуба Коласа, выказаныя ў 20-я гады ХХ ст., актуальныя і сёння.

Асабліваю ўвагу К. М. Міцкевіч надаваў пачатковаму этапу сістэматычнага навучання мове – навучанню грамаце, асноўнымі мэтамі якога з'яўляюцца «фарміраванне базавых ведаў, уменняў і навыкаў чытання і пісьма, агульнавучэбных уменняў, навыкаў і спосабаў дзеянняў; развіццё асноўных відаў вуснага і пісьмовага маўлення, пазнавальнага інтарэсу; выхаванне маральна-этычных якасцей,

эмацыянальна-каштоўнасных адносін да навакольнай рэчаіснасці, культуры зносін» [1, с. 26].

Поспех навучання грамаце залежыць ад многіх фактараў, у тым ліку і ад выбару метаду навучання. У «Методыцы роднай мовы» К. М. Міцкевіч зрабіў кароткі гістарычны агляд метадаў навучання грамаце, адзначыў станоўчыя і адмоўныя рысы кожнага з метадаў, пры гэтым выказаў свае ўласныя меркаванні і погляды іншых метадыстаў.

Адказваючы на пытанне «якім жа метадам трэба карыстацца пры навучанні грамаце?», К. М. Міцкевіч адзначае: «...наилепшим метадам навучання будзе той метад, каторы найскарэй, найпрасцей, найлягчэй, найразумней вядзе да мэты» [3, с. 235]. Каб зрабіць правільны выбар метаду навучання грамаце і даваць яму аб'ектыўную ацэнку, трэба «мець на ўвазе тыя псіхафізіялагічныя працэсы, якія выклікаюцца чытаннем» [3, с. 236]. У працэсе аналізу псіхафізіялагічных працэсаў пры чытанні К. М. Міцкевіч прыходзіць да высновы, што «наилепшим метадам навучання грамаце трэба прызнаць *аналітыка-сінтэтычны*; ...аналіз прадпалагае работу, каторая пачынаецца з гукавога раскладу і чытання цэлых слоў... сінтэз дасць магчымасць скарэй выпрацаваць і развіць тэхніку чытання» [3, с. 239].

У сучаснай школе навучанне грамаце ажыццяўляецца на аснове *гукавога аналітыка-сінтэтычнага метаду навучання грамаце* з шырокім выкарыстаннем гульнявых метадаў і прыёмаў. У Расіі ўпершыню гэты метад быў уведзены К. Д. Ушынскім як метад «пісьма – чытання». У школе ён выкарыстоўваецца з сярэдзіны 60-х гг. XIX ст. (з невялікім перапынкаў: з 1922 па 1935 гг. прымяняўся метад цэлых слоў) па цяперашні час. Сучасныя буквары распрацоўваюцца на аснове гукавога аналітыка-сінтэтычнага метаду з улікам апошніх дасягненняў у галіне лінгвістыкі, дзіцячай псіхалогіі, педагогікі.

У аснове сучаснага метаду навучання грамаце ляжаць прыёмы, якія адбіраліся і выпрацоўваліся на працягу не аднаго стагоддзя. Акрэсленыя К. М. Міцкевічам у «Методыцы роднай мовы» асаблівасці падрыхтоўчых практыкаванняў да чытання і пісьма, пэўныя метадычныя рэкамендацыі па навучанні чытанню і пісьму (па гукавым метадазе), не губляюць сваёй актуальнасці і сёння.

Як адзначае К. М. Міцкевіч, навучанне грамаце патрабуе «пэўнага і паступовага парадку і грунтоўнасці ў практыкаваннях»:

1. Уступныя заняцці.
2. Папярэднія практыкаванні.
3. Зяняцці па навучанні грамаце [3, с. 250–251].



Навучанню грамаце павінны папярэднічаць так званыя «ўступныя лекцыі», мэта якіх пазнаёміць вучняў з новымі прадметамі ў школе, правіламі школьнага парадку, дысцыпліны; увесці вучняў у круг школьных інтарэсаў; пазнаёміць настаўніка з вучнямі. Падчас «ўступных лекцый» праводзіліся гутаркі на розныя тэмы. Заняткі былі накіраваны на развіццё звязнага маўлення вучняў, узбагачэнне слоўнікавага запасу, развіццё цікавасці да навучання. У гэты час у настаўніка была магчымасць пазнаёміцца з індывідуальнымі асаблівасцямі кожнага вучня. На наш погляд, «ўступныя лекцыі», у сучаснай школе знаходзяць сваё адлюстраванне ў вучэбным прадмеце «Уводзіны ў школьнае жыццё», з якога пачынаецца навучанне ў I класе.

Пасля «ўступных лекцый» пачыналіся «падгатоўчыя» практыкаванні да чытання і пісьма. Гэтыя практыкаванні праводзіліся як у вуснай, так і ў пісьмовай формах з шырокім прымяненнем прыёмаў гукавога аналізу і сінтэзу.

У працэсе выканання вусных практыкаванняў вучні знаёміліся з раскладам «мовы на словы, слоў на склады, складоў на гукі» [3, с. 252]. К. М. Міцкевіч адзначае, што вучань не толькі павінен ведаць, але і ўмець самастойна выконваць «расклад» ва ўсіх яго відах і выдзяляць гукі. У «Методыцы роднай мовы» прыводзяцца канкрэтныя фрагменты заняткаў па вылучэнні і азнаямленні з кожным паняццем. Праілюстраваныя К. М. Міцкевічам прыёмы прымяняюцца і ў сучаснай школе. Напрыклад, пры знаёмстве з падзелам слоў на склады прапануецца наступны прыём: параўнанне двух спосабаў вымаўлення аднаго і таго ж слова – цалкам і па складах.

Пры азнаямленні з кожным паняццем была вызначана пэўная паслядоўнасць працы. Так, пры знаёмстве са складам спачатку адбіраліся словы з двух складоў, з простымі двухлітарнымі складамі (*мама, рыба, дуга*), потым трохскладовыя з простымі двухлітарнымі складамі (*сабака, салома, малако*), потым двухскладовыя, дзе ёсць трохлітарныя склады (*хмара, котка, палка*) [3, с. 254].

На думку К. М. Міцкевіча, пры правядзенні падрыхтоўчых заняткаў самым цяжкім з’яўляецца знаёмства з паняццем «гук», паколькі для дзяцей можа быць не зусім зразумелым само слова «гук». Асаблівая ўвага звяртаецца на вылучэнне гукаў, якія існуюць у наваколлі і гукі чалавечай мовы. Пры выдзяленні гукаў у слове спачатку прапануецца браць аднаскладовыя словы з галоснага і зычнага гука (*ах, ох, ух*). Калі вучні на практыкаваліся свабодна выдзяляць гукі, адбываецца пераход да аналізу адкрытых складоў (*ра-ма, ра-са*).

К. М. Міцкевіч уздымае пытанне адносна азнаямлення вучняў са спосабамі вымаўлення гукаў; прыводзіць аргументы розных метадыстаў адносна вырашэння гэтага пытання і прыходзіць да высновы, што «азнаямленне з артыкуляцыяй гукаў павінна засвойвацца на назіранні вучняў над іх вымаўленнем і выкладацца як можна прасцей» [3, с. 254]. Акрэсленыя аспекты дзейнасці ўлічваюцца пры працы з гукамі на сучасным этапе навучання грамаце.

Падрыхтоўчыя практыкаванні да пісьма праводзіліся на асобных занятках. Яны прадугледжвалі «рысаванне» і пісьмо элементаў літар. Акрамя таго, вырашаліся наступныя задачы: навучыць дзяцей правільна сядзець пры пісьме, правільна трымаць прылады пісьма, напрактыкавацца ў напісанні элементаў літар.

Па сутнасці, падрыхтоўчыя практыкаванні да чытання і пісьма, ахарактарызаваныя К. М. Міцкевічам у «Методыцы роднай мовы», уяўляюць сабой змест працы ў падрыхтоўчы (дабукварны) перыяд навучання грамаце. Менавіта ў гэты перыяд на ўроках навучання чытання ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай адбываецца знаёмства з сістэмай мовы і наступнымі паняццямі: «маўленне», «сказ», «слова», «склад» (у буквары А. К. Клышкі знаёмства са складам пераносіцца на больш позні час – асноўны перыяд навучання грамаце), «гук», «зычны гук». На ўроках навучання пісьму ажыццяўляецца знаёмства з гігіенічнымі правіламі пісьма (правільная пастава пры пісьме, размяшчэнне сшытка на парце, палажэнне ручкі ў руцэ падчас пісьма); падрыхтоўка рукі вучня да пісьма (практыкаванні ў расфарбоўцы, маляванні ўзораў, абвядзенні па контуры, штрыхоўцы ў розных напрамках); знаёмства з напісаннем элементаў літар, іх злучэнняў.

Асаблівасці арганізацыі заняткаў па навучанні грамаце (па гукавым метадыце) у «Методыцы роднай мовы» раскрываюцца ў раздзелах «Навучанне чытання» і «Навучанне пісьму».

Для паспяховага навучання грамаце мае значэнне парадак вывучэння літар і складоў, які «вызначаецца ступенню труднасці іх вымаўлення і зліцця» [3, с. 259].

У сучасных букварах, якія дзейнічаюць у Рэспубліцы Беларусь, паслядоўнасць азнаямлення з літарамі наступная: у буквары В. І. Цірынавай (на рускай мове) асноўны перыяд навучання грамаце пачынаецца са знаёмства з шасцю літарамі для абазначэння галосных гукаў (**а, у, и, о, э, ы**); А. К. Клышка пры вызначэнні паслядоўнасці вывучэння літар кіруецца прынцыпам частотнасці і прапануе пачынаць вывучэнне літар з дзесяці літар для абазначэння зычных гукаў (**с, п, м, т, л, н, ш, р, к, д**).

Неабходна заўважыць, што прыёмы вывучэння гукаў, паслядоўнасць знаёмства з новай літарай, прадстаўленыя ў «Методыцы роднай мовы», не страчваюць сваёй актуальнасці і сёння. Як адзначае К. М. Міцкевіч, вывучэнне літары павінна ўключаць чатыры асноўныя моманты:

### 1. Азнаямленне з гукам.

Пасля вылучэння новага гука са слова вучні абавязкова практыкуюцца ў яго вымаўленні (індывідуальна і хорам). З мэтай замацавання вылучанага са слова новага гука вучні практыкуюцца ў яго знаходжанні ў словах. Прапануюцца практыкаванні на развіццё фанематычнага слыху вучняў; самастойнае прыдумванне вучнямі слоў з новым гукам.

Па сучасным этапе навучання грамаце, акрамя адзначаных відаў дзейнасці, вучні даюць характарыстыку гукам (галосны / зычны, галосны – націскны / ненаціскны; зычны – цвёрды / мяккі, звонкі / глухі).

### 2. Азнаямленне з літарай.

Пераход да знаёмства з літарай ажыццяўляецца толькі ў тым выпадку, калі настаўнік перакананы, што гук засвоены трывала.

Спачатку адбываецца азнаямленне з друкаванай літарай. Настаўнік друкуе літару на дошцы, звяртаецца ўвага на «часткі» літары. З мэтай запамінання рыс літары прапануецца канструяванне літар, напрыклад, з палачак; «можна даваць дзецям кусочкі газеты з буйным шрыфтам, каб яны маглі знайсці знаёмую літару» [3, с. 262]. Перад азнаямленнем з новай літарай можна паўтарыць літары, якія ўжо вывучаліся і параўнаць іх; звярнуць увагу на тыя літары, якія падобныя па напісанні.

### 3. Чытанне слоў з новай літарай.

У адпаведнасці з гукавым метадам навучання грамаце першапачатковым матэрыялам для чытання з'яўляюцца словы, якія «складаюцца з літар перакіднога альфабэту, і чытанне такім парадкам папярэджаецца друкаваннем слоў», але друкаванню папярэдняе расклад слова на гукі і вызначэнне літар, якімі яны будуць абазначацца на пісьме [2, с. 263]. У «Методыцы роднай мовы» прапануюцца і іншыя віды чытання: чытанне па падабенстве, чытанне без раскладу і інш. Абавязкова арганізуюцца чытанне па лемантары. Пасля прачытання слоў вучні пераходзяць да чытання сказаў.

У сучасных букварах вучні спачатку практыкуюцца ў прачытанні прамых складоў. У буквары А. К. Клышкі прапануецца прыём «чытанне па аналогіі»; у буквары В. І. Цірынавай пры навучанні чытанню прамога складу ўводзяцца прыёмы: «чытанне з арыенцірам на галосны», гульнёвы прыём «Пабеглі па дарожцы» («чытанне па дарожках» з чарапахай (павольна) і з ракетай (хутка)).

#### 4. Навучанне пісьму.

К. М. Міцкевіч заўважае, што пры вызначэнні паслядоўнасці ў навучанні напісанню літар варта прытрымлівацца прынцыпу генетычнай паступовасці, у адпаведнасці з якім літары можна размеркаваць у групы па наяўнасці ў іх аднолькавых элементаў. Аднак такі расклад «не падыходзіць» да чытання і на практыцы генетычны парадак літар захоўваецца толькі часткова [3, с. 268].

У працэсе навучання пісьму літар неабходна выкарыстоўваць разнастайныя прыёмы. Паслядоўнасць навучання напісанню новай літары і пэўныя прыёмы прадстаўлены ў «Методыцы роднай мовы»: 1) запіс настаўнікам новай літары на дошцы; 2) разглядванне літары вучнямі і вылучэнне элементаў, з якіх яна складаецца; 3) тлумачэнне і дэманстрацыя настаўнікам напісання новай літары на дошцы, вылучэнне рухальных элементаў літары; 4) падрыхтоўка да пісьма (такціраванне); 5) самастойны запіс літары вучнямі.

К. М. Міцкевіч адзначае, што, пасля таго як напісанне новай літары замацавана на пісьме, адбываецца пераход да пісьма слоў, сказаў. Вучні практыкуюцца ў спісванні з дошкі або лемантара; пазней да спісвання дадаецца гукавы навучальны дыктант.

Такім чынам, метадысты, аўтары буквароў, настаўнікі ў «Методыцы роднай мовы» змогуць знайсці слушныя парады па навучанні дзяцей першапачатковаму чытання і пісьму.

Варта заўважыць, што асноўныя задачы навучання роднай мове К. М. Міцкевіч сфармуляваў як навучанне найперш розным відам маўленчай дзейнасці: чытання, пісьму, гаварэнню, а таксама граматыцы. Падкрэслім, што ўжо ў той час прызнавалася наступнае: змест навучання мове – гэта не столькі веды пра мову, колькі дзейнасць на мове – маўленне. У гэтым сэнсе змест моўнай адукацыі набывае сацыяльную і асобасную мэтазгоднасць: вучыць трэба таму, што неабходна чалавеку ў жыцці, каб выявіць свой унутраны свет. Такім чынам, ідэі кампетэнтнаснага падыходу, якія актыўна абмяркоўваюцца сёння вучонымі і педагогамі-практыкамі, уздымаў Якуб Колас яшчэ ў мінулым стагоддзі.

К. М. Міцкевіч, размяжоўваючы мову як прадмет выкладання і як «фактар сацыяльных зносін дзяцей», рашуча выступаў супраць аднабаковага падыходу да выкладання мовы як да фармалізаванага акта, «адарванага ад жывой стыхіі дзіцячай гутаркі», ад выкарыстання «яе ў жывых зносінах дзяцей між сабою і настаўнікам» [2, с. 349].

Разглядаючы пытанне зместу навучання, К. М. Міцкевіч прытрымліваецца, калі ацэньваць з пазіцыі сённяшняга дня, функцыянальна-се-

мантычнага падыходу ў выкладанні граматыкі. Гэта відаць з таго, як аўтар разважае аб методыцы вывучэння прыназоўнікаў, словазлучэнняў, назоўнікаў, дзеясловаў. Увага дзяцей звяртаецца на значэнне і функцыю моўных адзінак. Назіранні за змяненнем апошніх Якуб Колас раіць праводзіць у складзе сказа, каб граматычныя практыкаванні не ператвараліся ў фармальныя маніпуляцыі з моўнай матэрыяй, а былі сэнсавыя апраўданымі. Практычнае карыстанне словам ён называе «асобавым выяўленнем» таго, хто гаворыць, г. зн. у слове чалавек выказвае свае адносіны да з’яў рэчаіснасці. Згаданая думка з’яўляецца дамінантнай у сучаснай лінгвадыдактыцы.

На нашу думку, самым галоўным у методыцы К. М. Міцкевіча была арыентацыя навучання мове на выхаванне творчай асобы. Ідэяй фарміравання творчай асобы, нягледзячы на адсутнасць тэрміналагічна-моўнага афармлення, напоўнены практычна кожны раздзел. У такіх раздзелах, як «Методыка чытання», «Стылістычныя пісьменныя работы», «Творчы дыктант», аўтар паказвае, як трэба вучыць дзяцей успрымаць літаратурны твор, абуджаць іх уяўленне, развіваць творчыя здольнасці.

Асобасная арыентаванасць «Методыкі роднай мовы» заключаецца яшчэ і ў тым, што Якуб Колас бачыць у настаўніку творчую асобу, таму не імкнецца навязаць яму нейкі адзін алгарытм дзеяння, а знаёміць з мноствам метадаў навучання, што існавалі на той час у айчынай і замежнай дыдактыцы. У сваіх ацэнках ён дэмакратычна ставіцца да розных навуковых меркаванняў, а, прыводзячы тыя ці іншыя прыклады з жывой педагагічнай практыкі, не прыніжае асобу настаўніка.

Такім чынам, акрэсленыя ў «Методыцы роднай мовы» аспекты навучання беларускай мове, пададзеныя метады і прыёмы, разнастайныя практыкаванні прымяняюцца і на сучасным этапе з улікам апошніх дасягненняў у лінгваметодыцы, педагагіцы, псіхалогіі.

### Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Вучэбныя праграмы для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі з беларускай мовай навучання і выхавання: 1 клас / Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. – Мінск: Нацыянальны інстытут адукацыі, 2017. – 106 с.
2. Колас, Я. Збор твораў: у 14 т. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1976. – Т. 12: Публіцыстычныя і крытычныя артыкулы. 1947–1956. – С. 313–506.
3. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / рэд. тома Т. С. Голуб; падрыхт. тэкстаў і камент. А. І. Шамякінай; Нац акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – Т. 15: П’есы. Метадычныя распрацоўкі. – 791 с.

王 晨 (中国, 天津)  
Ван Чэнь (КНР, г. Тяньцзинь)

## 白俄罗斯文学的历史与在中国的传播 ИСТОРИЯ БЕЛОРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И ЕЁ РАСПРОСТРАНЕНИЕ В КИТАЕ

**摘要** 提到白俄罗斯文学,许多中国读者都倍感陌生,甚至会与俄罗斯文学相混淆。但是白俄罗斯作为一个独立的民族,其文学发展最早可以追溯到17世纪以前,虽然与俄罗斯文学有着千丝万缕的联系,但是其自身也有着独特的发展规律和特点。随着«一带一路»倡议的提出,白俄罗斯和白俄罗斯文学将会成为新的学术研究重点。

**Аннотация:** Когда речь идёт о белорусской литературе, она не очень знакома многим китайским читателям, даже путают белорусскую литературу с русской. Но в качестве литературы независимой нации белорусская литература прослеживается до 17 века. Хотя белорусская и русская литературы тесно связаны, но белорусская литература имеет свою специфику и законы развития. С помощью инициативы «Пояс и Путь», Беларусь и белорусская литература обязательно станут новым научным исследовательским объектом в Китае.

**关键词** 白俄罗斯文学 基辅罗斯 雅克布·科拉斯 译介 传播

**Ключевые слова:** белорусская литература; Киевская Русь; Якуб Колас; перевод; распространение.

2015年对白俄罗斯文学界注定是不平凡的一年,10月8日,白俄罗斯女作家斯维特兰娜·阿列克谢耶维奇获得了本年度诺贝尔文学奖,这一消息轰动全球,令全世界开始对“白俄罗斯文学”投来关注的目光,而许多白俄罗斯作家也借由这件事,开始思考起白俄罗斯文学的发展问题,同时对自身作为白俄罗斯作家产生即为强烈的身份认同感。

### 一、白俄罗斯文学发展概览

白俄罗斯作为在文化,思想,民族等各方面都与俄罗斯有着千丝万缕紧密联系的独立国家,其文学发展一直是白俄罗斯学术界和俄罗斯学术界所关注的问题。究竟是否存在独立的白俄罗斯文学,白俄罗斯文学可否划归到俄语文学当中,一直是学术界研究的问题之一。

国家的确立和主权的界定是较为简单的,一个主权国家的建立可以通过时间作为标准。苏联解体后,前苏联加盟共和国相继宣布独立,白俄罗斯成为了具有独立主权的国家。但是由于历史渊源,语言政策,白俄罗斯虽然成为独立主权国家,但是在自己的文化发展方面上还是没有完全摆脱俄罗斯的影响,其中文学领域存在的问题尤为突出。在相当长的历史进程中,白俄罗斯文学的发展最先要面临的挑战就是俄罗斯学术界提出的质疑。

纵览整个俄罗斯文学的发展我们不难看出,17世纪以前,整个斯拉夫民族还没有形成一个固定的,较有规模的文学发展流派。从公元11-17世纪,都属于古代俄罗斯文学,或者更为宽泛地说是古东斯拉夫民族文学的发展阶段,其中有学者将其划分为三个发展时期,即11-12世纪的基辅罗斯时期,13-15世纪蒙古人入侵和东斯拉夫民族统一时

期，16-17世纪莫斯科中央集权制国家的建立和巩固时期。经过这三个时期，长达600多年的发展，俄罗斯文学才有了初步的雏形。有俄罗斯学者认为，同属于东斯拉夫民族的白俄罗斯，乌克兰和俄罗斯，在古代文学发展时期是根本不存在区别的，也就是说没有书面上的白俄罗斯文学和乌克兰文学，一切文学创作都应当统一划归为俄罗斯文学，而白俄罗斯语和乌克兰语也都属于古斯拉夫语的方言形式，同时早期文学创作中使用的语言则是古斯拉夫语和教会斯拉夫语。

但是白俄罗斯学者则不认同将白俄罗斯文学划归到俄罗斯文学，或者说是俄语文学中进行研究。从历史发展来看，白俄罗斯文学最早可以追溯到13世纪，白俄罗斯民族逐渐形成自己的公国，但是需要指出的是，此时的白俄罗斯文学与俄罗斯文学有着天然联系，由于当时的文化中心集中在基辅，因此基辅罗斯时期的文学创作也是早期白俄罗斯文学的基础，这时文学的传播形式受到文字发展的影响，多以口口相传的口头形式进行传播和保留，在传播的过程中，文学作品内容本身会发生一定程度上的改变。早期的白俄罗斯社会，宗教在民众的生活中占有非常重要的地位，因此许多文学典籍都是和宗教题材有关，其中对《圣经》的翻译和解读是较为常见的文学创作。1571年白俄罗斯学者弗兰齐斯科·斯科林纳将《圣经·赞美诗》翻译成白俄罗斯语，这对白俄罗斯文学发展起到了推动作用。16-17世纪白俄罗斯文学同俄罗斯文学一样，处于孕育发展的阶段。在这个时期，出现了小说创作的雏形，同时由于长期受到俄罗斯的影响和文化束缚，白俄罗斯杰出的知识分子虽然坚持用本民族语言进行文学创作，但是白俄罗斯文学还是被日渐强大的俄罗斯文学的光辉所掩盖。18世纪晚些时候，白俄罗斯文学中出现了被认为是第一部民族喜剧的作品，由马拉舍夫斯基于1787年创作。进入到19世纪，随着俄罗斯文学取得长足发展，对白俄罗斯文学起到了一定积极的引领和带动作用，加之欧洲先进的文学思潮的涌入，白俄罗斯文学也在发展之路上取得了较为长足的进步。罗文斯基的大型史诗《反常的艾涅伊达》成为了白俄罗斯文学发展过程中较为重要的代表性作品。

19世纪白俄罗斯民族的国家意识逐渐形成，深受俄罗斯的深远影响，白俄罗斯文学发展中也相继出现了古典主义、感伤主义、浪漫主义、现实主义等一系列文学思潮，同时与俄罗斯一样，最初成为文学发展中坚力量的是白俄罗斯的贵族知识分子，他们对以往的民间文学，口头文学进行收集整理和再加工，用本民族语言进行文学创作，推动社会进步和全民族思想的发展，从这一点而言，当时的白俄罗斯贵族知识分子是功不可没的。而谈及白俄罗斯贵族知识分子，就要提及雷平斯基（1811—1900）的牧歌，剧作家杜宁—马尔岑科维奇（1807—1884）的歌剧《夏良卡》等作品，它们都是当时白俄罗斯文学的优秀代表作品，而巴库舍维奇的《白俄罗斯牧笛》则是当时白俄罗斯现实主义文学的代表。



19世纪末20世纪初，白俄罗斯文学史上也出现了“白银时代”，这一时期的白俄罗斯文学同俄罗斯文学一样，也呈现出百家争鸣，百花齐放的发展态势。同俄罗斯文学一样，进入到20世纪，文学创作形式以诗歌为为主。其中女诗人乔特卡的诗集《自由洗礼》，马克西姆·鲍格丹诺维奇的诗集《花环》都是当时优秀的文学作品。随着十月革命的一声炮响，苏维埃政权的建立，白俄罗斯文学的创作也开始转向于描写苏联时期民众生活，立足于反映社会现实的创作维度上。杨卡·库帕和雅库勃·柯拉斯算是苏维埃时期白俄罗斯文学的重要奠基人。在整个苏联时期，白俄罗斯作家坚持立足于本民族的民族特征，不断以现实主义的创作原则反映白俄罗斯的真实风貌。

进入到上个世纪90年代，苏联社会发生了重大变革，1991年12月25日，存在了69年的苏维埃社会主义共和国联盟宣布解体。解体后的白俄罗斯共和国在国力、社会生活、经济发展、文化等各方面虽然受到了不小的冲击，但是作为前苏联时期最具有实力的加盟共和国之一，白俄罗斯在总统卢卡申科的带领下，很快找到了自身的发展之路。而文学作为反映现实社会的一面镜子，在这个特殊的历史背景下，显得尤为重要。白俄罗斯文学的产量无疑在苏联解体后是减少的，但是仍然具有自己的影响力。进入新千年，像阿列克谢耶维奇这样的白俄罗斯作家开始得到世界文坛的关注，其中反映灾难纪实性的作品在世界具有一定影响力，也正是如此，目前一批白俄罗斯作家的文学创作才逐渐走入人们的视野，被大众所接受，被学者们所关注研究。

## 二、白俄罗斯文学在中国的译介和传播

相较于俄罗斯文学，对于中国读者而言，白俄罗斯文学无疑是十分陌生的。一方面是由于白俄罗斯文学在发展的过程中，自身受到俄罗斯文学的影响和限制，发展相对较为滞后；另一方面是由于白俄罗斯文学作品的翻译与传播在中国还未引起学者和专家们足够的认识和重视。虽然我们对白俄罗斯文学了解有限，但是并不代表白俄罗斯作家的作品在中国完全默默无闻，其中应当指出的是像雅克布·科拉斯（Якуб Колас，1882-1956），瓦西里·贝科夫（Васіль Уладзіміравіч Быкаў，1924-2003）以及伊万·沙米亚金（Іван Пятровіч Шамякін，1921-2004）等白俄罗斯作家的作品，在中国的认知度还是相当高的。

雅克布·科拉斯原名为康斯坦丁·米哈伊洛维奇·米茨盖维奇（Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч），是前苏联白俄罗斯作家、诗人、翻译家、社会活动家，是当代白俄罗斯文学奠基人之一。1926年，雅科夫·科拉斯获“白俄罗斯苏维埃共和国人民诗人”称号，1928年荣膺白俄罗斯苏维埃共和国科学院院士。

1882年10月22日雅克布·科拉斯出生在现白俄罗斯明斯克州斯托尔布奇区的一个小村庄里，父亲是护林员。在人民中学毕业后，雅克



布·科拉斯考入涅斯维日师范学校并于1902年毕业，1902-1906年雅克布·科拉斯在平斯克市任教。1906年，年轻的雅克布·科拉斯在白俄罗斯报纸《Наша доля》上公开发表个人第一首诗作《Наш родны край》，1907年雅克布·科拉斯成为了白俄罗斯报纸《Наша Ніва》文学版面负责人。由于参加了非法教师集会组织，1908年雅克布·科拉斯被判入狱三年。1912年出狱后，他继续在平斯克市任教，在平斯克他的第一个儿子德米特里出生，后来成为了雅克布·科拉斯纪念馆第一任馆长。随后的人生里雅克布·科拉斯致力于社会活动和文学创作，在苏联时期享有盛誉。十月革命之前，雅克布·科拉斯先后出版了诗集《Песня няволі》（1908），《Песні жалбы》（1910），散文集《Рассказы》（1912），《Родныя вобразы》（1914）等作品。进入20世纪，雅克布·科拉斯相继出版了诗歌《Новая зямля》（1923），《Сымон-музыка》（1925），中篇小说《У палескай глушы》（1922），《У глыбі Палесся》（1928），《На прасторах жыцця》（1926）。20世纪30年代，又相继出版了组诗《Калгаснае》（1930），《Восеньскае》（1935），中篇小说《Адшчапенец》（1930-1931），《Дрыгва》（1933）。雅克布·科拉斯的作品以极其优美的笔触和细腻的描写，刻画出白俄罗斯的自然之美，同时对白俄罗斯农民形象的内心世界描写得细致入微。

除了雅克布·科拉斯之外，中国读者较为熟悉的另一位白俄罗斯作家应当算是瓦西里·贝科夫。贝科夫是白俄罗斯著名作家，社会活动家，曾参加过卫国战争，是苏联作家协会成员。1974年，贝科夫获《苏联国家文学奖》，1978年获《白俄罗斯苏维埃共和国国家文学奖》，1980年获《白俄罗斯人民作家》称号，1984年获得《社会建设英雄》称号，1986年获《列宁文学奖》。众多奖项中，苏联国家文学奖和雅库布·科拉斯文学奖是对贝科夫文学创作最大的褒奖。作为苏联时期较为活跃的白俄罗斯作家代表人物之一的贝科夫，由于他的切身参与和真实经历，其创作多以伟大的卫国战争题材为主，对于战争的场面描写非常宏大，同时对战争中的人，以及每个人所表现出来的人性也有着深入的思考。贝科夫笔下的主人公都经历了战争残酷的洗礼，但是面对战争和战后艰苦的生活，他们都能乐观对待，从容应对，这需要每一个战争的亲历者鼓足最大的精神力量，面对困难要有坚毅果断的性格，并能在生死攸关时做出无所畏惧的决定，而通过作品，我们不难看出，这些意志品质都来自于作品中主人公对祖国深沉的爱。从某种程度上而言，贝科夫的创作与俄罗斯作家叶基莫夫有相似之处。其代表作有中篇小说《Сотнікаў》，以这部作品作为剧本改编的电影《上升》在1977年柏林电影节上获得金熊奖。小说《Трэцяя ракета》（中文译为《第三颗信号弹》，1961），同时还出版了短篇小说《Мёртвым не баліць》，《Абеліск》，《Дажыць да світаньня》。1990年在杂志《新世界》上发表了小说《Аблава》。

除了上述两位白俄罗斯作家，中国读者最不陌生的应当属沙米亚金。沙米亚金是白俄罗斯著名的作家、编剧、剧作家、社会活动家。1972年获得白俄罗斯苏维埃共和国“人民作家”称号，1951年获得《斯大林文学奖》三等奖，1981年获得《社会建设英雄》称号，1994年成为白俄罗斯科学院院士。1944年沙米亚金用白俄罗斯语创作了短篇小说《У снежной пустыні》，并于1946年公开发表。1949年在白俄罗斯杂志《Полымя》上，沙米亚金发表了其本人最为重要的一部中篇小说作品《Помста》。1957年，作家出版了描写农村知识分子的中篇小说作品《Крыніцы》，这部作品在1964年被改变成了同名电影。这之后沙米亚金相继出版了五部中篇小说，合称为《Трывожнае щчасце》，其中《Сэрца на далоні》（中文译为《掌上心》，1964），《Снежныя зімы》（中文译为《多雪的冬天》，1968），《Атланты і карыятыды》（1974）三部作品集中反映了当代社会中的问题。1981年，沙米亚金完成了长篇小说《Петраград – Брэст》，1986年完成的个人自传《Карэнні і галіны》。沙米亚金善于进行农村题材创作，但是又不仅局限于此。在其作品中，也有深刻反映人性光辉的暖心作品，例如在小说《掌上心》中，作者塑造了主人公外科医生亚罗什这个形象，不仅表现了作为一名医生，他在解救病人危难时的高尚医德，也表现了生活中对人心的温暖，同时批判了当时市侩思想的丑恶，赞颂了苏维埃人的共产人道主义，这种道德主题在俄罗斯作家叶基莫夫的创作中也较为常见。

#### 结语

白俄罗斯文学虽然在中国的学术界还处于较为冷门的研究领域，但是我们需要明确的是，对于白俄罗斯文学的研究是不能忽视的。白俄罗斯文学有着自己固有的文学传统和发展模式，蕴含着白俄罗斯民族特有的文化底蕴，是白俄罗斯文化能够得以发扬的重要基石。随着“一带一路”倡议的提出和推进，白俄罗斯将会是我们非常重要的好伙伴。不同领域间的频繁接触交流，必将促进中白两国人民之间的相互理解。而对白俄罗斯文学的深入挖掘和研究，也必将为我们现今的外国文学研究带来别样的维度和全新的视域，我们期待着白俄罗斯文学能够在中国有更好的传播和发展。

#### 参考文献

- [1]周立新，王志耕. 白俄罗斯作家的文学身份认同. 中国社会科学学报[J], 2016(8).
- [2](苏)米·费奥多罗娃，田娥(译). 瓦西里·贝科夫作品中的主人公. 文化译丛[J], 1986(8).
- [3]张鸿瑜. 访白俄罗斯作家沙米亚金. 今日苏联东欧[J], 1986(12).
- [4]李嵩. 苏联人民生活的里程碑——评价伊凡·沙米亚金的近作《为君分忧》. 外国文学专刊[J], 1985(4).
- [5]叶字仁. 沙米亚金和他的《掌上心》. 外国文学专刊[J], 1985(4).
- [6]张严峻. 白俄罗斯民族文化认同的历史流变与现实境遇. 俄罗斯研究[J], 2018(4).

## ФОТАСПРАВАЗДАЧА З КАНФЕРЭНЦЫ



Прывітальнае слова рэктара  
Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў,  
доктара філалагічных навук, прафесара **Чэня Фачуня**



Прывітальнае слова Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла  
Рэспублікі Беларусь у Кітайскай Народнай Рэспубліцы,  
доктара эканамічных навук, прафесара **Рудага Кірыла Валянцінавіча**



Прывітальнае слова былога Пасла Кітайскай Народнай Рэспублікі ў Рэспубліцы Беларусь, доктара гістарычных навук **Юй Чжэньці**



Выступленне Мікалая Валянцінавіча Труса





Аўтар выставы «Фокус на любай Беларусі»  
Юй Чжэньці і Вольга Васілеўна Шахаб



Студэнты-беларусісты ля выставы «Фокус на любай Беларусі»



Урачыстае адкрыццё Цэнтра Якуба Коласа



Ускладанне кветак да помніка Якубу Коласу

## СУМЕСНЫ КАНЦЭРТ «ВЕЧАР БЕЛАРУСІ І КІТАЯ»

«Купалінка»  
Касандра Шахаб,  
Рада-Шадзі Шахаб



Фальклорны  
калектыў  
«Вегах»



Аркестр нацыянальнай музыкі ЦУЗМ «Шайковы шлях»



# ЦЫРЫМОНІЯ ЎРАЧЫСТАГА ЎЗНАГОРОДЖАННЯ ГРАМАТАМІ І ДЫПЛОМАМІ







## ЗВЕСТКІ ПРА АЎТАРАЎ

**Альшэўская Г. С.**, магістр літаратуразнаўства, аспірант кафедры тэарэтычнага і славянскага літаратуразнаўства філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

**Алянюк Г. А.**, намеснік дырэктара ДУА «Сярэдняя школа № 1 г. Бялынічы імя М. І. Пашкоўскага».

**Антановіч Н. М.**, дацэнт кафедры беларускага і рускага мовазнаўства УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя М. Танка», к. пед. н.

**Антонана Н. У.**, начальнік адзела метадычнага забеспячэння пачатковай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі, к. пед. н., дацэнт.

**Арцямёнак Г. А.**, загадчык кафедры беларускага мовазнаўства УА «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава», к. філал. н., дацэнт.

**Атрошчанка Ю. Ю.**, настаўнік беларускай мовы і літаратуры ДУА «Навіцкавіцкая сярэдняя школа» Камянецкага раёна, к. філал. н.

**Бабіч Ю. М.**, дацэнт УА «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава», к. філал. н., дацэнт.

**Баравік М. В.**, намеснік дырэктара па вучэбнай рабоце ДУА «Сярэдняя школа № 135 г. Мінска», суіскальнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі.

**Валочка Г. М.**, галоўны навуковы супрацоўнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі (Рэспубліка Беларусь), д. пед. н., прафесар. Запрошаны прафесар Інстытута еўрапейскіх моў і культур Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў.

**Ван Чэнь**, старшы выкладчык кафедры рускай мовы Інстытута еўрапейскіх моў і культур Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, к. філал. н.

**Васюковіч Л. С.**, дацэнт кафедры правазнаўства і СГД УА «Віцебскі філіял Міжнароднага ўніверсітэта “МІТСО”», к. філал. н., дацэнт.

**Воінава-Страха М. М.**, начальнік аддзела міжнародных сувязяў Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта, к. філал. н.

**Грынько С. Д.**, старшы выкладчык УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы».

**Дзядзінкін А. Л.**, дацэнт кафедры правазнаўства і СГД УА «Віцебскі філіял Міжнароднага ўніверсітэта “МІТСО”», к. гіст. н., дацэнт

**Дубініна Д. М.**, дацэнт кафедры метадыкі дашкольнай адукацыі УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», к. пед. н., дацэнт.

**Дылеўская В. Ю.**, дацэнт кафедры рыторыкі і метадыкі выкладання мовы і літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к. пед. н., дацэнт.

**Зелянко В. У.**, намеснік дырэктара па навукова-даследчай рабоце Нацыянальнага інстытута адукацыі (Рэспубліка Беларусь), д. пед. н., дацэнт.

**Ігнатовіч Т. У.**, дацэнт Інстытута міжнароднага супрацоўніцтва і абмену Хэнаньскага ўніверсітэта навукі і тэхналогій, к. пед. н.

**Караткевіч В. І.**, навуковы супрацоўнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі.

**Кныш Л. С.**, дацэнт кафедры беларускай мовы і літаратуры Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта, к. філал. н.

**Крыклівец А. У.**, загадчык кафедры літаратуры УА «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава», к. філал. н., дацэнт.

**Куліковіч У. І.**, загадчык кафедры рэдакцыйна-выдавецкіх тэхналогій Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта, к. філал. н., дацэнт.

**Лобан М. Г.**, старшы выкладчык кафедры беларускай і рускай філалогіі УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна».

**Лю Янмін**, магістрант перакладчыцкага факультэта Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта.

**Мазуркевіч Л. М.**, дацэнт кафедры беларускай і рускай філалогіі УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна», к. філал. н., дацэнт.

**Нечыпарук Д. Б.**, аспірант Пекінскага ўніверсітэта мовы і культуры, старшы выкладчык Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

**Падстаўленка В. Ф.**, дацэнт кафедры літаратуры УА «Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава», к. філал. н., дацэнт.

**Пасюкевіч І. Л.**, дырэктар ДУА «Гімназія № 23 г. Мінска з беларускай мовай навучання».

**Паталкоў Ю. В.**, дацэнт кафедры беларускай і рускай моў Брэсцкага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта, к. філал. н., дацэнт.

**Піскун І. С.**, выкладчык (магістр) кафедры рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры БДУ, м. пед. н.

**Праскаловіч В. У.**, прафесар кафедры рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, д. пед. н., дацэнт.

**Рубанік Т. У.**, дацэнт кафедры рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к. пед. н., дацэнт.

**Сабуць А. Э.**, дацэнт кафедры беларускай філалогіі УА «Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы», к. філал. н., дацэнт.

**Саматыя І. М.**, дацэнт кафедры рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к. пед. н., дацэнт.

**Старжынская Н. С.**, прафесар кафедры методыкі дашкольнай адукацыі УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», д. пед. н., прафесар.

**Сузько А. У.**, дацэнт кафедры беларускай і рускай філалогіі УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна», к. філал. н., дацэнт.

**Таяноўская І. У.**, загадчык кафедры рыторыкі і методыкі выкладання мовы і літаратуры БДУ, к. пед. н., дацэнт.

**Трус М. В.**, намеснік галоўнага рэдактара часопіса «Польмя», дактарант Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы НАН Беларусі, к. філал. н., дацэнт.

**Цемушава К. А.**, навуковы супрацоўнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі.

**Чжан Пэйюань**, галоўны рэдактар Шылінголскага навукова-даследчага інстытута «Эканамічны карыдор Кітая, Манголіі і Расіі», магістр, выкладчык Шылінголскага прафесійнага каледжа.

**Чэчко Т. М.**, загадчык кафедры беларускай і рускай філалогіі УА «Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна», к. пед. н.

**Шарапава А. В.**, старшы выкладчык кафедры гуманітарных дысцыплін Міждзяржаўнай адукацыйнай установы вышэйшай адукацыі «Беларуска-Расійскі ўніверсітэт».

**Шаршнёва В. М.**, дацэнт кафедры беларускай і рускай моў УА «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова», к. філал. н., дацэнт.

**Шаўлякова-Барзенка І. Л.**, эксперт Міжкультурнага даследчага цэнтру Універсітэта Хучжоу (КНР), к. філал. н., дацэнт.

**Шахаб В. В.**, запрошаны прафесар Інстытута еўрапейскіх моў і культур Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, к. пед. н., дацэнт.

**Шахаб К. С.**, студэнтка Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў.

**Юсцінская Г. М.**, начальнік упраўлення дыстанцыйных адукацыйных паслуг Нацыянальнага інстытута адукацыі.

**Якуба С. М.**, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, к. пед. н., дацэнт.

**Яленскі М. Г.**, галоўны навуковы супрацоўнік лабараторыі спецыяльнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі, д. пед. н., прафесар.

**Літаратура ў культурнай прасторы Беларусі і Кітая** : зборнік навуковых артыкулаў па матэрыялах Міжнар. канф., прысвечанай народнаму паэту Беларусі Я. Коласу, г. Цяньцзінь, Кітайская Народная Рэспубліка, 17–18 мая 2019 г. / пад рэд. У. І. Куліковіча, В. В. Шахаб. – Мінск : БДТУ, 2019. – 250 с. – ISBN 978-985-530-787-8.

Зборнік навуковых артыкулаў падрыхтаваны па выніках Міжнароднай канферэнцыі, арганізаванай Цяньцзінскім ўніверсітэтам замежных моў (Кітайская Народная Рэспубліка) і Нацыянальным інстытутам адукацыі (Рэспубліка Беларусь). Мэтай яе было пашырэнне беларуска-кітайскага супрацоўніцтва, паглыбленне міжкультурнага дыялогу і абмен досведам паміж спецыялістамі абедзвюх краін. Вынікі абмеркавання актуальных тэарэтычных і практычных пытанняў філалогіі, культуралогіі, педагагічнай і асветніцкай дзейнасці змешчаныя ў дадзенай кнізе.

Для навуковых супрацоўнікаў, выкладчыкаў, дактарантаў, аспірантаў устаноў вышэйшай адукацыі, навуковых устаноў, даследчыкаў беларускай літаратуры, а таксама шырокага кола чытачоў, зацікаўленых у вывучэнні беларуска-кітайскіх культурных і адукацыйных сувязяў.

**УДК 005.746;821.161.3(06)**  
**ББК 83.3(4Бел)**

Навуковае выданне

**ЛІТАРАТУРА Ў КУЛЬТУРНАЙ ПРАСТОРЫ  
БЕЛАРУСІ І КІТАЯ**

Зборнік навуковых артыкулаў  
па матэрыялах Міжнароднай канферэнцыі,  
прысвечанай народнаму паэту Беларусі Якубу Коласу,  
г. Цяньцзінь, Кітайская Народная Рэспубліка,  
17–18 мая 2019 г.

Адказныя за выпуск *У. І. Куліковіч, В. В. Шахаб*  
Стыль-рэдактар, карэктар *В. А. Кузьміч*  
Камп'ютарная вёрстка *К. Т. Тарасевіч*

Падпісана ў друк 12.09.2019. Фармат 60×84/16.  
Папера афсетная. Гарнітура Таймс. Друк рызаграфічны.  
Ум. друк. арк. 14,53. Ул.-выд. арк. 13,74.  
Наклад 50 паас. Замова 356.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:  
УА «Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт».  
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,  
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў  
№ 1/227 ад 20.03.2014.  
Вул. Святлова, 13а, 220006, г. Мінск.